Hadîslerde
Teşbih ve Temsiller

Hadîslerde Teşbih ve Temsiller

Doç. Dr. Adem DÖLEK



HADÎSLERDE TEŞBİH VE TEMSİLLER

Editör
Zühdü Mercan

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
975-6079-46-0

Yayın Numarası
41

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Eylül 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Yeni Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

HADÎSLERDE TEŞBÎH VE TEMSÎLLER

İkinci Bölüm

HZ. PEYGAMBER'İN TEŞBÎHLİ ANLATIMLARINA ÖRNEKLER

ÖNSÖZ



İslâm'ın temel kaynaklarından birincisi Kur'ân-ı Kerîm, ikincisi de sahih hadîslerdir. Bu iki kaynağın iyi anlaşılması, İslâm'ın iyi anlaşılması demektir. Bunların iyi anlaşılması da bu kaynakların sahip olduğu dilin hususiyetlerini, edebî yönlerini kısaca belağatını çok iyi bilmekle mümkün olabilir.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerin dili Arapça'dır. Çünkü Kur'ân, bir Arap olan ve Arap toplumu içerisinden yetişen Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) Arapça olarak nâzil olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk müfessiri olan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de onu Arapça olarak tefsir etmiş, sözlerini Arapça olarak îrâd etmiştir. Sahabîler de Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) fiilî, kavlî, takrirî, ahlâkî ve hılkî (yaratılışa ait) olan bütün hallerini, kendilerinden sonraki nesillere kendi öz dilleri olan Arapça ile aktarmışlardır. Muhammed Hamidullah, Arapça'nın; Allah'ın tebliğini taşıyan bir aracı olarak seçiminin kendine has faydalar taşıdığını belirterek, bu dilin; sahip olduğu âhenk, kelime yapısı, fiil çekimindeki ve telaffuzundaki kaideleri bakımından da diğer dillerle mukâyese edilemeyeceğini ifâde eder.

Arap dilinin diğer dillere nazaran daha zengin ve belâğat bakımından yüksek bir dil olduğu kabul edilmekle birlikte, dili Arapça olan Kur'ân-ı Kerîm, belâğatın zirvesindedir. Onun belağatına kimse erişememiştir. Bu yönden de mu'cize olduğu görülmüştür.

Kur'ân-ı Kerîm'in belâğatından sonra da Hz. Peygamber'in (sallallahu

aleyhi ve sellem) belâğatı gelmektedir. Zira, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Arapların en beliğ ve fasih konuşanı idi. Çünkü O, Arapların en beliğ konuşan kabilesi olan Sa'd Oğullarında yetişmiş ve kendisine de belâğâtın zirvesinde olan Kur'ân inmiştir. Hz. Peygamber 'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ifâdesiyle O'nu Rabbi en güzel şekilde edeplendirmiş ve yetiştirmiştir. Böylece O'nun muallimi Allah ve ders kitabı da Kur'ân-ı Kerîm olmuştur.

Şunu da hemen ifâde etmek gerekir ki, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Allah'ın O'nu edeplendirmesi ile birlikte, bir beşer olarak içerisinde doğup büyüdüğü toplumun kültüründen, örf ve âdetlerinden de uzak değildi. Bilakis toplumunun örf ve âdetlerini iyi bilen birisi olarak, onların İslâm'a uygun olanlarını devam ettirmiş, uymayanlarını da kabullenmemiştir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğ ve dâvetini yaparken kullandığı ve konuştuğu dilin bütün anlatım tarzlarını ve usûllerini icra etmiştir. Bunu yaparken de her seviyeden insanın anlayabileceği şekilde, belağatın kısımlarından olan teşbîhli, temsîlli, mecâzlı ve kıssalı anlatımları çok kullanmıştır. Bu bakımdan Arap edebiyatını ve belağatını iyi bilmeyenin, Kur'ân'ı ve hadîsleri tam olarak anlaması mümkün değildir. Bunlar iyi anlaşılmadığında da hataların yapıldığı bir gerçektir, bundan sonra da olacağı muhakkaktır.

İşte bu bağlamda Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kullandığı dilin incelikleri, O'nun içinde yetiştiği toplumun örf ve âdetleri ne kadar iyi bilinirse, hadîslerin de o kadar iyi yorumlanması temin edilmiş ve bu sayede İslâm'ın takdim ettiği mesajlar daha iyi anlaşılmış olacaktır. Bu nedenle bazıları tarafından -anlaşılmadığı için- kabul edilmeyen sahîh hadîslerin ne derece makbul ve ma'kûl olduğu ortaya çıkacaktır. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bazı teşbîh ve temsîlleri, zamanla ilmin elinden cehlin eline düşmekle bunların hakîkat olarak anlaşıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bunların iyi araştırılması ve anlaşılması neticesinde sahih hadîslerde bulunan teşbîh ve temsîllerin akla ve ilme ters düşmediği aksine birer hakikat dersi verdikleri görülecektir. Böylece teşbîh ve temsîl-

lerin, hakikatlerin herkes tarafından iyi anlaşılmasında birer dürbün vazifesi gördüğü anlaşılacaktır. Bu sebeplerden dolayı, biz de bu çalışmamızda, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) teşbîhli ve temsîlli anlatımlarının edebî açıdan anlaşılması üzerinde durmaya çalıştık.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır: "Giriş" kısmında hadîslerin edebî açıdan iyi anlaşılması gayesiyle, belağat ve belâğatın bölümlerinden olan "Beyân İlmi"nin şubelerinden "Teşbîh", "Temsîl", "İstiâre" ve bunların çeşitlerinden kısaca bahsedildi.

Birinci Bölüm'de ise Hz. Peygamber'in icra ettiği teşbîh, temsîl, kıssalar, mukâyeseli anlatımlar ile teşbîhli anlatımın gayesi hakkında bilgi verildi.

İkinci Bölüm'de de hadîslerde geçen teşbîhî ve temsîlî anlatımları; İmân, İslâm, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), İnsanlar, Allah'a İtaat ve İsyan, Dünya, Âhiret, Gayb, Kur'ân gibi konuları içeren bir çok örneklerden bazıları kısa kısa izah edilmeye çalışıldı.

Şunu da belirtelim ki, biz bu çalışmayı yaparken muteber hadîs kaynaklarımızdaki hadîslerin zikredildiği şekliyle, bu ifâdelerde bulunan teşbîhlerin ve temsîllerin gösterilmesini hedef aldık. Buna binaen bu kaynaklardaki hadîslerin kısmen de olsa manen rivâyet edilmiş olmasından dolayı bu kelimelerin yüzde yüz Hz. Peygamber'in ifâdesinin aynısının olamayacağını göz önüne aldığımızda bir kısım riskleri taşıyabileceğinin de farkındayız.

Hz. Peygamber'in bir çok konuda, çokça teşbîh ve temsîlleri vardır. Bunların hepsini bu çalışmamızla sınırlandırmak mümkün değildir. Ancak çalışmamızın hacmini haddinden fazla genişleteceğinden dolayı şimdilik bu kadarla sınırlı tutmayı uygun bulduk. Bununla beraber Hz. Peygamber'in teşbîh ve temsîlleri üzerindeki çalışmamızı bu kadarla bırakmayıp bundan sonra da geliştirmeye gayret edeceğimizi belirtmek isterim. Bu çalışmanın, bundan böyle hadîslerin iyi anlaşılmasına yönelik bir katkısı olabilirse kendimizi mutlu addedeceğiz.

Bu çalışmamızı baştan sona kadar okuyarak yardımlarından ve tavsiyelerinden istifâde ettiğim kıymetli Prof. Dr. İbrahim BAYRAKTAR'a,

Prof. Dr. Talat SAKALLI'ya, belâğat ve beyân açısından değerlendirmelerinden faydalandığım Doç. Dr. Nasrullah HACIMÜFTÜOĞLU'na ve emeği geçen diğer arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Muvaffak kılacak olan Allah'tır.

Yrd. Doç. Dr. Adem DÖLEK
Erzurum, 2001

KISALTMALAR



A.g.e.	:	Adı geçen eser
Ank.	:	Ankara
Bkz., bkz.	:	Bakınız
dv.	:	Devamı
Gnş.	:	Geniş
h.	:	Hicrî
h. no	:	Hadîs no
İst.	:	İstanbul
K.S.M.T.Ş.	:	Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi
Muk.	:	Mukaddime
r.a.	:	Radıyallahü anh
r. anhâ	:	Radıyallahü anhâ
s.a.v.	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Tah.	:	Tahkik eden
Terc.	:	Terceme eden
ts.	:	Tarihsiz
v.	:	Vefatı
vd.	:	Ve devamı
vs	:	Ve saire

GİRİŞ



ÇALIŞMAMIZLA ALAKALI BAZI KAVRAMLAR

"Rahmân olan Allah, Kur'ân'ı öğretti, insanı yarattı, ona konuşmayı (beyânı) öğretti." (Rahmân, 55/1-4)

"Muhakkak ki beyânın bazısında sihir (gibi etkileyici özellik) *vardır..."*[1]

I- BELÂĞAT

Meramı beyan etmenin ifâdesi olarak dilin en önemli hususiyetlerinden biri fesâhat ve belâğattır. Kelime olarak *fesahat*; açık olmak, ortaya çıkmak mânâsındadır. Istılâh olarak ise kelimenin harflerinin dile ağırlık vermemesi, mânânın açık olması, kelâmın gramer kaidelerine uygun olmasıdır.[2]

Belâğat, kelime mânâsıyla, ulaşmak, bir şeyin son noktasına varmak, olgunlaşmak, ergenlik çağına girmek gibi mânâlara gelmekle birlikte[3] ıstılâhta iki mânâda kullanılmaktadır:

Birincisi; sözün fasih olmasıyla birlikte muhatapların durumuna göre

---

1 Ebû Dâvud, *Edeb*, 87.

2 Hafâcî, *Sirru'l-Fesâhe*, Mekke, 1982, s. 59; Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer, *Esâsü'l-Belâğa*, Lübnan, 1996, 339; Bayraktar, İbrahim, *Edebî ve İlmî Açıdan Hadîs*, İzmir, 1993, s. 7.

3 Bkz. Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Meâni ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, Beyrut, ts., s. 21; Ayrıca bkz. Zemahşerî, s. 29; İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, ts., VIII, 419 vd..

söz söylemektir. Diğer bir ifâdeyle muktezâ-ı hâle mutabık konuşmaktır.[4] Hz. Ali'nin tarifine göre belâğat:

"Karışık noktaları ve bilinmeyen gizlilikleri en basit ifâde ile açıklamaktır.[5]

Diğer bir tarife göre, belâğat: "Konuşan kişinin, mânâları ifâde etmek hususunda öyle bir meleke kazanmasıdır ki, bununla tertiplerin hakkını vererek, teşbîh, mecâz ve kinâye çeşitlerini maharetle kullanmasıdır.[6]

İkincisi: Belâğat; meânî, beyân ve bedî' ilimlerini ihtivâ eden ilmin adıdır.

Belâğatın üst ve alt olmak üzere iki mertebesi vardır:

Üst mertebesi; beşerin benzerini getirmesi mümkün olmayan Kur'ân'ın i'câzı ve beşerin ifâdeleri içinde Hz. Peygamber'in bazı beliğ hadîsleridir.

Alt mertebesi ise; fasih olmayan ifâdeler ve sözlerdir. Diğer belâğatçıların sözlerinin hepsi bu iki mertebe arasında yer alır.[7]

Belâğat, câhiliyye döneminde çok revaçtaydı. Ancak Kur'ân, onların yetişemeyeceği zirvedeki belâğatıyla açıkça onlara meydan okudu. Kendisine, böyle bir belâğatı bulunan Kur'ân'ın nâzil olduğu Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de Kur'ân kadar olmasa da içinde yaşadığı toplumun en fasih, en beliğ konuşanı idi.[8] O (sallallahu aleyhi ve sellem) bu gerçeği, "*Ben Arabın en fasih konuşanıyım.*"[9] hadîsiyle ifâde etmiştir. Bir rivâyette de "*Ben Arapça'yı en iyi bileninizim*, *ben Kureyşîyim ve ben Sa'd oğulları içinde yetiştim* ..."[10] buyurur. Çünkü O'nun belağatı İlâhî mevhibenin ve yetiştiği ortamın bir sonucuydu. Bu bakımdan Hz. Peygamber

4 Ebûlbeka, Eyyub b. Musa, *el-Külliyyât Mu'cemun fi'l-Mustalahât ve'l-Furuki'l Lügaviyye*, Beyrut, 1993, s. 237; Taftazânî, Sa'duddin Mesud b. Ömer, *Muhtasaru'l-Maâni*, İst., s. 21-22; Hâşimî, 32.

5 Akdemir, Hikmet, *Belâğat Ansiklopedisi*, İzmir, 1999, s. 9.

6 Sekkâkî, Yusuf b. Ebî Bekir, *Miftâhu'l-Ulûm*, Beyrut, 1983, s. 415; Akdemir, 9.

7 Taftazânî, s. 25-26; Cevdet Paşa, Ahmet, *Belağat-ı Osmaniye*, İst. 1357 h., s. 23; Bayraktar, 8.

8 Bkz. Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988, I, 295.

9 Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Câmiu's-Sağîr*, Beyrut, 1990, I, 107.

10 Bkz. İbn Kesir, Ebû'l-Fida İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, ts., II, 257.

(sallallahu aleyhi ve sellem) *"Rabbim beni en güzel şekilde edeplendirdi. Ve ben, Sa'd oğulları içinde yetiştim."*[11] buyurmuştur. Böylece O'nu, Allah eğitmiş, Kur'ân yetiştirmiştir.

İbnu'l-Esîr (v. 606/1209) de Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) fesahat ve belâğatı ile ilgili olarak şöyle der: "Muhakkak ki, Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem), lisan bakımından Arapların en fasihi, beyan bakımından en vâzıhı, nutku en tatlı olanı, lafız ve lehçe bakımından en düzgün ve en açık konuşanı, hüccet yönünden en kuvvetlisi, hitâp açısından da en iyi bileni ve en doğru yolu gösterenidir.[12]

Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in bu belâğatı, Kur'ân'ı ve hadîsleri anlamaya yönelik olarak belâğat ilminin tedvinine hız vermiştir. Müstakil olarak Kur'ân'ın belâğatını ilk defa Ebû Ubeyde (v.210/810), *"Mecâzü'l-Kur'ân"* isimli tefsiriyle ortaya koymaya çalışmıştır.

Hadîslerdeki mesel, teşbîh ve temsîller üzerine ilk müstakil çalışmayı yapanlardan Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdirrahman b. Hallâd er-Ramehurmüzî (v. 360/971) *"Emsâlü'l-Hadîs"*, Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer (v. 369/882) *"Emsâlü'r-Rasûl* (sallallahu aleyhi ve sellem)", Ebû Ahmed el-Hasan b. Abdillâh b. Said el-Askerî (v. 382/992) "*Emsâli'n-Nebiyyi* (sallallahu aleyhi ve sellem)", eş-Şerif er-Radî (v.406/1015) "*el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*", Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Cafer el-Kuzâî (v. 454/1062) "*Şihâbu'l-Ahbâr fi'l-Hikem ve'l-Emsâl ve'l-Adâb*",[13] İzzüddin Ali es-Seyyid "*el-Hadîsü'n-Nebeviyyu mine'l-Vicheti'l-Belâğa*" ve Muhammed es-Sabbâğ' "*et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Hadîs'n-Nebeviyyi*"[14] isimli eseriyle dikkat çekmişlerdir.

Mustakil olmayıp da eserlerinde Hz. Peygamber'in temsîllerine yer verenler de bulunmaktadır: Meselâ: "*el-Beyân ve't-Tebyin*" isimli eseri ile el-Câhız (v.225/839), "*el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne*" eseriyle Ebû Abdillâh

---

11 *Aclûnî*, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîli'l-İlbâs Ammâ İştehera Mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut, 1988, I, 70.

12 İbn'l-Esîr, Mecduddin Ebûssaadet Muhammed, *en-Nihâye fî Garibi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Beyrut, ts., I, 4; Ayrıca bkz. Sancak, Yusuf, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, Erzurum, 1999, s.193 vd.

13 Kutamış, Abdulmecid, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, Dimaşk, 1988, s. 164-166; *Şihâbu'l-Ahbâr*, Ali Yardım tarafından tercümesi ve tahrici yapılarak 1999 yılında yayımlanmıştır.

14 Bkz. Bayraktar, s. 11-12.

Muhammed b. Ali el-Hakîm et-Tirmizî (v.320/932), "*Kitâbu'l-Müctenâ*" eseriyle Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî (v.321/933), "*el-Meselü's-Sâire elletî Ruviyet ani'n-Nebiyyi* (sallallahu aleyhi ve sellem) *ve Ğayrihi*" adlı eseriyle Ebû Arûbe el-Hasan b. Muhammed b. Mevdud el-Harrânî ve "*et-Temsîl ve'l-Muhâdara*" eseriyle Ebû Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail es-Saâlebi (v.429/1037),[15] "*el-Umde*" eseriyle el-Hasen b. Reşik el-Kayravânî (v. 463/1070) gibi müellifler bunlardan bazılarıdır.

Daha sonra belâğatla ilgilenen "*Esrâru'l-Belâğa*" ve "*Delâilü'l-İ'câz*" eserleriyle şeyhu'l-belâğa Abdülkâhir el-Cürcânî (v.471/1078), "*Esâsü'l-Belâğa*" eseriyle Zemahşerî (v.538/1143), "*el-Miftâh fi İlmi'l-Meâni ve'l-Beyân*" eseriyle Sekkâkî (v.626/1228), "*el-Meselü's-Sâir*" adlı eseriyle Ebû'l-Feth Nasrullah İbnu'l-Esîr (v.637/1239)[16] ve "*Dureru'l-Emsâl*" eseriyle İbn Ebî el-İsba' el-Mısrî (v.654/1256),[17] "*Hüsnu't-Tevessül ilâ Sınâti't-Teressül*" eseriyle Şihâbuddin Mahmud el-Halebî (v.725/1373), "*et-Ta'rifât*" isimli eseriyle Seyyid Şerif el-Cürcânî (v.816/1413) vb. bir çok âlim ve müellifler görülmektedir.[18]

Bu arada şunu da hemen ifâde edelim ki, hadîs şerhciliği ile uğraşan âlimlerin de eserlerinde hadîslerin belağat yönlerini izah ederek, bu konuya çokça yer verdikleri görülmektedir. Bunlardan bazılarına örnek vermek gerekirse; "*Meâlimü's-Sünen*"i ile Hattâbî (v.388/998), "*Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*" ile el-Aynî (v.855/1451),[19] "*Fethu'l-Bârî*" ile İbn Hacer (v.852/1448),[20] "*el-Minhâc*" ile Nevevî (v.676/1277), "*Tuhfetu'l-Ahvezî*" ile Mubarekfûrî (v.1353/1935), "*Fezyu'l-Kadir*" ile Münâvî'yi (v.1031/1621), "*Bezlu'l-Mechud*" ile es-Sehârenfûrî (v.1346/11927), "*Şerhu'l-Muvattâ*'" ile ez-Zürkânî (v.1122/1710) ve saireler söylenebilir. Bunların yanında

---

15 Kutamış, s. 166-167.

16 Bkz. Bayraktar, s. 11-12.

17 Kutamış, s. 168.

18 Bkz. Bolelli, Nusret, *Belağat*, İst., 1993, s. 2-11.

19 Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için Bkz. Sakallı, Talat, *Bedruddîn el-Aynî*, Ankara,1995; Sakallı, *Hadis Tartismalari İbn Haccer-Bedruddin el-Aynî*, Ankara, 1996, s. 15-44.

20 Hayatı ve eserleri hakkinda geniş bilgi için bkz. Sakallı, *Hadis Tartısmaları İbn Haccer*, Bedruddin *el-Aynî*, s. 5-14.

"*Garîbu'l-Hadîs*" ile ilgili eserlerin hepsi de bu konuya yardımcı mahiyette eserlerdir.

Türkçede ise -bildiğimiz kadarıyla- içinde hadislerin edebî yönlerine temas edilen bir hayli te'lifat bulunmaktadır. Bunlara Ahmed Nâim (v.1934) ve Kâmil Miras'ın (v.1957) "*Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi*", Ahmed Davudoğlu'nun (v.1983) "*Selamet Yolları*" ile "*Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*", İbrahim Bayraktar'ın "*Edebî ve İlmî Açıdan Hadîs*"i, İbrahim Canan'ın "*Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*", Mehmet Sofuoğlu'nun "*Sahih-i Buhâri ve Tercemesi*" ile "*Sahih-i Müslim ve Tercemesi*", Haydar Hatipoğlu'nun "*Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*", Mehmet Görmez'in "*Sünnet ve Hadîslerin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu",* Muammer Bayraktutar'ın *"Hadîslerde Mecâzî Unsurlar ve Yorumu"*[21] vb. eserler örnek verilebilir.

Biz bu çalışmamızda "Beyân İlmi"nin bölümlerinden olan teşbîh kısmı üzerinde durup, Hz. Peygamber'in teşbîhli anlatımlarını -bağımsız bir çalışma ile- ortaya koymaya çalışacağız. Ancak, konumuza geçmeden önce Beyân İlmi'nin şubelerinden olan teşbîh hakkında kısa bir bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi belâğat, üç kısımdan meydana gelmektedir. Bunların da her birinin kendi içerisinde alt kısımları vardır. Bu üç kısımdan ikincisi olan "Beyân İlmi", *teşbîh*, *mecâz* ve *kinâye* olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir.

II- BEYÂN

Beyân, kelime mânâsıyla; keşf/açığa çıkarmak, izah/açıklamak ve zuhur/ortaya çıkmak mânâlarına gelmektedir.[22] Edebiyat terimi olarak beyân, "Mânâyı ifâdede lafzı açıklığa kavuşturmak için gereken melekeyi kazandıran, duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifâde etme usûl ve kai-

---

21 Süleyman Demirel Ünv. Sosyal. *BİlimIer Enstitüsünde Yüksek Lisans Tezi* olarak hazırlanmış olup henüz yayımlanmamıştır.

22 Hâşimî, a.g.e., s. 244.

delerini inceleyen ilim demektir."[23] Üç kısımdan oluşan "Beyân İlmi"nin birinci kısmı teşbîhtir.

III- TEŞBÎH

Teşbîh; kelime olarak; benzetmek, bir benzerini göstermek demektir. Istılah olarak; beyân tabirlerinden olup, aralarında ya hakîkaten ya da mecâzen münasebet bulunan şeyleri birbirine benzetmektir. Ancak belâğat âlimlerinin bu hususta farklı tarifleri bulunmaktadır.

Meselâ; Seyyid Şerif el-Cürcânî (v.816/1413), teşbîhi şu şekilde tarif etmektedir: "Bir nesnenin başka bir nesne ile ortaklık yönünü göstermektir." Beyân âlimlerinin ıstılahında ise; "Bir şeyin kendisinde bulunan vasıflarından birindeki iki niteliğin ortak yönlerini göstermektir.".[24]

ez-Zerkeşî (v.794/1391) de teşbîhi şu şekilde tarif eder: "Teşbîh; bir şeyi, vasıflı olana bir vasfında ortak kılmaktır."[25] Diğer tarifte de "Benzetileni kendisi ile, kendisine benzetilenin hükümlerinden birisine hükmen sabit kılmaktır."[26] Bir başka tarif ise "İki şeyin, herhangi bir şeyin vasıflarından birisinde iki şeyin iştirakine delâlet etmesidir." Meselâ; Güneşteki ışık ile Ay'daki nur gibi.[27]

Teşbîhler, hakîkî ve mecâzî olmak üzere iki kısma ayrılır.

A- Hakîkî Teşbîhler

Hakîkî teşbîhler; cisim, cevher ve a'raz dolayısıyla yapılır. Meselâ; "Akik, yakut gibi kırmızıdır.", "Sevgilinin yüzü, gül rengi misâli latiftir." cümleleri birer hakîkî teşbîhtir.

Yine hakîkî teşbîhe şu örneği verebiliriz:

---

23 *Hacc*ımüftüoğlu, *"Beyân"*, DİA., İst., 1992, VI, 22.

24 Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rifât*, Beyrut, 1996, s. 81.

25 Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1972, III, s. 414; *Hacc*ımüftüoğlu, "*Beyân*", DİA, VI, 22; Müftüoğlu-Rabiha Çelebi; *Teshîlü'l-Belâğah*, İzmir, 1996, s. 21.

26 Zerkeşî, III, 414.

27 Zerkeşî, III, 414.

Berâ b. Azib'e:

– "Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yüzü kılıç gibi (parlak) mı idi?" sorulması üzerine,

Berâ:

– "Bilakis, Ay gibi (parlak ve yuvarlak yüzlü) idi."[28] diye cevap verir.

Burada Hz. Peygamber'in yüzünün parlaklığı ve yuvarlaklığı Ay'a benzetilmiştir. Bu teşbîhte "kılıç" yerine "Ay"ın tercih edilmesi, "kılıç" kelimesinin kullanılmasından daha beliğ bir teşbîhi ifâde etmektedir. Çünkü "Kılıç gibi idi." denseydi, kılıç; parlaklığı, sertliği ve keskinliği temsil etmesi sebebiyle Hz. Peygamber'in yüzünün de parlak ve sert görünümlü biri olduğu anlaşılabilirdi, fakat "Ay gibi idi." denilince yüzünün hem parlak ve yuvarlak yapıda hem de letâfetli olduğu ifâde edilmiş olmaktadır. Çünkü mehtap parlaklığı, yuvarlaklığı ve letâfeti temsil etmektedir.

B- Mecâzî Teşbîhler

Mecâzî teşbîhler; muhtelif şeyleri bir mânâda birleştirmek, yani onları birbirine benzetmektir. "Falanın ilmi deniz kadar geniştir.", "Türk askeri demir gibi sağlam, dağ gibi sâbit, arslan gibi cesurdur." cümlelerinde olduğu gibi. Bu cümlelerdeki ilim, Türk askeri, deniz, demir, dağ ve arslan kelimeleri mânâca ayrı ayrı şeylerdir. Fakat ilim ile deniz arasında genişlik, Türk askeri ile demir, dağ ve arslan arasındaki sağlamlık, sâbitlik ve cesurluk dolayısıyla bunlar birbirine benzetilmiştir.[29]

C- Teşbîhin Unsurları

Teşbîhin dört unsuru vardır.[30]

1- Müşebbeh*/Benzeyen*

2- Müşebbehün bih*/Kendisine Benzetilen*

---

28 Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîh*, İst., 1992, *Menâkıb*, 23.

29 Tâhiru'l-Mevlevi, *Edebiyat Lügatı*, İst., 1973, s. 168 vd.

30 Cevdet Paşa, s. 131.

Bu iki unsura (Müşebbeh ve Müşebbehün bih'e) teşbîhin tarafları denir. Bunlar da keyfiyet, kemiyet ve i'tilâf olmak üzere üç kısma ayrılır. Bu kısımların her biri de kendi arasında alt kısımlara ayrılır:[31]

a- Tarafların Keyfiyet Ciheti İle Kısımları

a_1) Her İki Taraf Aklî Olur

Yani akıl ile hükmedilen münasebetler olur. Meselâ, "İlim hayat gibidir", "Haktan ayrılmak körlük gibidir.", Cehâlet, ölüm gibidir."[32] cümlelerinde ilim, hayat, haktan ayrılmak, körlük, cehâlet ve ölüm, hepsi aklî şeylerdir.

a_2) Her İki Taraf Hissî Olur

Yani beş duyu organından birisi ile algılanan münasebetler olur. "Sen, parlaklıkta güneş gibisin." ifâdesinde muhatap ile güneş, ikisi de göz ile görülebilen varlıklardır. Burada muhatap güneşe benzetilmiştir. Benzetme yönü ise, parlaklıktır.

a_3) Taraflardan Biri Hissî, Diğeri Aklî Olur

Meselâ: "İlim, (doğru yolu göstermede) ışık gibidir."[33] ifâdesinde ilim, mânevî olduğu için aklîdir, ışık ise hissîdir. "Kötü doktor, ölüm gibidir." ifâdesinde ise doktor hissî, ölüm aklîdir.

a_4) Taraflardan Biri Hissî, Diğeri Hayalî Olur

a_5) Taraflardan Biri Hissî, Diğeri Vehmî Olur

Bu iki maddeye şu örneği verebiliriz.

"Sanki kıpkırmızı şakik gülleri, yukarıya ve aşağıya doğru meylettikleri vakit, zebercedden yapılmış mızraklar üzerine işlenmiş yakut süslemeler gibidirler."[34] Sanevberî (v.334/946), bu şiirinde bahar mevsiminde tabiatı

---

31 Geniş bilgi için bkz. Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1993, II, 773-774.

32 Hâşimî, a.g.e., s. 250.

33 Hâşimî, a.g.e., s. 250.

34 Hâşimî, a.g.e., s. 249.

tasvir ederken, şakik denilen ortası siyah kırmızı gülleri, yeşil renkli zebercedden yapılmış mızrak üzerine işlenmiş kırmızı yakut süslemelere benzetmiştir.[35] Burada müşebbeh olan süslemeler, yakut, zebercet ve mızrak göz ile görülebilen şeyler olmasına rağmen, ortada mevcut olmayan şeylerdir. Bunların varlığı aklen bilinmektedir. Dolayısıyla müşebbeh hayâlî ve vehmî olmaktadır.[36] Kur'ân-ı Kerîm'de "*Onun tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir.*" (Sâffât, 37/64-65) âyetinde Cehennemin dibinden çıkacak olan zakkum ağacının tomurcukları şeytanların başlarına benzetilmektedir. Burada da müşebbehün bih olan "Şeytanın başları" ifâdesi bizim için hayalî şeyler olmaktadır.

b- Tarafların Kemiyet İtibariyle Kısımları

Tarafların kemiyet itibariyle her iki tarafın müfred ya da mürekkeb olması cihetiyle bir kaç kısma ayrılır.

b_1) Her İki Taraf Müfred Olur

Eğer bir şey, bir şeye benzetiliyorsa o, müfred teşbîh olur. "Işığı güneş gibidir." ifâdesinde, "onun ışığı" ile "güneş" tektir, bu bakımdan müfred teşbîhtir. Meselâ: Hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "*... Dünya kim, ben kim. Dünya ile benim misâlim, bir ağacın altında gölgelenip istirahat ettikten sonra onu terk eden yolcunun misali gibidir.*"[37] buyurmuştur. Hz. Peygamber burada kendini, ağaç altında gölgelenip sonra kalkıp giden bir yolcuya benzetmiştir. Yine Hz. Peygamber'in, İbn Ömer'e "*Dünyada garib ve yolcu gibi ol.*"[38] buyurması teşbîh-i müfrede örnektir. Yine "*Hayra delâlet eden, işleyen gibidir.*"[39] hadîsi de buna örnek verilebilir.

---

35 Akdemir, s. 342.

36 Hâşimî, a.g.e., s. 249.

37 Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsa, *Sünen*, İst., 1992, *Zühd*, 44.

38 Buhârî, *Rikak*, 3; Tirmizî, *Zühd*, 25; İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid, *Sünen*, İst., 1992, *Zühd*, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İst., 1992, II, 24.

39 Tirmizî, *İlim*, 14; Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn, *Şuabü'l-İman*, Beyrut, 1990, VI, 116; Ebû Ömer en-Nemerî el-Kurtubî, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihî*, Kahire, 1975, s. 13; *Aclûnî*, I, 132.

b2) Her İki Taraf Mürekkeb Olur

Bu, taraflarda benzetme yönünün birden fazla olduğu teşbîhlerdir. Buna aynı zamanda teşbîh-i mürekkeb de denmektedir. Bu da kendi arasında kısımlara ayrılmaktadır. Meselâ:

"Sanki Süheyl yıldızıyla arkasındaki yıldızların durumu, imamlarının ayağa kalkıp (önde durduğu) namaz safları gibidir." ifâdesinde olduğu gibi.[40]

b3) Müşebbeh Bir, Müşebbehün Bih Birden Fazla Olur

Buna teşbîh-i cem' veya teşbîh-i tecemmu' da denmektedir. Meselâ; *"Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidâyet ve ilim, bol yağmura benzer. Bu yağmur bazen öyle bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı suyu kabul eder ve çayır ile bol ot bitirir. Bir kısım toprak da, suyu üstünde tutar da Allah onunla insanları faydalandırır. İnsanlar, ondan hem kendileri içerler, hem de hayvanlarını sularlar ve ekinlerini yetiştirirler. Bu yağmur, diğer düz ve kaygan toprağa isabet eder, ne suyu üstünde tutar ne de çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan ve bunu bilip de başkasına bildiren kimse ile, bunu duyduğu vakit kibrinden başını bile kaldırmayan ve Allah'ın benimle gönderilen hidayetini kabul etmeyen kimse böyledir."*[41] Burada ilim ve hidayet yağmura benzetilmektedir, fakat kendisine benzetilen neticeler birden fazladır.

b4) Müşebbeh Birden Fazla, Müşebbehün Bih Bir Olur

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisinin, diğer peygamberler içindeki durumunu anlatırken, *"Benim peygamberler içindeki meselim, bir adamın durumuna benzer ki, o adam, mükemmel bir şekilde bir ev yapar. Ancak içinde bir tuğlanın yerini boş bırakır ve oraya bakar, bu tuğlanın yeri hariç ne kadar güzel olmuş, der. İşte ben o tuğlanın yeriyim. Peygamberler de benim ile tamam olmuştur."*[42] buyurması gibi.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün peygamberleri tuğla-

---

40 Hâşimî, a.g.e., s. 251.

41 Buhârî, *İlim*, 20.

42 Buhârî, *Menâkıb*, 18; Tirmizî, *Edeb*, 77; *Tayâlisî*, Ebû Dâvud, *Müsned*, Beyrut, ts., s., 246.

lardan yapılmış bir binaya, kendisini de o binada yeri boş bırakılan son tuğlaya benzetmiştir. Burada peygamberler çoktur. Onların oluşturdukları bina tektir. Yani tuğlaların bir araya getirilmesi ile bina yapıldığı gibi peygamberlerin irsâli ile de İslâm binası yapılmıştır. Böylece peygamberler çok, getirdikleri din/İslâm, birdir.

c- Her İki Taraf Müteaddit Olur

Müşebbeh ve müşebbehün bih'ten birinin veya her ikisinin de birden fazla sayıda olmasıyla kısımlara ayrılır.

c_1) Tarafların Her Birinin Müteaddit Olması

Her ikisi de birden fazla olur. Meselâ; Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) insanları madenlere benzeterek "*İnsanlar, altın ve gümüş gibi madenlere benzer.*",[43] "*Ümmetimin âlimleri, Beni İsrâil'in peygamberleri gibidir.*"[44] buyurması buna örnektir. Peygamberler müteaddit olduğu gibi, onlara benzetilen âlimler de müteaddittir. Bir başka hadîste de "*Yer yüzündeki âlimlerin durumu, kendileri ile kara ve deniz karanlıkları içinde yolların bulunduğu semadaki yıldızların durumu gibidir, yıldızlar kaybolduğunda doğru yolda gidenler yollarını şaşırabilirler..*" buyurulmaktadır.[45] Bu hadîste de müşebbeh olan âlimler birden fazla olduğu gibi müşebbehün bih olan yıldızlar da çoktur. Benzetme yönü ise kendileri ile doğru yolun bulunmasıdır.

c_2) Yalnız Müşebbeh'in Müteaddit Olması

Buna teşbîh-i tesviye de denir ve bu teşbîhe şu örneği verebiliriz:

"Sevgilinin zülfü ve benim durumum, bunların her ikisi de (siyahlıkta) geceler gibidir. Onun dişleri ve benim göz yaşlarım berraklıkta inci gibidirler."[46] ifâdesinde olduğu gibi.

---

43 Buhârî, *Menakıb*, 1; *Enbiyâ*, 19; Müslim, *Fezailiü's-Sahabe*, 199; Ahmed b. Hanbel, II, 257; Sehâvî, Muhammed b. Abdirrahman, *el-Mekasidu'l-Hasene*, Beyrut, 1985, s. 690; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 9306.

44 *Aclûnî*, II, 64.

45 Heysemî, I, 121.

46 Hâşimî, s. 253.

c3) Yalnız Müşebbehün Bih'in Müteaddit Olması

"Sanki o şahıs, dizilmiş inciye veya dolu danesine ya da papatyalara benzeyen dişleriyle tebessüm eder."[47] ifâdesinde şair sevgilinin ön dişlerini, inciye, dolu danesine ve papatyalara benzetmiştir. Görüldüğü gibi müşebbehün bih (inci, dolu tanesi, papatya) birden fazladır.

d- İ'tilâf Cihetiyle de Dört Durum Hâsıl Olur

d1) Suretin Surete Teşbîhi

Suretin surete teşbîhine şu misal verilebilir: Kur'ân-ı Kerîm'de cennet kadınlarından bahsedilirken "*Onların (erkeklerin) yanlarında kocalarından başkasına nazarlarını çevirmeyen iri gözlü kadınlar vardır. Sanki onlar sedef içinde saklı birer inci tanesidirler.*"[48] buyurulur. Burada cennet kadınlarının gözleri incilere benzetilmektedir.

Başka bir örnek de şudur: "Serasker çadırıyla yanı başına rekz olunan (dikilen), alem-i a'zam serâpâ kandillerle donatılıp, biri encamiyle âsumâna, diğeri şafak içinde hilâle benzerdi." Said Paşa'nın bu ifâdesinde[49] bir sahrada Genelkurmay başkanının çadırının yanına üzerinde hilâl bulunan büyük bir alem dikilir, o alemin her tarafı kandillerle donatılır. Bu durumda kandiller semadaki yıldızlara, o büyük alem de şafak vaktinde parlayan hilâle benzetilmektedir. Böylece suretin, surete teşbîhi yapılmıştır. Veya o sahra bir gülistana benzetilirse çadırlar beydesernigüne, büyük alem de erguvan çiçeğinin boyuna, üzerindeki kandiller de o çiçeğin üzerindeki çiğ kabarcıklarına benzetilmiştir.

d2) Mânânın Mânâya Teşbîhi

"Ali, arslan gibidir." ifâdesinde Ali'nin şecaat ve cesaretinin arslana şeklen değil, bir mânâ olan şecaat ve kahramanlıkta onun şecaat ve cesaretine benzemesi gibi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Sefine'ye "*Sen sefinesin/Sen gemisin*"[50] buyurmuştur. Burada Hz. Sefine'nin yük taşıması,

---

47 Hâşimî, a.g.e., s. 253.

48 Sâffât, 37/48-49.

49 Muhammed Rıfat, *Mecâmiu'l-Edeb*, İst., 1358 h., s. 276.

50 Ahmed b. Hanbel, V, 220, 221.

geminin yük taşımasına benzetilmiştir. Yine Mehmet Akif'in "Bedrin arslanları, ancak bu kadar şanlı idi."[51] mısrasında "Bedr'in arslanları" derken Bedir mücâhidleri'nin cesâret ve şecaati arslanlara teşbîh edilmiştir. Aynı şekilde Çanakkale'deki Mehmetçikleri de Bedr'in arslanlarına benzetilerek mânânın mânâya teşbîhi yapılmıştır.

d3) Suretin Mânâya Teşbîhi

Meselâ "Bu adamın çehresi, kalbi gibi karadır." cümlesinde çehre maddî siyahlığı ile kalp de kötü duygularına benzetilmiştir. Yine gecenin karanlığının zâlime benzetilmesi suretin mânâya benzetilmesine güzel bir örnektir. Yani gecenin karanlığı, bir mânâ olan zâlimin zulmüne benzetilir.

d4) Mânânın Surete Teşbîhi

Meselâ; "Kötü amel serâpa benzer ki, susuz olan kişinin nazarında su zannolunur" ifâdesinde kötü amel, serâpa benzetilmiştir. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), "*... Dikkat edin, muhakkak ki, gazab, âdemoğlunun kalbinde bir közdür...*"[52] hadîsinde, mücerret bir kavram olan "kızma, gazab", müşahhas olan köze benzetilmiştir. Yine "*Zulümler, kıyâmet günü karanlıklardır.*"[53] hadîsinde de günahlar, karanlığa benzetilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Kafirlerin amelleri, engin bir çöldeki serap gibidir ki, susayan kimse onu su zanneder.*"[54] âyetindeki bir mânâ olan kafirlerin amelleri, çöldeki bir sûret olan serapa teşbîh edilmiştir..[55]

3- Vech-i Şebeh */Benzetme Yönü*

Teşbîhin unsurlarından üçüncüsü vech-i şebehtir. Vech-i şebeh/benzetme yönü, müşebbeh ile müşebbehün bih arasındaki münasebettir. Bu

---

51 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat* (Neşre hazırlayan: M. Ertuğrul Düzbağ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İst., 1987, s. 390.

52 Tirmizî, *Fiten*, 26; Ahmed b. Hanbel, III, 19, 61; *Mubârekfûrî*, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi't-Tirmizî*, Beyrut, 1990, VI, 357.

53 Buhârî, *Mezâlim*, 9. Müslim, *Birr*, 83; Beyhakî, *Şuab*, VI, 46; VII, 424.

54 Nûr, 24/39.

55 Bkz. İbn'l-Esîr, Ziyâuddin, *el-Mesel*, I, 381.

da keyfiyet, kemiyet ve tasavvur cihetiyle bir kaç kısma ayrılır.

a- Keyfiyet İtibari ile Aklî, Hissî, Hayâlî ve Vehmî Olabilir

Bunlar da kendi aralarında müfred ve mürekkeb olabilirler.[56]

b- Kemiyet İtibari ile Müfred ve Mürekkeb Olabilirler

(Burada müfred, yalnız bir sıfata iştirak ettiren benzeme yönü, mürekkeb de bir çok yönden benzeme şeklidir.)

c- Garip Mübtezel ve Garip Baîd Teşbîhler

Tasavvur itibariyle eğer benzetme yönü, araştırmaya gerek duyulmadan sözün söylendiği an hemen anlaşılabilirse böyle teşbîhlere "Garip mübtezel" denir. Meselâ; "Onun yüzü gül gibidir" cümlesinde benzetme yönü kırmızılık, "Onun yüzü ay gibidir" cümlesinde ise benzetme yönü parlaklık ya da yuvarlaklıktır.

Eğer benzetme yönü hemen anlaşılmıyor da araştırmaya ihtiyaç duyuluyorsa buna da "baid-garip" denir. Meselâ; "Rudeyna (düzgün mızrak yapmakla meşhur olmuş bir kadın) yapımı bir mızrak yüklendim ki o mızrağın ucundaki demir, sanki kendisine duman bulaşmamış ateşin ışığıdır." cümlesinde olduğu gibi. Bu cümlede benzetme yönü; renk, ışıldama ve parlamadır.

4- Vâsıta-i Teşbîh veya Edât-ı Teşbîh

Teşbîhin unsurlarından dördüncüsü de edât-ı teşbihtir. Edât-ı teşbîh, benzetiliş hükmünü ifâde eden kelime ya da teşbîh edâtıdır.[57] Bu edatlar isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısımdan oluşur.

İsim olan edâtlar; Arapça ifâdesiyle mislü, kemeseli, kemisli, meselü, bimenzileti, şibhü gibi isimlerdir. "*Meselü'l-ferîgayni ke'l-a'mâ/ Bu iki zümrenin durumu kör olan kimsenin durumu ... gibidir.*" (Hûd, 11/24) ve "*Meselü mâ yünfigûne fî hâzîhi'l-hayâti'd-dünyâ/Bu dünya hayatında sarf ettiklerinin durumu ...*" (Âl-i İmrân, 3/117) âyetlerindeki "*meselü*" gibi.

---

56 Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, II, 775.
57 Cürcânî, s. 81; *Tahiru'l-Mevlevî*, s. 169.

Fiil olan edatlar; yuhkâ, yuâridu, yümâsilü, yüsâvi, yüşâbihü, yahsebû gibi fiillerdir. "*Yahsebuhu'z-zam'ânu mâen/ Susayan kimse onu su sanır.*" (Nûr, 24/39) âyetindeki "yahsebu" fiili gibi.

Harf olan edâtlar; ise; "ke, keenne" gibi harflerdir. Bunlar da kendi arasında basit ve mürekkeb olmak üzere ikiye ayrılır. Basit olan "kâf" harfidir. "*... ed-dâllü ale'l-hayri kefâilihi / hayra delâlet eden onu işleyen gibidir.*"[58] hadîsindeki "ke-fâilihi"de bulunan "*kâf*" harfi gibi. Mürekkeb olanı da "keenne"dir. Bunların işlerliği bakımından arasındaki fark şudur: "Kâf" harfinden sonra müşebbeh gelirken, "ke-fâilihi" ve "*ke ramâdin*"[59] kelimelerinde olduğu gibi, "Keenne"den sonra ise müşebbehün bih gelir, "*Keennehû ruûsü'ş-şeyâtîn/ Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir.*" (Sâffât, 37/65) âyetinde olduğu gibi.

Bazen benzerlik ifâde eden bir fiil zikredilerek de teşbîh yapılabilir. Meselâ; "*İzâ raeytehüm hasibtehüm lü'lüen mensûrâ/Onları gördüğünde etrafa saçılıp dağılmış birer inci sanırsın*" (İnsan,76/19) âyetinde "*sanırsın /hasibte*" fiili kullanılmıştır.

Edâtların kullanılıp kullanılmamasına göre de teşbîhler iki kısma ayrılmaktadır:

a- Benzetme Edâtları Kullanılarak Yapılan Teşbîhler

Benzetme edâtları olan "mislü, meselü, kemeseli, ke, kemâ, yuhkâ, misâlü keenne, bimenzileti, yahsebu vs. / Türkçe'deki kullanımıyla; gibi, durumu gibi, âdetâ, nasıl ki, tıpkı, öyle ki, anlatılır ki, benzemektedir ki, sanki onun gibi, ...nın yerinde vs." gibi kelimelerle yapılan açık teşbîh (benzetme)lerdir. Meselâ; Hz. Peygamber 'in (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Günahından tevbe eden, günah işlemeyen gibidir.*"[60] hadîsindeki "gibidir" ifâdesi, benzetme edâtı olan "kâf" harfi ile yapılmıştır ve açık benzetmeye

---

58 Tirmizî, *İlim*, 14; Beyhakî, *Şuab*, VI, 116; İbn Abdiber, s. 13; Kuzâî, Muhammed b. Selâme, *Şihabu'l-Ahbâr* (trc: Ali Yardım), İst., 1999, s. 46.

59 bkz. İbrahim, 14/18

60 İbn Mâce, *Zühd*, 30; Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm, *Kitabu'l-Emsâl*, s. 221; Beyhakî, *Şuab*, V, 436; Kuzâî, s. 49; Heysemî, Nûruddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Beyrut, ts., X, 200.

örnektir. Yine "*Ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, hased (çekememezlik) de, iyilikleri yer, bitirir. Suyun ateşi söndürdüğü gibi, sadaka da hatayı söndürür. Namaz, mü'minin nurudur, oruç da ateşe karşı perdedir.*"[61] hadîsinde de "gibi/kemâ" ifâdesiyle açık benzetmeler yapılmıştır. Yine Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) "*el-Hâletü bimenzileti'l-ümmi/Teyze, anne yerindedir.*"[62] hadîsinde olduğu gibi.

b- Benzetme Edatları Kullanılmadan Yapılan Teşbîhler

Hiçbir benzetme edatı kullanılmadan yapılan teşbîhler vardır. Meselâ; "*... Dikkat edin, muhakkak ki, gazab, âdemoğlunun kalbinde bir közdür...*"[63] hadîsinde, benzetme edâtı olan "gibi" zikredilmeyerek "gazab", insanın kalbini yakan bir köze benzetilmiştir. Bir başka hadîste de Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) azlden[64] sorulduğunda "Zâlike'l-ve'dü'l[65]-hafiyyü/ *O gizli öldürmedir.*"[66] buyurmuştur. Yani, azl yapmak, kız çocuğunu diri diri toprağa gömerek öldürmek gibidir. Burada da benzetme edatı kullanılmaksızın azl, kız çocuğunu diri diri öldürmeye benzetilmiş ve böyle bir durum beliğ bir teşbihle anlatılmıştır.[67]

Yine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde şöyle buyurmaktadır: "*İnsanlar, madenlerdir. Irk (damar), dessastır*"[68] Görüldüğü üzere bu hadîste teşbîh edâtı olan "kâf" harfi kullanılmadan insanların, madenler gibi farklı karakterlere sahip olduğu ve damar/tabiat'ın aslına çekeceği beliğ teşbîhlerle ifâde edilmiştir. Diğer bir rivâyette de "*İnsanlar,*

---

61 İbn Mâce, *Zühd*, 22.

62 Buhârî, *Sulh*, 6; Ebû Dâvud, *Talak*, 35; Tirmizî, *Birr*, 6; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünen*, İst., 1992, Ferâiz, 45.

63 Tirmizî, *Fiten*, 26; Ahmed b. Hanbel, III, 19, 61; Hadîsin yorumu için bkz. *Mubârekfûrî*, VI, 357.

64 Azl: Erkeğin spermini çocuk olmaması amacıyla hanımının ferci dışına boşaltmasıdır. (İbn Manzur, XI, 440 vd.).

65 Ve'd: Kız çocugunu diri diri toprağa gömerek öldürmektir. (İbn Manzur, III, 442).

66 Müslim, *Nikâh*, 141; İbn Mâce, *Nikâh*, 61; Ahmed b. Hanbel, VI, 361, 434.

67 İbn'l-Esîr, Ziyâuddin Nasrullah, *el-Mesel*, I, 397.

68 Buhârî, *Menakıb*, 1; *Enbiyâ*, 19; Müslim, *Fezailü's-Sahabe*, 199; Ahmed b. Hanbel, II, 257; Sehâvî, 690; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 9306.

altın ve gümüş gibi madenlerdir."[69] şeklinde temsîlî bir teşbîhle ifâde edilmektedir.

Bu hadîste insanlar madenlere benzetilmektedir. İnsanlar gerek vehbî, gerekse kesbî sıfatları ve özellikleri itibariyle altın, gümüş, bakır, demir gibi farklı madenlere benzerler. Yani, insanlar, zâtî ve ârızî sıfatları ile madenler gibi farklıdırlar.[70] Aynı zamanda bu hadîs, Cevâmiu'l-kelim* olan hadîslerdendir.

c- Müşebbeh ve Müşebbehün bih (taraflar) Terk Edilmeyip Devamlı Zikredilerek Benzetme Yönü ile Benzetme Edatının Zikredilmesi ya da Terk Edilmesine Göre Ortaya Çıkan Teşbîhler

Benzetme edatının zikredilmemesi ve benzetme yönünün terk edilmesiyle veya zikredilmesiyle beş durum ortaya çıkar:

c_1) Teşbîh-i Mufassal

Bu; müşebbeh, müşebbehün bih, benzetme yönü ve benzetme edatının zikredildiği teşbîhlerdir. Meselâ; "Falan, cömertlikte Hâtem gibidir." benzetmesinde olduğu gibi. Burada "falan" benzeyen/müşebbeh, Hâtem; kendisine benzetilen/ müşebbehün bih'tir. Benzetme yönü; cömertlik, benzetme edatı ise "gibi" edâtıdır. Böylece teşbîhin tüm yönleri zikredildiği için teşbîh-i mufassal olmaktadır. Bu tür teşbîhlerin belâğat yönü azdır.

C_2) Teşbîh-i Mücmel

Bu da benzetme yönü zikredilmeyen teşbîhlerdir.[71] Bunlar da kendi arasında dört kısma ayrılır.

1) Benzetme Yönü Zikredilmemekle Birlikte, Kolaylığı Cihetiyle, Zikredilmiş Gibi Herkesin Anlayabildiği Teşbîhler

Meselâ: "Filan, Hâtem gibidir" denildiğinde, benzetme yönü olan

---

69 Suyûtî, a.g.e., aynı yer.

70 Bkz. *Münâvî*, Muhammed Abdürraûf, *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağîr*, Beyrut, ts.,VI, 295.
* *Cevâmiu'l-kelim*; az lafızda geniş ve derin mânâ taşıyan, özlü ve veciz sözlere denir. (Uğur, Mücteba, Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992, s. 54.).

71 Cevdet Paşa, s. 131.

cömertlik zikredilmemekle birlikte "Filan"ın, cömertlikle maruf ve meşhur olan Hâtem'e bu yönü ile benzediği hemen herkes tarafından anlaşılır.[72] Yine "*Hz. Peygamber'in* (sallallahu aleyhi ve sellem) *yüzü kamer (Ay) gibiydi.*"[73] ifâdesinde Hz. Peygamber'in yüzünün Ay'a parlaklık, letafet ve yuvarlaklıkta benzediği anlatılmıştır.

2) Zikredilmeyen Benzetme Yönünün Gizli Olması Cihetiyle, Erbabı Tarafından Anlaşılabilen Teşbîhler

Meselâ: "Kıldı meftûn nigehin dilleri Hârut misâl

Etmeden gamzelerin fitneye âğâz henüz"[74]

Yani "Senin gamzelerin henüz fitneye başlamadan, senin bakışların Hârut gibi gönülleri meftûn eyledi." Burada sevgili, benzeyen; Hârut, benzetilendir. Benzetme edâtı, "misâl" kelimesidir. Fakat, Hârut'un özelliği olan büyüleyicilik zikredilmemiştir ki, bu vasfı herkes bilemez. Ancak Hârut'un sihir bildiğini ve öğrettiğini bilenler, buradaki benzetme yönünü anlayabilir. O zaman mânâ şöyle olur: Senin gamzeli bakışların, Hârut'un sihri gibi gönülleri meftun etmekte ve büyülemektedir.

3) Zikredilmeyen Benzetme Yönünün, Müşebbehün bih'de Bulunduğu Teşbîhler

Meselâ; "Durmaz geçer çû zıllu zâil

Dehr ise misâl nehr-i sâil" beytinde, birinci mısrada müşebbehün bih'in vasfı olan "zâil", vech-i şebeh olan bekasızlığı, ikinci mısradaki "sâil" dahi ikinci teşbîhin vech-i şebeh'ini göstermektedir.

4) Zikredilmeyen Benzetme Yönünü İmâ Eden Vasıfların, Hem Müşebbeh Hem de Müşebbehün bih'de Yer Aldığı Teşbîhler

"Tâ bende cemâli tavr-ı gamnâk

Mehtâp güzel hava bozulmuş" beytindeki "Tâ bende" ile "güzel", "gamnâk" ile "bozulmuş" vasıfları gibi.

---

72 Cevdet Paşa, s. 132.
73 Buhârî, *Menâkıb*, 23.
74 Bkz. Cevdet Paşa, s. 132.

d- Teşbîh-i Beliğ

Bu, belâğat yapılmak istenilen yerlerde, hem benzetme yönü hem de teşbîh edâtının zikredilmemesi ile yapılan teşbîhlerdir.

Meselâ: "Efendi, Hâtemdir" misâlinde olduğu gibi. Burada hem benzetme yönü, hem de benzetme edatı zikredilmemiştir.

Yine "Yâr için ağyâra minnet ettiğim ayb eyleme,

"Bağbân bir gül için bin hâr'e hizmetkâr olur." beytinde görüldüğü gibi "Yâr" "gül"e, "ağyâr" "Hâr/diken"e benzetildiği halde, benzetme yönü ile benzetme edâtı zikredilmemiştir.

e- Teşbîh-i Melfûf

Şâirâne tahayyülâttan ve fikirlerin ulviyetinden dolayı, teşbîh edâtları gayet az kullanılan, gerektiğinde diğer teşbîh edatlarını kullanmak üzere benzetme yönünü zikretmeksizin, müşebbehlerin baştan birbirine atfederek veya cem' tarîkıyle getirilerek, sonra müşebbehün bih'ler sırasıyla getirildiği teşbîhlerdir.

"Hased-i kalb-i adüvv lutf ile olmaz zâil

Senkde muzmer olan âteşe âb etmez eser"[75] beytinde, düşmanın kalbi senk/taşa, haset; ateşe, lütuf; suya benzetilmiştir.

f- Teşbîh-i Mefrûk

Her müşebbeh'in, kendi müşebbehün bih'inin yanında zikredilmesiyle yapılan teşbîhlerdir.[76] Meselâ:

"Rûy-i meh'dir zülf-i sümbül dişleri dürdânedir

Hâsılî ol mehlikâ misli yok bir dânedir" beytinde, yüz- ay, zülf-sümbül, diş-inci teşbîhinde müşebbehler ve müşebbehün bih'ler peş peşe zikredilmektedir.[77]

g- Teşbîh-i Mürsel

Teşbîh-i mürsel, benzetme edâtının zikredildiği teşbîhlerdir. Meselâ;

---

[75] Bkz. Cevdet Paşa, s. 138.

[76] Bkz. Cevdet Paşa, s. 138.

[77] Bkz. Muhammed Rıfat, *Mecâmiu'l-Edeb* (İlmü Beyân III. Kitap), s. 257-263.

"O, cömertlikte deniz gibidir.", "Güzellik ve zarâfette Firdevs cenneti gibi olan bir bahçe ziyaret ettik."[78] ifâdelerindeki, cömertlik ve güzellik ile zarafet benzetme yönleridir. "*Eğer orada olsaydın, onların kökünden sökülmüş kof hurma kütükleri gibi yere serildiklerini görürdün.*" (Hâkka, 69/7) âyeti de buna güzel bir örnektir.

D- Müşebbeh ve Müşebbehün Bih'in Zikredilip Zikredilmemesi ya da Bunlarin Yer Değiştirmesine Göre Yapılan Teşbîhler

Bu tür teşbîhler müşebbeh ve müşebbehün bih'in zikredilip zikredilmemesi ya da bunların yer değiştirmesi ile de iki kısma ayrılır:

1- Zımnî Teşbîh

Bu, müşebbeh ve müşebbehün bih zikredilmediği ancak mânâdan anlaşılan teşbîhtir.

Meselâ: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), "*... Şeytanın, sâlih kişilere karşı kullandığı, kadınlardan daha tesirli bir silah yoktur...*"[79] hadîsinde, salih kişilerin Allah'a ibadetleri ve itaatlerini terk ettirme ve günah işlemeleri hususunda şeytanın kullandığı en tesirli silahın kadınlar olduğu belirtilmektedir. Böylece şeytanın, salih kişileri gönüllerinden vurmak için kullandığı kadınlar, en tesirli silahlar olarak ifâde edilmiştir. Burada teşbîh-i zımnî bulunmaktadır.[80]

2- Maklûb Teşbîh

Bu da tarafların yer değiştirmesiyle benzetme yönü, müşebbehün bih'e irca edilen teşbîhlerdir. Buna ma'kûs veya müna'kis/ ters çevrilmiş teşbîh de denir. Bu durumda zait olan, nakıs olana benzetilir. Mübalağa için, asıl olan feri' olana ilhak olunur. Meselâ; "Sanki gündüzün ışığı, onun alnıdır." ve "Bahçenin yaydığı koku, sanki onun ahlâkının güzelliği gibidir." Kur'ân-ı Kerîm'de "*Ticaret de faiz gibidir...*" (Bakara, 2/275) âyetinde ticaret,

---

78 Bkz. Cârim, Ali - Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l Vâdiha*, Beyrut, ts., s. 25; Bolelli, s. 92.
79 Ahmed b. Hanbel, V, 164.
80 Bkz. Zeynî, s. 373.

faize benzetilmektedir. Burada Arapların faizi alış verişten daha helâl, daha üstün görmelerini anlatma bakımından "Faiz, ticaret gibidir" demek yerine kullanılmıştır.[81] Yine "*Yaratan, yaratamayan gibi mi?*" (Nahl, 16/17) âyetinde maklûb teşbîh vardır. Çünkü yaratıcı olan Allah, yaratılan, yaratmaya gücü yetmeyen ve putperestlerin de kendilerine "ilâh"lar dedikleri putlar gibi olur mu? şeklinde bir teşbihle putperestlere hitap edilmektedir. Yani yaratılan hiç bir şey yaratan Allah gibi olamaz, demektir.[82] Hadîslerden maklûb teşbîhe, namazda okuduğumuz "salli ve bârik" duâlarındaki Hz. Peygamber'in Hz. İbrahim'e benzetilmesini örnek verebiliriz.

Bu teşbîhin gayesi, kendisine benzetilenin, benzeme yönünde benzeyenden daha üstün olduğunu vehmettirmektir.

F- Teşbîhin Mertebeleri

Teşbîhin unsurlarını, içinde bulundurup bulundurmaması açısından teşbîhin üç mertebesi vardır:

1- En Zayıf Derecede Olan Teşbîhler

Teşbîhin bütün unsurlarının (benzeyen, benzetilen, benzetme yönü, benzetme edatı) bulunduğu teşbîhlerdir. "Ali, şecaatte arslan gibidir." sözünde olduğu gibi. Bu, belâğat bakımından teşbîhin en aşağı mertebesidir.

2- Orta Derecede Olan Teşbîhler

Benzetme edatı veya benzetme yönü zikredilmeyen teşbîhlerdir. "Ali arslan gibidir." ve "Ali cesarette arslandır." cümlelerinde olduğu gibi. Bu, belâğat bakımından mertebesi biraz daha yüksek olandır.

3- En Yüksek Derece Olan Teşbîhler

Benzetme edatı ile benzetme yönü zikredilmeyerek sadece benzeyen ve benzetilenin zikredildiği teşbîhlerdir. "Ali arslandır." cümlesinde

---

81 Haşimî, 276; *Sabûnî*, I, 176.
82 Bkz. Suyûtî, *el-İtkân*, II, 778.

olduğu gibi. Bu tür teşbîhe teşbîh-i beliğ denilir. Belâğat bakımından en yüksek mevkiye sahiptir.[83]

IV- TEMSÎL

Temsîl: Örnek/misâl vermek, misâllendirmek mânâsınadır. Yani bir benzerini göstermektir. Cürcânî, temsîli şöyle tarif eder: "Cüz'î iki şey arasındaki ortak mânâdan dolayı, birinde bulunan hükmü diğeri için de vermektir. Fıkıhçılar buna "Kıyâs" derler. Birinci cüz'îye "fer'", ikinci cüz'-îye "asıl", ortak olana da "illet" denir.[84]

Mutlak olarak teşbîh'e temsîl denilir.[85] Böylece temsîl teşbîhten daha çoktur. Zira, her temsîl teşbîhtir, fakat her teşbîh temsîl değildir.[86] Teşbîh aklî olmadığı zaman bu, teşbîhi tazammun ediyor denilir, bunda temsîl vardır denilmez. Darb-ı meseller, aklî olduklarında buna temsîl ve misâl denilebilir. Meselâ; Kur'ân için "nur", ilim için de "hayat" kelimesinin kullanılması gibi.

A- Temsîlî Teşbîh

Benzetme yönü iki veya daha fazla vasıftan meydana gelen teşbîhlerdir. Diğer bir ifâde ile, bir heyetin bir heyete benzetildiği teşbîhlerdir. Meselâ; "*O münafikların misali, bir ateş yakan kişinin misâli gibidir ki, o ateş etrafını aydınlattığı zaman Allah onun nurunu giderdi ve onları karanlıkta bıraktı. Onlar görmezler.*" (Bakara, 2/17) âyetinde olduğu gibi.

B- Temsîlî Teşbîhin Gayeleri

Temsîlî teşbîh, teşbîhin en önemli ve en tesirli kısımlarından biridir. Söze kuvvet veren, fikri harekete geçiren, gönlü ihtizaza getiren bu teşbîh çeşidi, önemine binaen pek çok maksatlar için kullanılmaktadır.[87]

---

83 Bkz. Hâşimî, 287; Akdemir, s. 369-370.

84 Cürcânî, s. 91-92.

85 Ebûlbekâ, s. 295.

86 Ebûlbekâ, s. 296.

87 Akdemir, s. 360.

a- Bir iddiaya delil getirmek için kullanılır. Meselâ: "Onların içinde yaşamakla onlardan biri olmam, fakat, altın madeninin yeri de topraktır." sözünde olduğu gibi.

b- Bir mânâyı kuvvetlendirmek için kullanılır. Meselâ: Yollarına girmediğin halde kurtuluşu ümit ediyorsun. Gemi kuru yerde (karada) yürümez." ifâdesinde olduğu gibi.[88]

V- İSTİÂRE

İstiâre, beyân ilminin en önemli konularından biridir. İstiâre kelime olarak; "Birinden ödünç bir şey isteyip almak" demektir. Edebî ıstılâh olarak: "Bir kelimenin benzerlik alakasıyla ve aslî mânânın kastedilmesine mâni bir karinenin varlığı sebebiyle kendi hakîki mânâsı dışında kullanılmasıdır.".[89] Diğer bir tarifle "Bir deyimi mecâzî anlamda kullanmak" demektir. Yani kelimeleri lügat mânâlarının dışında kullanmaya mecâz denir. Teşbîh bunun bir çeşididir. Aralarında benzerlik bulunan iki şeyden zayıf olanı kuvvetli olana benzetmektir. Bir başka ifâdeyle istiâre; "Müşebbeh ya da müşebbehün bih'ten birisinin kaldırılarak yapılan teşbîh-i beliğdir. Meselâ; "Altın saçlı" deyimi böyledir.

İstiâre, daha özlü ve kısa bir teşbîhtir. Meselâ; anasız-babasız çocuklara yetîm/tek denilmesi bir istiâredir. Çünkü bu deyimin aslı, "dürr-i yetim/tek inci"dir. Tek inci; en büyük, en değerli inci olduğu için öksüz çocuklar, birer "dürr-i yetîm"e benzetilmiştir.[90] Esas itibariyle "yetim" kelimesi, insanlar için babası ölen ve henüz bulûğ çağına gelmemiş çocuklara, hayvanlar için de annesi ölene denir. Babası olmayan ve bulûğ çağından sonra bekar ve bâkire olan kişiler için de -evleninceye kadar- yetim tabiri mecâzî olarak kullanılmaktadır. Meselâ, Peygamberimize Ebû Tâlib'in yetimi denilirdi. Bununla birlikte Araplar, tek olup da benzeri olmayan şeylere de "yetim" derler.[91]

---

88 Haşimî, s. 360.
89 Haşimî, a.g.e., s. 303; *Hacc*ımüftüoğlu, *Teshîl*, s. 27.
90 Keklik, Nihat, *Felsefede Metafor*, İst., 1990, s. 2.
91 Geniş bilgi için bkz. İbn'l Esîr, *en-Nihaye*, V, 136; İbn Manzûr, XII, 645-646.

İstiâreye hadîslerden şu örneği de verebiliriz: Fatıma bintu Kays istişâre etmek için Hz. Peygamber'e gelerek kendisi ile Ebû Cehm'in ve Muâviye b. Ebî Süfyan'ın evlenmek istediklerini söyler.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de kendisine:

– "*Ebû Cehm; asâsını omuzundan indirmez, Muâviye de racülün teribün/bol topraklı bir adamdır. Sen Usâme b. Zeyd ile evlen.*"[92] buyurur.

Bu hadîste iki tane istiâre bulunmaktadır: Birisi; "Asâsını omuzundan indirmez." ifâdesidir. Bu ifâde, kadınları çokça dövmeyi veya çok sık yolculuk yapmayı anlatmak için kullanılan bir istiâredir. Burada ise Ebû Cehm'in kadınları çok dövdüğünü anlatma sadedinde kullanıldığı ifâde edilmektedir.[93] İkincisi de "racülün teribün/bol topraklı bir kişidir."[94] ifâdesidir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "bol topraklı" derken Hz. Muâviye'nin toprakta çok çalışan bir kişi, dolayısı ile son derece fakir birisi, olduğunu belirtmiştir.

A- Istiârenin Rükünleri

İstiârenin dört rüknü vardır

1- Müsteâr: Müşebbehün bih'ten müşebbehe nakledilen lafız,

2- Müsteâr-ı Minh: Müşebbehün bih'in mânâsı,

3- Müsteâr-ı Leh: Müşebbeh'in mânâsı,

4- Câmi': Vech-i Şebeh.

B- Istiârenin Çeşitleri

İstiâre, rükünleri açısından bir çok kısma ayrılmaktadır:

1- Teşbîhin Tarafları Bakımından İstiârenin Çeşitleri

a- İstiâre-i Tasrihiyye

Açık istiâre olarak da ifâde edilen bu istiâre, taraflardan sadece müşeb-

---

92 Müslim, *Talak*, 36; Tirmizî, *Nikâh*, 38; Toksarı, Ali, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Kayseri, 1994.

93 Bkz. Nevevî, X, 97-98.

94 Bkz. İbn Manzûr, I, 128.

behün bih'in açıkça zikredildiği teşbîhlerdir.[95] Meselâ; Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Hâlid b. Velid için "*Seyfün min süyûfillâh/Allah'ın kılıçlarından bir kılıçtır*"[96] buyurmuştur. Bu ifâdedeki "seyf/kılıç"-tan maksat Hâlid b. Velid'dir.[97] Bu ifâdenin iradından sonra "seyfullah/Allah'ın kılıcı" şeref lakabıyla yâd edilmiştir. Burada "seyf" müşebbehün bih'tir. Müşebbeh olan Hz. Hâlid b. Velid zikredilmemiştir. Bu bir istiâredir ve teşbîh-i beliğdir.

b- İstiâre-i Mekniyye

Kapalı istiâre denen bu istiâre çeşidi, müşebbeh'in lafzının zikredilip, müşebbehün bih'in kaldırılarak onun yerine levâzımından bir şeyin getirildiği teşbîhtir. Meselâ. "*Onları esirgeyerek üzerlerine şefkat kanatlarını ger...*" (İsrâ, 17/24) âyetinde Yüce Allah, ilk önce "kuş" kelimesini "itaat etmek" yerine kullanmış, sonra kuş kelimesini terk etmiş ve onun levazımından olan "kanat" kelimesini getirmek suretiyle ona işaret etmiştir.[98] Hadîste "*Şüphesiz İslâm, düğüm düğüm, ipin tel tel çözülmesi gibi çözülecektir.*" buyurulmaktadır. Buradan maksat İslâm'ın önemli ve kuvvetli amelleri yapılmayacaktır, demektir. Bu hadîste İslâm, örülmüş bir ipe benzetilmiştir. Benzetme yönü ise ipin tellerinin birbirini desteklemesi gibi, amellerin bir birlerini desteklemesidir. Burada sadece müşebbeh olan İslâm zikredildiği ve benzetme açık olmadığı için istiâre-i mekniyye bulunmaktadır.[99]

c- İstiâre-i Tahyîliyye

Meknî istiârede hayal unsuru mevcut ise bu aynı zamanda istiâre-i tahyiliyyedir ki bu istiârenin mânâsı akıl ve hisle idrak edilemez, ancak hayali bir tasavvur ile anlaşılabilir. Meselâ: Yukarıda zikrettiğimiz, "*Şüphesiz İslâm, düğüm düğüm, ipin tel tel çözülmesi gibi çözülecektir.*" hadîsinde müşebbehün bih olan örülü ipin levazımı olan düğümler, İslâm'a

---

95 Cârim, 77; *Hacc*ımüftüoğlu, s. *Teshîl*, 28; Akdemir, s. 166.

96 Buhârî, *Megâzi*, 44.

97 Hayatı hakkında bkz. Fayda, Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Hâlid Bin Velid*, İst. 1990.

98 Bolelli, s. 105.

99 Bkz. Şerif er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* (Tah. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî), Kahire, 1976, s. 345-346; Bayraktar, s. 59-60.

nisbet edilmiştir. Böylece bu hadîste aynı zamanda istiâre-i tahyîliyye bulunmaktadır.

d- İstiâre-i Tahkîkiyye

His ile idrak edilen veya aklın kabul edebileceği bir mânâya sahip olan istiâredir. Meselâ: Cömert bir insan için "O, ikram eden bir ummandır." dendiğinde umman kelimesinden cömertliğin anlaşılması gibi. Kurân-ı Kerîm'de zikredilen "*Allah, imân edenlerin dostudur. Onları zulumâttan nûr'a çıkarır.*" (Bakara, 2/257) âyetindeki zulumât (karanlıklar) kelimesi dalâletten, nûr (aydınlık) kelimesi de hidâyetten istiâredir. Bu istiârelerin her ikisi de aklen sabittir. Akla uygun oldukları için akıl onları reddetmez, kabul eder.

2- Müsteâr Lafzın Durumuna Göre İstiârenin Çeşitleri

a- İstiâre-i Asliyye

Müsteâr lafız, müştak değil de câmid bir isim olursa, bu istiâre-i asliyye'dir. Bu isim maddî olabileceği gibi mânevî de olabilir. Meselâ: Cesur adama "Arslan" dendiği gibi, aşırı dövme fiiline de "öldürme" denmesi gibi. Cömert bir insanı kast ederek, "Bu gün Hâtem'i gördüm." ifâdesi bir istiâre-i asliyyedir.

b- İstiâre-i Tebe'iyye

Müsteâr lafız, müştak bir isim (ism-i fâil, ism-i mef'ul, ism-i zaman, ism-i mekân, ism-i âlet, ism-i tafdil) veya fiil olursa bu istiâreye istiâre-i tebe'ıyye denir. Meselâ: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), mahşerde insanların durumlarını anlatırken "*.. Orada insanların amellerine göre kimilerinin teri topuklarına kadar, kimilerinin dizlerine kadar, kimilerinin böğürlerine kadar çıkar, kimilerini de terleri gemler.*"[100] buyurur ve eliyle de ağzına işaret eder."[101] Hadîste mahşerin dehşetinden insanların

---

[100] Müslim b. el *Hacc*âc, *Sahîh*, İst., 1992, *Cennet*, 62; Tirmizî, *Kıyâmet*, 2; Ahmed b. Hanbel,V, 254.
[101] Müslim, *Cennet*, 62.

amellerine göre farklı derecelerde terleyecekleri ifâde edilirken kimilerinin ağzına kadar çıkacağı ve onların konuşmalarına mâni olacağı belirtilmektedir. Gem, esas itibariyle atların ağzına takılan ve demirden yapılmış bir aletin adıdır. Bu gem, atların dillerini serbestçe hareket ettirmelerine mâni olduğu gibi, mahşerde de ağzına kadar terleyenlerin terleri, ağızlarını doldurduğunda onların konuşmalarına mâni olduğu için terin bu durumu atın gemlenmesine benzetilmiştir. Dolayısıyla gem'in kendisi değil, onun lazımı olan dili hareket ettirmemesi zikredilmesiyle hadîste istiâre-i tebe'ıyye bulunmaktadır.

3- *Müşebbeh ve Müşebbehün bih'in Aralarındaki Alakaya Göre İstiârenin Çeşitleri*

Müşebbeh ve müşebbehün bih'in arasında zıtlık bulunup bulunmamasına göre iki kısma ayrılır:

a- İstiâre-i Vifakiyye

Müşebbeh ve müşebbehün bih'in arasında zıtlık bulunmadığı için tek bir şeyde toplanmaları mümkün ise bunlardan teşekkül eden istiâreye istiâre-i vifakiyye denir. Meselâ, "*Ölü iken kalbini diriltip, insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu...*" (En'âm, 6/122) âyetinde zikredilen "ihyâ" kelimesi, hidayet vermek mânâsınadır. İhyâ, müşebbehün bih, hidayet de müşebbehtir. Bu vasıflardan her ikisinin de Cenâb-ı Hakta bulunması mümkündür.[102]

b- İstiâre-i İnâdiyye

Aralarındaki zıtlıktan dolayı (aydınlık ve karanlık gibi) müşebbeh ve müşebbehün bih'in bir tek şeyde toplanmaları mümkün değil ise böyle istiâreye istiâre-i inâdiyye denir. Meselâ; yukarıda zikrettiğimiz âyette[103] geçen "meyt" kelimesi dalâlet mânâsındadır. Yani ölüm, dalâlete benzetilmiştir. Burada "meyt" müşebbehün bih, "dalâlet" ise müşebbehtir ve bir şeyde ikisinin de birden bulunması mümkün değildir.

---

[102] Hâşimî, s. 325.
[103] bkz. En'âm, 6/122.

4- Benzetme Yönünün Açık veya Gizli Oluşuna Göre İstiâre Çeşitleri

a) İstiâre-i Âmiyye

Bu tür istiâreler, araştırmaya ve düşünmeye gerek kalmadan herkes tarafından anlaşılabilen istiarelerdir. Cesur insan için "arslan" kelimesinin kullanılması gibi.

b- İstiâre-i Hâsiyye

Bu tür istiâreler ise düşünmeyi gerektirecek kadar mânâsı kapalı olan ve ancak havas diye tanımlanan bilgili kişiler tarafından anlaşılabilen istiârelerdir.

5- Müşebbeh ve Müşebbehün bih'in Mülayimlerinin (ilgili unsurlarının) Söylenip Söylenmemesine Göre İstiârenin Çeşitleri

a- İstiâre-i Mutlaka

Bu, müşebbeh ve müşebbehün bih'in uygun sıfatları zikredilmeyen istiârelerdir. Meselâ; "Atın üzerinde deniz gördüm." ifâdesinde "deniz" cömert insan demektir. Müşebbeh; cömert insan, müşebbehün bih de denizdir. Burada müşebbeh ve müşebbehün bih'in uygun sıfatları zikredilmemektedir. Âyette, "(Onlar öyle sapıklar ki) *Allah'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler*." (Bakara, 2/27) buyurulması gibi.

b- İstiâre-i Mücerrede

Müşebbeh'in sıfatlarından birini ihtiva eden istiârelerdir. Meselâ, "Nefsini şehevî arzulardan uzaklaştırmak suretiyle, ona gem vuran kişiye Allah merhamet eylesin." cümlesinde nefis ata benzetilmiştir. Burada müşebbehün bih olan "at" terk edilmiş, onun yerine onun bir sıfatı olan "gem vurulma" zikredilmiştir. "Şehevî arzulardan uzaklaştırmak suretiyle" ifâdesi de müşebbeh olan nefsin bir sıfatıdır. Kur'ân-ı Kerîmde "... *Allah, onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı.*" (Nahl, 16/112) âyetindeki "Libas /elbise" kelimesi, açlık ve korku anında kaplayan ıstırap yerine kullanılmış olup,

"tattırma" kelimesi de bu istiârenin tecridi (müsteâru leh'in bir unsuru) olmuştur.[104]

c- İstiâre-i Müraşşaha

Müşebbehün bih'e ait olan sıfatın zikredildiği istiârelerdir. Meselâ, "*Onlar, hidayet yerine dalâleti satın aldılar da alış-verişleri kâr etmedi.*" (Bakara, 2/16) âyetinde "satın alma"yı ifâde eden "el-iştirâ" kelimesi, "tercih etmek, seçmek" mânâsına olan "el-ihtiyâr" kelimesinden istiâre yapılmış ve müşebbehün bih olan "iştirâ"nın sıfatı olan "kazanç ve ticaret" mefhumları zikredilmiştir.

6- İfrad ve Terkib Yönünden İstiârenin Çeşitleri

a- İstiâre-i Müfrede

Müsteârın tek bir lafızdan ibaret olduğu istiârelere "istiâre-i müfrede" denir. Musarrah ve meknî olan istiârelerin tümü bu gruba dahildir.

b- İstiâre-i Mürekkebe

Müsteâr tek bir lafızdan ibaret olmayıp, terkip hâlinde bulunan istiârelere "istiâre-i mürekkebe" denir. Belâğât âlimleri bu istiâreye "istiâre-i temsîliyye" de demişlerdir.

Temsîlî istiâre, aslî mânânın kastedilmesine mâni bir karineyle beraber, benzerlik alakasından dolayı terkip halinde bulunan bir ibarenin konulduğu mânânın dışında kullanılmasıdır.

Temsîlî istiârede, müşebbeh ve müşebbehün bih bir çok şeyden meydana gelen bir durum ve vaziyeti ifâde eder. Yani bir heyet başka bir heyete benzetilmektedir. Meselâ, babasından kalan miras yoluyla çok fazla mâla sahip olan ve bu mâlı hesapsız olarak sağa sola savuran bir genç düşünelim: Bu genç için şöyle denilir. "Kim, savaşmadan vatan sahibi olursa, o vatanı düşmana teslim etmek ona kolay gelir."

Temsîlî istiâreler halk arasında yaygın hale gelirse "mesel" olur.

---

[104] Bolelli, s. 110.

Dolayısı ile dilimizde “atasözü” dediğimiz ve Arapça’da da “darb-ı mesel” denilen ifâdeler aslında temsîlî istiâreden başka bir şey değildir.[105] Ancak mesellerde muhatabın durumuna göre her hangi bir değişiklik yapılmaz, ilk ortaya çıktığı orijinal şekli ile kullanılır.

Kur’ân-ı Kerîmde bir çok temsîlî istiâre mevcuttur. Meselâ, *“Onlar çevresini aydınlatmak için ateş yakan kimseye benzerler ki, Allah ışıklarını yok edince, onları karanlıklar içinde göremez bir halde bırakmıştır.”* (Bakara, 2/17) âyetinde olduğu gibi daha bir çok misaller vardır.[106]

VI- LATİNCEDE TEŞBÎH SANATI

Teşbîh/Benzetme sanatının Latince ifâdesi, metafor (metaphora)dur. Metafor kelimesi; “Meta” ve “Fora” (phora) kelimelerinden meydana gelmektedir. “Meta” sözü, sonra, yahut, ile gibi mânâlara, “Fora” sözü de; aktarmak, nakletmek mânâsına gelmektedir. Böylece bir meseleyi başka bir şekilde ifâde etme sanatına metafor deniliyor. Yani, tabiî olan bir mânâ ve mesele, mecâzî olarak dile getiriliyor. Yine Latince de, misâl, örnek, temsîl, remz/sembol ve kinâye gibi kelimelerin karşılığı “Allegori/allegorie”dir. Aynı şekilde temsîlî istiâre bütün vasıflarıyla Fransızca’daki “allegorie metophorie”nın karşılığıdır.[107]

Bir de “Analoji” deyimi vardır ki, bu da “ana”- “loji”/ana-logie şeklinde iki parçadan meydana gelmektedir. “Ana” kelimesi; “göre” mânâsında, “Loji” sözü de; “akıl” mânâsındadır. Yani, bir şeyin, başka bir şey ile kısmen benzemesi demektir. Meselâ, “Latince ile İtalyanca arasında analoji vardır.” denildiğinde İtalyanca’nın Latince’ye kısmen benzediği kastedilir. Yeter ki bu benzerlik akla uygun olsun.[108]

---

105 Bkz. Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara, 1980, s. 163.
106 Bkz. Fetih, 48/29; Muhammed, 47/15.
107 Bilgegil, s. 163.
108 Keklik, s. 1.

Birinci Bölüm

HADÎSLERDE TEŞBÎH VE TEMSÎLLER

HADÎSLERDE TEŞBÎH VE TEMSÎLLER



"... İnsanlar ibret alsın (tezekkür) etsin diye Allah onlara misâl gösteriyor." (İbrahim, 14/25)

"Her birine misâller vermiştik ama, dinlemedikleri için hepsini kırdık geçirdik." (Furkân, 25/39)

I- HZ. PEYGAMBER'İN TEŞBÎHLİ ANLATIMLARI

A- Nebevî Teşbîh ve Temsîller

Tarih boyunca insanların, teşbîhli/metaforlu anlatımı kullandıklarını görmekteyiz. Benzetme sanatını sadece edebiyatçılar değil, aynı zamanda filozoflar ve bilginler de kullanmış, benzetme sanatından faydalanmışlardır.

Edebiyatta benzetmenin gayesi sadece üslûp ve ifâde güzelliğini sağlamaktan ibaret iken, felsefe ve pozitif ilimlerde ise her şeyden önce ifâdelerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.[109]

Her toplumun sahip olduğu dil ve kültür ile ifâde ettikleri temsîl ve teşbîhler olduğu gibi, Arap dilinde de teşbîhli ifâdelerin daha çok bulunduğu görülmektedir.

---

[109] Keklik, s. 1.

Tevrat ve İncil'de temsîlî anlatımlar olduğu gibi[110] Kur'ân'da da bir çok teşbîhî ve temsîlli anlatımlar mevcuttur. Hatta bununla ilgili müstakil çalışmalar da yapılmıştır.[111] Durum böyle olunca Arapların en fasih, en beliğ ve en veciz konuşanı olan Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) de bir çok meseleyi teşbîhlerle ve temsîllerle ya da mesellerle anlattığını görmekteyiz. Aynı şekilde sahabe ve tâbiûn'un sözlerinde de teşbîh ve temsîl yaygın olarak görülmektedir.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) iyi, hayırlı ve güzel şeyleri imâna, meleğe ve Cennete, arıya, deveye, hurmaya, yağmura, portakala... vb. insanlar tarafından makbul görülen varlıklara benzettiğini; kötü, zararlı, çirkin ve şerli olan şeyleri de şeytan, küfür, yırtıcı hayvan ve Cehennem gibi makbul sayılmayan şeylere benzettiğini görmekteyiz. Zira, Arapların haddi aşan, inatçı olan her şeye şeytan demeleri âdetlerinden olduğu gibi[112] şekli ve görünüşü çirkin olan şeyleri de şeytanlara benzetirlerdi. Güzel olanları da meleklere teşbîh ederlerdi.[113] Böylece kötü ve şerli şeylerin en çok sembolize edildiği nesne şeytan, güzel ve hayırlı şeylerin benzetildiği şey de melek olmaktadır. Şeytanın sembol olarak kullanılmasına şu hadîsi örnek verebiliriz: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) saç bakımı iyi olmayan bir kişinin durumunu şeytana benzetmiş ve böyle bir halde olmanın iyi bir durum olmadığını şeytana benzeterek beyan etmiştir. Meselâ, bir adam saçı sakalı dağınık bir vaziyette Hz. Peygamber'in yanına gelir, Hz. Peygamber eliyle, adama işaret ederek sanki saç bakımını yapmasını emreder. Adam saçını sakalını düzelterek geri gelir ve Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem); "*Şu hâl, sizden birinizin şeytan gibi saçı dağınık bir vaziyette gelmesinden daha hayırlı değil mi?*" buyurur.[114]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Arap dilinde kötü ve çirkin şeylerin

---

110 Meselâ bkz. Tevrat, *Sülaymanın Meselleri*, s. 629-658; İncil, *Matta*, 3/10.

111 Meselâ; *Tâhûn*, Ahmed. b. Muhammed, *Emsâl ve Nemâzic-i Beşeriyye min'el-Kur'âni'l-Azîm*, *Mektebetü'l-Türâsi'l-İslamiyy*, 1993, (I-V cilt); Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvirler* (Trc: Kâmil M. Çetiner) İst., 1997.

112 Hattâbî, Hamd b. Muhammed, *Meâlimü's-Sünen*, Beyrut, 1991, I, s. 128.

113 Bkz. Alûsî, Şihabuddin Mahmud el-Bağdadî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, 1985, XXIII, 95; Şerif, Mansur b. Avn el-Abdalî, *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Cidde, 1995, s. 55-56.

114 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İst., 1992, *Şaar*, 7.

şeytana benzetilmesi, iyi ve güzel şeylerin de melek veya imâna benzetilmesi yaygın âdettir. Bu bakımdan, hadîste de görüldüğü gibi, Hz. Peygamber, herkesin âşinâ olduğu böyle benzetmelerle, saçı başı dağınık olmanın iyi bir hâl olmadığını izah sadedinde şeytana benzetmek suretiyle beyan etmiştir. Kur'ân'da da buna benzer misaller görülür. Meselâ, Cehennemdeki zakkum ağacı şeytana benzetilerek şöyle buyurulur. "*O/ zakkum ağacı, Cehennemin dibinde çıkar. Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir.*" (Saffât, 37/65-66) Elmalılı bu âyeti şöyle izah eder: "Buna üç mânâ verilmiştir:

1- Son derece çirkinlikten kinaye olmak üzere muhayyel bir teşbîh,

2- Şeyâtîn, çirkin suratlı yılanlar demektir,

3- "Şeytanların başları/Ruûsüşşeyâtîn, çirkin manzaralı ma'ruf bir otun meyvesi imiş ki ona Yemen'de esten denilirmiş." diyen Elmalılı, "Biz de dördüncü bir mânâ anlamak istiyoruz ki, zâlimleri en çok aldatan, meftun eden nokta onun çiçek açıp meyvesini verecek olan noktalarıdır. Vâridat membaları gibi görünen o noktalar öyle iğfalkârdır ki sanki şeytanların başları veyahut reisleri gibi"dir[115] şeklinde izah eder.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) de, o toplumun içinde yetişen bir Zât olarak, onların dilleri ile konuşması ve onların kullandıkları teşbîhleri kullanması elbette ki gayet tabiî bir durumdur.

Hz. Peygamber'e bildirilen gaybe ait işlerin bir kısmı tafsil iledir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu kısımda hiç bir tasarrufta bulunmamıştır: Kur'ân'ın ve hadîs-i Kudsî'nin muhkemâtı gibi. Diğer bir kısmı da icmal ile bildirilmiş, bu kısımda tafsilat ve tasvirat O'nun içtihadına havâle edilmiştir. İmâna girmeyen kevnî hâdiseler ve gelecekte vuku bulacak olan olaylara dair hadîsler gibi. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) belâğatıyla, temsîller suretinde, sırr-ı teklif hikmetine uygun şekilde bu kısımlarda tafsil ve tasvirde bulunmuştur. Meselâ; Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Peygamber ile beraberdik, şiddetli bir gürültü işitti.

– "Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Bu gürültü nedir biliyor musunuz?*" diye sordu.

---

115 Elmalılı, VI, 4055.

Biz de "Allah ve Rasûlü bilir." dedik.

Peygamber de:

– "*Bu gürültü, yetmiş seneden beri Cehennem tarafına yuvarlanan bir taşın bu dakikada Cehennemin dibine yetişip düşmesinin gürültüsüdür.*" Buyurdu.[116]

Bu hâdiseden kısa bir zaman sonra birisi gelir ve "Ey Allah'ın Rasûlü! Yetmiş yaşında bulunan filân münâfık vefât etti." diyerek olayı haber verir. Böylece bu haber, Hz. Peygamber'in yüksek beliğâne kelâmının ve bir temsîl ile anlattığı meselenin te'vilini göstermiş olmaktadır.

Hadîste görüldüğü gibi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yetmiş yaşındaki bir münâfığın ölümünü haber vermekle birlikte, onu yetmiş senedir Cehennemin dibine doğru yuvarlanan ve o anda Cehennemin dibine ulaşan bir taşa benzetmektedir. Çünkü o münafık yetmiş yıllık hayatı boyunca Cehennemin dibine doğru tedennî ettiği ve nifakının neticesinin Cehennem olduğu ve münafığın ölümünün ne kadar şiddetli olduğu ancak böyle bir temsîl ile zihinlerde kalıcı olarak anlatılabilir. Yoksa hadîs, Cehennemin derinliğinin yetmiş senelik bir mesafe olduğunu belirten bir ifâde sadedinde olmaması gerektir.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) buna benzer başka bir hadîsinde de yine bir münafığın ölümünü anlatan haberini Câbir (r.a.) şöyle naklediyor: Mekke ile Medine arasında bir gazvede idiler, adamları deviren şiddetli bir rüzgar esti. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Bu, bir münafığın ölümü içindir.*" buyurdu. Medine'ye döndüğümüzde en büyük münafığın ölmüş olduğunu gördük.".[117]

Böylece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bu temsîlî anlatımıyla bir münafığın hayatı boyunca kendisini Cehenneme götürecek bir durum ve yaşayış içinde olduğunu ve -bu itikat üzere ölenin- âkıbetinin de Cehennem olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda bu hadîslerle insanlar, münafıklıktan sakındırılmaktadır.

---

[116] Müslim, *Cennet*, 31; Ahmed b. Hanbel, II, 371; İbn *Hacc*er, *el-Metâlib*, IV, 397-398.
[117] Ahmed b. Hanbel, III, 341, 346.

B- Nebevî Kıssalarla Teşbîh

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kullandığı anlatım üslûbları içerisinde kıssalara da yer verilmektedir. Kıssa; rivâyet, beyân, vâkıa, iz sürme[118] mânâlarına gelmektedir.

Hadîslere baktığımızda Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) teşbîh ve temsîllerinde olduğu gibi, irşad, teşvik, sakındırma, iyi ve kötü olan şeyleri mukâyese ettirme imkanını temin etme hususunda mâzi ve müstakbele ait bir çok kıssalar anlattığını görmekteyiz. Bu kıssalar, Kur'ân'da zikredilen peygamberlerle ilgili olduğu gibi, Kur'ân'da zikredilmeyen bazı peygamberler ve şahıslar ile de ilgilidir. Yine ahlâki değer taşıyan Benî İsrâil ile ilgili kıssalar olduğu gibi âhiret âleminde cereyan edecek olan bir takım ahvâl, Cennet ve Cehennem ile ilgili bir kısım olaylarla da ilgili olabilmektedir.[119]

Kıssaların anlatılmasının en önemli amacı, hisse çıkarma ve eğitme gayesi taşımasıdır. Yüce hakîkatler, anlaşılması zor ve gâmız meseleler, kıssalar yoluyla müşahhas, herkesin ve hatta en âmi bir kimsenin bile anlayabileceği bir hâle getirilmekte, âdetâ sahneye konmaktadır. Bu tarza, eğitici değer taşıması sebebiyle eskiden beri bütün dînî kitaplarda yer verilmiştir.[120] Kıssaların, telkin ve öğretimdeki büyük etkisi ve önemi gözardı edilemez. Bu bakımdan eğitim ve öğretimde küçük, büyük her kesimden insan için "Kıssa Edebiyatı"na yer verilmesi yararlı olacaktır.

M. Faruk Bayraktar, sünnetteki kıssalar ve önemi ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: "Aslında sünnetteki kıssalar, Kur'ân'daki kıssalardan farksız ve aynı derecede önemlidir. Fakat biz, gâye ve hedefleri bakımından sünnetteki kıssaların daha özel ve daha mufassal olduğunu görüyoruz.

Nebevî kıssalar; tafsilât, açıklık ve üslûp yönüyle basitlik arz eder. Küçük-büyük, genç-ihtiyar, kadın-erkek, her kültür seviyesindeki insan tarafından yakın ve uzak gayeleri kolaylıkla anlaşılabilir niteliktedir.

---

118 Bkz. Firuzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Beyrut, 1991, II, 460; Ebûlbekâ, s. 734.

119 Bu konuda bkz. Canan, *K. S. M. T. S.*, XIV, 217, 260.

120 Canan, *K. S. M. T. S.*, XIV, 217.

Kıssalarda bazı lafız ve ibareler, gayenin daha iyi anlaşılabilmesi için tekrar edilmiştir.

Kıssalar, güzellik ve çekicilikleriyle gönülleri ve akılları celb ederek mesrur ve müferrah kılar. Böylece kalpler aynı duygu ile birleşirler. Bu vesile ile anlatılmak istenen hususun kalıcılığı sağlanmış olur."[121]

Rasûlüllah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) naklettiği kıssaların konu olarak yeni, üslûp olarak mükemmel ve aynı değerde olduklarını görüyoruz.[122] Nebevî kıssalar, aslî hedefler yönü ile Kur'ânî kıssaların hedeflerine işaret eder. Bu hedeflere misâl olarak bazı hususları zikredebiliriz.

a- Allah'ın rızasına nâil olmak için yapılan güzel amelin önemini beyândır: Meselâ; Abdullah b. Ömer (r.a.) Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu işittiğini söyler: "*Sizden önceki ümmetlerden üç kişi yola çıktılar, geceyi geçirmek için bir mağaraya girdiler. Derken dağdan bir taş düştü ve mağaranın ağzını kapattı*. Bunun üzerine birbirlerine şöyle dediler:

– "İyi amellerinizle dua etmekten başka sizi buradan hiçbir şey kurtaramaz."

İçlerinden birisi:

– "Allah'ım! Benim, çok ihtiyar bir annem ve babam vardı. Onlardan evvel ne aileme ne de hayvanlarıma bir şey içirmezdim. Günün birinde odun toplamak için uzaklara gitmiştim. Akşam döndüğümde onlar uyumuştu. Onlar için süt sağdım ve akşam yemeklerini hazırladım. Fakat onlar hâlâ uyuyorlardı. Onları uyandırmayı ve onlardan evvel akşam yemeğini yemeyi hoş görmedim. Çanak elimde olduğu halde onların uyanmalarını bekledim. Nihayet sabah oldu. Çocuklar ayaklarımın altında açlıktan ağlıyorlardı. Derken, annem babam uyandılar ve akşam sütlerini içtiler. Allah'ım! Eğer bu işi Senin rızân için yapmışsam bu taştan çektiğimiz belayı bizden uzaklaştır." dedi. Taş biraz açıldı, fakat çıkılacak gibi değildi.

---

121 Bayraktar, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri*, İst., 1994, 73.
122 Bkz. Buhârî, *Enbiyâ*, 54; Müslim, *Zühd*, 53.

İkincisi şöyle dedi:

– "Allah'ım! Amcamın bir kızı vardı ki, o bana insanların en sevimlisi idi. Onunla ilişkiye girmek istedim. Fakat teklifimi kabul etmedi. Bir kaç sene sonra bir kıtlığa uğrayınca bana başvurdu, kendisini bana teslim etmek şartıyla ona yüz yirmi altın verdim. Kabul etti. Bu suretle fırsattan istifâde cinsî muameleye başlamak üzere iken 'Allah'tan kork da haksız olarak mührümü bozma.' dedi. Ben de ondan uzaklaştım. Verdiğim altınları da kendisine bıraktım. Allah'ım! Eğer bu işi sırf senin rızanı kazanmak için yapmış isem içinde bulunduğumuz belayı üzerimizden gider." Mağaranın kapısı biraz daha açıldı, fakat yine çıkabilecekleri kadar değildi.

Üçüncü şahıs ise şöyle dedi:

– "Allah'ım! Ücretle amele tuttum ve ücretlerini verdim. Fakat biri ücretini almadan bıraktı gitti. Onun ücretini işlettim. Onun nam ve hesabına mal çoğaldı. Bir müddet sonra o adam yanıma gelerek;

– 'Ücretimi ver.' dedi. Ben de:

– 'Şu gördüğün deve, öküz, koyun vs. senin ücretinin neticesidir, al götür.' dedim.

O da:

– 'Ey Allah'ın kulu! Benimle alay etme.' dedi.

– 'Seninle alay etmiyorum.' dedim.

Adam da mâlın hepsini aldı götürdü, hiç bir şey bırakmadı.

– Allah'ım! Eğer bunu senin rızan için yapmışsam, içinde bulunduğumuz belayı üzerimizden def et, dedi. Taş mağaranın ağzından kaydı, onlar da çıkıp yürüdüler."[123]

b- İnsanları sadaka vermeye başkalarına yardım etmeye ve Allah'ın nimetlerine şükretmeye teşviktir. Meselâ, bununla ilgili bir kıssayı Ebû Hureyre (r.a.) Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle nakleder:

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurur ki: "Benî İsrâil'de ala

[123] Buhârî, *İcâre*, 12.

tenli, kel ve kör olan üç kimse vardı. Allah Teâlâ bunları imtihan etmek istedi. Bunlara bir melek gönderdi.

Melek ala tenli olana geldi:

– 'En çok istediğiniz şey nedir?' diye sordu.

Ala tenli kimse:

– 'Güzel bir renk, güzel bir deri ve beni insanlara iğrenç gösteren şeyin benden giderilmesini isterim.' dedi.

Melek hemen onu meshetti, iğrenç olan o hal ondan gitti ve kendisine güzel bir renk verildi.

Melek tekrar ona:

– 'Sana en çok sevimli olan mal hangisidir?' diye sordu.

Adam:

– 'Deve' dedi. Bunun üzerine ona on aylık hamile dişi bir deve verildi.

Ve melek:

– 'Allah bunu senin için bereketli kılsın.' diye dua etti.

Sonra melek kel olana geldi:

– 'En çok arzu ettiğin şey nedir?' dedi.

O da:

– 'Güzel bir saç ve insanları benden iğrendiren bu şeyin benden giderilmesi.' dedi.

Melek, hemen onu da meshetti ve o hâl ondan da gitti ve kendisine güzel bir saç verildi.

Bunun üzerine melek:

– 'En çok sevdiğin mâl hangisidir?' diye sordu.

Adam:

– 'Sığır.' dedi. Kendisine hâmile bir inek verildi.

Melek:

– 'Allah bunu senin için bereketli kılsın.' diye dua etti.

Sonra melek, kör olan kimseye geldi ve:

– 'En çok arzu ettiğin şey nedir?' dedi.

O da:

– 'Allah'ın benim gözlerimi iade etmesi ki, onlarla insanları göreyim.' dedi. Bunun üzerine melek onun gözlerini meshetti ve Allah onun görmesini iade etti.

Bunun üzerine melek:

– "En çok sevdiğin mal hangisidir?" diye sordu.

Adam:

– 'Koyun' dedi. Bunun üzerine adama döllü bir koyun verildi.

Bu hayvanlardan deve ve inek yavruladı, koyun kuzuladı. Bu üç kişiden birinin bir vâdiyi dolduran devesi, öbürünün bir vadiyi dolduran sığırı, diğerinin de bir vadiyi dolduran koyunları oldu.

Sonra melek tekrar dönüp alaca hastalığı olanın eski hastalığına bürünerek, onun yanına geldi ve:

– 'Ben fakir bir adamım, yoluma devam etmek imkanım kalmadı, bu gün ulaşmak istediğim yere ancak, önce Allah'ın sonra senin yardımın sayesinde varabileceğim. Rengini ve cildini güzelleştiren Zât'ın hakkı için senden bir deve istiyorum ki, onunla yolculuğumu sona erdireyim.'

Alacalı adam:

– 'Verilmesi gereken yer çok.' dedi.

Bunun üzerine melek:

– 'Ben seni tanır gibiyim, sen ala tenli birisi idin, insanlar senden iğrenirlerdi, fakirdin de, Allah sana bu malı verdi, değil mi?' dedi.

Alacalı adam:

– 'Mal bana dededen, babadan miras olarak intikal etti.' dedi.

Melek:

– 'Eğer yalan söylüyorsan, Allah seni eski haline döndürsün.' dedi.

Sonra melek; kel olanın kılık ve kıyafetine girerek onun yanına geldi. Ona önceki adama söylediği gibi söyledi. Kel olan da önceki adam gibi aynı şekilde cevap verdi.

Melek ona da:

– 'Eğer yalan söylüyorsan, Allah seni eski haline döndürsün.' dedi.

Sonra melek kör olanın eski hastalığına ve kılığına bürünerek onun yanına geldi ve:

– 'Ben fakir bir adamım ve yolcuyum, yoluma devam etmek imkânım kalmadı, bu gün ulaşmak istediğim yere ancak, önce Allah'ın sonra senin yardımın sayesinde varabileceğim. Gözlerini sana iade eden Zât'ın hakkı için senden bir koyun istiyorum ki, onunla yolculuğumu sona erdireyim.' dedi.

Bunun üzerine kör olan bu adam:

– 'Ben, kör idim. Allah görmemi iade etti, istediğini al, istediğini bırak. Allah'a yemin olsun ki, aldığın şeyde, Allah için sana bir müşkilat çıkarmayacağım.' dedi.

Bunun üzerine melek:

– 'Malın senin olsun, siz imtihan edildiniz. Allah senden razı oldu, diğer iki arkadaşına gazab etti.' dedi.[124]

Şunu ifâde edelim ki, maddî ve mânevî her türlü nimet Allah'ın vergisidir. Eğer o nimetlere şükredilir ise Allah'ın onu arttıracağı, şükrü ifa edilmezse Allah'ın azabının çetin olacağı belirtilerek, Kur'ân-ı Kerîm'de "*... Eğer şükrederseniz elbette arttırırım, eğer nankörlük ederseniz azabım çok şiddetlidir.*"[125] buyurulmaktadır.

1- Hz. Peygamber'in Kıssalarının Çeşitleri

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) tarihle ilgili kıssalarını dört kısımda mütâlaa etmek mümkündür:

a- Tarihe Ait Kur'ânî Kıssalar

Bu kıssalar açık ve geniştir. Kur'ân'da işaret edilen muhtasar kıssalar bu şekilde açıklanmış olur. Yani nebevî kıssalar, Kur'ân'dakilerin mufassal şeklidir, denilebilir. Hz. İbrahim'in Mekke'ye gelip Ka'be'yi inşa ettiği kıssası gibi. Bu kıssa, Kur'ân'da çok kısa zikredildiği halde[126] Buhârî'nin

---

124 Buhârî, *Enbiyâ*, 51; Müslim, *Zühd*, 10.
125 İbrahim, 14/7.
126 Bakara, 2/126-127.

Sahîh'inde üç sayfada verilen hadîsle detaya inilmiş ve kapalılık giderilmiştir.[127] Yine Hz. Musa ile Hz. Hızır arasında geçen kıssa, Ad kavmini helâk eden rüzgar kıssası[128], ashâb-ı uhdûd kıssası[129] da buna örnek olarak zikredilebilir.

b- Tarihe Ait Olup Kur'ân'da Zikredilmeyen Kıssalar

Bu kıssalar, kendisine Kur'ân'da işaret edilmeyen kıssalardır. Bunlara, mağara ashabının kıssası[130], beşikte konuşan çocukların kıssası[131], kifl kıssası[132], bin dinar borç alan kişinin kıssası[133] vs. örnek verilebilir.

c- Tamamen Hz. Peygamber'e Ait Olmayan, Fakat O'nun Zamanında Cereyan Edip Büyük İbret ve Faydaları Olan Kıssalar

Rasûlüllah zamanında sahabeden bazılarının hayatında vuku bulan kıssalar gibi. Bunlar, haklarında âyetler bulunan önemli vakıâlardır. Meselâ, cihaddan geri kalan üç kişinin kıssası gibi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve sahabe bunlarla alakayı kesmişti. Allah, onların tevbelerini kabul ettiğini Kur'ân'da zikretmiştir.[134] Yine Hz. Âişe (r.anhâ) ile ilgili olan ifk hâdisesi de böyledir: Münâfıklar, Hz. Aişe'ye iftirada bulunmuşlardı. Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) ise başlangıçta suskun kalmıştı. Neticede Allah, onun temiz olduğunu Kur'ân'da beyan etmiştir.[135]

d- Tarihî Olaylar ve Rasûlüllah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) *Gazâları İle İlgili Olanlar*

Bunlar, peş peşe ve birbirinin çevresinde cereyan eden Hz. Peygamberin gazveleri ve onlarla alakalı hususları içeren kıssalardır. Hadîs ve siyer

---

127 Buhârî, *Enbiyâ*, 9.
128 Tirmizî, *Tefsir*, Zâriyât.
129 Tirmizî, *Tefsir*, Burûc.
130 Buhârî, *Enbiyâ*, 50; Müslim, *Zikir*, 100.
131 Buhârî, *Enbiyâ*, 50; Müslim, *Birr*, 7,8.
132 Tirmizî, *Kıyâmet*, 49.
133 Buhârî, *Kefâlet*, 1.
134 bkz. Tevbe, 9/118-119.
135 Nûr, 24/13-23; Müslim, *Hayız*, 28.

kitapları bunların misalleri ile doludur. Hadîs kitaplarında bu konular için ayrı bölümler teşkil edilmiştir.[136]

Hadîslerdeki kıssalar konusunda araştırma yapan Muhammed ez-Zir, Nebevî kıssaları; Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) başından geçen kıssalar, tarihî kıssalar, temsîlî kıssalar, gelecekle ilgili kıssalar, âhiret, haşir ile ilgili kıssalar ve gaybî olan hususlarla ilgili kıssalar olmak üzere kısımlara ayırmaktadır.[137]

Nebevî kıssalar konusunda açıklama yapan M. Faruk Bayraktar, Nebevî kıssaların eğitimdeki rolünün önemine de dikkat çekmektedir.[138]

Kıssalarda asıl olan gaye, insanları imâna dâvet etmek, ahlâkı güzelleştirip mânevî olarak terbiye etmek, eğitmek, iyi ve hayırlı olan şeylere teşvik, her türlü kötü ahlâktan ve kötü olan şeylere götürecek hâl ve davranışlardan sakındırmaktır.[139]

Kur'ân'da kendisine işaret edilmeyen ve ahlâkî önem taşıyan kıssalara bir iki örnek daha verelim: Meselâ, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde insanları Allah için sevmeye teşvike yönelik şöyle bir kıssa anlatmaktadır:

– "Bir adam, başka bir köydeki mü'min kardeşini ziyaret etmeye gider. Bunun üzerine Allah, onun yolunun üzerine (insan suretinde) bir melek oturtur. Adam, meleğin yanına gelince:

Melek:

– 'Nereye gidiyorsun?' diye sorar.

Adam:

– 'Şu köydeki kardeşime gidiyorum' der.

Melek:

– 'Onda senin bir menfaatin mi var?' diye sorar.

Adam:

---

136 Meselâ bkz. Buhârî, *Megâzi*, 85 babtır)...

137 Geniş bilgi için bkz. Zir, Muhammed b. Hasan, *el-Kasasu fi'l-Hadîsi'n-Nebevi*, Kahire, 1978, s. 266-366.

138 Bkz. Bayraktar, M. Faruk, s. 73-74.

139 Geniş bilgi için bkz. Kutub, s. 203-223.

– 'Hayır, ben onu sadece Allah rızası için seviyorum.' der.

Bunun üzerine Melek:

– 'O halde ben senin o kardeşini Allah için sevdiğin gibi Allah'ın da seni sevdiğini haber vermek üzere Allah'ın sana gönderdiği bir elçisiyim.' der.[140]

Nevevî, bu hadîste Allah için muhabbet etmeye ve salih kişileri ziyaret etmeye teşvikin bulunduğunu belirtir.[141]

İnsanları gurur ve kibre sevk eden durumdan sakındırıcı olması bakımından şu nebevî kıssa da dikkat çekicidir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

– "*Bir adam nefsinin hoşuna giden bir elbise içinde saçları da yapılmış olarak giderken, kibre düştü de, Allah onu yere batırdı. Kıyamet kopuncaya kadar, orada ızdırap içerisinde olmaya devam edecektir*".[142]

Bu hadîste de içinde bulunduğu imkânlarla gurur ve kibre düşmekten sakındırma vardır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle kötü bir hasletten sakındırmayı, muhatapların anlayışına muvafık bir tarzda vecîz bir kıssa ile anlatmaktadır.

Gayet dikkat çekici ve önem arz eden bir kıssa da şudur: Ebû Zerr anlatıyor: Hz. Peygamber'in huzuruna Akkâf b. Bişr et-Temîmî denilen bir adam girdi. Hz. Peygamber ona:

– "Ey Akkâf! Eşin var mı?" dedi.

Akkâf:

– "Yok" dedi.

Hz. Peygamber:

– "Câriyen var mı?" diye sordu.

Akkâf:

– "Câriyem de yok" diye cevap verdi.

Hz. Peygamber:

---

140 Müslim, *Birr*, 38; Ahmed b. Hanbel, II, 292.

141 Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Şerhu'n-en-Nevevî*, Beyrut, ts., XVI, 124.

142 Buhârî, *Libas*, 5; Müslim, *Libas* 49; *Aynî*, Bedruddin Ebû Muhammed b. Ahmed, *Umdetu'l Kâri Şerhu Sahîhi'l-el-Buhârî*, Beyrut, ts., XXI, 298.

– “Evlenebileceğin maddî imkânın var mı?” diye sordu.

Akkâf:

– “Evet evlenmeye imkânım var.” dedi.

Hz. Peygamber bunun üzerine.

– “Öyle ise sen şeytanların kardeşlerindensin. Eğer sen Hristiyanlar içinde olsa idin, papazlarından olurdun. Bizim sünnetimiz, evlenmektir. En şerlileriniz bekarlarınızdır, ölülerinizin en şerlileri de bekar olarak ölenlerdir. Şeytanla mı birlikte oluyorsunuz? Şeytanın, salih kişilere karşı, kadınlardan daha tesirli bir silahı yoktur. Dikkat edin, evliler temizdirler ve kötü sözlerden uzaktırlar. Ey Akkâf! Vah sana! Kadınlar; Eyyub, Dâvud, Yusuf ve Kürsüf'ün yakınlarıdır (bunlarla imtihan olmuşlardır).” buyurdu.

Bunun üzerine Bişr b. Atiyye:

– “Kürsüf kimdir ey Allah’ın Rasûlü?” diye sordu.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de:

– “Deniz sahillerinin birinde üç yüz sene gündüzleri oruç, geceleri namaz kılarak Allah’a ibadet eden bir adamdı. Bu adam, aşık olduğu bir kadın yüzünden Allah’ı inkar etti, küfre düştü ve yapmakta olduğu ibadeti terk etti. Sonra Allah, onda bulunan bazı güzel şeyler sebebiyle, eski haline çevirdi ve tevbesini kabul buyurdu. Vah sana Ey Akkâf! Evlen, yoksa şaşkınlardan olursun.” buyurdu.

Bunun üzerine Akkâf:

– “Beni evlendir, yâ Rasülallah.” dedi.

Hz. Peygamber de:

– “Seni, Gülsüm el-Hımyeri kızı Kerîme ile evlendirdim.” Buyurdu.[143]

Hadîste görüldüğü gibi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) eski zamanda yaşamış ve üç yüz sene Allah’a ibadet ederek hayat geçiren ve sonra bir kadın yüzünden küfre düşen bir kişinin kıssasını anlatarak, salih kişiler için şeytanın kullandığı en müessir silahın kadın olduğunu haber

---

143 Ahmed b. Hanbel, 163-164; Ayrıca bkz. Beyhakî, *Şuab*, IV, 381-382.

vermektedir. Aynı şekilde evlenmeye imkanı olanın, evlenmesi gerektiğine dikkat çekerek bekarlığın Hristiyanlardaki ruhbanlara ait bir durum olduğunu, kendi sünnetinin ise nikah olduğunu belirterek, bekârlığın şeytanla iş birliği yapmak olduğuna dikkat çekmektedir. Hadîste, bir kişinin ne kadar salih ve takvâlı da olsa kadın yüzünden tehlikeye düşeceği belirtilerek, imkânı olan kişilerin evlenmelerine teşvik vardır.[144] Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bazı kişilerin şahsî hususiyetlerinden, fıtrî ya da arızî durumlardan kaynaklanan ve evlenmeye mâni durumları bulunanlar istisnaî olarak mevzu hâricidir.

Bir diğer kıssa da şudur: Ebû Hureyre (r.a.) naklediyor: Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) işittim:

– "Beşikte iken insanlardan Meryem oğlu İsâ ile Cüreyc'in yardımcısı dışında hiç bir çocuk konuşmamıştır."

Ashâb tarafından Hz. Peygamber'e:

– "Ey Allah'ın Rasûlü! Cüreyc'in yardımcısı kimdir?" diye soruldu.

Hz. Peygamber de şöyle dedi:

– "Cüreyc, kendi manastırında inzivaya çekilip ibadet eden râhip bir kimse idi. Manastırının aşağısında barınan bir sığır çobanı vardı. Köy halkından bir kadın da, bu çobana gider gelirdi. Bir gün Cüreyc namaz kılarken annesi gelip:

– "Ey Cüreyc!" diye ona seslendi.

Cüreyc namazda iken kendi kendisine; "Anneme mi cevap vereyim, namaza mı devam edeyim?" dedi. Namaza devam etmeyi daha uygun buldu.

Sonra annesi ikinci defa ona seslendi. Yine Cüreyc, kendi kendine "Anneme mi, namaza mı?" dedi. Namazı tercih etti.

Sonra üçüncü defa annesi ona tekrar seslendi. Yine Cüreyc, "Anneme mi, namaza mı?" dedi ve namaza devam etmeyi tercih etti, annesine cevap vermedi. (Annesi, ona bedduâ ederek) şöyle dedi:

– "Ey Cüreyc! Fahişelerin yüzüne bakmadıkça, Allah senin canını almasın".

---

144 Bkz. Canan, *Kur'ân'da Çocuk*, İst., 1984, s. 282.

Sonra kadıncağız döndü gitti. Bir müddet sonra sığır çobanına gidip gelmekte olan o kadın, gayr-ı meşru doğurduğu bir çocukla krala getirildi.

Kral kadına "Bu çocuk kimden?" diye sordu.

Kadın da:

– "Cüreyc'ten" dedi.

Kral:

– "Manastırın sahibi Cüreyc'ten mi?" diye tekrar sordu.

Kadın:

– "Evet" dedi.

Bunun üzerine Kral:

– "Manastırını yıkın ve onu bana getirin" dedi.

Baltalarla manastırını yıktılar. Cüreyc'in kollarını boynuna iple bağladılar ve onu götürdüler. Fahişelerin karşısına çıkardılar. Cüreyc, fahişeleri görünce gülümsedi. Onlar da insanlar içerisinde sadece Cüreyc'e bakıyorlardı.

Kral, Cüreyc'e sordu:

– "Bu kadın ne iddia ediyor?"

Cüreyc de:

– "Ne iddia ediyor?" deyince,

Kral:

– "Çocuğunun senden olduğunu iddia ediyor."

Cüreyc kadına sordu:

– "Sen böyle mi iddia ediyorsun?"

Kadın:

– "Evet" dedi.

Cüreyc:

– "Bu çocuk nerede?" dedi.

"İşte o, kadının kucağında." dediler.

Cüreyc, çocuğa dönüp sordu:

– "Senin baban kim?"

Çocuk: "Sığır çobanı." dedi.

Böylece Cüreyc'in iftiraya uğradığı anlaşılınca kral:

– "Senin manastırını altından yapalım mı?" dedi.

Cüreyc:

– "Hayır" dedi.

Kral:

– "Gümüşten yapalım mı? dedi

Cüreyc: "Hayır" dedi.

Kral:

– "O halde onu nasıl yapalım?" dedi.

Cüreyc:

– "Onu eski hâline getirin." dedi.

Kral: "Neye gülümsedin" diye sordu.

Cüreyc de:

– "Hatırladığım bir olaya ki, annemin bedduâsı gerçekleşti de." dedi. Sonra başından geçen hadîseyi onlara anlattı.[145]

Bu kıssada da annenin bedduâsının er geç çıkacağı, dolayısı ile anneye gösterilmesi gereken ilginin önemine vurgu yapılmaktadır. Her ne kadar Cüreyc, fahişe ile ilişkide bulunmadıysa da annesinin, "fahişelerin yüzüne bakmadıkça Allah seni öldürmesin" diye yaptığı bedduânın aynen kabul olması, neticede fahişenin iftirasına mâruz kalmakla birlikte, onların yüzlerine bakmak durumunda kalmıştır.

Böylece hadîs insanları, analarının bedduâsını almaktan sakındırmak açısından büyük önem arz etmektedir.

C- Mukâyeseli Anlatım

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kullandığı anlatım metotlarından biri de mukâyeseli anlatımdır. "Mukâyeseli anlatım"dan Hz. Peygamber'in bazı durumları kıyas yolu ile ifâde ettiği anlatımları kastediyoruz. Mukâyese, "kıyas" kökünden türemiş, müfâale babından olup ölçme, karşılaştırma, orantı, nisbet gibi mânâlara gelir.

---

145 Buhârî, *Sahîh*, Enbiyâ; 48; *el-Edebü'l-Müfred*, Beyrut, 1986, s. 19; Müslim, *Birr*, 7, 8.

Kıyas ise; kelime olarak, bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi mânâsına geldiği gibi, iki şeyi birbirine eşitlemek mânâsında da kullanılmaktadır. Kıyaslama hem maddî hem de mânevî yönden yapılabilir. Meselâ; "Bu yaprağı şu yaprağa kıyas ettim/eşitledim." dendiğinde maddî bir ölçme kastedilir. Fakat, "Falan kişi, falan kişi ile kıyas edilemez." dendiğinde ise ilim ve fazilette onunla bir tutulamaz, demektir. Bundan da mânevî bir kıyaslama kastedilmiş olur.[146]

Kıyasın dört unsuru vardır:

a- Asıl: Hükmü nass ve icma tarafından belirlenmiş meseledir. Buna "el-makîsü aleyh" ve "el-müşebbehü bih" denir.

b- Fer': Hükmü nass ve icma tarafından belirlenmemiş meseledir. Buna da, "el-makîsü" ve "el-müşebbeh" denir.

c- İllet: Asla ait hükmün konmasına sebep olan özellik (vech-i şebeh)'tir.

d- Aslın hükmü. Asıl hakkında sabit olan ve kıyas yolu ile fer'e de uygulanmak istenen hükümdür.[147]

Yukarıdaki ifâdelerden de anlaşıldığı gibi kıyasın rükünlerinin ilk üçü; müşebbeh, müşebbehün bih ve vech-i şebehdir. Dolayısıyla el-Cürcânî'nin de ifâde ettiği gibi[148] fıkıhçılar, edebiyattaki "temsîl"e kıyas derler. Diğer bir ifâde ile temsîlî anlatım, aynı zamanda mukâyeseli ya da kıyaslı anlatımdır.

Biz de bu kaideden hareketle Hz. Peygamber'in zaman zaman bir takım durumları kıyas yolu ile anlattığını görmekteyiz. Meselâ; Hz. Ömer (r.a.) oruçlu iken hanımını öpmesi üzerine hemen Hz. Peygamber'e gelir ve:

– "Ey Allah'ın Resûlü! Bu gün büyük bir münasebetsizlik yaptım, ben oruçlu iken hanımımı öptüm." der.

---

146 Bkz. Şaban, Zekiyyuddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (Terc: İbrahim Kâfi Dönmez.), Ankara, 1990, s. 110; Ayrıca geniş bilgi için bkz. İbn Teymiye, Takıyyüddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (tah. Abdurrahman Umeyra), Beyrut, 1988, III, 18 vd.. Demirci, Ahmet, *İbn Hazm ve Zahirilik*, 1996, s. 226.

147 Şaban, s. 121.

148 Bkz. Cürcânî, s. 91-92.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Sen oruçlu iken ağzına su alıp çalkalasan ne olur? ne dersin?*" buyurur.

Hz. Ömer de:

– "Bir şey olmaz." demesi üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Öyle ise endişelenmeyi bırak.*"[149] buyurur.

Hadîste görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kıyas yolu ile, diğer bir ifâde ile temsîl yoluyla dînî ve fıkhî bir meseleyi anlatmıştır. Bunun için Hz. Peygamber'in teşbîhî ve temsîlî anlatımları içinde bu tür anlatımlara da yer vermenin uygun olacağı ve mukâyeseli anlatımın teşbîhî ve temsîlî anlatımla yakından ilgili olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda Hz. Peygamber'in mukâyeseli anlatımlarında madde ile mânâ, dünya ile âhiret, gayb âlemi ile şehadet âlemi gibi bir çok meseleler mukâyese edilmektedir. Bu konu ile alakalı misâllerin hepsini burada zikretmek bu çalışmanın sınırlarını aşacağından bir kaç örnek daha vermekle yetineceğiz.

1- Komşu Münasebetleri Açısından Kıyaslama

Mikdad b. Esved'in naklettiği bir hadîste "Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), ashabına zinadan sordu.

Ashab:

– "Haramdır, Allah ve Rasûlü onu haram kılmıştır." diye cevap verirler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Kişinin komşusunun hanımı ile zina etmesi, (komşusu olmayan) herhangi on kadınla zina etmesinden daha büyük günahtır.*" buyurur.

Yine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabına hırsızlıktan sorar.

Ashab:

– "Allah ve Rasûlünün haram kıldığı bir haramdır." diye cevap verirler.

---

[149] Ebû Dâvud, *Savm*, 34; Ahmed b. Hanbel, I, 21, 52.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*İnsanın komşusunun evinden çalması, herhangi on ev halkının malından çalmasından, daha büyük günahtır.*" buyurur.[150]

Hadîste komşusunun kadını ile zina etmenin, herhangi on kadınla zina etmenin yanında daha büyük günah olduğu mukâyese edilerek anlatılmaktadır. Burada anlatılmak istenen husus, her hangi bir kadınla zina etmenin komşunun kadını ile zina etmekten daha aşağı olduğu değil, her hâlükârda komşu hakkının, diğer yabancılardan daha fazla olması açısından ziyadesiyle önem arz ettiği içindir. Yoksa zina fiili, kim olursa olsun, küçümsenemeyecek kadar büyük günah ve her semâvî dinde yasaklanmış olan ilâhî bir yasaktır. Dinimizde de en büyük günahlardan olduğu belirtilmiştir.[151]

Şunu da hemen ifâde edelim ki, komşunun kadını ile zina etmenin, diğer kadınlarla zina etmekten daha fazla veballi bir durum olarak anlatılmasının sebebi, sosyal münasebetler açısından kişinin komşusuna daha yakın ve daha içli dışlı olması ve komşunun komşu üzerindeki hakkının ve hürmetinin başkalarında olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan kişinin komşuluk cihetiyle böyle çirkin bir işi yapması, dışarıya göre daha kolay olabilir. Bu açıdan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu ifâdesiyle işin vahametini anlatarak ve böyle çirkin bir fiilin yapılmasının yollarını kapatarak, komşuluk hukukuna riayetin önemine ve komşular arasındaki güvenin sarsılmamasına dikkat çekmiş olmaktadır. Yoksa komşu olmayan ya da yabancı olan kadınlar ile böyle çirkin ve gayr-i ahlâkî olan bir fiilin işlenmesi az günahtır, daha ehvendir, mânâsı anlaşılamaz.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) böylece insanı, zina fiiline götürecek yolları kapatmış olmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), kendine haram olan bir kadınla değil zina etmek, ona dokunmayı bile yasaklamıştır. Meselâ "*Nâmahremin olan bir kadınla baş başa kalmaktan sakın. Zira, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, bir adamın çamura batmış bir domuza sürtünmesi, omuzunu kendisine helal olmayan bir kadının omuzuna sürmesinden daha hayırlıdır. Çünkü baş başa*

---

150 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, h. no. 103; Ahmed b. Hanbel, VI, 8.

151 Bkz, İsrâ, 17/32; Furkân; 25/ 62; Buhârî, *Sahîh*, *Hudud*, 20.

bulunan yabancı bir kadınla erkeğin arasına şeytan girer."[152] Bir başka hadîste de "*Birinizin, demirden bir iğne ile başı dürtüklenmesi, kendine helal olmayan kadına dokunmasından daha hayırlıdır.*"[153] buyurulmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de de zina etmeyin, denmemekte bilakis, "*Zinaya yaklaşmayın...*"[154] buyurularak, zinaya götürecek fiillerden sakındırılmaktadır.

Hırsızlık da aynı şekildedir.

Hadîs, İslâm'ın komşu hakkına verdiği değeri göstermesi bakımından büyük önemi hâizdir.

2- Oruçlunun Ağız Kokusunun Misk Kokusuyla Kıyaslanması

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir*." buyurmuştur.[155] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîsinde de oruçlunun ağız kokusu ile miski mukâyese ederek oruç tutmaktan meydana gelen ve zâhirde insanların hoşuna gitmeyen bu kokunun hakikatte Allah yanında miskten daha güzel olduğunu muhatapların anladığı, bildiği ve beğendiği bir hususla mukâyese ederek anlatmıştır. Aynı zamanda bu hadîste oruç tutmaya da bir teşvik vardır.

3- Rakibini Yenen Pehlivan İle Öfkesini Yenen Kimsenin Kıyaslanması

Pehlivan, güreşte rakibini yenen güçlü kuvvetli kişiye denir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Gerçek pehlivan; müsabakada rakibini yenen değil, öfkelendiğinde nefsini yenendir.*"[156] buyurarak esas pehlivanın güreşte rakibini yenen değil, kızdığında nefsine hâkim olabilen kişi olduğunu ifâde etmektedir. Böylece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)

---

152 Heysemî, IV, 326.
153 Heysemî, IV, 326..
154 İsrâ, 17/32.
155 Buhârî, *Savm*, 2, 9; Müslim; *Sıyam*, 162,164, 165; Tirmizî, *Savm*, 54; *Edeb*, 88; Nesâî, *Sıyam*, 41,42,43; İbn Mâce, 1; Dârimî, *Savm*, 50.
156 Buhârî, *Edeb*, 76, 102; Müslim, *Birr*, 106-107; Mâlik, *Husnü'l-Huluk*, 12; Ahmed b. Hanbel, I, 382; II, 236, 268, 517.

kızdığı anda nefsine hâkim olabilen kişiyi, rakibini yere sererek yenen pehlivana benzetmiş ve gerçek pehlivanlığın da bu olduğunu mukâyese yolu ile anlatmıştır.

4- Mal Zenginliği İle Gönül Zenginliğinin Kıyaslanması

Zenginlik, dünyada varlıklı olmaya, malı, mülkü ve serveti çok olmaya denir. Fakat zenginlik izafî bir durumdur. Yani malın ve servetin çokluk mertebesine göre zenginliğin de dereceleri vardır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîste *"Gerçek zenginlik; mal değil, gönül zenginliğidir."*[157] buyurarak gerçek zenginliğin gönül zenginliği olduğunu ifâde etmiş ve gönül zenginliğini mal zenginliği ile mukâyese ederek anlatmıştır. Böylece insanlar tarafından rağbet gören maldan, daha çok rağbet edilmesi gerekli olan gönül zenginliğine teşvik edilmiştir.

5- Memleketini Terk Edenle Günahları Terk Edenin Kıyaslanması

Muhâcir, dinini yaşayabilme uğrunda kendi memleketini terk ederek başka bir memlekete göç eden kişiye denir. Fakat Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde *"Gerçek muhâcir, Allah'ın yasakladığı şeylerden uzaklaşan kimsedir."*[158] buyurmak suretiyle esas muhâcirin, ülkesini ya da vatanını terk eden değil, Allah'ın haram ettiği şeyleri terk eden ya da insanı günaha götürecek şeylerden uzaklaşan kimse olduğunu mukâyese yolu ile anlatmaktadır. Ayrıca şunu da ifâde edelim ki, burada ülke ya da vatanın terk edilmesi günahın terkini netice vermiyorsa, hicretin -dînî mânâda- neticesinin ve kıymetinin olmadığına vurgu yapıldığını da söyleyebiliriz.

6- Düşmanla Cihâd Edenle Nefsiyle Mücadele Edenin Kıyaslanması

Mücâhid; dîni, namusu ve vatanı uğrunda düşmanla Allah için muharebe eden kişiye denir. Fakat bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sel-

---

157 Buhâri, *Rikak*, 15; Müslim, *Zekât*, 120; Tirmizî, *Zühd*, 40; İbn Mâce, *Zühd*, 9; Ahmed b. Hanbel, II, 243, 261.

158 Buhâri, *İman*, 4, 5; Ebû Dâvud, *Cihad*, 2; Nesâî, Ebû Abdirrahman b. Şuayb, *Sünen*, İst., 1992, *İman*, 8, 9.

lem) "*Gerçek mücahid, Allah'a itaat etmede nefsi ile cihâd eden, gerçek muhacir de hataları ve günahları terk edendir.*"[159] buyurmak suretiyle esas cihadın nefis ile yapılan mücadele olduğunu, böylece gerçek mücâhidin de nefsi ile mücahade eden olduğunu belirtmiştir. Bir hadîsinde de "*Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz.*" buyurunca sahabiler "Büyük cihad nedir yâ Rasüllallah?" diye sorarlar. Hz. Peygamber de "*Kalbin cihadıdır.*", bir rivâyette de "*Kulun hevâsı ile mücâhadesidir.*"[160] buyurarak esas cihadın nefis ile yapılan cihad olduğunu, küçük cihad olarak nitelendirdiği savaş ile mukâyese ederek anlatmıştır. Aynı zamanda, nefsin sürekli savaşılan düşman yerine konulmasıyla hadiste istiâre-i tebe'ıyye bulunmaktadır.

Cihad, düşman ile yapılan mücadele ve düşmana galip gelmek için gösterilen gayrettir. İnsanın en büyük düşmanı da içindeki nefsidir. Bu bakımdan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Düşmanın, seni öldürdüğü zaman Allah'ın, kendisi ile seni cennete girdirdiği ve kendisini öldürdüğünde senin için nur olacak olan düşmanın değildir. Lakin, senin en büyük düşmanın içindeki nefsindir.*"[161] buyurmuştur. Dolayısıyla, büyük düşmanla yapılan cihad da büyük olmaktadır. Aynı zamanda hariçteki düşman ile yapılan cihadlar zaman ve mekân ile sınırlı hâdiselerdir. Bir insan, hayatında belki de böyle bir durumla hiç de karşılaşmayabilir. Fakat insan her yerde ve her zamanda nefsi ile ömür boyu beraberdir. Hatta hariçteki düşmanla mücadele etmek, cihada çıkmak, cihadda maddî ve mânevî olarak başarı elde etmek yine iç âlemindeki büyük düşmana/nefse galip gelmekle mümkündür. Birçok insan savaşa katıldığı halde nefsini yenemediği için mânen cihadı kaybetmiş, hatta savaşta öldürüldüğü halde şehid olup Cennete gitme yerine, Cehennemlik olduğu belirtilmiştir.[162] Dolayısıyla nefsini yenemeyenin hariçteki düşmanlarını yenmesi veya düşmana karşı koyması düşünülemez. Şayet düşmana görünüşte galip gelse de mânen mağluptur.

Bir Müslümanın, meselâ; günde beş vakit namazını vaktinde kılması üzerine farz-ı ayndır ve nefsi ile cihadıdır. Fakat düşmanla muharebesi

---

159 İbn Mâce, *Fiten* 2; Beyhakî, *Şuâb*, VII, 399; Ayrıca bkz. Buhârî, *İman*, 4; *Rikak*, 26; Ebû Dâvud, *Vitr*, 2, 11, 12; *Cihad*, 2; Nesâî, 9; Ahmed b. Hanbel, II, 163.

160 *Aclûnî*, I, 424-425; Ayrıca bkz. Dâvudoglu, *Selamet Yolları*, IV, 88.

161 *Aclûnî*, II, 170.

162 Meselâ bkz. Buhârî, *Cihad*, 128.

ise farz-ı kifâyedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın emirlerini ve yasaklarını yapma hususunda göstereceği gayreti nefsi ile yapacağı cihadı olmaktadır. Kur'ân'da ve hadîslerde bunun örnekleri verilmektedir. Bu bakımdan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), nefis ile mücadele ve mücahadeyi büyük cihad olarak ifâde etmiştir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) abdeste ve namaza devam etmenin de cihad gibi olduğunu belirterek şöyle buyurur: "*Allah'ın kendisi ile hataları sildiği ve dereceleri yükselttiği şeyleri size haber vereyim mi?*"

Orada bulunan sahabiler:

– "Evet, yâ Rasûlallah" derler.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de:

– "*Zor durumlarda bile olsa abdesti tam almak, mescidlere çokça gitmek ve namazdan sonra diğer namazı gözetlemek, işte ribat /nöbet, budur.*" buyurur.[163] Hadîste geçen "Ribat" esas itibariyle harpte düşmana karşı cihada çıkmak, devamlı olmak, cephede ve önemli yerlerde nöbet beklemek gibi mânâlara gelmektedir.[164] Burada da hadîste belirtilen abdeste ve namazlara ve mescidlere devam etmek de Allah yolunda nöbet beklemek ve cihada çıkmak olarak ifâde edilmiştir. Böylece, insanın nefsiyle mücadele ederek mezkûr durumları yerine getirmesi, Allah yolunda cihadda bulunmaya teşbîh edilmiştir.

Bir başka hadîste de cihada gitmek isteyen bir zâta, annesine iyilik etmesi emredilerek, "*Cennet, onun ayaklarının altındadır.*"[165] buyurulmuştur. Bir rivâyette de "*Cennet anaların ayakları altındadır.*"[166] buyurularak, cihada katılmak suretiyle Cenneti kazanmak isteyenlerin annelerine meşru dairedeki hizmetlerinden ve onlara yapacakları itaatlerinden dolayı cennete girebilecekleri anlatılmış, Cennete giden yolun analara hizmetten

---

163 Müslim, *Tahâret*, 41; Tirmizî, *Tahâret*, 39; Nesâî, *Tahâret*, 106; Mâlik, *Sefer*, 55; Ahmed b. Hanbel, II, 277.

164 Bkz. İbn Manzur, IV, 302.

165 Hâkim, Muhammed b. Abdillah, *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn*, Beyrut, 1990, II, 114; IV, 168; *Aclûnî*, I, 330; Ayrıca bkz. İbn Mâce, *Cihad*, 12; Ahmed b. Hanbel, III, 429.

166 Nesâî, *Cihad*, 6; Kuzâî, s. 51; *Aclûnî*, I, 330.

geçtiğine işaret edilerek,[167] bu durum istiâre ile[168] beliğ bir şekilde ifâde edilmiştir. Bu hadîste analara itaat ve hizmet etmeye teşvik vardır.

Diğer bir hadîste:

– "Ey Allah'ın Rasûlü! Ana-babanın çocuğu üzerindeki hakkı nedir?" diye soran bir adama, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Onlar (Ana-baba), senin cennetin ve cehennemindir.*" buyurmuştur.[169]

Yani dinin meşrû kıldığı hususlarda onların haklarını gözetir, onlara güzelce itaat ve hizmet edersen, onlar Cennete girmene vesiledirler. Aksi takdirde onlar, senin Cehenneme girmene sebep olurlar, demektir.[170]

Başka bir hadîste de "*Cennet; kılıçların gölgesi altındadır.*"[171] buyurularak, Cenneti kazanmanın yollarından birisinin de cihada çıkmak olduğuna işaret edilmiştir. Cennetin kılıçların gölgesinde olması, o zamanın harp aletlerinin en başta geleni kılıç olduğu için böyle ifâde edilmiştir. Günümüzde ise kılıcın yerini maddî sahada teknoloji, uçak füze vs., mânevî sahada da ilim ve kalem almıştır. Buna rağmen "Kalem" ve "Kılıç"ın sembol olma özelliğini hep koruduğunu söyleyebiliriz.

Hadîste gerektiğinde maddî cihada ve cihadın gerektirdiği teçhizatı elde etmeye ve bunları kullanmaya teşvik vardır.

7- Cimri İle Salavât Getirmeyenin Kıyaslanması

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir mukâyeseli anlatımında da "*Cimri, yanında ismim anıldığında bana salavât okumayan kimsedir*"[172] buyurarak, ismi anılınca kendisine salavât okumayan kişiyi, cimriye benzetmiştir. Cimri; mâlından başkalarına vermeyi esirgeyen, infak etmeyen, hasislik yapan kişiye denir. Bu hadîste de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi

[167] *Aclûnî*, I, 330.
[168] Bkz. İbn'l-Esîr, *en-Nihaye*, I, 187.
[169] İbn Mâce, *Edeb*, 1
[170] Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn-i Mâce Terceme ve Şerhi*, İst., 1992, IX, 452.
[171] Buhârî, *Cihad*, 112; Müslim, *Cihad*, 20; Ebû Dâvud, *Cihad*, 89; *Râmehurmüzî*, Ebû Muhammed el Hasen b. Abdirrahman b. Hallâd, *Kitabu Emsâli'l-Hadîs*, İst., ts., s. 124; *Aclûnî*, I, 336.
[172] Tirmizî, *Daavât*, 100; Ahmed b. Hanbel, I, 201.

ve sellem), ismi yanında anıldığı halde salavât okumayı esirgeyenleri cimri olarak nitelendirmiştir.

Asıl itibariyle cömertlik ya da cimrilik mânevî bir duygudur. Fakat bunun dış tezahürü ise vermek veya vermemektir. Bu da o iç duygunun dıştaki yansımalarıdır. Aynı zamanda cömertliğin maddî tezahürü yanında, mânevî yönünün de bulunduğuna dikkat çekilmektedir. Böylece infak etmeyen, infak sevabından mahrum kaldığı gibi, yanında Hz. Peygamber'in ismi anıldığı zaman salavat getirmeyen de bu salavat sevabından mahrum kalır.[173] Nitekim insanlara selam vermeyi esirgeyenler de cimri olarak nitelendirilmektedir.[174]

8- Cömertliğin Ağaca Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): "*Cömert olan kişi, Allah'a yakındır. (Allah'a yakın olan da) insanlara yakındır, (insana yakın olan da) Cennete yakındır, (Cennete yakın olan da) Cehennemden uzaktır. Cimri olan kişi de, Allah'tan uzaktır, (Allah'a uzak olan da) insanlara uzaktır, (insanlara uzak olan da) Cennete uzaktır, (cennete uzak olan da) Cehenneme yakındır.*"[175] buyurarak Allah'a yakınlığı gerçek cömertlik, Allah'tan uzak olmayı da esas cimrilik olarak ifâde etmiştir. Halbuki cömert, Allah rızası için malını infak edendir. Cimri ise infak etmeyendir. Dolayısıyla Allah'a yakın olan cömert olarak nitelendirilmiştir ki, Allah'a yakın olan infakta bulunur. İnfakta bulunan da insanlara yakın olur. Bu vaziyetteki bir insan da Cennete yakın cehenneme uzak olur. Cimri ise bunun tam tersidir.

Bir başka hadîste de "*Cömertlik, Cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Dalları dünyaya sarkıtılmıştır. Kim onun dallarından birine tutunursa o dal onu Cennete götürür. Cimrilik de Cehennem ağaçlarından bir ağaçtır. Onun dalları da dünyaya sarkıtılmıştır. Kim de onun dallarından birine tutunursa o dal da o kişiyi Cehenneme götürür.*"[176] buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi, bu hadîste de cömertlik, dalları Cennetten dünyaya, cimrilik ise dalları

---

173 *Münâvî*, III, 216.
174 Ahmed b. Hanbel, III, 328.
175 Tirmizî, *Birr*, 40; Beyhakî, *Şuab*, VII, 428-429; *Aclûnî*, I, 450.
176 Beyhakî, *Şuab*, VII, 435; *Aclûnî*, I, 450-451 (Dârekutnî'den naklen).

Cehennemden dünyaya sarkıtılmış birer ağaca benzetilmiştir. Dolayısıyla bu hadîste de cömertliğe teşvik, cimrilikten sakındırma vardır.

9- Maddî Körlük İle Mânevî Körlüğün Kıyaslanması

Körlük/a'mâ; gözlerin görmeme hâlidir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) esas körlüğün gözlerin görmemesi değil, basiret/kalb körlüğünün olduğunu ifâde ederek "*A'mâ, gözü kör olan değildir. Esas a'mâ basireti kör olandır.*"[177] buyurmaktadır. Yani gerçekleri ve hakikatleri görmeyen, maddeyi görüp de mânâyı görmeyen ve sanatı görüp de sanatkârını göremeyendir. Kur'ân-ı Kerîm'de de böyle bir körlüğe işaret edilerek "*Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, orada* (helâk edilen beldelerde) *onları akledecek kalpleri, işitecek kulakları olsun. Ama yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan basîretler de kör olur.*"[178] buyurulur. Yani helâk edilen beldeleri gezenler, gözleri ile olup bitenleri görmelerine rağmen onun arkasındaki hakikatleri görmüyorlarsa basîretleri kör demektir. Tıpkı, yazıyı görüp de mânâyı anlamayanın durumu gibi. Bir âyette de "*Kitabımdan yüz çeviren bilsin ki, onun dar bir geçimi olur ve kıyamet günü onu kör olarak haşrederiz. O zaman (o kişi): Ey Rabbim! Beni niçin kör olarak diriltttin, oysa ben (dünyada) gören kimse idim, der.*"[179] buyurulur. Bir başka âyette de "*Bu dünyada (kalbi) kör olan âhirette de kördür ve daha aşağıdır.*"[180] buyurulur.

Böylece hadîste hissî olmayan kalbî körlük, hissî olan gözün körlüğü ile mukâyese edilerek ifâde edilmiş ve "esas körlük" gerçekleri görememe olarak nitelendirilmiştir.

Ayrıca âyetlerden ve hadîsten şu mânâ da anlaşılmaktadır ki: Dünyadaki körlük, görme duygusunu kaybeden kişilerin hayatları ile sınırlı bir zamana aittir. Böyle kişiler imânla âhirete gidebilirlerse Cennette ebediyyen gören bir göze sahip olacaklardır. Ancak dünyada kısa bir ömürde görme duygusuna sahip olup da hakîkatleri göremeyenler ve imânla âhirete gidemeyenler ise, orada gözleri olsa bile âhiretin güzellikle-

---

177 Beyhakî, *Şuab*, II, 127; *Aclûnî*, II, 166.
178 *Hacc*, 22/46.
179 Tâhâ, 20/125.
180 İsrâ, 17/72.

rini göremeyeceklerdir. Bu bakımdan da gerçek körlük, hakîkatleri görememe neticesinde ebedî görme özelliğinden mahrum kalmaktır.

10- Tevekkül Edenin Rızıklanması İle Kuşların Rızıklanmasının Kıyaslanması

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Siz Allah'a hakkıyla tevekkül etseniz, Allah, kuşları sabahları aç, akşamları karınları tok olarak geri döndürerek rızıklandırdığı gibi, sizi de rızıklandırır.*"[181] buyurmuştur.

Hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) insanların sebeplere müracaat ettikten sonra neticeyi Allah'tan beklemek olan gerçek tevekkülü etmeleri halinde, sabahları yuvasından aç olarak çıkıp, akşam yuvasına tok olarak dönen kuşlar gibi, Allah'ın, insanları da rızıklandıracağını anlatmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Nice canlı var ki, rızkını yanında taşıyamıyor. Onları da sizi de rızıklandıran Allah'tır...*"[182], "*Yeryüzünde debelenen her canlının rızkı, Allah'a aittir, Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir.*"[183] buyurulmaktadır.

Tevekkül; yapılması gereken vazifeleri yaptıktan ve sebeplere müracaat ettikten sonra neticeyi, sebeplerden değil o sebepleri de, neticeleri de yaratan Allah'tan beklemektir. Şu hâdise tevekkülü anlatması bakımından dikkat çekicidir: Hz. Ömer (r.a.) Yemenlilerden bazı insanlarla karşılaşır ve onlara:

– "Siz kimlersiniz?" diye sorar.

Onlar da:

– "Mütevekkilleriz." derler.

Hz. Ömer (r.a.) onlara:

– "Siz yalan söylüyorsunuz. Siz müteekkiller/hazır yiyicilersiniz. Zira mütevekkil; tohumunu tarlaya atan ve sonra Allah'a tevekkül eden, (yani sebeplere müracaattan sonra neticeyi Allah'tan bekleyen) kişidir." der.[184]

Hadîste hakkıyla Allah'a tevekkül etmeye teşvik vardır.

---

181 Tirmizî, *Zühd*, 33; İbn Mâce, *Zühd*, 14; Ahmed b. Hanbel, I, 30, 52; *Tayâlisî*, s. 21.
182 Ankebût, 29/60.
183 Hûd, 11/6.
184 *Aclûnî*, II, 102.

11- Dünyevî İflas İle Uhrevî İflasın Kıyaslanması

İnsanlar, bu dünyada malı olmayan veya malını ve servetini kaybeden kişiye müflis derler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ise gerçek müflisin kim olduğunu şu şekilde anlatır: Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

– "*Müflis kimdir biliyor musunuz?*"

Orada bulunan sahabiler:

– "Müflis aramızda hiç bir dirhemi ve hiç bir metaı' olmayandır." diye cevap verdiler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Ümmetimden müflis; kıyâmet günü namazla, oruçla ve zekatla geldiği halde, dünyada şuna sövmüş, şuna iftira atmış, şunun malını haksız yere yemiş, şunun kanını dökmüş, şunu dövmüş olarak gelir ve onun hasenelerinden alınır, haksızlık ettiği şu kişilere verilir, eğer ödeşmeden iyilikleri biterse, bu kişilerin günahlarından alınır, ona yüklenir ve böylece Cehenneme atılır.* (İşte müflis bu kişidir)" buyurdu.[185]

Hadîste görüldüğü gibi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) gerçek müflisin kim olduğunu ve böyle bir kişinin nasıl iflas edeceğini çok açık olarak beyan etmektedir. Dünyadaki iflas, en nihayet kişinin ölümü ile sona erer. Bu bakımdan geçici oluşuyla gerçek iflas değildir. Bu mânâda nice müflis olup da âhirette rahata kavuşanlar olabilir. Ancak âhirette hiç sevabı ve iyiliği kalmayan kişinin iflası dâimi olduğu için Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu iflasın gerçek iflas, böyle kişinin de gerçek müflis olduğunu, dünyevî olan bir durum ile mukâyese ederek anlatmıştır. Aynı zamanda hadîste insanları her türlü haksızlıklardan ve kul haklarından sakındırma vardır.

Bu mânâyı teyid eden bir başka hadîste "*Kıyâmet günü haklar sahiplerine iade edilecektir. Öyle ki, boynuzsuz koyun boynuzlu koyundan hakkını alacaktır.*"[186] buyurulmaktadır. Böylece âhirette gerçek bir adâletin olacağını, kim olursa olsun hak sahibinin, hakkını alacağını ifâde etmektedir.

---

[185] Müslim, *Birr*, 59; Ahmed b. Hanbel, II, 303, 334, 372.
[186] Müslim, *Birr*, 60; Tirmizî, *Kıyâmet*, 2.

12- Dünyada Evladı Olmayanla Âhirette Çocuğu Olmayanın Kıyaslanması

İbn Mesud (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*İçinizde 'Rakûb' diye kime dersiniz?*" buyurur.

Biz de:

– "Çocuğu olmayandır." dedik.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Rakûb bu değildir, Rakûb; çocuğundan bir şey takdim etmeyendir/ Yani her hangi bir çocuğu ölmemiş olandır.*" buyurdu.[187]

Küçük yaşta çocuğu ölen kişi, kendinden önce çocuğunu âhirete gönderdiği ve o çocuk bulûğ çağından önce ölmesi ile cennette hep çocuk kalacağından dolayı bu çocuğun anne ve babası, ebedî bir çocuk olarak kalacak bir çocukla nimetlendirilmiş olmaktadır. Böyle bir kişi dünyadaki on, on beş senelik bir çocuğa bedel âhirette dâimî bir çocuğa sahip olacaktır. Bu bakımdan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), gerçek çocuksuzluğun âhiretteki çocuksuzluk olduğunu ifâde etmiştir.

II- TEŞBÎH VE TEMSÎL İLE ANLATIMIN GAYESİ

Kur'ân-ı Kerîm, teşbîh ve temsîl ile anlatımın gayesini şu şekilde ifâde etmektedir: "*And olsun ki, biz bu Kur'ân'da güzelce düşünüp öğüt alsınlar diye insanlar için her türlü misali verdik.*"[188] Diğer bir âyette "*Bu misaller ki, biz onları düşünsünler diye veriyoruz.*",[189] bir başka âyette de " *İşte misaller, biz onları insanlar için irâd ediyoruz, âlim olanlardan başkası onları anlamaz.*"[190] buyurulur.

ez-Zerkeşî, teşbîhin gayesini şöyle ifâde eder: "Nefsi, gizli olan şeyden açık olan bir şeye çıkarmakla, onu ünsiyet ettirmek, alıştırmaktır."[191]

---

187 Müslim, *Birr*, 106; Ahmed b. Hanbel, I, 382, 383; V, 367.
188 Zümer, 39/27.
189 Haşir, 59/21.
190 Ankebût, 29/ 43.
191 Zerkeşî, II, 415; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 773.

Temsîl; eğitimi ve gidişatı güzelleştirmek, nefisleri ıslah etmek, iç âlemi parlatmak, ahlâkı güzelleştirmek ve yüce faziletleri arttırmak için en üstün metotlardan biridir.

Bu bağlamda gerek Kur'ân'da gerekse hadîslerde bulunan teşbîh ve temsîllerin, yanlış inançları düzeltmek, doğru inancı şirkin bütün lekelerinden arıtmak gibi bir çok yüksek gayeleri vardır.

Kur'ân ve hadîslerdeki temsîller; münâfıkların dalâletini, ateistlerin sapıklığını, kendilerini Allah'a yakınlaştırması için Allah'a çocuk, ortak ve bâtıl şekilde şefaatçi ve vasıta isnat eden müşriklerin inançlarının bozukluğunu beyan etmektedir. Aynı zamanda, Allah'ın varlığına, birliğine, kemâl sıfatlarına misaller getirmekle birlikte, âhiretin geleceğine, ceza veya mükafat için hesaba çekilmek üzere insanların diriltileceğine dair bolca temsîller ve teşbîhler yapılmaktadır. Yine Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliğinin doğruluğuna ve O'nun bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğuna dair misaller verilmektedir.

Kur'ânî ve Nebevî teşbîh ve temsîller; insanları, inançsızlıktan, nifaktan ve şirkin bütün çeşitlerinden arındırmaya yönelik olmalarının yanında bir de ahlâkı güzelleştirme gayeleri vardır. Gerek Kur'ân'da gerekse hadîslerde geçen temsîller ve teşbîhler; insanları, cömertliğe, Allah yolunda gayret göstermeye, hayırlı işler yapmaya, yapılanların yalnız Allah için ihlâs ile yapılmasına, iyiliklere yönelik meyillerin arttırılmasına, kötülüklere olan isteklerin bastırılmasına yöneliktir.

Teşbîh ve temsîller; insanların akıllarının ufkunu aydınlatmakta, kâinata ve hayata bakışını değiştirmekte, hedefini ve doğru yolunu göstermekte, insanları yüce işler yapmaya teşvik etmektedir. Sâfî kalplerde hakikat ve doğrunun sevgisini arttırırken, bâtıl ve kötü olan şeylere karşı da nefreti arttırmaktadır. İnsanların gönüllerinde hayırlı şeyleri istemeği, şer olanlardan da kaçınmayı temin etmekte en tesirli anlatım vasıtası olmaktadır.

Teşbîh ve temsîller; insanların bildikleri, gördükleri, işittikleri ve diğer duyuları ile hissettikleri şeylerle istenilen mânâları, akıllara yakınlaştırarak, insanların düşünmeleri ve anlamaları için göz, kulak gibi zâhirî

duyularının algılayamadıkları hakikatleri idrak etme imkânını sağlamaktadır. Böylece teşbîh ve temsîller âdetâ birer dürbün mesabesinde olmaktadırlar. Yine teşbîh ve temsîller; insanlara, kendileri ile amel etmeleri için hayırlı şeylere yönlendirmektedir. Akıl ve zevk-i selim sahibi insanları batıl ve şerli şeylerden nefret ettirip, temsîllerle verilmek istenen mesajı idrak ettirmektir.

Teşbîh ve temsîller, trafik işaretleri gibi insanlara doğruyu ve sırât-ı müstakîmi gösteren birer işaretlerdir. Gönülleri iyiliğe, hidayete ve hayırlı şeylere teşvik eder veya günahlardan ve kötülüklerden alıkoyar. Üstün olanlara götürür veya kötü şeyleri uzak kılar. Böylece temsîller, insanın gönüllerinin sâlim bir şekilde inşa edilmesi ve insanın ruh ve cesediyle birlikte kemâlât merdivenlerinde yükselmesi için bir çok hikmet, ahkâm ve hidayeti ihtiva ederler.

Teşbîh ve temsîller, aklî olan meseleleri mücessem şekillerde tasvir eder, mânevî olan meseleleri duyularla algılanabilen meseleler halinde takdim eder. Mücmel olanı tafsil, müphem olanı izah eder. İnsan için gaybî olan bir meseleyi âdetâ insanın önünde temessül ettirir ve böylece daha iyi anlama ve idrak etme, ikna olma ve etkilenmeyi sağlar.

Soyut meselelerin anlaşılmasında kişinin ilmî seviyesinin büyük rolü vardır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'e ve hadislere muhatap olanların çoğunluğu avamdır. Avam ise mücerret ve aklî olan hakikatları doğrudan anlayamaz. Onlara böyle mücerret ve derin olan meseleler ancak temsîl, teşbîh ve istiârelerle tasvir edilerek anlatılabilir.

Teşbîh ve temsîllerin esas gayelerinden biri de, insanı âhiret gününe ve âhirette Allah'ın rahmetine layık olmaya hazırlamaktır. Bundan dolayı temsîllerin, insan tabiatının güzelleştirilmesinde ve şerli şeyleri isteyen duygularının terbiyesinde, nefislerin aşırılıklarının hafifletilmesinde, hırslarının sınırlandırılmasında etkisi vardır. Yine nefislerde tevazu, rıfk ve îsâr gibi güzel hasletlerin ihyâ edilmesinde, gurur ve kibir gibi kötü hasletlerden de uzaklaştırılmasında büyük tesirleri vardır. Bu bakımlardan teşbîh ve temsîllerde dünyevî ve uhrevî bir çok güzel gayeler ve faydalar mevcuttur.

Tüm bunlardan dolayı gerek Kur'ân gerekse hadîsler imân, küfür, faydalı ilim, nifakın kötülüğü, infâka ve hayırlı şeylere teşvik, şerlerden uzaklaştırma, iyi olanları kötü olanlarla mukâyese ederek tasvir etme, âhiret, sırat, mizan, Cennet, Cehennem, melekler vs. gibi bir çok konularda temsîller getirmektedir.

Böylece temsîl ile anlatım; her seviyeden insana, daha kolay ve daha rahat anlama imkanını verir. Mücerret ve gaybî olan konuları, müşahhas ve anlaşılır hale getirir, mukâyese yapma imkânı sağlar.

Hadîslerde geçen teşbîh ve temsîlli anlatımlardan çok yönlü istifâde edilebilir. Meselâ, tezkîr, va'z, his, zecir, teşvik etmek, sakındırmak, ibret almak ve tefekkür etmek, ahlâkî neticeler çıkarmak, gaybî ve mânevî meseleleri ma'kul ve anlaşılır hale getirmek gibi.

Hadîslerdeki temsîller, övmek ve yermek için olabildiği gibi sevap ve ıkap ile alakalı, bir şeyin değerini yüceltmek ve tahkir etmek için de olabilmektedir.

Teşbîh ve temsîl ile anlatmanın gayelerini maddeler halinde özetleyebiliriz.

1- Üslûp ve ifâdeyi güzelleştirmesi,

2- Belirsiz ya da anlaşılması zor olan meselelerin kolay anlaşılır hale getirilmesi,

3- Anlatılmak istenen meselelerin akıllarda kalmasının sağlanması.[192]

4- Mânânın, zihinlerde daha mükemmel bir şekilde tasvir ve izah edilerek daha anlaşılır hâle getirilmesi,[193]

5- Terğib ve terhib,

6- Aklen imkânsız gibi görünen durumların (haşir gibi), mümkün olabileceğinin ma'ruf ve müsellem olan şeylerle gösterilmesi,

7- Her seviyeden insanın, kendi derecesine göre tefekkür etmesinin sağlanması vs.

Şunu da ifâde edelim ki, teşbîh ve temsîlin gaye ve maksatları, kıssalar için de aynen geçerlidir.

---

[192] Keklik, s. 8.

[193] Bkz. Bayraktar, s. 51.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hadîslerinde, ana hatlarıyla yukarıda zikrettiğimiz teşbîhin bütün unsurlarını bulmak mümkündür. Biz bundan sonraki bölümlerde bu teşbîh ve temsîlleri örnekleri ile ele almaya çalışacağız.

İkinci Bölüm

HZ. PEYGAMBER'İN TEŞBÎHLİ ANLATIMLARINA ÖRNEKLER

HZ. PEYGAMBER'İN TEŞBÎHLİ ANLATIMLARINA ÖRNEKLER



"Biz bu misâlleri insanlara veriyoruz, onları ancak âlimler (bilenler) anlayabilir." (Ankebût, 29/43)

I- ÎMÂN İLE İLGİLİ TEŞBÎHLER

İleride görüleceği üzere, hadîsler incelendiğinde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bir çok konuda "Beyân ilmi"nin kısımlarından olan teşbîh ve temsîli sık sık kullanmış olduğu ve bir çok meseleyi teşbîh ve temsîllerle anlattığı görülmektedir. Bu teşbîh ve temsîllerin bir kısmını, mevzularına göre tasnif ederek ilgili konularda örneklerle açıklamaya çalışacağız. İlk olarak imân ve İslâm ile ilgili teşbîhleri ele alacağız.

İslâm Dîninde Müslüman olmanın ilk şartı imândır. İmân kelime olarak; inanmak, tasdik etmek, i'tikat etmek[194] demektir. Istılah olarak ise; Allah'ın varlığına-birliğine, meleklere, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe, hayrı ve şerri Allah'ın yarattığına[195] kalb ile tasdik, dil ile ikrar ederek inanmaktır. Bunlar imânın temel esaslarıdır. Bunların da en başta geleni ve birincisi Allah'a imândır, bu da O'nun varlığına ve birliğine inanmakla, O'nun bütün kemâl sıfatlarla muttasıf ve noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu kabul etmekle olur.

---

[194] Bkz. İbn Manzur, XIII, 21-24.

[195] Müslim, *İman*, 1; Heysemî, I, 38.

Allah'ın sıfatları ile ilgili hadîslerde; Allah'ın bazı sıfatları anlatılırken, bu sıfatların varlıklarda bulunan sıfatlara benzetilerek ifâde edildiğini görmekteyiz. Zira insanın tasavvurunun dışında kalan ve mücerret olan bu sıfatlar, ancak insanların akıllarının anlayabildiği ve gözlerinin görebildiği şeylerle kıyas edilmek suretiyle anlatılmış ve tasvir edilmiştir. Çünkü Kur'ân ve sünnete muhatap olanların ekseriyeti ilmî seviyeleri çok düşük olan avamdır. Böyle soyut ve mücerret olan hakîkatleri avam ancak teşbîh, temsîl ve istiârelerle tasvir etmek suretiyle anlayabilir. Bu sayede nazarlar o sûretlerden geçerek arkasındaki hakikatleri görebilir. Meselâ; Allah, kainâttaki tasarrufunu anlatırken Kur'ân-ı Kerîm'de "*Rahmân Arş'a istivâ etti*." (Rahmân, 55/5) buyurur. Âyet insanın nazarını, âdetâ bir sultanın tahtına oturarak devleti ile ilgili yaptığı tasarrufunu tasvir edip, bu temsîl ile arkasındaki hakikat olan Allah'ın kâinat üzerindeki tasarrufuna intikal ettirmektedir. Bu tarzdaki teşbîhî ve temsîlî anlatımlar insanların aklî seviyelerine konuşmaktır, bu da belâğatın gereğidir.

A- Cenâb-ı Allah İle İlgili Teşbîhler

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın birliğini, Zât ve sıfatlarında eşi ve benzerinin olmadığını beyan eden bir çok âyet vardır. Meselâ, İhlâs sûresinde "*De ki; O Allah birdir, Allah Samed'dir* (yani, her şey O'na muhtaç, O ise hiç bir şeye ve mahluka muhtaç değildir). *O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiç bir şey* (zat ve sıfatında) *O'na denk değildir.*" (İhlâs, 112/1-4) buyurulmaktadır. Yine Şûrâ sûresinde "*... O'nun benzeri hiç bir şey yoktur ...*" (Şurâ, 42/11) buyurularak, Allah'ın benzerinin olmadığı ifâde edilmektedir.

Hâlbuki hadîsler incelendiğinde insanlarda bulunan bazı organlar ve sıfatların -Kur'ân'da da olduğu gibi- Allah'a isnat edildiği görülmektedir. Allah'a isnat edilen bu organlar ve sıfatlar hakîkî mânâlarında kullanıldığında Allah'ın insanlara benzediği ve insanlar gibi organlara ve nâkıs sıfatlara sahip olduğu düşüncesini hatıra getirmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kur'ân'ın ifâdesiyle O'nun hiç bir benzeri ve dengi yoktur. O, hiç bir mahluka benzemez, hiç bir mahluk da O'na benzemez. Çünkü yaratan, yaratılanın cinsinden değildir. Bu sebeple Allah, yarattığına benzemez. Dolayısıyla böylesine mücerret olan, kâmil sıfatlarla muttasıf olan Allah'ın

Zât'ını, insanların sınırlı akılları ile anlaması mümkün değildir. Ancak, "... *En büyük misâl, Allah'ındır.*"[196] âyetinde de belirtildiği gibi bazı misallerle Allah'ın isim ve sıfatlarına ve bu isim ve sıfatların icraatlarına, insanda bulunan cüz'î sıfatlar ile bakılabilir.

Durum böyle olunca Allah'a isnat edilen bir kısım organ ve sıfatlar,[197] sadece insanların soyut mânâları anlamalarını kolaylaştırmak için kullanılan teşbîhî, misâlî ve mecâzî ifâdelerdir. Zira, teşbîh ve temsîller, dürbün gibi mücerret mânâları ve akla uzak görünen hakikatleri, akla yakınlaştıran ifâdelerdir. Yoksa o yüksek hakîkatin bizatihi kendisi değildir. Şunu da hemen ifâde edelim ki, benzeyenin, kendisine benzetilene her yönü ile benzemesi de şart değildir. Bu bakımdan bu teşbîhler, hakikatlerin anlaşılmasını kolaylaştıran birer dürbün olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, insanlarda bulunup da Allah'a isnat edilen organlardan bazıları şunlardır: Avuç,[198] ayak,[199] el, sağ el,[200] göz,[201] yüz,[202] parmak,[203] kulak, bacak, pazu vs.dir. Bunun yanında yine insana ait olan bir kısım sıfat ve hareketler de Allah'a isnat edilmektedir. Meselâ gülmek,[204] taaccüb etmek,[205] bakmak,[206] usanmamak,[207] haya etmek,[208] sevinmek,[209] üzülmek, yönelmek,[210] rıfk ile hareket etmek,[211] yürümek,

---

196 bkz. Nahl, 16/60; Rûm; 30/27.

197 Bu konuda İbn Fûrek, Ebû Bekir'in, "*Müşkilü'l-Hadîs ve Beyânühü*" isimli eseri ile İbn Kuteybe, Ebû Abdillah Muhammed b. Müslim ed-Dineverî'nin "*Te'vîlu Muhtelefi'l-Hadîs*"ine bakılabilir.

198 Ebû Dâvud, *Sünnet*, 16; Tirmizî, *Tefsir*, 2; Ahmed b. Hanbel, IV, 400; İbn Fûrek, s. 98.

199 Buhârî, *Tefsir*, 50; Tirmizî, *Tefsir*, 50; İbn Fûrek, s. 125, 232.

200 Müslim, *İman*, 322; İbn Mâce, *Muk.*, 13; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 3804; İbn Fûrek, s. 117, 232, 324.

201 İbn Fûrek, s. 258.

202 Tirmizî, *Cennet*, 16.

203 İbn Mâce, *Muk.*, 13; İbn Fûrek, s. 238.

204 Buhârî, *Tefsir*, 59/6; İbn Mâce, *Muk.*, 13; Hâkim, *Et'ime*, 150; İbn Fûrek, s. 136.

205 Buhârî, *Tefsir*, 59/6; İbn Fûrek, s. 191, 328.

206 İbn Fûrek, s. 268-270.

207 Buhârî, *İman*, 33; *Teheccüd*, 18; İbn Fûrek, s. 272.

208 Ebû Dâvud, *Vitr*, 23; Hammâm, 1; Nesâî, *Gusül*, 7; İbn Fûrek, s. 293 294.

209 Müslim, *Tevbe*, 2, 4, 5; İbn Fûrek, s. 186.

210 Müslim, *Fezailü's-Sahabe*, 132; İbn Fûrek, s. 263-265.

211 Buhârî, *İstitâbe*, 4; Müslim, *Birr*, 47; İbn Fûrek, s. 332

koşmak,[212] durmak,[213] sağ, arka, ön cihetler, Allah'ın ağırlığı,[214] Allah'ın zaman (dehr) olması,[215] üfürmek,[216] Allah'ın gölgesi olması, Allah'ın inmesi,[217] kıskanması,[218] Allah'ın elini yayması,[219] yemek yemesi,[220] vs. durumlar. Bu ve buna benzer konularla ilgili yorumlar için İbn Fûrek'in *Müşkilü'l-Hadîs ve Beyânuhû*" eseri ile İbn Kuteybe'nin "*Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*" adlı eserini tavsiye ederek, mezkur sıfatlardan bazılarına örnekler vermekle yetineceğiz.

Allâh'ın Bazı Sıfatları İle İlgili Teşbîhler

a- Allah'ın Büyüklük Sıfatının Ridâya Benzetilmesi

Allah büyüktür, yücedir, izzet ve azamet sahibidir. O'nun Zâtının büyüklüğünü idrak ve anlamaktan insanın aklı âciz olduğu gibi yine O'nun sıfatlarını da tam olarak idrak etmekten âcizdir. Allah Teâlâ, hadîs-i kudsîde bu büyüklüğünü ve azametini, insanların aklî seviyesine göre, anlayabilecekleri bir teşbîhle şu şekilde anlatmaktadır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Allah Teâlâ buyurdu ki: "*Kibriyâ; Ridâ'ım, azamet; izâr'ımdır. Kim, ondan birisi ile benimle iddialaşırsa o kişiyi Cehenneme atarım.*"[221]

Hadîste iki tane benzetme bulunmaktadır:

a) Allah'ın kibriyâsının ridâya, azametinin de izâra benzetilmesi,

b) Bu sıfatla sıfatlanan insanın Allah ile iddialaşması,

Kibriyâ ve azamet, Allah'ın, ihata edilemez büyüklüğü, yüceliği demektir. Aliyyu'l-Kârî (v.1014/1605), kibriyâ ile azamet arasındaki farka

---

212 Buhârî, *Tevhid*, 6; Müslim, *Zikir*, 2, 3; *Tevbe*, 1; Tirmizî, *Daavât*, 131.
213 İbn Fûrek, s. 334.
214 İbn Fûrek, s. 342.
215 Buhârî, *Tefsir*, 45/1; *Tevhid*, 35; İbn Fûrek, s. 275-276.
216 Müslim, *İman*, s. 322; İbn Fûrek, s. 227.
217 Buhârî, *Teheccüd*, 14; Müslim, *Müsafirin*, 168; Ahmed b. Hanbel, IV, 14; İbn Fûrek, s.199.
218 Müslim, Tevbe, s. 32-38.
219 Müslim, Tevbe, 31; Ahmed b. Hanbel, IV, 390.
220 Müslim, *Birr*, 43; İbn Fûrek, 150.
221 Müslim, *Birr*, 136; İbn Mâce, *Zühd*, 16; Ahmed b. Hanbel, II, 376, 414, 427, 447; Kuzâî, s. 262.

işaret ederek, kibriyâ'nın Allah'ın Zâtı, azametin de sıfatları ile ilgili bir durum olduğunu belirtir.[222]

Ridâ; belden yukarısını örten şal, çarşaf, vs.ye, izâr ise belden aşağı örten peştamal gibi elbiseye denir.[223] Araplar ridâ ve izâr kullandıkları için, hadîste onların anlayacağı dil ile hitap edilmiştir.

Hadîste kibriyâ, ridâ'ya, azamet de izâr'a benzetilmiştir. Çünkü, ridâ ve izâr, insanın her tarafını içine alıp ihata ettiği gibi kibriyâ ve azamet ile muttasıf olan Allah'ı da bu iki sıfat keyfiyetini anlayamadığımız şekilde ihata etmiştir. Onun için bu iki sıfat, Allah'ın kemâl-i Zât ve kemâl-i Vücûd'undan ibârettir. Mahlûkât bunlarla sıfatlanamaz. Cenâb-ı Allah da bu iki sıfatında istiklâl ve infirad sahibi ve tek olduğunu bu teşbîh ile anlatmıştır.[224]

Hadîste kibriyâ; ridâ'ya, azamet; izâr'a benzetildiği için her ikisinde de istiâre-i tasrîhiyye vardır. Burada makul olan, mahsus olana benzetilmiştir. Yoksa Allah'ın büyüklüğüne bir nihayet ve sınır çizmek muhaldir ve mümkün değildir.

Hadîste bâtıl ve haksız bir şekilde kibirlenen ve büyüklenen insanın, Allah ile münazaa etmesi ve iddialaşması olarak ifâde edilmiştir. Burada da bâtıl bir şekilde kibirlenen şahsın, sanki herhangi bir şahsa karşı büyüklenir gibi Allah'ın ridâsını ve izârını giymeye yani O'nun sıfatı ile sıfatlanmaya benzetildiği için istiare-i tebe'ıyye bulunmaktadır.

b- Haceru'l-Esved'in Allâh'ın Yerdeki Eli Olarak Temsîl Getirilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Haceru'l-Esved, Allah'ın yerdeki yemini/sağ elidir. Allah, kullarıyla onunla musâfaha eder."*[225] buyurmuştur. Bu hadîste Haceru'l-Esved, Allah'ın sağ eli olarak ifâde edilmektedir. Allah, insanın sağ elinin olması gibi bir durumdan münezzehtir. Allah hiç bir mahlûka benzemez. Allah'a "el" isnadı, temsîlî ve teşbîhî bir anlatımdır.

---

222 Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebî Hanife*, Beyrut, ts., s. 568.
223 İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 44; II, 217.
224 Bkz. İbnu'l-Esîr, *en-Nihaye*, I, 44; İbn Manzur, VI, 17.
225 İbn Fûrek, s. 316; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 3804.

Hükümdar raiyetinden biri ile tokalaştığında ve musâfaha ettiğinde raiyeti onun elini öptüğü gibi, Haceru'l-Esved de, hükümdara nisbetle Allah'ın sağ eli mesabesindedir.[226] Bu bakımdan Haceru'l-Esved Allah'a yakınlaşma cihetlerinden biridir. Haceru'l-Esved'i istilam eden Allah ile musâfaha etmiş, onu öpen de âdetâ Allah'ın sağ elini öpmüş gibi olmaktadır. Bir Müslüman'ın Haceru'l-Esved'i istilam etmesi, sağ eli ile onu selâmlamasıdır. Yani hac ve umre görevini ifa eden bir Müslüman bu görevi ifâ ederken Haceru'l-Esved'e yaklaşabilirse sağ elini ona sürer, eğer yaklaşmaz ise o zaman karşısına geldiğinde onu sağ eli ile selamlar. Böylece bu selamlaşma ile Allah'a yakınlaşma vasıtası olan Haceru'l-Esved ile musâfaha etmiş olmaktadır. Yoksa Haceru'l-Esved'in bizatihi kendisi gaye değildir. Gaye, Allah'a takarrub, yakınlaşmaktır. Bu da Allah'ın emri ve Hz. Peygamber'in sünneti olduğu için yapılır. Onun için Hz. Ömer (r.a.) "*Ben biliyorum ki sen bir taşsın, ne zararın var ne de faydan. Hz. Peygamber'in seni öptüğünü görmeseydim, ben de seni öpmezdim.*"[227] demiştir.

İnsan, Allah'a uzaktır. Allah ise mahlûkuna Zât olarak uzak ancak isim ve sıfatları ile yakındır. Güneş gibi. Nasıl ki, Güneş cismi itibariyle insanlardan uzak, fakat ışığı vasıtasıyla insanın göz bebeği içerisinde göründüğü gibi Allah da ismi ve sıfatları ile insana öyle yakındır. "*Biz, insana şah damarından daha yakınız.*" (Kâf, 50/16)[228] âyeti de bunu ifâde etmektedir.

Burada bu şekilde bir teşbîhin yapılması; insan, birisiyle ya da bir dostu ile karşılaştığında onunla musâfaha eder, tokalaşır, bu da sağ el ile yapılır. Böylece tokalaşma, yakınlığın bir vasıtası olmaktadır. Allah'a yakınlaşmak da ancak O'na ibadet ve itaat ile olur. Tavaf esnasında Haceru'l-Esved'i istilam etmek de bu itaatten biri olmaktadır. Hz. Âişe'nin (r. anhâ) şu açıklamaları bunu te'yid eder mahiyettedir. "*Allah Teâlâ, Ademoğlundan ahde bağlılığı (misâkı) aldığında ve onları "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diyerek, nefisleri üzerine şâhit kıldığında, onlar da "Evet, Sen bizim Rabbimizsin"*

226 İbn Kuteybe, *Te'vil*, s. 141.

227 Buhârî, *Hacc*, 50, 57; Müslim, *Hacc*, 248, 251; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 46; Nesâî, *Hacc*, 147, 148; İbn Mâce, *Menâsik*, 42.

228 Ayrıca bkz. Vâkıa, 56/85.

dedikleri zaman bu mîsâkı Allah, Haceru'l-Esved'in içine koymuştur. İnsanlar haccederken, Haceru'l-Esved'i istilâm ettiklerinde: "Sana inanarak ve ahdi yerine getirerek." yani "sana verdiğimiz sözü yerine getirdik, şüphesiz rabbimiz Sen'sin, Sen" dediklerini duymadınız mı?"[229] Aslında Hz. Âişe (r.anhâ), bu ifâdeleri ile "*Rabbin , insanoğlunun sulbünden zürriyetini alıp devam ettirmiş, onlara "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demiş ve kendilerini şâhit tutmuştu. Onlar da "Evet, şâhidiz" demişlerdi…*" (A'râf, 7/172.) âyetine telmih etmektedir.

Aynı şekilde Ka'be, mü'minin kıblesidir. Mü'min namazında Ka'be'ye yönelirken rûhuyla da Allah'a yönelir. Hz. Peygamber'in mi'raca çıkmasının başlangıç noktası Ka'be olduğu gibi bir mü'minin mi'racı olan namazında Allah'ın huzuruna çıkma noktası, Ka'be'ye yönelmesidir. Onun için "*Namaz, mü'minin miracıdır.*" denilmektedir.

Hadîste Haceru'l-Esved'in Allah'ın sağ eline benzetilmesi ve teşbîh edatı ile benzetme yönünün terkedilmesinde teşbîh-i beliğ vardır. Aynı zamanda Haceru'l-Esved'in öneminin büyüklüğünü bildirmekle onun şerefinin üstünlüğünü beyan ederek onu mesh etmeye ve dolayısıyla hac ve umre ibadetine de teşvik bulunmaktadır.

c- Kulun İbadetine Göre Allah'ın İcâbet Etmesinin Misali

Kudsî bir hadîste Cenâb-ı Hakk, şöyle buyurmaktadır: "*Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. Kim bana bir kol yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim.*"[230]

Bu hadîste Allah'ın kuluna, kulunun Allah'a yakınlaşmasından daha hızlı yaklaşması, temsîlî ve teşbîhî bir anlatımdır. Zira Cenâb-ı Hak, isim ve sıfatları ile insana, insandan daha yakındır. Âyette, "*Biz, insana şah damarından daha yakınız.*" (Kâf, 50/16)[231] buyurulması bunu anlatmaktadır. Ancak burada Allah'ın, kula yakınlaşması âdeta bir insanın bir insana yakınlaşması gibi bir temsîl ile anlatılması, mücerret bir mânânın

---

229 İbn Kuteybe, *Te'vil*, s. 141; İbn Fûrek, s. 117-119.
230 Buhârî, *Tevhid*, 6; Müslim, *Zikir*, 2, 3; Tirmizî, *Daavât*, 131.
231 Ayrıca bkz. Vâkıa, 56/85.

müşahhas bir temsîl ile ifâde edilmesidir. Allah'ın kula yakınlaşması, kulun Allah'a itaat etme hususundaki gösterdiği gayretten daha fazla ve hızlı bir şekilde, Allah'ın o kula çok sevap yazması ve o kulun isteklerine süratle icâbet etmesi demektir.[232] Nitekim "*Kim bir iyilik getirirse, ona on misli vardır.*" (En'âm, 6/160) ve "*Şükrederseniz arttırırım.*" (İbrâhim, 14/8) gibi, yapılan iyiliklerin sevaplarının da kat kat arttırılmasını beyan eden âyetler de bu mânâyı desteklemektedir.

d- Allah'ın Yasaklarının Koruluğa Benzetilmesi

Hz Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Allah'ın haram ettiği ve yasakladığı şeyleri, Allah'ın koruluğu olarak ifâde etmiş, yani haramları yasak bölgeye benzetmiştir. Meselâ; "*Haram bellidir, helal bellidir. İkisi arasında çoğu insanın bilmediği şüpheli şeyler vardır. Kim bu şüpheli şeylerden sakınırsa dinini ve ırzını korumuş olur. Kim de bu şüpheli şeylere girerse, yasak bölge kenarında davar otlatan çoban gibi hemen onun içine girebilir. Dikkat edin, her devlet reisinin bir koruluğu/yasak bölgesi vardır. Dikkat edin, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Dikkat edin, vücudun içerisinde bir et parçası vardır, o et parçası iyi olduğunda bütün vücut da iyi olur. O bozulduğunda bütün vücut da bozulur. O et parçası, kalbtir.*"[233]

Her devlet başkanının koruma altına aldığı yasak bölgeleri bulunur ki, oralara başkalarının ve davarlarının girmelerini yasaklar, girdikleri takdirde onları cezalarla tehdit eder. Böylece çobanlar ve raiyet yasak bölgelere bu cezaların korkusundan yaklaşamazlar. Aynen bunun gibi hadîste de görüldüğü üzere, Meliki'l-mülûk olan Allah'ın da yasak bölgesi vardır. Numan b. Beşir yukarıdaki hadîsi rivâyet ettiğinde bazen şöyle derdi: "Bir misal vereceğim, Allah, yasak bölge/koruluk tayin etmiştir. Allah'ın yasak bölgesi haramlarıdır. Koruluğun etrafında otlatan kişi koruluğa girebilir. Şüpheli şeylere giren koruluğa geçebilir."[234] Yani haramlara düşebilir.

---

[232] Bkz. İbn Kuteybe, *Te'vil*, s. 147.

[233] Buhârî, *İman*, 39; *Büyû*, 2; Müslim, *Müsâkât*, 107, 108; Ebû Dâvud, *Büyû*, 3; Tirmizî, *Büyû*, 1.

[234] Ebû Dâvud, *Büyû'*, 3; Sehârenfûrî, Halil Ahmed b. Mecid, *Bezlu'l-Mechud fi Halli Ebî Dâvud*, Beyrut, ts., XIV, 291.

Allah'ın haram ettiği ve yasakladığı (adam öldürme, zina, hırsızlık, içki içme, iftira, yalan söylemek, gıybet, haksız yere başkasının malını yemek gibi) şeyler de İlâhî devletin yasak bölgesi olarak ifâde edilmiştir.[235] Bu bölgeye yaklaşanların dikkatsizlikle veya gaflete düşerek buralara girmeleri muhtemeldir, girdiklerinde ise cezaya müstahak olacaklardır. Bunun için nefse itimat etmeyerek ve Allah'ın cezasından korkarak bu yasak bölgelere yaklaşılmaması tavsiye edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de de, "*... Bu* (hükümler) *Allah'ın sınırlarıdır. Onlara yaklaşmayın.*" (Bakara, 2/187) buyurulmaktadır. Buradaki hudûd/sınırlar, helâl ve haramı ayırdıkları için "hudûdullah" olarak ifâde edilmektedir ki yasak bölgenin başlangıcı/sınırıdırlar. Allah bu sınırlara yaklaşılmamasını emretmektedir ve "*Kim Allah'ın bu hududunu geçerse kendi nefsine zulmetmiş olur.*" (Talak, 65/1) buyurmaktadır. Bu hududu aşıp nefse zulmetmenin cezasını da şu şekilde belirtmektedir: "*Kim Allah ve Rasûlüne isyan ederse ve Allah'ın hududunu aşarsa, Allah onu temelli kalacağı Cehenneme sokar ve onun için alçaltıcı azab vardır.*" (Nisâ, 4/14) Yine aynı şekilde "*Zinaya yaklaşmayın.*" (İsrâ, 17/32), "*Haksız yere yetim malına yaklaşmayın.*" (İsrâ, 17/34), "*Bilmediğiniz şeylerin arkasına düşmeyin.*" (İsrâ, 17/36) gibi bir çok âyet vardır.

Hadîste geçen ikinci bir teşbîh de bedenin içerisinde bulunan kalbin, bir et parçasına benzetilmesidir. Bu et parçası bozulduğunda bütün vücudun da bozulacağı, sağlam olduğunda da vücudun sıhhatli olacağı ifâde edilmektedir. Aynî'nin ifâdesiyle "Kalb bedenin sultanıdır; sultan salih olduğunda onun raiyeti olan diğer organlar da salih/sağlam olur."[236] Burada kalbin hem maddî hem de mânevî yönü anlaşılsa da esas olarak mânevî yönünün sağlam olmasına veya bozulmamasına dikkat çekilmektedir. Ancak maddî olarak da vücudun sıhhati yine büyük oranda kalbe bağlıdır.

Bir rivâyette "*Kalb, bir hükümdardır, onun çok askerleri vardır. Hükümdar sağlam olduğunda askerleri de sağlam olur, hükümdar bozul-*

---

[235] Bkz. *Aynî*, I, 302; Nevevî, XI, 28-29; Beyhakî, *el-Erbeûnü's-Suğrâ* (Tah., Zeğlûl, Muhammed es-Said b. Besyûnî), Beyrut, 1987, 101 vd. (dipnot).

[236] *Aynî*, I, 302.

duğunda askerler de bozulur, kulaklar istihbarattır, gözler gözlemcidir, dil tercümandır, eller ordunun yan taraflarıdır, ayaklar postacıdır, karaciğer rahmet/levazımat deposu, dalak dalık/istihkamdır, böbrekler mekr/tahlil ve tasfiye laboratuarıdır, akciğer nefestir."[237]

Kalb; maddî bakımından vücuda kan pompalamaktadır ve vücudun hayatiyeti ona bağlıdır. Onun sekteye uğramasıyla vücut da hayatiyetini kaybeder veya o rahatsızlanırsa vücut da rahatsız olur. Mânevî bakımından ise kalb; vücut devletinin hükümdarı, diğer bütün organlar da devletin birer teşkilatı mesabesinde olup o hükümdarın emrindedir. Hükümdar görevini yapmadığında nasıl devletin nizam ve intizamı kaybolur, itaat bozulur, isyanlar başlar ve vatan içten ve dıştan düşmanın istilasına maruz kalarak yıkılmaya mahkum olursa aynı şekilde, kalb de mânen bozulduğunda onun emrindeki organlar da gerçek vazifelerini yapamaz hale gelir ve mânevî düşmanlar vücuda kolayca girerek yaşama son verirler. Kalbin maddî yapısı ile vücuttaki fonksiyonu ne ise, mânevî olarak da mânevîyattaki fonksiyonu aynıdır. Kalb bozulduğunda raiyetindeki her şey de bozulur. Türkçe'mizdeki "Balık baştan kokar." ifâdesi de buna güzel bir örnektir.

Gazâli, bedeni bir şehir devletine benzeterek şöyle der: "... Beden bir şehre benzer; el, ayak ve diğer azalar, şehrin sanat erbabı gibidir. Şehvet mâliye müdürü gibidir. Kalb bu şehrin padişahıdır. Akıl ise pâdişâhın veziridir. Bunların hepsine de pâdişâhın ihtiyacı vardır. Memleketin idâresi ancak bunlarla yürür..."[238]

Kalb ile ilgili diğer bir benzetme de şudur: Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), "*Kalbin durumu, boş bir arâzide rüzgârların döndürdüğü kuş tüyüne benzer.*"[239] Rüzgar ne taraftan eserse kuş tüyünü çeşitli yönlere döndüre döndüre sürükler. O tüyün istikrar ve sebatından bahsetmek mümkün olamaz. Bunun gibi kalb de değişik taraflardan gelen etkenler

---

237 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 6191.

238 Gazâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Kimya-i Saadet* (Terc. A. Faruk Meyan), İst., 1973, s. 20; Keklik, s. 92.

239 İbn Mâce, *Muk.*, 10; Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, IV, 408; Beyhakî, *Şuab*, I, 473-474.

ve hâdiselerle olayların tesirinde kalarak farklı şekillerde imândaki sebat ve istikrarını kaybedebilir. Özellikle âhirzaman hadîselerinin ve siyasetinin tesiriyle bu istikrarı daha da çabuk kaybedebilir. Bunun içindir ki, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Allah'ım! Kalbimi dinin üzerinde sabit kıl*."[240] diye dua etmişlerdir.

Yine kalp ile ilgili bir başka benzetme de "*Kalpler, kaplardır. Bazısı bazısından daha muhafaza edicidir. ...*"[241] buyurularak kalpler kaplara benzetilmiş ve kalplerin de farklılıklarına işaret edilmiştir. Kalpler inancın, ilimlerin, niyetlerin, gaye ve maksatların, sırların ve gizliliklerin içine konulduğu ve saklandığı kaplar gibidir. Ancak kapların farklılıkları gibi kalpler de mahiyetleri itibariyle farklıdırlar. Burada benzetme edatı ve benzetme yönü terk edildiği için teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

e- Allah'ın, Kullarına Misâl Vermesi

Bir hadîste Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'ın kullarına verdiği şu misâli anlatır. "*Allah, sırat-ı müstakîme /doğru yol'a dair bir misal verdi ki, o yolun iki kenarında iki sûr /duvar vardır. O iki sûr'un açık kapıları ve bu kapılar üzerinde örtüler vardır. O yolun başında çağıran bir davetçi, onun üzerinde de (ikinci) bir çağıran davetçi vardır. (Şöyle çağırırlar) "Allah, dâru's-Selâm olan Cennete davet ediyor ve dilediğini sırat-ı müstakîme iletir." Yolun iki kenarındaki kapılar, Allah'ın hududu* (haramları)*dır. Hiç bir kimse örtüyü açmadan Allah'ın haramlarına düşmez. Yukarıda bulunan (ikinci) davetçi ise, Rabbinin vâizi'dir.*"[242]

Bu hadîs-i kudsî'yi İbn Mes'ud (r.a.) şöyle izah eder: Sırat-ı müstakîm/doğru yol'dan maksat, İslâm'dır. Açık kapılar ise Allah'ın haramları ve yasaklarıdır. Yolun başındaki birinci davetçi, Kur'ân'dır: "Yolda istikamet üzere gidin, sağa sola sapmayın." der. Onun üzerindeki (ikinci) davetçi, her mü'minin kalbinde bulunan Allah'ın vâizidir. Her ne zaman kul, o kapılardan birini açmak isterse, bu davetçi, hemen "Vah, o kapıyı

240 Tirmizî, Kader, 7; İbn Mâce, *Muk.*, 13; Ahmed b. Hanbel, II, 4, 8.
241 Ahmed b. Hanbel, II, 177.
242 Tirmizî, *Edeb*, 76; *Râmehurmüzî*, s. 10.

açma, açarsan içine düşersin." der. Tîbî (v.743/1342), bu davetçinin lemme-i melek[243] olduğunu söylerken,[244] Ebû Ubeyd de "O yol İslâm'dır, örtüler Allah'ın hudutlarıdır, açık kapılar Allah'ın haram ettikleridir, O dâvetçi de Kur'ân'dır."[245] şeklinde izah eder.

f- Kelime-i Tevhîdin Kaleye Benzetilmesi

Bir hadîs-i Kudsîde "*Lâ İlâhe İllallâh, kale'mdir. Kale'me giren azabımdan emin olur.*"[246] buyurulmuştur.

Hadîste kelime-i tevhîd olan "Lâ İlâhe İllallâh" kaleye benzetilmekte ve o kaleye giren insanın Allah'ın azabından muhafaza edileceği ifâde edilmektedir.

Hadîste "kale" hısn kelimesiyle ifâde edilmiştir. Hısn; kale, hisar, demektir. Kale; düşmanın, gelmesi beklenebilen yollar üzerinde, askeri önem taşıyan, şehirlerde, geçit ve dar boğazlarda, güvenliği sağlamak için yapılan kalın duvarlı, burçlu ve mazgallı yapıdır. Böyle bir kaleye giren kişi, hariçten gelen tehlikelere karşı korunduğu gibi "Lâ İlâhe illallâh" diyerek kelime-i tevhîdi söyleyen ve bu kelimenin mânâsını gerçek anlamıyla idrak edip yaşayan bir insan da imân kalesine girmiş demektir. Böylece imân kalesine giren kişinin hariçten gelen maddî ve mânevî tehlike ve musîbetlere karşı Allah tarafından korunacağı bildirilmektedir. Şunu belirtelim ki, esas musîbet, dîne ve inanca gelen musîbettir. Bu musîbete duçâr olan, imân etmenin ve inanç esaslarının birinci şartı olan kelime-i tevhîd kalesine tam anlamıyla girebilirse böyle mânevî musîbetlerden de kurtulacağına işaret etmektedir.

Hadîste makul olan (akıl ile anlaşılabilen) bir durum, maddî olan (göz ile görülebilen) kaleye benzetilmiş ve teşbîh-i beliğ ile ifâde edilmiştir.

---

243 Lemme, kelime olarak; inmek, yakın olmak demektir. Lemme-i melek de; meleğin hayırlı şeylere davet etmesi, hakikati göstermesi ve gönlü huzura kavuşturacak şeylere çağırmasıdır. (İbnu'l-Esir, IV, 273; İbnu Manzur, XII, 552).

244 *Mubârekfûrî*, VIII, 124.

245 Ebû Ubeyd, s. 34.

246 Şerebâsî, Ahmed, 75 Kudsî Hadis (Terc, ve Şerh. Naim Erdoğan), İst., 1981, s. 176.

g- Kelime-i Şehâdetin Anahtara Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Cennetin anahtarı şehâdet* (kelimesi olan Eşhedü en-Lâ İlâhe İllallâh'ı söylemek)*tir.*"[247] buyurmuştur. Yani Cennete girebilmek ancak kelime-i şehâdet olan "Eşhedü en-Lâ ilâhe İllallâh"ı söyleyerek Müslüman olmakla mümkündür. Küfür/Allah'ı inkâr ise Cennete girmeye manidir. Bunun için "Eşhedü en-lâ ilâhe illallâh" kapısı kilitli bir eve girmek için lazım olan anahtara benzetilmiştir. Zira Cennete girmeye mâni olan küfrü, kelime-i şehâdet olan "Eşhedü en-lâ ilâhe illallâh" kaldırır ve Cennetin kapısı açılır. Yani kelime-i şahâdet söyleyerek Müslüman olmak, bu inanç üzere ölmek şartı ile Cennete girmenin ilk sebebidir.

Cennete, dâr-ı saadet-i ebediye; ebedî saadet yurdu, saadet evi, diyarı denilir. Böylece Cennet bir eve ya da yurda benzetilir ki, bu ebedî saadetin yeri ve yurdu olan Cennetin kapısının anahtarı da "Eşhedü en-lâ ilâhe illallâh" olan şehâdet kelimesidir. Hadîste, teşbîh edâtının ve benzetme yönünün terk edilmesiyle, teşbîh-i beliğ vardır.

h- Allah'ın Rahmetinin Misâli

Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bir kadının çocuğuna olan şefkatini örnek göstererek mukâyese yolu ile Allah'ın rahmetinin genişliğini anlattığını şöyle nakleder: "Rasûlüllah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) bir grup esir getirilmişti, içlerinde bir kadın vardı, göğüsleri sütle dolu idi, bu kadın sağa sola koşuyor, esirler arasında bir çocuk bulduğu zaman onu yakalayıp kucaklıyor ve göğsüne bastırıyor ve emziriyordu. (Dikkatleri çeken bu manzara karşısında)

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına kanaatınız olur mu?*" dedi.

Bizler:

– "Vallahi hayır, onu ateşe asla atamaz." diye cevap verince,

---

[247] Ahmed b. Hanbel, V, 242; Heysemî, I, 16; Suyûtî, *el-Câmi*, h.no:8191.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Allah'ın kullarına olan rahmeti bu kadının çocuğuna olan şefkatinden daha fazladır.*" buyurdu.[248]

Burada bir annenin çocuğuna şefkati böyle olursa Allah'ın bir kuluna merhameti nasıl olur, şeklindeki bir mukâyese ile Allah'ın kullarına olan şefkat ve merhameti izah edilmektedir. Bu mânâyı daha da kuvvetlendiren diğer bir hadîs şudur: "*Allah, rahmetini yüz parçaya ayırdı. Bundan doksan dokuzunu kendine (âhirete) ayırdı, diğer bir parçasını da yer yüzüne indirdi. Bu tek parçadan dolayıdır ki, bütün mahlûkât birbirlerine karşı merhametli davranırlar. At bile yavrusuna basmamak endişesiyle ayağını bu sayede kaldırır.*"[249] Müslim'in rivâyetinde "*Validenin çocuğuna, yabani hayvanın ve kuşun birbirlerine şefkatleri bu sayededir.*"[250] şeklinde nakledilir.

Burada Allah'ın, rahmetini yüz parçaya taksim ettiği belirtilerek Allah'ın rahmetinin, dünyadaki tecellisinin, âhiretteki tecellisinin yanında ne kadar az olduğu, âhiretteki tecellisinin de dünyadaki tecellisinin yanında ne kadar fazla olacağı ifâde edilmektedir. Zira Allah'ın rahmeti yüz, iki yüz vs. ile sınırlı değildir, nihayetsizdir. Durum böyle olunca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), anlatılmak istenen mânânın daha iyi anlaşılması için mutlak ve sınırsız olan bir meseleyi böyle bir temsîl ile ifâde etmiştir.[251]

ı- Allah'ın Tevbeleri Kabul Etmesindeki Sevincinin Misâli

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'ın, kullarının tevbe etmelerinden hoşlanması ve memnun olmasını, devesini önce kaybedip sonra bulan ve buna sevinen kimsenin haline benzeterek şöyle bir temsîl ile anlatır: "*Allah, kulunun tevbesine şu adamın sevinmesinden daha çok sevinir* (yani razı olur). *Yolculuk yapan bir adam, susuz bir çölde bindiği devesini kaybeder, onu aramaya başlar*, (Adam arar, arar, bulamaz) *sonunda bitkin düşer ve* (olduğu yere yatar) *elbisesini başına çekip örtünür. Kendisi* (bütün

---

248 Buhârî, *Edeb*, 18; Müslim, Tevbe, 22.
249 Buhârî, *Edeb*, 19; Müslim, Tevbe, 22; Tirmizî, *Daavât*, 107-108.
250 Müslim, Tevbe, 21.
251 Bkz. *Aynî*, XXII, 101.

ümidlerin bittiği) *o halde iken devesini kaybettiği yerde devenin ayak seslerini duyar, başından örtüyü kaldırır ve karşısında devesini görüverir.*"[252]

İşte o kişinin o andaki sevinçli hâli tahayyül edildiği zaman ne acip bir manzara ortaya çıkar. Bunun gibi Allah'ın da kulunun hatasından sonra Rabbine yönelerek tevbe etmesinden nasıl razı olduğu, Allah'ın bu hoşnutluğu, kişinin bir malını kaybedip bulduktan sonraki sevincine benzetilerek anlatılmıştır. Yoksa Allah'ın rızasının ve hoşnutluğunun boyutlarını anlamak kolay değildir. Dolayısıyla bu temsîl, böyle bir hakikatı akla yakınlaştırmaktadır. Aynı zamanda hadîs insanları tevbe etmeye teşvik etmektedir.

i- Allah'ın İsim ve Sıfatları İle Her Yerde Olmasının Misali

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "... *Bir adamı yerin dibine bir iple sarkıtsanız, Allah'ın üzerine düşer.*" buyurmuş ve '*O (Allah) evvel, âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir.*' (Hadîd, 57/3) âyetini okumuştur."[253]

Hadîste zikredilen "yerin dibi"nden maksat, yer küresinin merkezi olsa gerekir. Bir rivâyette de "yerin yedinci katı"[254] olarak ifâde edilmektedir. Yerin yedinci katı veya yerin dibi, yerin merkezidir. İple sarkıtılan adamın, Allah'ın üzerine düşmesi, Allah'ın yerin merkezinde mekân ittihaz etmesi mânâsına gelmez. Zira Allah, mekândan münezzehtir. Durum böyle olunca Allah'ın yerin merkezinde olması; ilmi, irâdesi ve kudreti gibi sıfatları ve isimleri ile orada bulunmasını, Zâtı'nın mekândan münezzeh olarak, her yerde hâzır ve nâzır olduğunu, bütün sıfatları ile âlemin her tarafını ihata ettiğini ifâde etmektir. Çünkü âyette, "*Nerede olursanız olun Allah sizinle beraberdir.*"[255] buyurulması ve Hz. Lokman'ın oğluna nasihat ederken "*Ey oğulcağızım! Yaptığın şey bir hardal tanesi ağırlığınca olsa da bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa Allah*

---

[252] Müslim, Tevbe, 1-8; Buhârî, *Daavât*, 4; Tirmizî, *Kıyâmet*, 49; *Daavât*, 98; İbn Mâce, *Zühd*, 30; Bkz. Heysemî, X, 192.
[253] Tirmizî, *Tefsir*, 57.
[254] Ahmed b. Hanbel, III, 370.
[255] Hadîd, 57/4.

onu getirip ortaya koyar. Doğrusu Allah latîftir, haberdârdır."[256] dediğinin bildirilmesi de bunu göstermektedir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'ın, her yerde isim ve sıfatları ile hâzır ve nâzır olduğunu anlatmak için böyle bir temsîl getirmiş olabilir kanaatindeyiz.

j- Allah'ın Günahlardan Razı Olmamasının Misali

Bazı hadîs-i şeriflerde, Allah'ın kıskançlığından bahsedilerek Allah'ın kıskançlığının insanların kıskançlığından daha fazla olduğu ifâde edilmektedir. Meselâ, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): "*Allah'tan daha fazla kıskanan kimse yoktur. Bundan dolayı kötülüklerin aşikâr olanını da, gizli olanını da haram kılmıştır. Allah'tan daha fazla methe layık hiç kimse yoktur.*"[257] buyurmuştur. Bir diğer hadîste de "*Allah kıskanır. Mü'min de kıskanır. Allah ise, mü'min'in Allah'ın haram ettiğini işlemesini kıskanır.*"[258] buyurmaktadır.

Hadîslerde görüldüğü üzere Allah'ın kıskanç olduğu anlatılmakta ve bu kıskançlığın da kullarının günah işlememeleri hususuna yönelik olduğu ifâde edilmektedir.

Şunu hemen belirtelim ki, buradaki Allah'ın kıskanması Türkçe'de kullandığımız çekememezlik mânâsında değildir. Hadîste geçen Allah'ın kıskançlığı, gayretullah tabiri ile ifâde edilmektedir. Hadîste zikredilen Allah'ın gayreti, haram ettiklerini kullarının işlemesinden razı olmamasıdır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Allah'ın kıskanması, mü'minin Allah'ın haram kıldığı şeyi yapmasıdır.*" buyurur.[259] Burada Allah'ın kıskançlığı, insanların gayreti yani kıskanmaları ile mukâyese edilerek anlatılmaktadır.

Konu ile ilgili daha bir çok rivâyetler vardır.[260] Ancak meramı ifâde ettiği düşüncesi ile bu kadarla yetinilmiştir.

---

256 Lokman, 31/16.
257 Müslim, Tevbe, 33.
258 Müslim, Tevbe, 36.
259 Buhârî, *Nikâh*, 107; Müslim, Tevbe, 36.
260 Bkz. Müslim, Tevbe, 32 38.

k- Allah'ın İsimlerinin İnsanda Tecellî Etmesinin Misali

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Allah Adem'i kendi suretinde yarattı.*"[261] buyurmuştur. Bir rivâyette de "*Allah Adem'i Rahman suretinde yarattı*"[262] şeklinde zikredilmektedir. Hadîsin zâhiri mânâsından Allah'ın Adem'in şeklinde olduğu veya Adem'i, Zâtına benzer şekilde yarattığı anlaşılmaktadır. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok âyetinde Allah'ın misli ve benzerinin olmadığı ifâde edilmektedir. Âlimler, bu tearuzu gidermek için bir çok te'viller yapmışlardır.[263] Gazâli, "Sûret kelimesinin maddî tarafı olduğu gibi mânevî tarafı da vardır. Mânevî suret, sıfatlardır. İnsanda bulunan sıfatların en mükemmeli Allah'ta vardır." şeklinde yorumlar.

Böylece hadîs kısaca şu şekilde yorumlanabilir: İnsan Rahman'ı tamamen gösterir bir surettedir. Tıpkı, kâinatta Allah'ın Rahman isminin cilveleri göründüğü gibi kâinâtın küçük bir nüshası olan insan da, küçüklüğü nisbetinde "Rahmân" isminin tam tecellisini gösterir, demektir. Aynı şekilde Güneşin ışığını ve aksini gösteren aynaya "O ayna, güneştir" denildiği gibi, insanın da Allah'ın varlığına ve birliğine olan delâletinden dolayı "İnsanda Allah'ın sureti var." denilebilir. Bununla birlikte "Allah'ın bütün isimleri"nin Adem'de ya da insanda tümüyle birlikte tecelli etmesi açısından da değerlendirildiğinde hadîsin çok mânidâr bir ifâde olduğu da anlaşılmaktadır.

l- Kalplerin Allah'ın Tasarrufunda Olmasının Misali

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Mü'minin kalbi Allah'ın parmaklarından iki parmağı arasındadır...*"[264] buyurmuştur. Bir başka rivâyette de "*Ademoğlunun kalbi, Allah'ın parmaklarından iki parmağı arasındadır. İstediği şekilde çevirir.*"[265] buyurulmaktadır.

Bu rivâyetlerde Allah'ın parmaklarından ve insanın kalbinin Allah'ın

---

261 Buhârî, *İsti'zân*, 1; Müslim, *Birr*, 115; Ahmed b. Hanbel, II, 244, 251.
262 İbn Fûrek, s. 46.
263 Bu konuda bkz. İbn Fûrek, 45-66; İbn Kuteybe, *Te'vil*, s. 143-144, Bayraktar, s. 126-129.
264 Ahmed b. Hanbel, II, 173. VI, 251; İbn Kuteybe, *Te'vil*, s. 137.
265 İbn Fûrek, s. 238.

parmaklarından iki parmağı arasında olduğu anlatılmaktadır. Halbuki Allah bizim gibi parmakları olmaktan münezzehtir. Buradaki iki parmak ifâdesi, Allah'ın zâhiri ve bâtınî olmak üzere iki kısım nimeti, kudret ve hakimiyeti gibi mânâlarla te'vil edilmiştir. Araplar "Filan, benim elimde ve serçe parmağımdadır." deyimini kullanırlar. Bundan o kişinin, söyleyenin gücü ve sultası altında olduğunu kastederler. Yine "Filanın kendi malı üzerinde parmağı var." deyimini de kullanırlar.[266] Bundan da o kişinin kıtlık ve açlık günlerinde malına çok iyi şekilde baktığını kastederler. Şeyhzâde bu hadîsi şöyle izah eder: "Bu iki parmaktan murat hayrın ve şerrin sebebi olmasıdır. Bu bakımdan hayır ve şer, bir şeyi çevirme hususunda vasıta ve vesile olmasıyla, insan elinin iki parmağına benzetilerek teşbîh yapılmıştır."[267] Dolayısı ile insanların, özellikle de mü'minlerin kalplerinin, Allah'ın parmaklarında olması, onları gücü ve kuvvetiyle, hâkimiyetiyle idare ettiği, onları her zaman nimetlendirdiği mânâsını Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir temsîl ile ifâde etmişlerdir. Böylece hadîste teşbîh-i beliğ vardır, mecâz-ı mürsel olarak da değerlendirilebilir. Bu şekilde mücerret olan bir mânânın müşahhas bir şekilde anlatılması ile akıllarda kalıcılığı sağlanmaktadır.

Hadîste kalbin zikredilmesinin hikmeti ise, kalbin vücuttaki diğer organlara nisbeten maddî ve mânevî olarak gördüğü fonksiyonu itibariyledir. Çünkü kalp maddî mânevî sağlam olursa beden de sağlam olur, o sağlam olmaz ise vücut da hayatiyetini kaybeder.[268]

m- Allah'ın Rahmetinin İnmesinin Misali

Hadîste "*Allah her gecenin son üçte birinde dünya semasına iner ve var mı duâ eden duâsını kabul edeyim, var mı bir mağfiret isteyen bağışlayayım.*"[269] buyurulur. Bir başka rivâyette, "Şaban ayının ortasında,

---

266 Bkz. İbn Kuteybe, *Te'vil*, s. 138; İbn Fûrek, s. 239.

267 Şeyhzâde, Muhammed b. Muslihiddin Mustafa el-Kocavî, Hâşiyetü Şeyhzâde alâ *Tefsir*i'l Beydâvî, İst., 1994, II, 8.

268 İbn Fûrek, 239; Ayrıca bkz. bu eser s. 56 ("Allah'ın Koruluğu" başlığı altında geniş bilgi verilmiştir).

269 Buhârî, *Teheccüd*, 14; Müslim, *Müsafirin*, 168; Ahmed b. Hanbel, IV, 14.

geceleyin indiği"[270] bildirilmektedir. Bu hadîslerdeki inme mânâsındaki "nüzûl" intikal etmek, bildirmek, yönelmek vs. mânâlara gelmektedir. Böylece Allah'ın nüzûlü, Allah'ın lütfu ve rahmetiyle yönelmesi demektir.[271] Yoksa Allah'ın yere inmesinden maksat Zâtıyla inmesi değildir. Zira Allah her yerde ve mekânda isim ve sıfatları ile hâzır ve nâzırdır. Bir âyette "*Her üç kişinin bir fısıldaşmaları olsa dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişi fısıldaşsalar mutlaka beşincileri O'dur. Bunlardan daha az veya daha fazla olsalar her nerede de olsalar mutlaka Allah, onlarla beraberdir.*" (Mücâdele, 58/7) buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi âyette zikredilen Allah'a mekân izafeti, yine Allah'ın her yerde ilim, kudret gibi isim ve sıfatları ile hâzır ve nâzır olduğunu göstermektedir.

B- İmândan Çıkmakla İlgili Teşbîhler

İmândan Dönmenin Misali

Enes b. Mâlik anlatıyor: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Kimde şu üç şey bulunursa imânın tadını tatmış olur: Allah ile Rasûlüllah kendisine bunların dışındaki tüm varlıklardan daha fazla sevgili olması; sevdiği kişiyi yalnız Allah için sevmesi; ateşe atılmasından hoşlanmadığı gibi imândan sonra küfre dönmekten hoşlanmaması.*"[272]

Bu hadîste iki tane teşbîh vardır: 1- İmânın tadı, 2- İmâna erdikten sonra tekrar küfre/inkâra dönmeyi ateşe atılacakmışçasına hoş görmemek.

a- Hadîste imânın tadı; "halâvetü'l-imân" olarak ifâde edilmektedir. Halâve, yiyeceklerde bulunan tat ve lezzet için kullanılan bir kelimedir. Dilimizde ki "Helva" tabiri de aynı kökten gelmektedir. Tatlı bir şey için de "Helva gibi" tabiri kullanılır. Halbuki imân yenen bir nesne değildir ki onun tadı olsun. Durum böyle olunca buradaki tatlılık istiâre olarak kullanılmış ve imân, bal gibi tatlı olan bir şeye benzetilmiştir. Kendisine ben-

---

270 Tirmizî, *Savm*, 39; İbn Mâce, İkâmet, 191; Ahmed b. Hanbel, VI, 238.

271 Bkz. İbn Fûrek, s. 199 vd.

272 Buhârî, *İman*, 9, 14; Müslim, *İman*, 67; Ebû Dâvud, *Zekât*, 5; Tirmizî, *İlim*, 10; Nesâî, *İman*, 2,3; Ahmed b. Hanbel, III, 130; Beyhakî, *Şuab*, II, 235; VI, 488.

zetilen bal vs. gibi bir şey zikredilmemekle birlikte onun özelliklerinden olan tatlılığı belirtilerek sadece benzeyen imân zikredilmiştir. Benzetme yönü ise bal vs. gibi tatlı şeylerle, imânın verdiği lezzetler ve zevklerdir. Bal denilince insanın hayaline hemen onun tatlılığı gelir, kalbi bu tatlı şeye meyleder.[273]

İbn Hacer bu hadîsi izah ederken burada istiâre olduğunu ifâde ederek bunu bir misâl ile açıklar ve şöyle der: "Burada hasta ve sağlıklı olan kişinin kıssasına telmih vardır. Safra hastalığı olan bir kişi balın tadını acı hisseder ve sağlıklı olan kişi de balın tadını tam olarak alır. Her ne zaman sıhhatte bir noksanlaşma olursa hastalık nisbetinde zevk almada da noksanlaşma olur." der ve Muhammed b. Ebî Cemre'nin şu yorumunu nakleder: Burada "İmânın tadı" tabir olunmuştur. Zira Cenâb-ı Hakk, "*Kelime-i Tayyibenin meseli, şecere-i tayyibe gibidir.../Allah'ın, hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan-Rabbinin izniyle her zaman meyve veren-hoş bir ağaca benzeterek nasıl misâl verdiğini görmüyor musun?*" (İbrahim, 14/24-25) âyetinde, imânı ağaca benzetmiştir. Bu âyette kelime-i tayyibe; ihlâstır, ağaç ise imânın aslı, dalları ise Allah'ın emirlerine ittiba etmek ve nehiylerinden kaçınmaktır. Yaprakları; müminlerin önem verdiği hayırlardır. Meyveleri ise itaattir. Meyvenin tadı; meyveyi toplama ve gâye-i kemali; meyvenin olgunlaşmasının sona ermesidir. Böylece meyvenin tadı ortaya çıkar. Kişinin, yaptığı ibadet ve itaatlerden lezzet duyması, imânın tadı olarak ifâde edilmiştir. Dolayısıyla kişinin, dininde ibadet etmekten gelen meşakkatler, o kişiyi dünyanın tüm gayelerine rağmen, itaat etmeye ve Allah'ın sevgisini kazanmaya sevk eder.[274]

Hadîsin bu kısmında müşebbeh, imân; müşebbehün bih ise baldır. Burada müşebbehün bih'in (balın zikrinin) terk edilmesi ile istiare yapılmış olmaktadır. Benzetme yönü ise imân ile bal arasındaki lezzettir. İmânın, müşebbehün bih olan balın özelliklerinden tatlılığa izafe edilmesiyle istiâre-i tahyîliyye bulunmaktadır.

b- İkinci teşbîhte ise açık bir benzetme vardır. Çünkü burada teşbîhin tarafları olan hem benzeyen; küfre tekrar dönmek hem de kendisine

---

273 Bkz. *Aynî*, I, 149.

274 Bkz. İbn *Hacc*er, *Feth*u'l-Bâri bi Şerh-i *Sahîh*i'l-el-Buhârî, Beyrut, 1988, I, 51.

benzetilen; ateşe atılma açıkça belirtilmektedir. Benzetme yönü ise ateşin yakmasıyla verdiği acı ve ıstırabından insanın ateşe atılmayı istememesi ile imânsızlığın vicdana verdiği elem sebebiyle kalbin onu hoş görmemesidir.[275]

Böylece bir mü'min'in kendisine hidayet nasip olduktan sonra tekrar küfre dönmeyi ateşe atılmak gibi kötü görmesi onun, imânın tadını almasının sebeplerinden birisidir. Hadîsin bu kısmında da teşbih-i mücmel bulunmaktadır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) küfre dönmenin kötülüğünü, ateşe atılmak gibi kötü bir duruma benzetmek suretiyle mü'minlerin böyle bir duruma düşmemeleri için ikazda bulunmuştur.

2- İmânın Çıkmasının Misali

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), "*İmân'ın misali gömlek misalidir. Sahibi bazen giyer bazen çıkarır.*"[276] buyurur. Burada imân, insanın giyip çıkardığı gömleğe benzetilmiştir. İmân, insanın kalbini aydınlatan ve kalbine atılan bir nûrdur. Kişi, bir günah işlediğinde o günahı, bu nûr ile kalb arasına bir perde olmasıyla kalbi aydınlatmasına mani olur. Günahtan tevbe edildiğinde o perde kalkar ve imân kalbi aydınlatmaya devam eder. Bu durum her günah işlendiğinde tekerrür eder. Eğer günahlara tevbe ve istiğfar edilmezse o zaman o perde büyüyerek ve kalınlaşarak imânın kalbe girmesine mani olur ve kişiyi küfre kadar götürebilir. Çünkü her bir günahta küfre giden bir yol vardır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Kişi günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. Tevbe ederse o nokta silinir. Günah işlemeye tekrar dönerse günah kalbde büyür. İşte, Allah'ın, 'Hayır, hayır, onların işledikleri (günahlar) kalplerini rânelemiş /paslandırmıştır.'*[277] *âyetinde zikrettiği "Rân" budur.*"[278] buyurmuştur. Bu hadîste günahın kalpte yaptığı mânevî kirlilik, siyah bir noktaya benzetilmiştir.

Günah işleme anında imânın çıkması ile ilgili şu hadîs de dikkat

[275] Bkz. *Aynî*, I, 149.
[276] Suyûtî, *el-Câmi*, h.no:8127.
[277] Mutaffifîn, 83/14.
[278] Tirmizî, *Tefsir*, 83/1; İbn Mâce, *Zühd*, 29; Hâkim, *İman*, 6.

çekicidir. "*Kul, zina ettiğinde ondan imân çıkar ve* (başı üstünde) *gölgelik gibi olur. O günahtan vazgeçtiğinde imân o kişiye geri döner.*"[279] buyurulmaktadır. Bir başka rivâyette "*Allah, zina eden ve içki içen kişiden imânı, kişinin gömleğini başından çıkardığı gibi çıkarır.*"[280] buyurulmuş ve insanın günah işlediğinde imânının çıkarılacağı bildirilmiştir. Dolayısıyla bu hadîsler, günah işleme anında kişinin imânın şuurunda ola ola günah işlemesinin mümkün olamayacağına ve imândan gâfil olarak günahların işleneceğine işaret etmektedir.

C- İslâm İle İlgili Teşbîhler

1- İslâm'ın Bina veya Çadıra Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem); İslâm'ı, direkleri bulunan bir binaya benzeterek şöyle buyurur: "*İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in* (sallallahu aleyhi ve sellem) *Allah'ın Rasûlü olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, haccetmek ve ramazan orucunu tutmak.*"[281]

Bu hadîste İslâm beş direk üzerine yapılan bir bina ya da beş direk üzerine kurulan bir çadıra benzetilmektedir. Bâni Allah'tır, malûm olduğu için zikredilmemiştir. Yine müşebbehün bih olan bina zikredilmemekle birlikte o binanın veya çadırın en temel özelliği olan direkleri zikredilmiştir ki, bu direklerin içinde en merkezi olan ana sütun olduğu gibi, İslâm'ın bütün erkanlarının üzerinde odaklaştığı en ana sütun ve temel esas da kelime-i şahâdettir.[282] Bundan sonra hemen ikinci derecedeki diğer ana sütunlar gelir ki, bunlar da namaz, zekat, oruç ve hac ibadetleridir. Bir başka rivâyette de "*Namaz, dinin direğidir.*"[283] buyurularak namazın kelime-i şahâdetten sonra dîni ayakta tutan en temel rükün ve ana sütundan biri olduğu belirtilmiştir.

---

279 Hâkim, *İman*, 56.
280 Hâkim, *İman*, 57.
281 Buhârî, *İman*, 1, 2; *Tefsir*, 2/30; Müslim, *İman*, 19-22; Tirmizî, *İman*, 3; Nesâî, *İman*, 13; Beyhakî, *Şuab*, I, 54.
282 Geniş bilgi için bkz. *Aynî*, I, 120; İbn *Hacce*r, *Feth*, I, 42.
283 Hâkim, II, 176.

Ayrıca hadîs, İslâm'ın beş şey üzerine bina edildiğini ifâde ederek İslâm'ın devlet üzerine kurulmadığını, ferde taalluk eden imân ve ibadet üzerine bina edildiğini belirtmektedir. Şunu da hemen ifâde edelim ki, Allah'a imân ve kulluğun olmadığı bir toplumda iyi ahlâk ve erdemlilikten, gerçek adâlet ve hukuktan bahsedilemez. Bunların olmadığı yerde huzur da olamaz.

2- İslâm'ın Şefkatinin Sütannenin Şefkatine Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Arap kabilelerinden Benû Kelb kabilesine gönderdiği davet mektubunda "*Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Benû Kelb'e, ahlâfina ve İslâm'ın, başkasından alıp kendisine şefkat ettiği kimselere mektuptur.*"[284] Burada "İslâm'ın kendisine şefkat ettiği" ifâdesi "Zaerahü'l-İslâm" şeklinde ifâde edilmektedir.

Zaera; atafe/ şefkat etti, şefkatle muamele etti, mânâsına gelmekle birlikte emzirmek üzere annesi ya da emzireni olmayan çocuğu alan sütanneye veya başkasının yavrusunu emziren deveye ve emzirdiği yavrusunun ölmesi üzerine ona karşı şefkatle üzülen deveye denmektedir.[285] Burada İslâm'ın da kendisine intisab edenlere ve İslâm'la ahitleşenlere son derece şefkatle muamele etmesinden dolayı gerek insandan olsun, gerekse deveden olsun sütanneye benzetilmektedir. Hadîste istiâre-i tasrihiyye vardır. Buna "zaera" kelimesi karîne olmaktadır.

3- İslâm'ın Garibe Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Muhakkak İslâm garîb başladı, yine garîb olacak, garîblere müjdeler olsun.*"[286] buyurmuştur.

Bu hadîste zikredilen "garîb" kelimesi iki mânâya gelmektedir:

---

284 İbn'l-Esîr, Menâlü't-Tâlib fî Şerhi Tivâli'l-Garâib (Tah. Mahmud Muhammed et-Tahhânî), Kahire, ts. s. 44; Şerif, 28.

285 Bkz. İbnu'l-Esîr, *en-Nihaye*, III, 154; İbn Manzur, IV, 514 515; Zeynî, Tâhâ Muhammed, Şerif er-Radî'nin el-Mecazatü'n-Nebeviyye isimli eserinin Tahkiki ve Şerhi, Kahire, ts., s. 28-29.

286 Müslim, *İman*, 232; Tirmizî, *İman*, 13; İbn Mâce, *Fiten*, 15; Dârimî, *Rikak*, 42; Ahmed b. Hanbel, I, 398..

Biri: Vatanından uzak, yardımcısı az olan şahısa denir. İslâm ilk dönemindeki müntesibinin azlığından dolayı garip bir kişiye benzetilmiş olabilir ki bu durumda istiâre-i tahyiliyye vardır. Ancak başlangıçta böyle olan İslâm'ın, sonradan kuvvetlenmiş ve dünyanın dört bir yanına yayılmış olmasına rağmen, âhirzamanda tekrar ilk döneminde olduğu gibi müntesiplerinin ve yardımcılarının azalacağı anlaşılmaktadır.

İkinci mânâ ise acib, Ay gibi parlak mânâsına gelmektedir ki, İslâm ilk döneminde Ay gibi parlak olarak, acip bir tarzda ortaya çıktı. Âhirzamanda yine o acip hâline dönecektir. Bu mânâda anlaşıldığında, teşbîh edatının ve benzetme yönünün terk edilmesiyle burada teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

Elmalılı, Neml sûresinin son âyetini tefsir ederken bu hadîsi zikreder ve şu şekilde yorumlar: "Bu hadîsteki 'seyeûdü' fiilini bir çok kimse 'seyasîru' mânâsına gelen nakıs fiil olarak anlayıp, İslâm garib başladı, yine başladığı gibi garib olacak diye yalnız inzar suretinde yorumlanmış. Bundan ise hep ümitsizlik yayılmıştır. Halbuki Kamus'ta gösterildiği üzere 'âde' fiili, 'yebdeü' ve 'yuîdü' de olduğu gibi dönüp yeniden başlamak mânâsına da gelir. Bu hadîste de böyledir. Yani İslâm garib olarak başladı, başlangıçta olduğu gibi ileride yine tekrar garib olarak başlayacak... demektir." diyen Elmalılı bu hadîsin ümitsizliği değil, müjdeyi ifâde ettiğini belirtir.[287] Kanaatimizce de bu ikinci mânâ daha uygun gözükmektedir.

4- İslâm'ın Gelişmesinin Devenin Büyümesine Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde "*İslâm ceza' olarak başladı, sonra seniyye, sonra rabâıyye, sonra sedis, sonra bâzil olarak devam etti, bâzil olduktan sonra ancak noksanlık vardır.*"[288]

Ceza'; yaşı küçük demektir. Küçük yaştaki hayvanlar için kullanılır. Ancak deve, sığır, at, koyun ve keçi gibi hayvanlarda ceza' yaşı farklıdır. Beş yaşına giren deveye, üç yaşına giren sığıra, iki yaşına giren keçiye, bir yaşındaki koyuna, üç yaşına giren ata ceza' denir.

---

287 Bkz. Elmalılı, V, 3713-14 (kısmen sadeleştirilerek alınmıştır); Zeynî, 33; Ayrıca bkz. Canan, *K. S. M. T. S.*, II, 322-323; XIII, 206-207.

288 Ahmed b. Hanbel, V, 52.

Seniyy ise; altı yaşına giren deveye, iki yaşındaki koyuna, üç yaşındaki keçi ve ata denir.

Rabâiyy; yedi yaşına giren deveye, dört yaşına giren ata ve keçiye denir.

Sedis; sekiz yaşındaki deveye denir.

Bâzil; dokuz yaşındaki deveye denir.[289] Bu yaş kemâl yaştır. Devenin kuvvet ve vücut bakımından en mükemmel olduğu devredir. Bundan sonrası ise yaşlılık ve kuvvetten düşüp kemâlini kaybederek zayıflama devresidir.

Hadîste de İslâm'ın doğuşu ve kemâle erişi, bir devenin doğuşundan kemâle ermesi ve bundan sonra yokluğa doğru gidişine kadar geçirmiş olduğu devrelere benzetilmiştir. Yani İslâm'ın da sene sene, asır asır büyüyerek kemâle ereceği ve her kemâlin bir zevâli olduğu gibi İslâm'ın da takdir edilen sona doğru gideceği böyle bir teşbîh ile anlatılmaktadır. İslâm'ın bu zevâli ve kemâlinin sona ermesi, dünyanın ömrünün sona ermesi ve kıyâmetin kopması demektir.

Hadîste İslâm bir devenin hayatında geçirdiği beş devreye benzetilmiş ve benzetme edatı ile benzetme yönünün de terk edilmesi sonucu beş tane teşbîh-i beliğ kullanılmıştır.

5- İslâm'ın Direğe Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Muaz b. Cebel'e (r.a.):

– "*Sana her işin başını, amudunu, senâmı'nın zirvesini haber vereyim mi?*" buyurdu.

O da "Evet, yâ Rasûlallah" deyince:

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*İşin başı, İslâm, amûdu; namaz, senamının zirvesi de; cihâddır.*"[290] buyurdu.

Hadîste zikredilen İslâm kelimesinden maksat, kelime-i şahadeti söylemektir. Çünkü İslâm'a giriş ancak bununla olur. Bunun için İslâm, işin

---

[289] Bkz. İbnu'l Esîr, *en-Nihaye*, I, 250; İbn Manzur, VIII, 43-44; Zeynî, s. 437.

[290] Tirmizî, *İman*, 8; İbn Mâce, *Fiten*, 13.

başı olarak ifâde edilmiştir. Bu kelimeler söylenmez ise İslâm'a girmek mümkün değildir. Tıpkı insanın başı olmazsa, onun yaşamasının mümkün olamayacağı gibi, İslâm'a girişin başı da kelime-i şahadettir. Onsuz İslâm olamaz.

Amûd ise çadırların, damların veya kubbelerin üzerinde durduğu sütûnlardır. İslâm da ancak namaz direkleri üzerinde durur, diğer bir ifâde ile İslâm'ın kıvamı ancak namaz ile olur. Bu sebeple namaz direğe teşbîh edilmiştir. Tabiri caiz ise İslâm'ın bel kemiği, namazdır.

Senâm ise devenin hörgücüne denir ki, bunun en üst seviyesine zirvet-i senâm denir. İslâm'ın en üst zirvesi veya mertebesi de cihaddır.[291] Burada hörgücün, devenin sırtındaki seviyesi ve yüksekliği ne ise İslâm'da cihadın mertebesi de en üst seviyedir. Onun için cihat, devenin hörgücünün en üst noktasına teşbîh edilmiştir.

Kısaca İslâm'ı bir cesede benzetirsek, onun başı kelime-i şahadet, o cesedin bel kemiği namaz, onun mükemmelliği ve yüceliği de en güzel şekilde cihad ve cihadın geniş mânâsıyla çalışmadır. Bu sebeple İslâm'ın kâmil mânâda hayatiyetini kazanması maddî ve mânevî gayretin icrası ile mümkün olabilir.

Hadîste böylece üç tane istiâre-i tasrihıyye bulunmaktadır. Her üç benzetmede de müşebbehün bih, müşebbeh'in yerinde kullanılmıştır.

İmân ve İslâm ile ilgili teşbîhlere ait yukarıdaki örnekleri arz ettikten sonra şimdi Hz. Peygamber ile ilgili teşbîhlere misâller verilecektir.

II- HZ. PEYGAMBER İLE İLGİLİ TEŞBÎHLER

Hadîsler incelendiğinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile ilgili iki çeşit teşbîh ve temsîllerin olduğu görülmektedir. Bu temsîllerden bazıları Hz. Peygamber'in, benzetmenin bir tarafı olarak bizâtihi kendisi ile ilgili ifâde ettiği teşbîhler olduğu gibi, bazıları da sahabenin Hz. Peygamberi, birtakım teşbîhlerle anlatmalarıdır. Bunlardan, tesbit edilen bazı örneklerler zikredilecektir:

[291] Ahmed b. Hanbel, V, 234, 235.

A- Hz. Peygamber'in Kendi Teşbîhleri

1- Benzetme Sanatının İki Öğesi Olarak Hz. Peygamber ve Kıyamet

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kıyamet ile kendisi arasındaki zamanın yakınlığını anlatırken işaret parmağı ile orta parmağını birleştirerek "*Ben ve kıyamet işte bu ikisi gibi iken peygamber olarak gönderildim.*"[292] buyurmuştur. Hadîste görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisinin peygamber olarak gönderilmesiyle, kıyamet arasındaki zamanın yakınlığını, diğer bir ifâdeyle kendisi ile kıyametin yakınlığını, iki parmağın yakınlığını göstererek gayet kısa ve veciz bir temsîl ile anlatmıştır.[293]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu durumu bir başka hadîsiyle de şu şekilde ifâde etmiştir: "*Kıyametin nefesi zamanında peygamber olarak gönderildim.*".[294]

Buradaki "nefes" kelimesi bir kaç mânâya gelmektedir.

a- "Nefesi zamanında" demek, yakınında demektir. Bir kimsenin soluğunu ancak yakınındaki hisseder. Bu bakımdan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kıyamete çok yakın bir zamanda gönderilmiş, demektir.

b- Yine "Nefes" bir üfürükcük demektir. Bu mânâda da kıyametin kopmasına bir üfürme müddetinden fazla zaman kalmamış demektir. Dünyanın ömrüne nisbetle Hz. Peygamber'in gönderildiği zaman ile kıyamet arasında bir üfürükcük kadar bir süre kalmış demektir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kıyamete yakın bir zamanda gönderildiğini veciz bir ifâde ile anlatmıştır.

Şunu da hemen belirtelim ki, kıyametin yakınlığı, zaman itibariyle kainatın ömrüne (milyarlarca seneye) nisbetle (bir kaç bin sene) çok kısa bir zamandır. Hz. Peygamberin peygamber olarak gönderilişinin bir

---

[292] Buhârî, *Rikak*, 39; *Talak*, 25; Müslim, Cuma, 43; İbn Mâce, *Muk.*, 7; Ebû Dâvud, *Rikak*, 46; Beyhakî, *Şuab*, VII, 259; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 3146; *Aclûnî*, I, 228.

[293] *Münâvî*, III, 202.

[294] Tirmizî, *Fiten*, 39; Suyûtî, *el-Câmi*, I, 12.

günün ikindi vaktine benzetilmesi de bunu teyit etmektedir.[295] İkindi ile akşam arasındaki zamanın azlığı gibi, Hz. Peygamber ile kıyamet arasında da o kadar az bir zaman vardır, demektir.

"Nefes" kelimesinin konumuzla alakası olmayan başka mânâları da vardır.[296] Onları burada zikretmek konunun sınırlarını aşacağından bu kadarla iktifâ edilmiştir.

2- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Peygamber ve Ümmet

Ebû Hureyre (r.a.) naklediyor, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Benim meselim ile sizin meseliniz, bir adamın durumuna benzer ki, adam bir ateş yakar, ateş etrafını aydınlattıkça pervaneler ve küçük hayvanlar o ateşe atılmak için saldırıyorlar. O adam da onları ateşten uzaklaştırıyor, onların ateşe atılmalarına mâni olmaya çalışıyor. Fakat o hayvanlar adama galip geliyorlar da aniden kendilerini ateşe atıyorlar. İşte ben de sizin eteklerinizden tutup ateşe düşmenize engel olmaya çalışıyorum. Onlar ise kendilerini ateşe hızlıca atıyorlar*"[297] Bir rivâyette de *"Siz hemen elimden kurtulup ateşe atılıyorsunuz."*.[298] Bu rivâyet cümlenin akışına daha münasiptir.

Hadîste cahillerin ve Hz. Peygamber'e muhalif olanların isyanları ve şehvetlerine tabi olmaları ile Cehennem ateşine atılma uğrunda direnmeleri ve gayret göstermeleri, buna karşılık Hz. Peygamber'in Cehenneme girmek çabasında bulunanları korumaya ve oraya girmelerine mâni olmaya çalışması anlatılmaktadır.[299]

Yine hadîste Hz. Peygamberin ümmetine olan fart-ı şefkati ve onları azaptan kurtarmaya olan gayreti anlatılmaktadır. Zira ümmetler peygamberlerin kucaklarında çocukları gibidir. Aynı zamanda temsîl bize insanların şehvetlerine olan düşkünlüğünü, pervanelerin ateşe ve ışığa olan düşkünlüğüne benzeterek anlatmaktadır. Ancak insanın cahilliği, pervanenin

---

295 Bkz. Tirmizî, *Edeb*, 82.
296 Geniş bilgi için bkz. Bayraktar, s. 39- 40.
297 Buhârî, *Rikak*, 26; Ayrıca bkz. Müslim, *Edeb*, 82; Ahmed b. Hanbel, II, 244.
298 Suyûtî, *el-Câmi*, h.no: 8168; *Râmehurmüzî*, s. 22; *Aynî*, XXIII, 76."
299 *Mubârekfûrî*, VIII, 142; *Münâvî*, V, 518.

cahilliğinden daha şiddetlidir. Çünkü biri insan, biri hayvan. Hayvan onun mahiyetini bilemez, kendini ateşe atar, geçici dünyada sadece cesedi yanar. İnsan ise heveslerine tâbi olmakla Cehennemde uzun müddet veyahut inkar etmekle ebedî olarak yanmaya müstahak olur.[300]

Hadîste Peygamberimizin durumu ile insanların durumu mürekkeb teşbîh ile en beliğ bir şekilde anlatılmaktadır.

Benzetme şekilleri; Peygamberimiz ateş yakan ve ateşe düşmeye çalışan pervanelere mani olmaya gayret eden adama benzetilmektedir. Ümmetinden, cahilce ve gafil olarak hevesâtına uymak suretiyle kendilerini Cehenneme süratle atanlar ve Hz. Peygamber'e muhalefet edenler de şuursuzca kendilerini ateşe atan pervanelere veya küçük hayvancıklara benzetilmektedir.[301] Cehennem de dünya ateşine teşbîh edilmiştir.[302] Böylece hadîste üç tane temsîlî teşbîh bulunmaktadır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) aklî olan meseleleri hissî olan ve her insanın anlayabileceği misallerle anlatarak ümmetini böyle bir felakete düşmekten sakındırmaktadır.

Ayrıca hadîste iltifat sanatı da vardır. İltifat; hitabın yönünü ve sözü gaybtan muhataba, muhataptan gaybe döndürme sanatıdır. Hadîste de temsîl, gaybî olarak anlatılırken birden "*İşte ben de sizin eteklerinizden tutuyorum. Siz ise kendinizi aniden ateşe atıyorsunsuz.*" buyurarak gaybtan hitâba geçilmektedir.[303]

Câbir b. Abdillah'ın naklettiği bir başka temsîlî hadîste de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: "Bir defasında rüyamda gördüm ki yanıma bir kısım melekler geldi, bazıları;

– "Bu zât uyuyor." dediler.

---

300 Bkz. *Münâvî*, V, 518.

301 *Münâvî*, V, 518.

302 Bkz. İbnu'l-A'rabî, Âridatü'l-Ahvezî bi Şerh-i Camii't-Tirmizî, Beyrut, 1995, VI, s. 23.

303 İltifat sanatı ile anlatım Kurân-ı Kerîm'de de çokça geçmektedir. Meselâ, Fatiha sûresindeki "Hamd âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm ve din gününün sahibi olan Allah'a mahsustur." âyetleri gaybî bir surette okunurken birden hitap makamına geçiliyor ve "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz." buyurularak insan kendisinin huzûr-u İlâhîde olduğu şuuru ile karşısında bulunan birisine hitap eder gibi Allah'a muhatap oluyor.

Diğerleri:

– “Gözü uyuyor, fakat kalbi uyanıktır.” dediler.

Bunun üzerine bu melekler (birbirlerine):

– “Bu dostunuzun yüksek bir sıfatı vardır. Haydi siz de bunun bu yüksek sıfatını harici bir misal ile anlatınız.” dediler.

Fakat bazıları:

– “İyi ama, bu zât uyuyor.”

Bazıları da:

– “Hayır, O’nun gözü uyuyor, fakat kalbi uyanıktır.” dediler.

Bunun üzerine melekler:

– “Bu zâtın hariçten benzeri, şöyle bir kimsenin misâli gibidir ki o bir kimse yeni bir ev yaptırır, o evde bir ziyafet tertip eder ve bu ziyafete insanları da’vet etmek için bir da’vetçi gönderir. Bu da’vetçinin davetine kim icabet ederse o eve girer ve ziyafet yemeğinden yer. Her kim de davetçinin davetine icabet etmezse o eve giremez ve ziyafet yemeğinden yiyemez.”

Bunun üzerine melekler yine birbirlerine:

– “Haydi bu temsîli bu zata izah ediniz de anlasın.” dediler.

Fakat bazıları:

– “İyi ama, bu zat uyuyor.”

Bazıları da:

– “Hayır, O’nun gözü uyuyor, fakat kalbi uyanıktır.” dediler.

Bunun üzerine melekler (kendi aralarında temsîli şöyle izah ederek),

“O ev, Cennettir. Davetçi de Muhammed’dir (sallallahu aleyhi ve sellem). Her kim Muhammed’e itaat ederse, Allah’a itaat etmiştir. Her kim de Muhammed’e isyan ederse Allah’a isyan etmiş olur. Muhammed, insanların (itaat ve isyan şiarını bildirmek suretiyle mü’minlerin ve kafirlerin) arasını ayırdetmiştir.”[304]

Mehmed Sofuoğlu bu hadîsteki teşbîhi şöyle izah etmektedir: Bu hadîsin mânâsı en beliğ bir mürekkeb teşbîhle anlatılmıştır. Hadîsteki

---

304 Buhârî, İ‘tisâm, 2; Ayrıca bkz. Tirmizî, *Edeb*, 26.

meleklerin mürekkeb teşbîhlerini tahlil edince şu mürekkeb teşbîhleri içine aldığını görürüz:

1) Allah Teâlâ'nın âlemlere rahmet olarak gönderdiği Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) düğün gibi kutsal bir cemiyetin davetçisine,

2) Allah Teâlâ'nın mü'min kulları için hazırladığı cennet, yeni teşkil edilen aile için hazırlanan yeni bir aile ocağına,

3) Cennetin çeşit çeşit nimetleri, düğün aşı gibi en nefis bir ziyafet yemeğine,

4) Kitab ve sünnete uyan mü'minler, düğün davetine icabet edip giden ve orada sevinç içinde saadete erenlere, Kitab ve sünnetten çekinenler de düğün aşından mahrum olup, ziyan içinde kalanlara benzetilmiştir.[305] Görüldüğü üzere hadîste teşbîh-i mürekkeb vardır.[306]

3- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Peygamber ve Hz. İbrahim

Hz. Peygamber'in öğrettiği ve bizim de her namazın teşehhüdünde okuduğumuz salli ve bârik duâlarında Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. İbrahim'e benzetilmektedir: "*Allah'ım, Muhammed'e ve Muhammed'in âline rahmet kıl, İbrahim ve İbrahim'in âline rahmet kıldığın gibi. Sen övülmeye layıksın ve şerefi yüce olansın. Ve Muhammed'i ve Muhammed'in âlini mübârek kıl, İbrahim'i ve İbrahim'in âlini mübârek kıldığın gibi. Sen övülmeye layıksın ve şerefi yüce olansın.*"[307] Bu hadîste iki tane teşbîh vardır.

1) Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. İbrahim'e benzetilmektedir. Ancak benzetmenin esası zayıfı kuvvetliye, küçüğü büyüğe benzetmek iken burada makamı daha büyük olan ve Hz. İbrahim'den daha fazla rahmete mazhar olan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), makamı daha küçük olan Hz. İbrahim'e benzetilmektedir.

---

[305] Bkz. *Sahîh*-i Buhâri ve Tercemesi, İst., 1989, XV, 7145.

[306] Bkz. *Aynî*, XXV, 28.

[307] Buhârî, *Daavât*, 33; Müslim, *Salât*, 66; Ebû Dâvud, *Salât*, 183; Tirmizî, *Vitr*, 20; Nesâî, Sehv, 51.

Şârihler burada Hz. Peygamber'in, Hz. İbrahim'e benzetilmesini bir kaç şekilde yorumlamaktadırlar:

a- Kirmânî, teşbîhte müşebbehün bih'in daha üstün olmasının şart olduğunu hâlbuki burada müşebbeh olan Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. İbrahim'den üstün olduğunu ifâde ederek durumun aksi olduğunu söyler. Aynî buna şöyle cevap verir: Buradaki benzetme, nâkısın kâmile benzetilmesi değil, maruf olmayanın halini maruf olanla beyân etmek nevinden bir teşbîhtir, bu durumda benzemek de şart değildir. Teşbîh, istikbal (âl'i) konusundadır veya mecmuun, mecmuuya benzetilmesidir ki, bu durumda şüphesiz âl-i İbrahim, âl'i Muhammed'den efdaldir. Çünkü İbrahim'in âl'i içerisinde peygamberler vardır, âl-i Muhammed içerisinde peygamber yoktur.[308] Dolayısı ile fazilet bakımından evliya, enbiyaya yetişemez. Bir de Hz. Peygamber'in dahi, Hz. İbrahim'in âlinden olduğu düşünüldüğünde benzetilen tarafın daha üstün olduğuna işaret edilmektedir.

b- Buradaki teşbîh, şahsa ait olarak değil, salavât konusundadır. Yani Hz. İbrahim ile âl'ine salât ettiğin gibi Muhammed'e ve âline salât eyle demektir.[309]

c- Buradaki teşbîh, salavâtın miktarında değil, keyfiyeti itibari ile aslındadır.[310] Yani buradaki benzetme yönü Hz. İbrahim'e yapılan salavatın miktarı kadar değil, keyfiyeti itibari ile bizzat salat'ın kendisidir. O zaman mânâ, "Ona Salât ettiğin şekilde" demek olur.

d- Hz. Peygamber bunu tevazu için söylemiştir.

e- Hz. Peygamber'in bu ifâdesi kendisinin Hz. İbrahim'den daha faziletli olduğunu bilmesinden önceye ait bir ifâdedir.[311]

Bu yorumlar değerlendirildiğinde gerek Hz. Peygamber'in üstünlüğü gerekse O'nun beyandaki üstünlüğü açısından a, b ve c maddelerinde zikredilen görüşlerin tercihe şayan olduğu söylenebilir. Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer teşbîhleri görmek mümkündür. Meselâ, "*Muhakkak ki, biz*

---

308 Bkz. *Aynî*, XXII, 308.
309 Bkz. *Münâvî*, IV, 529.
310 Bkz. Nevevî, IV, 126
311 Bkz. Nevevî, IV, 125.

sana tıpkı Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi vahyettik. Ve İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a Süleyman'a vahyettik ve Dâvud'a da Zebur'u verdik." (Nisâ, 4/163) âyetinde Peygamberimize vahyin verilmesi diğer peygamberlere vahyin verilmesine benzetilmektedir. Sâbûnî, bu âyette Peygamberimizin nübüvvetinin en son olmasına rağmen en önce zikredilmesinin, O'nun diğer peygamberlerden daha faziletli olmasından dolayı olduğunu söyler.[312] Bu âyette mürsel mufassal teşbîh vardır.[313] "*Allah, semâların ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, içinde lamba bulunan bir mişkat gibidir...*" âyetinde ise Allah'ın nûru, içinde lamba bulunan mişkata teşbîh edilmiştir. Burada temsîlî bir teşbîh ve aklî olanı hissî olana benzetme vardır.[314] Beyân ilminde bu tür teşbîhlere teşbîh-i maklûb denmektedir.

Bu konu ile ilgili hayli fazla teferruat olduğu için bu kadarı ile iktifa ediyoruz.[315]

2) Hadîsteki ikinci teşbîh ise Hz. Peygamber'in âli'nin, Hz. İbrahim'in âli'ne benzetilmesidir. Buradaki benzetme teşbîh kaidesine uygun bir teşbîhtir. Ancak Hz. Peygamberin âli'nin, Hz. İbrahim'in âli'ne benzetilmesi, nübüvvet ve risâlet yönünde değil, İslâm'ı tebliğ cihetindedir. Buradaki benzetme yönü ile ilgili olarak şu şekilde de bir izah yapılabilir: "Her ne kadar Hz. İbrahim, Hz. Peygamber'e yetişmiyor, Hz. Peygamberin âli evliyadır, Hz. İbrahim'in âl'i ise enbiyadır. Evliya enbiyaya yetişemez. Ancak Hz. Peygamber'in, âli hakkında yaptığı bu duâları kabul olmuş ki, bunca senedir milyonlarca müslümanlar içinde âl-i Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve sellem) olan sadece Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin'in (r.a.) neslinden gelen evliyâlardan -ekseriyetle- İslâm'a hizmet eden, hakikat mesleklerinin ve tarikatların pirleri ve mürşidleri olan Câfer-i Sadık, Abdülkadir Geylânî, İmâm Rabbâni gibi zâtlar, "*Ümmetimin âlimleri Benî İsrâil'in Peygamberleri gibidir.*"[316] hadîsinin mazharı olmuşlar. Ümmetin büyük bir kısmını hak yola ve hakikat-ı İslâmiyeye sevk etmişlerdir. İstikbalde

---

312 Bkz. Sâbûnî, Muhammed Ali, Safvetu't-Tefâsir, Mekke, 1976, I, 320.
313 Bkz. Sâbûnî, I, 323.
314 Bkz. Sâbûnî, II, 346.
315 Geniş bilgi için bkz. İbn *Hacc*er, *Feth*, XI, 129-135.
316 *Aclûnî*, II, 64.

böyle olacağını gayb âşinâ gözü ile gören Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle duâ etmiştir.”. Bu cihetlerden düşünüldüğünde böyle bir teşbîhin ne kadar beliğ ve yerinde bir benzetme olduğunun hikmeti anlaşılabilir.

4- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Peygamber ve Uyarıcılığı

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde kendisini ve kendisi ile gönderilen Kur’ân’ın durumunu ve kendisine itaat edenlerle etmeyenlerin durumunu şu şekilde bir benzetme ile anlatır.

Ebû Musa (r.a.) naklediyor: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “*Benim benzerim ve beni kendisiyle size Allah’ın peygamber gönderdiği şeyin meseli, ancak şu adamın durumu gibidir ki o, kavmine geldi de;*

– “Ey kavmim! Ben şurada iki gözümle bir ordu gördüm. (Onlar beni soydular... ben de kaçtım, şimdi haber veriyorum. Görüyorsunuz ki), ben çıplak bir nezir/korkutucuyum. Hemen kurtulmaya, hemen kaçmaya bakınız!” der.

Bu haber üzerine kavminden bir taife ona itaat eder, bütün gece vakar ve haysiyetle yürürler ve kaçıp kurtulurlar. Kavminden bir kısmı da onu yalanlarlar da yerlerinde kalırlar. Bunun üzerine sabahleyin ansızın askerler onları basıp helâk eder ve köklerini kazırlar.

İşte bu bana itaat eden ve benim getirdiğime uyan kimse ile bana isyan eden ve benim getirmiş olduğum hakkı yalanlayan kimsenin meselidir.”[317]

Hadîste geçen “üryan/çıplak”lık, bir kaç mânâda anlaşılmaktadır.

a- Korkutan/nezir’in, olayın ve düşmanın gelişinin vehametini anlatmak gayesiyle, başında sallayarak haber vermek için elbisesini çıkarmış olması. Çünkü bir adamın, bir düşmanı gördüğünde kavmini korkutmak için elbisesini çıkarıp eline alarak, tehlikeyi ve işin dehşetini bildirmek için başı üstünde döndürerek sallaması Araplarda âdettir.[318]

---

[317] Buhârî, İ’tisam, 2; *Râmehurmüzî*, s. 20
[318] *Aynî*, XXV, 29.

b- Korkutanın düşman ordusu tarafından elbiselerinin soyulmuş olması ki işin vahametini anlatmak için, "İşte ben üryan olarak sizi sakındırıyorum. Zira görüyorsunuz ki düşmanlar benim elbisemi soydular." bu da doğru söylediğimin delilidir.

c- Urban kelimesinin "üryan" olarak ifâde edilmiş olma ihtimali vardır ki, o zaman kinaye ve tevriye olarak "size açıkça, fasih olarak haber veriyorum ki" mânâsına gelir.[319]

Bu temsîldeki bu mânâlar Hz. Peygamber'e tatbik edildiğinde birinci ve üçüncü mânâların daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Çünkü Hz. Peygamber de bütün dünyevî maksatlardan tecerrüt ederek inzâr vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır. Dilimizdeki "İşe soyundu." sözü aynen bunu yansıtmaktadır.

Bir başka rivâyette ise bu husus şöyle anlatılmaktadır:

"İbn Büreyde babasından şöyle dediğini nakleder: 'Bir gün Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) dışarı çıkar ve üç kere tekrarlayarak şöyle seslenir:

– *"Ey insanlar! Benim meselim ile sizin meseliniz neye benzer bilir misiniz?"*

Orada bulunan sahabiler;

– "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" derler.

Peygamberimiz de şöyle cevap verir:

"Muhakkak ki benim durumum ile sizin durumunuz, üzerlerine doğru gelen düşmandan korkan bir kavmin durumu gibidir ki haberdâr etmesi için bir adam gönderirler. Onların içindeki düşmanı görür ve onları korkutmak üzere onlara yönelir. Düşman da onu görür. Kavmini korkutmadan önce adam, düşmanın kendisine yetişeceğinden korkar. O da elbisesini çıkarıp yukarı tutar ve "Ey insanlar! Basıldınız! der, ve bunu üç kere tekrarlar." diyen adamın meseli gibidir."

Bu hadîslerde hem temsîl hem de teşbîh-i mürekkeb vardır. Hz. Peygamber, Arapların çok iyi bildiği baskın işini haber verir ki bu hadîsin

---

319 *Aynî*, XXIII, 75-76.

temsîl yönüdür. Kendisini kavmini koruyan bir gözcüye benzetmesi de teşbîh yönüdür.

Bir hadîste de "*Ben, nezîr'im, ölüm de müğîr'dır.*"[320] buyurmaktadır. Nezîr; bir tehlikeyi halkına haber verip, ondan sakındıran kimseye denir.[321] Muğîr de; aniden dağ yolundan saldıran ve baskın yaparak vatanı istilâ edip mallara el koyan orduya denir.

Böylece bu hadîste iki tane teşbîh-i beliğ bulunmaktadır: Biri; Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) İslâm'ın hükümlerini ümmetine tebliğ etmede ve onların küfür üzere ölmesinden sakındırmada, kendisini aniden gelen ve geçtiği yerleri yıkıp helâk eden sel gibi bir ordunun önündeki bir korkutucuya benzetmektedir. İkincisi de; Ölümü, sel baskını gibi olup aniden insanlara hücum eden ve vatanlarını istilâ edip mallarını alan bir orduya benzetmektedir. Bu hadîste, Kuran-ı Kerîm'deki şu âyete de telmih vardır: "*... O ancak sizin için şiddetli bir azabın önünden haber veren bir korkutucudur.*" (Sebe', 34/46) Bu âyet nazil olunca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Safâ tepesine çıkar ve "*Yâ sabâhâ!*" diye seslenir. Halk toplanır ve onlara şöyle der: "*Ey Kureyş topluluğu! Ben size şu tepenin arkasından bir ordu geliyor, desem beni tasdik eder misiniz?*"

Bunun üzerine Kureyşliler "Evet, biz seni ancak doğru söyleyen ve doğruluğu kabul edilen biri olarak biliriz." derler. Bunun üzerine bu âyeti okur.[322] Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu tebliğini bir temsîl ile yaparak kendi durumunu da böyle bir benzetme ile bildirmiş olmaktadır.

5- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Peygamber'in Ümmeti ve Diğer Peygamberlerin Ümmetleri

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Sizden öncekilerin âdetlerine karış karış, zira' zira' tâbi olacaksınız. Hatta onlar bir kertenkele deliğine girseler siz de girersiniz.*"

---

320 Kuzâî, s. 87; Şerif, s. 184.
321 İbnu'l-Esîr, *en-Nihaye*, V, 38.
322 Bkz. Buhârî, *Tefsir*, 34/2; 111/1.

Orada bulunan sahabiler:

– "Ey Allah'ın Rasulü! (öncekilerden maksad) Yahudiler ve Hristiyanlar mı?" diye sorarlar.

Hz. Peygamber de.

– "*Ya kim?*"[323] buyurmuştur.

Bir rivâyette de "*Sizden önceki ümmetlerin kabul ettikleri gibi siz de karış karış, zira' zira', kulaç kulaç* (onların âdetlerine) *tabi olacaksınız. Hatta onlardan biri, bir kertenkele deliğine girse siz de ona gireceksiniz*" buyurulmuştur. Hz. Ebû Hureyre bu hadîse delil getirerek isterseniz şu âyeti okuyun demiştir. "*Siz, sizden önce daha kuvvetli, malları ve çocukları daha çok olup, hisselerince bunlardan faydalanan kimseler gibisiniz. Sizden öncekiler, hisselerince faydalandıkları gibi, sizde hissenizce faydalandınız. Ve onların batıla daldıkları gibi siz de daldınız. İşte bunlar dünyada ve âhirette amelleri boşa çıkanlardır. İşte bunlar hüsrana uğrayanlardır.*" (Tevbe, 8/69)

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîsleriyle ümmetinin, kendilerinden önceki dinlerin müntesipleri olan Yahudi ve Hristiyanların örf ve âdetlerine tıpa tıp uyacaklarını, en gülünç ve çirkin olan hallerini dahi taklit edeceklerini "karış karış, zira zira, kulaç kulaç" ifâdeleri ile belirterek, kertenkele deliğini örnek vermektedir. Bu temsîl ile anlatılan hakikat, her zaman ve zeminde geçerli olan Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) gayptan haber veren en beliğ ve en veciz hadîslerinden olup, sürekli olarak üzerinde kafa yorulması gerekir.

Aynı zamanda bir mübelliğ olarak Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bu misâl ile ümmetini Yahudi ve Hristiyanların -hatta bu iki milleti de birer temsîl olarak kabul edersek, İslâm'ın dışındaki tüm inanç ve itikatların -Kur'ân ve sünnete uymayan- örf ve âdetlerine tâbi olmaktan sakındırmaktadır.

Kâmil Miras da bu hadîsi şöyle yorumlar: "Gerek Benî İsrâil'den gerek gelip geçen sair ümmetlerin tarihleri bir çok fitne, fesat ve ma'siyet ile doludur. Peygamber Efendimiz kendi ümmetinin de şirkten, küfürden başka bütün bu fenâ yollarda olanları takip edeceklerini bir mu'cize olarak

[323] Buhârî, *Enbiya*, 50; Müslim, *İlim*, 6; İbn Mâce, *Fiten*, 17; Ahmed b. Hanbel, II, 325.

vukûundan evvel haber vermiştir. Hadîste "kertenkele" denilen hayvan çok yaşamak ve her hayvandan daha çok açlığa, susuzluğa dayanmakla maruftur. Geçmiş ümmetlerin fenâ i'tikatlarına Muhammed ümmetinin tıpatıp uyacaklarını haber vermekte mübâlağa için bu hayvanın deliğinin hassaten zikredilmesi, darlığından ve tehlikeli olduğundan dolayıdır."[324]

6- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Peygamber ve Diğer Peygamberler

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisinin, diğer peygamberler içindeki durumunu anlatırken şöyle bir temsîl getirir: *"Benim peygamberler içindeki meselim, bir adamın durumuna benzer ki o adam mükemmel bir şekilde bir ev yapar. Ancak içinde bir tuğlanın yerini boş bırakır ve oraya bakar, bu tuğlanın yeri hariç ne kadar güzel olmuş, der. İşte ben o tuğlanın yeriyim. Peygamberler de benim ile tamam olmuştur."*[325] Tirmizî'nin rivâyetinde ise "*...İnsanlar o binaya girmeye başladılar ve ona hayret ediyorlar ve 'keşke bu tuğlanın yeri boş kalmasaydı' dediler.*" şeklinde geçer.[326]

Hadîste peygamberler bir binayı oluşturan tuğlalara benzetilmiş, Peygamberimiz de o binanın en zirvesindeki en son tuğlaya benzetilmiştir. Necip Fazıl, bunu "İnsanlık ehramının zirve taşı" şeklinde güzel bir teşbîhle anlatır.

Bu hadîs, Peygamberimizin son peygamber, getirdiği dinin de son din olduğuna işaret etmektedir. Çünkü hadîste "*Peygamberlik benimle hatm edilmiş, sona erdirilmiştir.*"[327] buyurmuştur. Böylece Allah insanları irşad için gönderdiği peygamberler silsilesini ve binasını Peygamberimiz ile sona erdirmiştir. Şayet, Peygamberimiz olmasa idi o bina eksik kalacaktı. Binanın güzelliği kalmayacaktı. Bunun için Peygamberimizin getirdiği dinin de en mükemmel din olduğu anlaşılmaktadır. Burada Peygamberimiz kendisinin Hâtemü'n-Nebiyyîn olduğunu bildirmekle hem Kur'ân'ın ken-

---

324 *Miras*, Kâmil, *Sahîh*-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Ankara, 1986, IX, 189-190.

325 Buhârî, *Menâkıb*, 18; Müslim, Fezâil, 23; *Tayâlisî*, 246; *Râmehurmüzî*, s. 6-7.

326 Buhârî, *Menâkıb*, 18; Müslim, Fezâil, 23; Tirmizî, *Edeb*, 77.

327 Bkz. *Mubârekfûrî*, VIII, 129.

dine verdiği bir vasfa[328] telmih etmekte hem de kendisinin son peygamber olduğunu ilan etmektedir. Böylece, "Hz. Muhammed son nebidir, son resûl değildir." iddiasında bulunanların bu fikirlerini reddederek en güzel cevabı vermektedir. Diğer yandan bu hadîs, Peygamberimizin kendinden önce gelen tüm peygamberleri de tasdik ettiğini göstermektedir.[329] Yine bu hadîs, Peygamberimizin diğer peygamberlere olan üstünlüğünün ve İslâm dîninin, Peygamberimizle tamamlandığının delilidir.[330]

7- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Peygamber ve Dünya

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisini bu dünyada bir ağacın altında biraz gölgelenip istirahat ettikten sonra kalkıp giden bir yolcuya benzetmektedir. "... *Dünya kim, ben kim. Dünya ile benim misâlim, bir ağacın altında gölgelenip istirahat ettikten sonra onu terk eden yolcunun misali gibidir.*"[331]

Hadîste dünya bir ağaca, Hz. Peygamber de o ağaç altında gölgelenen yolcuya benzetilmiştir. Böyle bir temsîl ile Hz. Peygamber, ebedî olan âhiretin yanında hem dünyanın hem de bu dünyadaki âhiret yolcusu olan insanın durumunu beyan etmiştir. Bu teşbîh kendisi için geçerli olduğu gibi, her insan için de geçerli bir husustur. Tîbî, buradaki benzetmenin, sürat ve dinlenmenin azlığına işaret olduğunu söyler.[332] Gerçekten de dünyanın dönmesi ile insan saatte 108 bin km. hızla âhirete doğru yol almaktadır. Dolayısıyla böyle bir yolcu olan insan, gölgelendiği ağacın gölgesinden ve manzarasından, altında bulunduğu sürece istifâde eder ve istirahatını yaptıktan sonra kalkar gider, maksadına varmaya çalışır. Hiç bir şekilde ağaca kalben bağlanıp kalmaz. İşte dünyada her insan kendini böyle telakki etmelidir.

Peygamberimiz bir hadîsinde de "*Dünyada garip gibi ol, yahut yolcu gibi ol.*"[333] buyurmaktadır. Burada kişi, bir garip veya bir yolcuya ben-

---

328 Bkz. Ahzâb, 33/40.
329 Bkz, *Miras*, IX, 256.
330 *Mubârekfûrî*, VIII, 129
331 Tirmizî, *Zühd*, 44; İbn Mâce, *Zühd*, 3; Ahmed b. Hanbel, I, 301.
332 *Mubârekfûrî*, VII, 41.
333 Buhârî, *Rikak*, 3; Tirmizî , *Zühd*, 25; İbn Mâce, *Zühd*, 3; Ahmed b. Hanbel, II, 24, 41.

zetilmiştir. Çünkü garip evinden vatanından uzak olan ve ikamet edeceği bir evi ve meskeni olmayana denir. Ancak garip, bulunduğu bir beldede iskân edebilir. Hâlbuki yolcu esas vatanına varmadıkça hiç bir yerde iskan edemez. İşte, İnsanın esas vatanı Cennettir. Ruhlar âleminden, Rahm-i maderden, sabavetten, gençlikten, ihtiyarlıktan, kabirden, haşirden, sırattan ebede giden bir yolcudur. Bu cihetle dünya iskân yeri değildir. Iskan etmek istese de müsaade edilmemektedir.

Bu hadîste benzetmenin her iki tarafında bulunan muhatap ile garip veya yolcu tek kişiler olduğu için hadîste teşbîh-i müfred vardır.

8- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Peygamber ve Baba

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), eğitim ve öğretim açısından ümmetine olan yakınlığını, bir babanın çocuğuna olan yakınlığını misal vererek; "*Şüphesiz benim size olan yakınlığım, babanın çocuğuna olan yakınlığı gibidir. Ve size öğretiyorum. Abdest bozacak yere vardığınız zaman kıbleye doğru dönmeyiniz, sırtınızı da kıbleye çevirmeyiniz.*"[334] buyurmuştur. Bir rivâyette de "*Muhakkak ben, size baba yerindeyim...*"[335] şeklinde nakledilmektedir. Yani, bir babanın çocuğuna edebi öğrettiği gibi ben de size dinin emirlerini ve şeriatın adabını öğretiyorum, demektir.

Hadîslere bakıldığında Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetine dinin âdâbını öğretirken tuvalet âdabına varıncaya kadar her şeyi öğrettiği anlatılmaktadır.[336] Bu eğitim verilirken ümmetin de bu eğitimi alırken edeb dairesinde çekingen davranmadan eğitim ve öğretimin yapıldığını görmekteyiz. İşte burada da Peygamberimiz bu öğretme işini gayet nazik bir şekilde yapmakta ve bizlere hem model olmakta hem de öğretme metodunu göstermektedir.

Aynı zamanda hadîs, eğitim açısından bir eğitimcinin, öğrencisine bir baba konumunda yaklaşması ve öğrencinin bilmesi gereken en basit hatta utanma vesilesi olabilecek en küçük âdabı dahi öğretmesi gerektiğine

---

334 İbn Mâce, *Tahâret*, 16; Nesâî, Thâret, 36.
335 Ebû Dâvud, *Tahâret*, 4
336 Bkz. Ebû Dâvud, *Tahâret*, 4

işaret etmektedir. Alimler ayrıca bu hadîsin, hocanın öğrencisi üzerindeki hakkının, babasının hakkından fazla olduğuna ve talebenin hocasına isyan etmesinin vebalinin büyüklüğüne delil olduğuna dikkat çekerler.[337]

Hadîste Peygamberimiz bir babaya benzetilmiş, benzetme yönü de O'nun eğitim ve öğretimidir.

9- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Peygamber ve Köle

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): "*Kulun yediği gibi yer, kulun oturduğu gibi otururum.*"[338] buyurur. Bir rivâyette de "*Zira ben de bir kul'um.*" buyurur.[339] Hadîste "Kul" olarak tercüme ettiğimiz kelime "abd" olarak zikredilmektedir. Abd; kul, köle, esir, hizmetkâr demektir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de Allah'ın bir kulu hem de en şerefli bir abdidir. Nasıl ki bir köle veya hizmetçi, efendisinin yanında son derece tevazu ve mahviyet içerisinde edeb dairesinde yer, içer, oturur ve kalkarsa Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de Allah'ın huzurunda kulluğa yaraşır bir şekilde hareket eder, yer, içer, oturur ve kalkar. O'nun Allah'ın en şerefli bir kulu olması O'nu, Efendisine karşı daha da edebli kılmaktadır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'a olan bu itaatini bir kölenin tavrına benzetmektedir. Ancak bu iki kulluk arasındaki fark, birisi insanlara köle olmak, diğeri ise Allah'a kul olmaktır. Bu ikinci kulluk sultanlıktır. Bu sebeple O (sallallahu aleyhi ve sellem) kulluğun zirvesinde olup mahlûkâtın sultanıdır. Bu kulluğun yanında Allah'ın kullarına da bir elçisidir. Tahiyyat'taki kelime-i şehâdet de bulunan "... *Abdühü ve Rasûlühü/ Allah'ın kulu ve elçisidir.*" ifâdesi ile "*Kulumuza indirdiğimiz* ..." (Bakara, 2/23) âyetindeki "kulumuz" ifâdesi, bu hakikatı anlatmaktadır. Zira Allah'a layık şekilde kulluğu ifa etmek ve bu isimle vasıflanmak en büyük şereftir.

Hadîste aynı zamanda Hz. Peygamber'in "kul" olduğu ifâde edilirken, Hristiyanların Hz. İsa'ya, Yahudilerin de Hz. Üzeyr'e "Allah'ın oğlu"

---

[337] Bkz. Sehârenfûrî, I, 22.

[338] İbn, Sa'd, Muhammed, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut, ts., I, 381; Ayrıca bkz, Beyhakî, *Şuab*, II, 166; *Aclûnî*, I, 18; Âşık, Nevzat, İbadette Aşırılığa Karşı Hz. Peygamberin Tutumu, İzmir, 2003, s. 33; Yardım, Ali, Peygamber Efendimizin Şemâili, İst., 1998, s. 202.

[339] Bkz. *Aclûnî*, I, 18.

demeleri[340] gibi bir kudsiyet ve ilâhlık isnat edilmesinin doğru olamayacağına, dolayısıyla "kul" olan bir insanın ulûhiyet makâmına çıkarılması gibi bir yanlışlığa ve sapıklığa düşülmemesine de işaret etmektedir.

Böylece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu fiilî ve kavlî sünneti ile ümmetine örnek olmakta ve onların da bu şekilde hareket etmelerini teşvik etmektedir.

B- Sahabenin Teşbîhleri

1- Hz. Peygamber'in Cömertliğinin Rahmet Rüzgarına Benzetilmesi

İbn Abbas (r.a.) Hz. Peygamber'in cömertlik vasfını esen rüzgâra benzeterek şöyle anlatır: "*Rasûlüllah* (sallallahu aleyhi ve sellem) *insanların en cömert olanı idi. En cömert olduğu zaman da Ramazanda Cebrail ile buluştuğu vakit idi ki, Cebrâil O'nunla Ramazanda her gece buluşur ve O'nunla Kur'ân'ı müdarese ederdi. Rasûlüllah* (sallallahu aleyhi ve sellem) *hayırda salıverilmiş* (rahmete vesile olan) *rüzgâr'dan daha cömert idi.*"[341] İbn Abbas'ın; Hz. Peygamberin cömertliğini hiç bir engele rastlamayacak şekilde salıverilmiş rüzgâra benzetmesi;

1- Cömertlikte ve hayırlar dağıtmakta rüzgardan daha süratli olmasından,

2- Rüzgârın yağmurlu bulutları toplayıp ilahi rahmeti muhtaç topraklara ulaştırmaya vasıta olmasından,

3- Kuvvetli esen rüzgârın, hafif rüzgardan daha ziyade yol alması, daha çok yerlere hayır dağıtmasından dolayıdır.[342]

Hadîste herhangi bir teşbîh edâtı kullanılmadan Hz. Peygamber'in cömertliği rahmete vesile olan rüzgara benzetilmiştir. Benzeyen Hz. Peygamber'in cömertliği, kendisine benzetilen ise rahmete vesile olan rüzgardır. Böyle bir benzetme şekline teşbîh-i mürsel denir.

---

340 Bkz. Tevbe, 8/30.

341 Buhârî, *Bedü'l-Vahy*, 5; *Savm*, 7; Nesâî, *Sıyam*, 2.

342 Sofuoğlu, S. B. Terceme ve Şerhi, I, 151.

2- Hz. Peygamber'in Hayâsının Bâkire Kızın Hayâsına Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) o kadar çok hayâ sâhibi bir Zât idi ki, sahâbe bu hayâyı anlatmak için O'nda bulunan hayâyı, çadırın içinde bile hayâsından dolayı örtüsüne bürünmüş olan bakire kızın hayâsına benzetmişlerdir.

Ebû Saîdi'l-Hudrî (r.a.) anlatıyor: "*Hz Peygamber* (sallallahu aleyhi ve sellem) *çadırdaki bâkire kızdan daha çok hayâ sahibi/utangaç idi. Hoşlanmadığı bir şey gördüğünde biz onu, yüzünden hemen anlardık.*"[343]

Kâmil Miras, bu hadîsin izahında şöyle der: "Bu hadîste Peygamber Efendimizin yüce sıfatlarından hayâ sıfatı en beliğ bir şekilde bildirilmiştir. Şüphesiz ki, cemiyetin en hayâlı sınıfı kendi sitâre-i ismeti içinde faziletle yaşayan bâkire kızlardır. Rasûlüllah'ın bunlardan daha utangaç olması, müşebbeh'in müşebbehün bih'ten üstünlüğünü ifâde eder ve çok beliğdir."[344]

III- İNSANLARLA İLGİLİ TEŞBÎHLER

A- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Genel Mânâda İnsanlarla İlgili Teşbîhler

1- İnsanların Madenlere Benzetilmesi

Hz. Peygamber, bir hadîsinde şöyle buyurmaktadır: "*İnsanlar madenlerdir. Irk* (damar) *dessastır.*",[345] diğer bir rivâyette de "*İnsanlar, altın ve gümüş gibi madenlerdir.*"[346] şeklinde ifâde edilmektedir. Bu hadîste iki tane benzetme vardır.

---

343 Buhârî, *Menakıb*, 23; *Edeb*, 72. İbn Mâce, *Zühd*, 17; Ahmed b. Hanbel, III, 77.
344 *Miras*, IX, 277.
345 Buhârî, *Enbiyâ*, 19; *Menâkıb*, 1; Müslim, *Fezâilü's-Sahabe*, 199; Ahmed b. Hanbel, II, 257; Sehâvî, 690; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 9306.
346 Ahmed b. Hanbel, II, 539; Kuzâî, s. 62; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no:9306.

a- İnsanlar madenlere benzetilmektedir. Gerek vehbî gerekse kesbî sıfatları ve özellikleri itibariyle insanlar altın, gümüş, bakır, demir gibi farklı madenlere benzerler.[347] Yani, insanlar zâti ve ârızî sıfatları ile madenler gibi farklıdırlar.[348]

İnsanlar madenler gibidir. Zira madenler, ne kadar çok bulunur ve bulunan bu madenler ne derece işletilebilirse o nisbette insanlığa yararlı olur. Her maden kullanılışı ve kullanıldığı yere göre kıymeti haizdir. Yani her birinin kendilerine has özellikleri ve kendi makamlarında üstünlükleri vardır. Yeter ki madenler keşfedilip işlenebilsin. Aynen bunun gibi insanların da birer maden gibi her birinin ayrı ayrı özellikleri ve kabiliyetleri vardır. Eğer bu kabiliyetler ve istidatlar iyi keşfedilir ve işlenebilirse hem kendisine hem de millete ve vatana faydalı bir hâle gelebilir. Böylece insandan son derece istifâde imkânı elde edilmiş olacaktır. Hadîste teşbîh edatının ve benzetme yönünün terk edilmesiyle teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

b- Damar, dessas'a benzetilerek, "*Irk* (damar/tabiat) *dessastır.*" ifâde edilmiştir. Yani damar/tabiat aslına çeker, demektir. Hadîsin devamında "*Kötünün edebi de kötü damarı gibidir.*" ifâdesi meseleyi açıklamaktadır. Bu dilimize şu şekilde geçmiştir. "Asluhû, neslühû/aslı ne ise nesli de odur", yani kişi aslına/soyuna çeker, demektir. Bu husus mutlak bir husus değildir. Ancak genel itibari ile böyledir. Elbette ki bunun istisnaları olacaktır. Kişinin aslı iyi olursa genel itibariyle iyi olur. Kötü olursa o da aslına çeker. Bu gün ilmen insanların genetik yapılarının nesilden nesile geçtiği isbat edilmiştir. Onun için kişiye evleneceği zaman evleneceği kişinin aslının da araştırılması tavsiye edilir. Bu bağlamda Peygamberimiz, "*Çöplükte biten yeşilliklerden sakının.*" der.

– "Bu da nedir, Yâ Rasûlallah?" diye sorulunca,

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle cevap verir:

– "*Kötü muhitte yetişen güzel kadındır.*"[349] Bir başka rivâyette de bunun devamı olarak "... *Çünkü o, aslının benzerini doğurur. Asalet sahibi*

---

347 Geniş bilgi için bkz. Canan, Hz. Peygamberin *Sünnet*inde Terbiye, İst., ts., s. 53.
348 Bkz, *Münâvî*, VI, 295.
349 *Râmehurmüzî*, 126; Ebû Ubeyd, 36; Sehâvî, 221; *Aclûnî*, I, 272.

olanı tercih edin. Çünkü o da babası, amcası ve kardeşlerinin benzerlerini doğurur."[350] hadîsi de bu hakikatı ifâde etmektedir.

1) Kötü ev kötü çevreye ve çöplüğe benzetilmiştir.

2) Asaleti olmayıp kötü muhitte yetişen, zahiren güzel olan bir kız da çöplükteki yeşilliğe benzetilmiştir. Bu hadîste de müşebbeh (kötü çevrede yetişmiş güzel kadın)in zikredilmemesi ve müşebbehün bih'in zikredilmesiyle istiâre-i tasrîhiyye vardır.

Hadîs aynı zamanda insan eğitimi ve toplum psikolojisi açısından değerlendirildiğinde bu teşbîhlerin ne kadar yerinde ve beliğ bir benzetme olduğu anlaşılır.

2) Mükemmel İnsanın Azlığının Mükemmel Bir Devenin Azlığına Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) insanlar içerisinde her yönü ile mükemmel olan veya her vasfından râzı olunan kişilerin az olduğunu şöyle bir temsîl ile ifâde eder. "*İnsanlar, içerisinde bir tane râhıle/binilecek deve bulamadığın veya ancak bir tane bulabildiğin, yüz deve'ye benzer.*"[351] Hadîste geçen râhıle güzel görünüşlü, yük taşımaya ve yolculuk esnasında binilmeye elverişli, kuvvetli olması gibi her yönü ile mükemmel vasıflara sahip olan deveye denir. Böyle bir deve de yüz deve içerisinde hiç bulunmayabilir ya da bir tane bulunabilir. İşte aynen bunun gibi her yönü ile mükemmel olan ve bütün vasıflarından razı olunan, kendisi ile yolculuk yapılabilen, iş yapılabilen vs. gibi tüm özellikleri haiz kişi de insanlar içerisinde ancak yüzde bir nisbetinde bulunabilir veya yüzde bir de olmayabilir. Böylece her yönü ile mükemmel vasıflara sahip olan kişi, her yönü ile kullanılmaya elverişli ve yüzde bir nisbetinde bulunabilen deveye benzetilmiştir.

Diğer bir mânâ da insanların dînî ahkâmda eşit olduklarına işaret etmektedir ki, içinde binilmeye elverişli olmayan, hepsi sadece yük taşıyabilir özeliğe sahip yüz deve gibidir, şeklinde de anlaşılmıştır. Bu mânâda da insanlar, eşitlikte aynı şartları haiz develere teşbîh edilmiştir.

---

[350] *Aclûnî*, I, 272.

[351] Buhârî, *Rikak*, 35; Müslim, Fazâilü's-Sahâbe, 232; Tirmizî , *Edeb*, 82; İbn Mâce, *Fiten*, 12; Ahmed b. Hanbel, II, 7, 44, 70; Kuzâî, s. 62.

3- Her İnsanın Çobana Benzetilmesi

İbn Ömer (r.a.) anlatıyor: Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: "*Haberiniz olsun, hepiniz çobansınız. Ve hepiniz güttüğünüzden mes'ulsunuz. İnsanların işlerini üzerine alan imam/ idareci çobandır ve güttüğünden mes'uldür. Erkek ailesine çobandır ve güttüğünden mes'uldür. Kadın, kocasının evinin ve çocuğunun çobanıdır ve güttüğünden mes'uldür. Hizmetçi efendisinin malının çobanıdır ve güttüğünden mes'uldür. Haberiniz olsun, hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden mes'ulsunuz.*"[352] Bir rivâyette, İbn Ömer der ki, "Sanırım Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) '*Kişi babasının malının çobanıdır, o da güttüğünden mes'uldür.*' ifâdesini de söylemişti." ilavesi vardır.[353]

Hadîste zikredilen konuları maddeler halinde izah edecek olursak kimlerin çobana benzetildiği daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyim.

a- Devletin çobanlığı, hangi din ve milletten olursa olsun o devletin vatandaşlarının felah ve saadetini temin etmesi, hiç bir şekilde ayırım yapmadan fertlerin hak ve hukuklarını gözetmesi, raiyyetinin arasında gereken ceza ve hükümleri uygulaması,

b- İnsanın çocuk çoluğuna çobanlığı, aile fertlerine karşı iyi idareli olup nafaka, giyecek ve hüsn-i muâşeret hususlarında haklarını tam olarak gözetmesi,

c- Kadının kocasına çobanlığı, kocasının evini iyi tedbir etmekle idare edip kocasına karşı hayırhâh olması ve kocasının çocuklarına ve malına iyi bakması ve ona karşı her türlü hıyanetten kaçınması,

d- Hizmetçinin efendisine çobanlığı, efendisinin malından eline bırakılmış her ne varsa onları koruması ve efendisine layık olduğu hürmeti tam olarak göstermesi,

e- Oğulun babasına çobanlığı, babasının malını koruması ve babasının malını israf etmemesi,

f- Çocuk çoluğu olmayan veya hizmetçisi olmayanların çobanlığı da,

---

352 Buhârî, *Ahkâm*, 1; Müslim, *İmaret*, 20; Tirmizî, *Cihad*, 27; Ebû Dâvud, *İmâret*, 1.
353 Bkz. Buhârî, *Cum'a*, 11.

doğruluk ve istikamet dairesinde arkadaşlarının ve sevdiklerinin hukukuna riâyet edip onları gözetmesidir.[354]

Hadîste insanların işlerini tekeffül eden devlet adamlarının en yukarıdan en aşağıya (devlet başkanından mahalle muhtarına) kadar bütün idareci ve yöneticiler, aile reisinden öğretmenine, ev hanımından, hizmetçiye kadar, hatta bizzat kişinin kendisine varıncaya kadar herkes bir çobana benzetilmektedir. Ve bu çobanın sevk ve idaresi ile mükellef olduğu her şeyin muhafızı ve bu şeylerin muhafazasından mesul olduğu bildirilmektedir. Bu bakımdan hadîs, insanın mesuliyetini ifâde eden en beliğ bir temsîldir.

Çoban olarak ifâde ettiğimiz "RÂÎ" kelimesinin masdarı "riâye"dir. Bir şeyi güzelce muhafaza etmek, korumak, himaye etmek, kanatları altına almak, bakmak, gözetlemek, gütmek, itina göstermek gibi mânâlara gelmektedir. Çobana da râî denilmesi, koruması altında ve kendisine bakmak üzere emanet edilen hayvanları gözetip otlatmakla mükellef olduğu içindir. Gerek insan, gerek hayvan, gerekse mâl ve eşya her ne olursa olsun, bunların korunması ve gözetilmesi, ıslahı ve bakımı kime verilmiş ise o kişi, onların râisi/çobanı, bakılan, gözetilen şey de raiyyesi/güdüleni olur. Dolayısıyla herkes bulunduğu makam ve mevkide, kendinden aşağıda olanların çobanı olmaktadır. Bunların durumlarından Allah nezdinde mükellef ve mes'uldür. Hatta hiç bir idari görevi olmayan veya efendisi bulunmayanlar bile arkadaşlarının ve onların dostlarının çobanı olduğu ifâde edilmektedir.[355] Öyle ki kişi bizatihi kendi âzâ ve organlarının dahi çobanıdır, bunlardan da mes'uldür. Yoksa üst mevkilerde bulunanların, altlarında bulunanları koyun sürüsüne benzeterek "el-avâm ke'l-hevâm/ halk, hayvan gibidir" düşüncesine kapılıp yükseklerden aşağıya veya yukarıdan kibirli bir şekilde hor ve tahkir edici bir tarzda bakarak, raiyyetine davarca muamele etmek, demek değildir. Aksine tüm raiyyetin hak ve hukuklarını görüp gözetmek, onların isteklerini yerine getirmeye çalışmak, emri altındakilere şefkatle ve adâletle muamele etmektir.

---

[354] Bkz. Bâbânzâde, Ahmed Naim, *Sahîh*-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Ankara, 1979, III, 43.

[355] *Aynî*, XXIV, 221.

Mehmed Sofuoğlu hadîsle ilgili şu açıklamayı yapar: "Hadîse göre râî ve mer'î yani güden ve güdülen olmadık hiç bir mükellef yoktur. Herkes bir bakıma güden ve başka bir bakıma güdülendir. Cemiyetin her ferdi başkasının ya zatına, ya malına, gözetip riayet edicidir. Karşısında mer'i denilecek kimse olmasa bile yine kendi vücudu ve organlarının, kuvvetlerinin ve duygularının güdücüsüdür. Bunları güzel muhafaza ile, Allah'ın rızâsına muhalif işlerde kullanmamakla mükelleftir ve o vazifesini güzelce yerine getirip getirmemek yüzünden sorumludur."[356]

Kâmil Miras da meseleyi şöyle izah eder: "Hadîs-i Şerifte fertlerin yek diğerine ve cemiyete karşı mükellef bulundukları vazifeleri noktasından "râî/çoban" yâd edilmesi vazifenin kudsiyetini ve onun samimiyetle edâ edilmesi lüzûmunu ifâde etmektedir. Cemiyetin hasis ihtiraslarından uzak bulunan ve daima fıtrî safvetiyle yaşayan çoban, koyunlarını güdüp, gözetirken bunlara karşı duyduğu, beslediği derin şefkat ve merhamet hissi, fertlerde i'lây-ı vazife ederken aranılan samimiyetin en temiz bir numunesidir. İşte râi'den maksut olan mânâ budur."[357]

4- Cahiliyye Döneminde Ölenleri İle Övünenin Misâli

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) câhiliyye döneminde ölenleri ile övünmenin iyi bir şey olmadığını ve böyle bir işi yapanları da burnuyla pislik sürükleyen mayıs böceğine benzeterek şöyle buyurur: "*İnsanlar ya Cehennem kömürü olan ölmüş ecdadları ile övünmekten vaz geçerler ya da Allah katında burunları ile pislik yuvarlayan mayıs böceğinden daha aşağı bir derekede olurlar. Muhakkak ki, Allah Teâlâ sizden cahiliyye kibrini ve atalarınızla övünmeyi kaldırmıştır. O, ya muttakî bir mü'mindir veya şaki bir fâcirdir. Bütün insanlar, Adem'in çocuklarıdır. Adem de topraktan yaratılmıştır.*"[358] Tayâlisi'nin naklettiği rivâyette de "*Câhiliyye döneminde ölen atalarınızla övünmeyin. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, mayıs*

356 Sofuoğlu, S. B. Tercemesi, II, 863 (34 nolu dipnot).
357 *Miras*, III, 42.
358 Tirmizî, *Menakıb*, 110.

böceğinin burnu ile sürüklediği pislik, câhiliyye döneminde ölen atalarınızdan daha hayırlıdır."[359]

Câhiliyye dönemi diye ifâde ettiğimiz kelime hadîste "fi'l-câhiliyyeti" şeklindedir. Bu ifâde câhiliyye döneminde öleni belirttiği gibi câhiliyye olarak ifâde edilen cahiliyye âdetleri içerisindeki bir ölüme de işaret edebilir. O zaman mânâ, "Câhiliyye âdetleri içerisinde ölen ecdadınızla övünmeyin." şeklinde olur.

"Âdem topraktan yaratılmıştır." ifâdesi ile de herkesin aslının toprak olduğu, dolayısı ile hiç kimsenin ötekisine üstünlüğünün olmadığını anlatmaktadır. Kur'ân'da, üstünlüğün ırkda ve böyle bir ırkçılıkta değil, sadece takvâda olduğu belirtilerek "*Sizin, Allah katında en üstününüz, en takvâlı olanınızdır.*" (Hucurât, 48/12) buyurulmaktadır.

İslâm dîni câhiliyye ırkçılığını yasaklamış fakat ırkı yasaklamamıştır. Ancak sadece körü körüne, câhiliyye döneminde ve cehâlet içerisinde ölen geçmişiyle kibirlenmeyi, başka ırklara karşı gururlanmayı ve onlardan üstün olduğunu iddia eder bir vaziyette olmayı yasaklamıştır. Bu hadîste böyle bir ırkçılığın ne kadar kötü bir şey olduğunu ifâde etmek için Peygamberimiz câhiliyye dönemindeki ölenlerini öveni burnu ile pislik yuvarlayan mayıs böceğine benzetmiş,[360] hatta ondan daha da aşağı ve daha zelil olacağını belirtmiştir. Bu teşbîh, İslâm'ın iyi karşılamadığı câhiliyye dönemi ile övünmekten sakındırmak içindir. Çünkü böyle bir anlayış, Müslümanların hatta bir devlet ve milletin ilerlemesi için son derece zararlı bir durumdur.

5- Haksızlık Üzerine Olan Kabilesini Himâye Edenin Misali

Hz Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) haksızlık ve zulüm üzerine bulunan akrabasını, aşiretini ya da kabilesini himâye eden veya onların yaptığı zulme yardımda bulunanın hâlini bir kuyuya düşen ve kuyruğundan çekilerek kurtarılmaya çalışılan devenin durumuna benzetir ve şöyle buyurur: "(Zulüm üzerine olan) *Kavmine haksız yere yardım edenin hâli*

---

[359] *Tayâlisî*, s. 349.
[360] Bkz. *Mubârekfûrî*, X, 316.

kuyuya düşüp, kuyruğundan çekilerek kurtarılmaya çalışılan devenin durumu gibidir."[361]

Hadîste zikri geçen kavimden maksat; kişinin ırkı, akrabası olmakla birlikte yandaşı, fikirdaşı, meslekdaşı, mezhebi vs. gibi taraftarı olduğu tüm fraksiyonların hepsine şamil olabilir. Bu fraksiyonlardan hangisi olursa olsun, haksızlık ve zulüm üzerine olan bu fraksiyonlarından herhangi birisini, haksızlığı üzerine "Benim taraftarımdandır." diye ona yardımcı olan veya yataklık edip onu himâye eden kişi, kuyuya düşen ve kuyruğundan çekilerek kurtarılmaya çalışılan, ancak kurtarılamayan deveye benzetilmiştir. Çünkü kocaman devenin küçücük kuyrukla çekilerek kurtarılması mümkün değildir. Bunun gibi kişinin bu himâyesi haksızlık üzerine olduğu için, kendisine hiç bir fayda sağlamayacaktır. Dolayısıyla devenin kuyuya düşmesi ile kendini tehlikeye atmış olması gibi böyle bir şahıs da kendisini kurtuluşu zor olan bir günaha ve helâkete atmış demektir. Böylece bâtıl ve zulüm üzerine olan kavmini veya akrabasını haksız yere himâye etmek hamiyet-i câhiliyye olmaktadır.[362]

Hadîs mâla ve cana kıyan veya her türlü haksızlık ve zulmü işleyen tüm terörizmin, fertler ya da fraksiyonlar tarafından desteklendiği günümüzdeki realiteler açısından değerlendirildiğinde, ne kadar mânidârdır.

İşte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle bir temsîlî teşbîhle kişiyi, haksızlık ve zulüm üzerine olan yakınlarına haksız yere yardımda bulunmaktan sakındırmaktadır. Başka bir hadîsinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Asabiyye/ırkçılık nedir?*" diye sorulan bir soruya, "*Zulüm üzerine olan kavmini himâye etmendir.*"[363] şeklinde cevap vermiştir. Diğer bir hadîste de, bâtıl ve zulüm üzerine kendisine yardım etmeleri için "*Asabiyete /ırkçılığa çağıran bizden değildir ...*"[364] buyurmuştur. Böylece şer ve hayırlı olmayan şeylerde tarafgirlik yapmanın iyi olmadığı ifâde edilirken, öte yandan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hutbe-

---

361 Ebû Dâvud, *Edeb*, 112; Ayrıca bkz. Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8142.
362 Bkz. Seharenfûrî, XX, 85.
363 Ebû Dâvud, *Edeb*, 112.
364 Ebû Dâvud, *Edeb*, 112.

sinde, "*Sizin en hayırlınız, günaha girmedikçe akrabasını savunandır.*"[365] buyurmasıyla, akraba ve yakınları zulüm ve haksızlığa düşmedikçe, onları desteklemenin gerektiğine dikkat çekmektedir.

6- İnsanın Eceli İle Emelinin Misali

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) insanoğlunun eceli ile emelini şöyle bir temsîl ile ifâde etmektedir. Nebi (sallallahu aleyhi ve sellem) biri uzağa, diğeri de yakına olmak üzere iki çakıl taşı atar ve:

– "*Bunun ve şunun misali neye benzer bilir misiniz?*" diye sorar.

Orada bulunan sahabiler:

– "Allah ve Rasûlü bilir" derler.

Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Şu* (uzağa düşen taş) emel, *bu* (yakına düşen taş) *da eceldir.*" buyurur.[366]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîste makul olan emel ve eceli, mahsus olan yani müşahede edilen iki taş mesafesine benzetmiş ve insanoğlunun emelinin ecelinden daha uzun olduğunu ve emeline ulaşamadan eceline ulaştığını veya emeline giderken ecelinin kendine ulaştığını beliğ bir teşbîhle anlatmıştır. Yani insan, dünyevi olarak emel ve hayal ettiği şeyleri elde etmekle ve bu hayaline ulaşmakla meşgul olurken, eceli hayaline ulaşamadan kendisine gelmektedir. Bu hadîste dünyevi işlerle meşgul olurken, ecelin insana emelinden daha yakın olduğu şuuru ile hareket edilmesine teşvik vardır.

7- İnsanların Hukukî Eşitliğinin Tarak Dişlerine Benzetilmesi

Bir hadîste "*İnsanlar tarağın dişleri gibidir.*"[367] buyurularak insanların eşit olduğu ifâde edilmektedir. Ancak bu eşitliğin ne bakımdan olduğu, diğer bir ifâde ile benzetme yönünün ne olduğu belirtilmemektedir. Fakat şu rivâyet, hadîsin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. "*Müslümanların*

---

365 Ebû Dâvud, *Edeb*, 112.

366 Tirmizî, *Edeb*, 82; Bazı rivayetlerde de iki hat/çizgi olarak zikredilmektedir. (Bkz. Buhârî, *Rikak*, 4,5; İbn Mâce, *Zühd*, 27).

367 Kuzâî, s. 62; Kâdı, Iyâz b. Musa, eş Şifâ, Beyrut, ts., I, 78.

kanları (diyet ve kısas konusunda), *eşittir. Ve onlar başkalarına (düşmanlarına) karşı tek el* (gibi)*dirler. Onların* (kafirlere verebilecekleri mal, can ve namus) *teminatını mertebece en aşağı olanı da verebilir. Ve Müslümanların,* (savaşta alınan ganimetten hissesi) *en uzakta olanlarına dahi verilir."*[368] hadîsinden insanların yaratılış bakımından değil, hukuk bakımından eşit oldukları anlaşılmaktadır. "*... Birbirlerine iş gördürmeleri için onların bazısını bazısından üstün kıldık.*" (Zuhruf, 43/32) âyetinden de anlaşıldığı gibi insanların yaratılış bakımından eşit olmadığı ancak hukuk konusunda ister eşraf, ister avam, ister kadın, ister erkek, ister küçük, ister büyük olsun her insanın gerek cezada gerekse mükafatta yani hukukta eşit olduğu bildirilmektedir.

İslâmiyet'ten önce Araplarda eşraftan birisi öldürüldüğü zaman eşraftan olmayan kâtil ve bununla birlikte bir kaç kişi daha öldürülüyordu. Eşraftan olan suçlu ise affediliyordu. İslâmiyet böyle bir eşitsizliği ortadan kaldırmış ve yerine hukukta eşitliği getirmiştir. Böylece hadîste ifâde edilen ve benzetme yönü olan "eşitlik", hukuktaki eşitliktir.

İkinci hadîste belirtilen "*Ve onlar başkalarına* (düşmanlarına) *karşı tek el* (gibi)*dirler.*" ifâdesindeki "el"den maksat kuvvet, koruma, yardım, birlik gibi mânâlardır. Yani Müslümanlar düşmanlarına karşı yardımlaşmada, birbirlerini korumada, birlik ve beraberlik içinde olmalarında bir "el" gibidirler. Burada teşbîh edatının terk edilmesiyle teşbîh-i beliğ ve aynı zamanda istiâre-i tasrihiyye vardır. Benzetme yönü ise yardımlaşmak, birlik ve beraberlik içinde bir kuvvet halinde olmak vs.dir. Dolayısıyla bu hadîste birlik ve beraberliğe, yardımlaşmaya, düşmanlara karşı bir bütün halinde olmaya ve Müslümanlar arasındaki hukukî eşitliğin korunmasına teşvik vardır.

8- İnsanın Midesinin Kaba Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Ademoğlu karnından daha zararlı bir kap doldurmamıştır. İnsanoğluna kendini ayakta tutacak birkaç lokma yeter. Şayet bu* (bir kaç lokma ile yetinmek) *imkansız ise bu durumda*

---

[368] Ebû Dâvud, Diyât, 11; İbn Mâce, Diyet, 31; Kâdı, I, 77-78.

üçte biri yemesi, üçte biri içmesi, üçte biri de nefesi için (ayrılmalı)*dır.*" buyurmuştur.[369]

Hadîste "karın", içine yiyecek ve içecek doldurulan bir kaba benzetilmiştir. Bu doldurma işi iki mânâda anlaşılabilir.

a- Haram-helâl demeden her bulduğu şeyi karna doldurmak,

b- Hadîsin devamında da ifâde edildiği gibi, helâlinden olmakla birlikte kifayet edecek miktardan fazla yemek ve içmek suretiyle karnı doldurmaktır.

Hadîs-i şerif, tıp açısından değerlendirilmesi ve hıfzı's-sıhha/sağlığı koruma bakımından Hz. Peygamber'in belirttiği şekilde insanoğlunun dikkat etmesi gereken büyük bir düsturu beyan etmektedir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetine yeme ve içmede ölçüyü göstermiş ve bu hususta makul bir ölçü vermiştir. İnsanın sağlığını ayakta tutacak, sıhhatini koruyacak, vazifelerini iyi yapabilecek bir gücü sağlayacak kadar yemek gerektiğine işaret etmiştir. Ancak bundan fazla yemek ve içmek gerekiyorsa onun da ölçüsünü belirtmiştir. Yemek için değil, yaşamak için yenilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Hadîste, insanın karnının bir kaba benzetilmesiyle, istiâre-i tasrihiyye bulunmaktadır.

Bir hadîs-i kudsîde "*Kullar, indimde az yemekten daha tesirli bir örtüye bürünmemiştir.*"[370] buyurulmaktadır. Bu hadîste de az yemek yemek, insanın kendisini hariçten gelecek olan ve insanı rahatsız edecek olan şeylere (hastalıklara) karşı vücudunu koruması için büründüğü en sağlam ve tesirli örtüye benzetilmiştir. Çünkü az yemekle insan kendisini vücuduna gelecek olan bir çok hastalıklardan ve illetlerden muhafaza etmiş olur. Bu tür hastalıklara karşı en tesirli koruyacak şey de az yemektir.

9- İnsanların Anahtara ve Kilite Benzetilmesi

Enes b. Mâlik'in rivâyet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "*İnsanlardan bir kısmı, hayra anahtar, şerre kilit olandır. Bir kısım*

---

369 Tirmizî , *Zühd*, 47; Ahmed b. Hanbel, IV, 132; Beyhakî, *Şuab*, V, 28.
370 Şerebâsî, s. 190.

insan da şerre anahtar, hayra kilit olandır. Hayırlı şeylere anahtar olanlara müjdeler, şerli olan işlere de anahtar kılınanlara yazıklar olsun." buyurur.[371] Bu hadîste bazı insanların hayırlı işler için o işi açan anahtar ve öncü, kötü işlerin yapılmaması için de kilit fonksiyonu üstlendiklerini, bazılarının da kötü işlerin yapılmasında anahtar ve öncülük vazifesi ve iyi işlerin işlenmesine mani olan kilit rolü üstlendikleri ifâde edilerek, bazı insanlar anahtara, bazıları da kilide teşbîh edilmiş ve hayırlı işler yapmada ve şerli işleri önlemede öncü olmaya teşvik edilmiştir.

10- İnsan Fıtratının Yeni Doğan Mükemmel Yavruya Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Herhangi bir hayvanın her yönü ile mükemmel bir yavru doğurması gibi, her doğan çocuk da fitrat üzere doğar. Sonradan ebeveyni onları Yahudi veya Hristiyan veya Mecûsi yaparlar.*" buyurmuştur.[372]

Hadîste iki noktaya dikkat çekilmektedir.

a- Dünyaya gelen her çocuğun fıtrat üzere doğduğu.

b- Doğan bu çocukların sonradan anne ve babaları tarafından, dînî ve ahlâkî bakımdan yönlendirildikleri.

Fıtrat; kelime olarak yaratılış, mizaç, yapı ve tabiat gibi mânâlara gelmektedir. Istılah olarak ise, her yavrunun ilk yaratılışında muttasıf olduğu sıfattır.[373] Dolayısıyla her yavru ilk yaratılışında mükemmel ve sâfi olarak yaratılır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu yaratılışa, bir hayvanın, yavrusunu mükemmel olarak dünyaya getirişini misal vermektedir. Nasıl ki, her hangi bir hayvan yavrusunu bütün âzâ ve organları tam olarak doğurur. Ancak sonradan o hayvanın sahipleri, onları dağlar veya kulağını keser vs. Yani o hayvanda bir takım değişiklikler meydana getirirse, aynı şekilde insanlar da dünyaya mükemmel bir fıtratta gelen yavrularının inanç ve ahlaklarını, karakterlerini değiştirirler. Eğer ebeveyni, inanç ve amel bakımından Yahudi ise Yahudi yaparlar, Hristiyan ise Hristiyan yaparlar,

---

[371] *Tayâlisî*, 277; *Aclûnî*, I, 255; Ayrca bkz. İbn Mâce, *Muk.*, 19.
[372] Müslim, Kader, 22, 23, 24.
[373] Ebûlbekâ, 697.

Mecûsi ise Mecûsi yaparlar, Müslüman ise asıl fıtratı olan sâfiyet üzere devam ettirirler.

Böylece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) her doğan çocuğun fıtrat üzere doğduğunu, hayvanın yavrusunu tam olarak dünyaya getirmesine benzetmek suretiyle aklî olan bir durumu hissî olanla anlatmaktadır.

B- Genel Olarak Ümmet Konusunun Yer Aldığı Hadîslerde Teşbîhler

1- Ümmetin Yağmura Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetini yağmura benzeterek şöyle buyurur: "*Ümmetimin misali yağmur gibidir ki, evveli mi daha hayırlıdır veya sonu mu daha hayırlıdır, bilinmez.*"[374]

Görüldüğü üzere hadîste ümmet yağmura benzetilmektedir. Yağmur şüphesiz her yer için çok önemlidir ama, Arabistan gibi genellikle susuz olan yerlerde ve şiddetli ve yakıcı sıcağın olduğu ayrıca susuzluktan şerha şerha yarıldığı toprak ve dudaklar için yağmurun her damlasının ne kadar önem taşıdığı da bir gerçektir. Bunun için İslâm ümmeti de yağmura benzetilmiştir ki, imânsızlıktan gönülleri yanan ve imân hakikatlarına susayan insanların sinelerine imân ve ilim suyunu ulaştıran ümmetin her ferdinde de yağmur damlaları gibi mânevî faydalar vardır. Tîbî, burada ümmetin yağmura benzetilmesinin, ilim ve hidâyet açısından olduğunu ifâde ederek bunun da insanları İslâm'a davet eden kâmil âlimlere has bir durum olduğunu belirtip ümmetin evveli ile sonunu eşitlemenin gerekmediğini söyler.[375]

Ayrıca şu mânâ da hatıra gelmektedir; müminleri ferden düşündüğümüzde bir mü'minin hayatının evveli ile sonu arasında fark olabildiği görülmektedir. Zira yağmurun evveli bazen iyi ve faydalı olurken, birden sağnak ve fırtınalı hâle gelip musîbete dönüşebilir ve zararlı hâl olabildiği gibi tam tersi de olmaktadır. Bunun gibi bir mü'minin de ilk zamanlarında İslâmî yaşayışı iyi iken sonradan bozulmakta, ya da tam aksine ilk dönemlerinde

---

[374] Tirmizî , *Edeb*, 81; Ahmed b. Hanbel, III, 130, 143, IV, 319; Kuzâî, s. 242.

[375] *Mubârekfûrî*, VIII, 139.

iyi olmayan İslâmî yaşayışı sonradan iyi şekle dönmektedir. Günümüzde bunun misâlleri çoktur. Asr-ı saadetten de meşhur Sa'lebe örneğini burada anabiliriz. Bu bağlamda hadîs bu mânâya da işaret edebilir.

2- Peygamberimizin Ümmetinin Azlığının Seki'ye Benzetilmesi

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) âhirette Cennete girecek olan ümmetinin azlığı ile ilgili bir hadîsini Abdullah b. Mes'ud (r.a.) şöyle anlatıyor: "Biz bir kubbenin içinde Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte bulunuyorduk.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– *"Sizler cennet ehlinin dörtte biri olmanıza razı olur musunuz? buyurdu.*

Bizler:

– *"Evet" dedik.*

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)*:*

– *"Cennet ehlinin üçte biri olmanıza razı olur musunuz?" buyurdu.*

Bizler:

– *"Evet" dedik.*

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)

– *"Cennet ehlinin yarısı olmanıza razı olur musunuz? diye sordu.*

Bizler yine:

– *"Evet" diye cevap verdik.*

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)

– *"Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, ben sizin Cennet ehlinin yarısı olmanızı kuvvetle ümit ediyorum. Şu da muhakkak ki cennete müslümandan başkası girmeyecektir. Sizler şirk ehline nisbetle siyah öküzün derisindeki beyaz kıl mesabesinden başka bir şey değilsiniz. Yahut kırmızı öküzün derisindeki siyah kıl gibi*(siniz.), buyurdu".[376]

Bir diğer rivâyette de şöyle buyurulur: "Kıyamet günü ilk çağırılacak kimse Adem peygamberdir. Zürriyeti ona arz olunup görünürler.

---

376 Buhârî, *Rikak*, 45.

Onlara:

– "Bu babanız Adem'dir." denilir.

Adem:

– "Lebbeyk ve sa'deyke yâ Rabb!" der.

Allah, ona:

– "Zürriyetinden Cehennem kâfilesini çıkar.", buyurur.

Adem:

– "Yâ Rabb, ne kadar çıkarayım?" der.

Allah:

– "Her yüz kişiden doksan dokuzunu çıkar!" buyurur.

Bunun üzerine sahabiler:

– "Yâ Rasûlüllah! Her yüz kişiden doksan dokuz kişi alındığında bizden geriye ne kadar kalacak?" derler.

Peygamberimiz de:

– "Benim ümmetim diğer ümmetler içinde siyah öküzün derisindeki beyaz kıl gibidir." buyurur.[377]

Hadîslerde ümmet-i Muhammed'den olup Cennete gireceklerin, diğer peygamberlerin ümmetlerine oranla azlığı siyah öküzün derisinde bulunan beyaz kılın azlığına ya da kırmızı öküzün derisinde bulunan siyah kılların azlığına benzetilmiştir. Bir rivâyette de merkebin ön ayaklarının iç taraflarında bulunan daire şeklindeki mühre benzetilerek cehennemliklere nisbetle cennetliklerin çok az olduğu anlatılmıştır.[378]

3- Ümmet-i Muhammed'in Ömrünün İkindi Vaktine Benzetilmesi

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetinin ömrünü önceki ümmetlerin zamanlarına kıyasla şu şekilde bir temsîl ile anlatır. "*Geçmiş ümmetlerin ömrüne nazaran sizin ömrünüzün müddeti, ikindi namazı ile güneşin batışı arasındaki zaman kadardır. Sizin misalinizle, Yahudi ve Hristiyanların misali, işçi çalıştıran bir zâtın durumuna benzer. Bu zât, "Bir kırat karşılığında gündüzün yarısına kadar kim bana çalışır?" demiş ve*

[377] Buhârî, *Rikak*, 45.

[378] Bkz. *Aynî*, XXIII, 109 -110.

Yahudiler birer kırat karşılığında çalışmışlar. Sonra o zat, "Birer kırat karşılığında gündüzün yarısından ikindi namazına kadar kim çalışır?" demiş, ve Hristiyanlar birer kırat karşılığında çalışmışlar. Sonra siz ikişer kırat karşılığında ikindi namazından güneş batıncaya kadar çalışıyorsunuz. Bunun üzerine Yahudiler ve Hristiyanlar kızdılar ve "Bizim işimiz daha çok, ücretimiz daha az" dediler. O zât, "Sizin hakkınızdan bir şey kestim mi?" dedi. Onlar "hayır" dediler. Bunun üzerine o zat, "O halde bu benim ikramımdır, onu istediğime veririm." dedi."[379]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Yahudiler, Hristiyanlar ve ümmetinin durumunu böyle bir temsîl ile bu ümmetleri işçiye; Allah'ı, işverene; amellerin sevaplarını da işlerin ücretlerine; ümmetinin ömrünü, ikindi namazı ile güneşin batması arasındaki zamana benzetmiştir. Ve şu hususlara dikkat çekmiştir:

a- Hadîste geçmiş ümmetlerin ömürlerine nisbetle ümmet-i Muhammed'in ömrünün ikindi namazı ile güneş batması arasındaki zaman kadar az olduğu belirtilmiştir.

b- Ümmet-i Muhammed'in son ümmet olduğuna işaret edilmiştir.

c- Ümmet-i Muhammed'in diğer ümmetlerden daha üstün olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü diğer ümmetler çalışmalarının karşılığını birer alırken ümmet-i Muhammed, ikişer almaktadır. Hatta Kur'ân-ı Kerîm'de ümmet-i Muhammed'in -son nefesine kadar zâyi etmemek kaydıyla- işlediği her bir iyiliğe en az on kat karşılığının verileceği ifâde edilmektedir.[380]

d- Ücreti takdir edenin işçi değil, işveren olduğu.

e- Yahudi ve Hristiyanların kıyamette amellerinin çokluğuna nazaran sevaplarının azlığından dolayı itiraz edecekleri belirtilmiştir. Fakat bu hususta onların hak sahibi olmadıklarına ve kendilerine de haksızlık yapılmadığına bununla birlikte ümmet-i Muhammed'in hususi fazilete mazhar olduklarına da işaret edilmektedir.

f- Beşer ömrü bir günlük bir zamana benzetilirse Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) bu zamanın ikindi vaktinde peygamber olarak gön-

---

379 Tirmizî, *Edeb*, 82.
380 En'âm, 6/160.

derildiği, akşam vaktinin ise beşer ömrünün sonu ve kıyametin kopması olduğu anlaşılmaktadır.

4- *Ücretli Savaşçıların Durumunun Hz. Musa'nın Annesinin Durumuna Benzetilmesi*

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Ümmetimden düşmanlarına karşı güçlü olmak için ücret alarak savaşanların hâli, ücretini alarak çocuğunu emziren Musa'nın annesine benzer.*"[381] buyurmuştur.

Hadîste "ücretini alarak çocuğunu emziren Musa'nın annesi" ifâdesi ile işaret edilen Hz. Musa'nın annesinin kıssası özet olarak şöyledir: Mısır kralının ölümünün, Hz. İbrahim soyundan doğacak bir çocuğun eliyle olacağı haberi, Firavunun kendisine ulaşır ya da Firavun gördüğü bir rüyayı, rüya yorumcularına ve kahinlerine anlatır. Bunların İsrail oğullarından bir erkek çocuğun doğacağı ve Mısırlıları helâk edeceği şeklindeki tabirleri üzerine Firavun, yeni doğan erkek çocukların öldürülmesini ve kız çocukların bırakılmasını emreder. Firavun'un erkek çocukları öldürtmesi üzerine Hz. Musa'nın annesi de Allah'ın kendisine, çocuğu bir sandığa koyarak Nil nehrine bırakmasını ilham etmesini müteakip çocuğu nehre bırakır.[382] Firavun'un hizmetçileri tarafından sandık nehirden alınır ve Firavun'un karısı Asiye'ye getirilir. Sarayda çocuğa süt annesi aranır, hangi kadın getirilirse getirilsin çocuk Allah'ın ilhamıyla hiç bir kadının memesini emmez. Ne zaman ki Musa'nın annesi getirilir -ki bu gelen kadının Musa'nın annesi olduğu saray ehli tarafından bilinmemektedir- hemen onun memesini emer. Neticede Asiye, çocuğu bu kadına emzirmesi için verir ve kendisine maaş bağlar, nafakasını verir ve ihsanlarda bulunur. Annesi Musa'yı büyütür.[383] Böylece Hz. Musa'nın annesi kendi çocuğunu emzirmesine mukabil Firavundan hem ücret almış hem de ona karşı kuvvet kazanmıştır.

İşte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de bu temsîlî teşbîhiyle Kur'ân'da anlatılan Hz. Musa kıssasına telmihte bulunarak ümmetinden düşmanlara karşı kuvvet kazanmak için ücret alarak savaşanların durumunu Hz. Musa'nın annesinin durumuna benzetmektedir.

---

381 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8143.

382 Bkz. Kasas, 28/7-9.

383 Bkz. İbn Kesir, el-Bidaye, I,

C- Genel Olarak Müslümanlarla İlgili Teşbîhler

1- Ehl-i Beyt'in Konu Edildiği Hadîslerdeki Teşbîhler

a- Ehl-i Beyt'in Nuh'un Gemisine Benzetilmesi

Ebû Zerri'l-Gıfârî, Rasûlüllah'ın şöyle dediğini işitmiştir: "*İçinizde Ehl-i beyt'imin durumu, Hz. Nûh'un gemisinin durumu gibidir. Ona binen kurtulur, ona binmeyen boğulur.*[384] *Muhakkak ki içinizde ehli-i beyt'imin meseli, bâb-ı hıtta gibidir.*"[385]

Nuh tufanında Hz. Nûh'a inananlar ve Allah'ın vahyi ile yapılan gemiye binenler kurtulmuşlardır. Hz. Peygamber'in ehl-i beyti de, Hz. Peygamber'e inananlara rehberlik cihetiyle Nûh'un gemisine benzetilmiştir. Ehl-i beyt'ten maksat, Hz. Peygamber'in yolundan giden gerçek neslidir. Yoksa neslinden olduğu halde O'nun yolundan gitmeyen ve O'na tâbi olmayan ehl-i beytten sayılmamaktadır.[386] Aynı zamanda Onun sünnet-i seniyyesi de ehl-i beyt olarak ifâde edildiği gibi gerçek muttakîlerin Hz. Peygamber'e en yakın insanlar olduğu ifâde edilmektedir[387] ki, o zaman mânâ şöyle olur: Hz. Peygamber'in sahih sünneti, sefine-i Nuh misali, ona tâbi olanları sahil-i selamete çıkarır ve Cennete kavuşturur. Bunun için Hz. Nuh'un gemisi, nasıl inananların kurtuluşuna vesile olmuş ise Hz. Peygamber'in sünneti de kendisine uyanların kurtuluşuna sebep olacağı için, ehl-i beyt/sünnet-i seniyye, Nûh'un gemisine benzetilmiştir.

Hadîsin ikinci kısmındaki teşbîh ise "bâb-ı hıtta" meselesidir. Bu mesele Kur'ân'da Bakara sûresinde İsrailoğulları ile ilgili anlatılan bir mesele ile alakalı olup özetle şöyledir: Allah, İsrailoğullarına gökten bıldırcın eti ve kudret helvası indirmek vs. gibi bir çok nimetler ihsan eder, Hz. Musa'yı peygamber olarak gönderir, kitab olarak da Tevrat'ı verir. Hz. Musa kavmine bunu tebliğ eder. Onlar da bu kadar nimetler, inanmaya

---

[384] Hâkim, II, 373; İbn *Hacc*er, el-Metalib, IV, 75.

[385] Taberânî, Süleyman b. Ahmd, el-Mu'cemu's-Sağîr, I, 59; II, 24, Sahab org.; İbn *Hacc*er, el-Metalib, IV, 75.

[386] Geniş bilgi için bkz. Elmalılı, VI, 4241; Dalkıran, Sayın, Ehl-i *Sünnet*in Şiî Akîdesine Tenkidleri, İst, 2000, s. 203 vd.

[387] Bkz. Ebû Dâvud, *Fiten*, 1; Ahmed b. Hanbel, V, 235.

yetmezmiş gibi bu verilenlere karşı nankörlük ederler: "Kendisinden kitab getirdiğini söylediğin Allah'ı bize göster, biz gözümüzle görmediğimize inanmayız." diyerek onlar bu ısrarlarında devam ederler. Allah, varlığının alâmeti olarak onları bir sâika/yıldırım ile öldürür. Bir müddet sonra onları tekrar diriltir. Sonra Allah onlara Beyt-i Makdis'e yahut Eriha beldesine girmelerini, orada diledikleri yerden istedikleri nimetlerden yemelerini emreder. Ve beldenin kapısından başlarınızı eğerek girin ve "Hıttatün" deyin, yani bağışlanma dileyin, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım, buyurulur.[388] Burada zikredilen "hıtta" günahlardan bağışlanma dileme, demektir. "Bâb-ü Hıtta" da 'bağışlanma dileme' kapısı demektir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de sahâbilerini bu vakıâya benzetmek suretiyle sahâbilerin yolundan gitmenin bağışlanma vesilesi olacağına dikkat çekmektedir.

b- Hz. Ali'nin Hz. Hârun'a Benzetilmesi

Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) anlatıyor: "Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) Tebük gazasına çıkarken, Hz. Ali'yi Medine'de vekil bırakmıştı. Fakat Hz. Ali, 'Ey Allah'ın Rasûlü! Beni çocuklar ve kadınlar içinde vekil mi bırakıyorsun?' demesi üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), *"Yâ Ali, Bana nisbetle sen, Musa'ya nisbetle Hârun yerinde olmaya razı olmaz mısın? Şu kadar ki, benden sonra peygamber yoktur!"* buyurdu.[389]

Hadîste Hz. Ali (r.a.) Hz. Hârun'a benzetilmektedir. Bu benzetme peygamberlik hususunda değil, idare bakımından yerine kaymakam olarak bırakması açısındandır. Zâten hadîsin sonu da "*Dikkat edin, benden sonra peygamber yoktur.*" ifâdesiyle bunu izah etmektedir.[390]

Kâmil Miras, bu teşbîhi şöyle izah eder: "Yâ Ali! Bu seferde senin benden halife olmaklığın, Musa Peygamberin, Tûr'a giderken, Hârun Peygamberi, halife bırakması gibidir. Rasül-i Ekrem: "Benden sonra peygamber yoktur." sözü ile de bu hilâfetin, nübüvvete vekâlet olmayıp

---

[388] Bkz. Bakara, 2/54-58.

[389] Buhârî, Fazâilü Ashâbi'n-Nebiyy, 9; Tirmizî, Menâkib, 20; İbn Mâce, *Muk.*, 2; Ahmed b. Hanbel, I, 180.

[390] Bkz. Bakillânî, Kitabu't-Temhîdi'l-Evâil ve Telhîsusi'd-Delâil, Beyrut, 1993, s. 457-458, 545.

sair gazâlarda bıraktığı kaymakamlar gibi emâretten ibaret olduğunu ifâde buyurmuştur."[391] Hadîste benzetme yönünün zikredilmemesiyle teşbîh-i mücmel bulunmaktadır.

c- Hz. Hasan ve Hüseyin'in Reyhana Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin için: "*Onlar, dünyadan benim reyhanlarımdır.*"[392] buyurarak onları reyhana benzetmiştir.

Reyhan; Fesleğen/Ballıgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, yaprakları güzel kokulu, beyaz ve pembe çiçekli bir yıllık ve otsu bir süs bitkisidir.[393] Bununla birlikte kokusu güzel olan her bitkiye de reyhan denmektedir. Her ülke halkının "reyhan" kelimesini güzel kokan bitkilerden biri için özel olarak kullandıkları da ifâde edilmektedir.[394] Reyhanın güzel kokulu olması yanında koklayan kişiyi rahatlatması ve kalbe kuvvet vermesi de en büyük özelliklerindendir.[395] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) reyhanın güzel kokusundan dolayıdır ki, "*Birinize reyhan ikram edildiğinde geri çevirmesin. Zira reyhan Cennetten çıkmıştır.*"[396] buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de de iki yerde geçen "Reyhan" kelimesi,[397] "Güzel kokulu ot" ve "rızık",[398] "rahat", "rahmet"[399] mânâlarına gelmektedir. Çocuk da Allah'ın ihsan ettiği rızıklardan birisidir.[400]

Gerek reyhanın güzel kokusundan ve rahatlatıcı özelliğinden, gerekse rızık olmasından dolayıdır ki, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) torun-

---

391 *Miras*, X, 418-419.
392 Buhârî, Fazâlü's-Sahâbe, 22; *Edeb*, 18; *el-Edebü'l-Müfred*, s. 30; Tirmizî, *Menâkıb*, 30.
393 İbn Kayyım, Şemsüddin Muhammed b. Ebi Bekir et-*Tıbb*u'n-Nebeviyyü, Beyrut, ts., s.241; Bağdâdî, Muvaffakuddin Abdullatîf, et-*Tıbb*u mine'l-Kitab ve's-Sünne (Tah: Abdulmu'tî Emin Kala'cî), Beyrut, 1994, s. 110-111; Meydan Larousse, İst., 1971, IV, s., 618; Parlatır, İsmail (heyet), Okul Sözlüğü, Ankara, 1994, s. 292.
394 Bkz. İbn Kayım, et-*Tıbb*u'n-Nebeviyye, 241.
395 İbn Kayyım, s. 241.
396 Tirmizî, *Edeb*, 37; Ebû Dâvud, Tereccül, 13; Nesâî, Zinet, 74. Ahmed b. Hanbel, II, 320.
397 Rahman, 55/12; Vâkıa, 56/89.
398 Râgıb, s. 206; İbn Manzur, II, 459.
399 İbn Manzur, II, 459.
400 İbn Manzur, II, 459

larını böyle bir çiçeğe benzetmiştir. Hadîste, benzetme edatı ile benzetme yönü terk edildiği için teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

2- Genel Olarak Sahabilerin Konu Edildiği Hadîslerdeki Teşbîhler

a- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Sahabe ve Tuz

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ashâbını, yemeğin içindeki tuza benzeterek "*Ashabımın meseli, yemek içindeki tuza benzer. Yemek ancak tuzla iyi olur.*"[401] buyurmuştur.

Yemek, içindeki tuzla tadının kıvamını bulduğu gibi, ümmet de ashabla İslâmî hayatının kıvamını kazanır. Çünkü ashab, Müslüman olarak Hz. Peygamber'i gören ve Müslüman olarak ölen zümredir. Bunlar Hz. Peygamber'den sonra İslâm'ı en güzel şekilde yaşayan, tebliğ eden ve en doğru yolda olan kimselerdir. Bunun için onlar hem Kur'ân'ın hem de Hz. Peygamber'in senâsına mazhar olmuş seçkin insanlardır.

Bir hadîste de Ensar yemek içindeki tuza teşbîh edilir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) irad ettiği son hutbesinde Müslümanların çoğaldığını fakat Ensâr'dan olan sahabilerin azaldığına dikkat çekerek şöyle buyurmuştur. "*... Ey nâs! Hiç şüphesiz müslümanlar çoğalıyor, fakat Ensâr azalıyor, hatta onlar yemek içerisindeki tuz gibi azalmış bulunuyorlar...*"[402] Bu hadîste o gün itibariyle bir yandan müslümanlar günden güne çoğalırken, öte yandan Ensâr da günden güne azalmaktadır ki, tıpkı onların yemek içerisindeki tuz mesabesinde azaldıklarını ifâde etmektedir. Burada Ensâr'ın yemek içerisindeki tuza benzetilmesi şekli Ensar'ın azalması cihetiyledir.

b- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Sahabiler ve Yıldızlar

İbn Ömer'in (r.a.) merfû olarak rivâyet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "*Ashabımın benzeri* (kendileri ile yolların tayin edildiği) *yıldızlar gibidir. Hangisinin sözlerini alsanız, hidayette olursunuz.*"[403]

---

[401] Kuzâî, s. 241; İbn *Hacc*er, el-Metalib, IV, 150.
[402] Buhârî, *Menakıb*, 25; *Menakıb*u'l-Ensâr, 11.
[403] İbn *Hacc*er, *el-Metâlib*, IV, 146; Ayrıca bkz. Kuzâî, s. 241.

Hadîste sahabe-i kiram, geceleri yol tayini için yardımcı olan semadaki yıldızlara benzetilmiştir. Meselâ, kuzey yarım küredeki insanların özellikle de gemicilerin eskiden beri kutup yıldızıyla yönlerini ve yollarını tayin ettikleri bilinen bir gerçektir. Güney yarım küresindeki insanlar için de kutup yıldızı yerine güney haçı (crux) takım yıldızları olarak bilinen yıldızlar aynı vazifeyi yapmaktadır. Benzetme yönü ise, kendileriyle gece karanlığında yolların tayin edilmesidir. Kur'ân-ı Kerîmde "*...Onlar, yıldızlarla da yollarını bulurlar.*" (Nahl, 16/16) buyurularak özellikle karanlık gecelerde yolunu kaybedenler, semadaki yıldızlar vasıtasıyla yönlerini tayin ederek yollarını bulabilirler. Beşer yolculuğunun özellikle âhirzaman karanlığı içerisinde mânevî yolunu kaybedenler için, sahabenin de birer yıldız mesabesinde olduğunu bu hadîs ifâde etmektedir. Böylece sahabeye (meşru dairede) uyanların hedeflerini bulacağı bildirilmiştir. Tıpkı karayollarında bulunan trafik işaretleri ve kedigözlerinin araçların ışığını yansıtarak sürücüye doğru hedefi göstermesi gibi, sahabe de Hz. Peygamber'den aldığı vahyin ışığını insanlara yansıtarak hedeflerine yönlendirmektedir. Sürücüler geceleri, yansıtıcılar olmadığında yollarını şaşırdıkları gibi, Hz. Peygamber'den sonra sahabelerin yolunu takip etmeyen insanlar da mânevî yollarını bulmada şaşırırlar. Bunun için Enes b. Malik'in rivâyet ettiği bir hadîste "*Ümmetim içerisinde ashabımın durumu, kendileriyle yolların bulunduğu yıldızlar gibidir. Onlar battığında/kayıp olduğunda insanlar hayret ve şaşkınlık içerisinde kalırlar.*"[404] buyurulmuştur.

c- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Ensar ve Elbise

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Ensâr'a hitaben; "*Entüm eş-şiâr, ve'n-Nâsü ed-disâr*"[405] buyurmuştur. Şiâr; insanın bedenine en yakın elbiseye denir. Diğer bir ifâde ile içten giyilen elbisedir. Disâr, dıştan giyilen elbiseye denir veya şiarın üstünden giyilen elbisedir. O zaman hadîsin mânâsı şöyle olur: "*Siz, içten giyilen elbisenin vücuda yakınlığı gibi bana insanlardan daha yakınsınız. İnsanlar da üstten giyilen elbise gibi sizden sonra gelmektedir.*" Yani birinci derecede siz bana daha yakınsınız, onlarla

404 İbn *Hacc*er, *el-Metâlib*, IV, 146.
405 Buhârî, *Megâzi*, 56; Müslim, *Zekât*, 139; İbn Mâce, *Muk.*, 11; Ahmed b. Hanbel, II, 419.

benim aramda sizler varsınız, demektir. Burada yakın olma bakımından Ensar içten giyilen elbiseye, diğer insanlar da dıştan giyilen elbiseye benzetilmiştir.

Hadîste teşbîh edatı ve benzetme yönü terk edildiği için teşbîh-i beliğ vardır.

d- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Sefine ve Gemi

Sefîne Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) azatlı kölesinin lakabıdır. Künyesi Ebû Abdirrahman'dır. Kesin olmamakla birlikte isminin Mihran olduğu da söylenir. Bu lakab kendisine çok eşya taşıdığından dolayı bizzat Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Sefine gemi demektir. Sefine; olayı şöyle anlatır: "Biz bir yolculuk esnasında Hz. Peygamber ile beraberdik. Yolculardan bazıları yoruldu, bunlar kılıçlarını, kalkanlarını üzerime koydular. Böylece bunlardan üzerimde birçok şey taşıyordum. Bu durumu gören Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Ente's-Sefine /sen gemisin.*" buyurdu."[406] Böylece Ebû Abdirrahman gemiye benzetilerek, teşbîh edatı ve benzetme yönü zikredilmeden bu teşbîh yapılmıştır. Bu hadîste teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

e- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Halid b. Velid ve Kılıç

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Mûte savaşı esnasında Medine'de iken bir gün, sancaktarların şehit düşmelerini ağlayarak haber verir ve şöyle buyurur: "*.. Sancağı Zeyd aldı, o şehid düştü. Sonra sancağı İbn Revâha aldı, o da şehit düştü. Sonra Allah'ın kılıçlarından bir kılıç aldı. Nihayet Allah onlara fethi nasip etti...*"[407] Bu hadîste, "Allah'ın kılıçlarından bir kılıç"tan maksat Halid b. Velid'dir.[408] Bu ifâdenin irâdından sonra Hz. Halid "Seyfullah" diye şerefli bir lakabla yâd edilegelmiştir.[409] Bu eşsiz dâhi kumandan müslüman oluşundan (1 safer 8 h.) itibaren Hz. Peygamber'in

406 Ahmed b. Hanbel, V, 220, 221; Açıklaması için bkz. Mubarekfûrî, VI, 395; Canan, *K. S. M. T. Ş.*, VI, 411.
407 Buhârî, *Megazi*, 44; Ahmed b. Hanbel, V, 299; İbn Kesîr, el-Bidaye, III, 467.
408 Hayatı için bkz. Fayda, Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid.
409 *Aynî*, XVII, 269.

bütün gazvelerinde bulunmuş, bütün seferlerinde O'nun rızasına uygun hareket etmiş, askeri kabiliyet ve gücünü ortaya koymuştur. Geç müslüman olmasına rağmen Hz. Peygamber onu diğer ashabından ayırmamış, kendisine sevgi ve yakınlık göstermiş, gerektiğinde kendisini tenkid etmiş, onda menkuz olan askeri kabiliyetleri takdir ve teşvik etmiş, İslâm'ın, imânın ve Kur'ân'ın neşrinde onun bu kabiliyetinden istifâde etmiş ve kendisine "Seyfullah" ünvanını vermiştir[410]

Hadîste sadece müşebbehün bih zikredildiği için burada açık istiâre bulunmakla birlikte teşbîh-i beliğ de vardır.

f- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Hz. Zeynep ve Uzun Eli

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün hanımlarına "*Eli en uzun olanınız en önce bana kavuşacaktır (ölecektir).*"[411] buyurur. Bunun üzerine hanımları birbirleriyle kollarını ölçüşürler. Hz. Sevde'nin elinin en uzun olduğu ortaya çıkar. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra ilk olarak, hanımlarından Hz. Zeynep (ra.hâ) vefat eder. Bunun üzerine anlaşılır ki, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), "Eli uzun olması" ifâdesinden maddî uzunluğu değil mânevî uzunluğu, yani hayırda ve fazla tasaddukta bulunmayı kastettiği anlaşılmıştır. Hz. Zeynep de sağlığında çokça tasaddukta bulunan bir kadındı. Dolayısıyla zaman, Hz. Peygamber'in gaybî olan bu haberini doğrulamıştır.

Böylece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tasaddukta bulunmayı, başkalarının yardımına uzanan eli, maddî olarak uzun olan "el"e benzetmiştir. Bu şekildeki bir teşbîh ve anlatım daha beliğ ve daha etkilidir.[412]

Buna benzer bir hadîste de ezân okuyanların sevaplarını dolayısıyla ezanın faziletini beyan sadedinde "*Ezan okuyanlar kıyamet gününde boyca en uzun kimselerdir.*"[413] buyurulmaktadır. Bu hadîs üzerinde bir çok yorumlar yapılmakta ve bunu zahirî mânâda anlayanlar olduğu gibi bunun, ezan okuyan kişinin alacağı sevabın çokluğundan kinaye olduğunu

---

410 Fayda, s. 229.
411 Buhârî, *Zekât*, 11; Nesâî, *Zekât*, 59; İbn Fûrek, 113.
412 Bkz. Kardâvi, Yusuf, *Sünnet*i Anlamada Yöntem (Terc. Bünyamin Erul), İst., 1991, s. 172.
413 Müslim, *Salât*, 8; Ahmed b. Hanbel, III, 95.

ifâde edenler de vardır.[414] Kanaatimizce de bu ikinci anlayış daha isabetlidir. Çünkü başka bir hadîste de "*Ezanın ulaştığı yerlerdeki canlı, cansız tüm varlıkların âhirette ezan okuyan lehine şehâdette bulunacakları*"[415] bildirilmiştir. Hattâbî buradaki "Ezanın ulaştığı yerler" ifâdesinin de teşbîhî ve temsîlî bir kelam olduğunu söyler.[416]

3- Genel Olarak Mü'min Kelimesinin Yer Aldığı Hadîslerdeki Teşbîhler

a- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Mü'min ve Hurma

Abdullah İbn Ömer (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında oturduğumuz bir zamanda, hurma ağacı özü getirildi ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

– "*Ağaçlardan bir ağaç vardır ki, onun meseli Müslüman bir kişinin durumu gibidir, yaprakları dökülmez. O ağaç hangisidir? Bana haber verin.*"

Oradaki insanlar, bâdideki/çöldeki ağaçların isimlerini saydılar, ben ise içimden onun hurma ağacı olduğunu düşündüm ve onun hurma olduğunu söylemek istedim. Sonra baktım ki, orada bulunanların yaşça en küçüğü ben idim, sustum.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*O ağaç hurma ağacıdır.*" dedi.

Ben durumu Hz. Ömer'e anlattım. O da şöyle dedi: "Eğer o düşündüğünü söylese idin bana şundan şundan daha sevimli olurdu."[417]

Bir çok ahkâmı ihtivâ eden bu hadîsten, İbn Kayyım el-Cevziyye (v.751/1350) şu mânâları çıkarmaktadır:

1- Bir âlimin meseleleri arkadaşlarına arz etmesi, onları alıştırması ve onları denemesi,

2- Meseleleri darb-ı mesel ve teşbîhle anlatması,

---

[414] Bu konuda bkz. *Tahâvî*, Ebû Ca'fer, Müşkilü'l-Asâr, Beyrut, ts., I, 81-82.

[415] Bkz. Ebû Dâvud, *Salât*, 31; Nesâî, *Ezân*, 14; İbn Mâce, *Ezân*, 5.

[416] Hattâbî, *Meâlimi*'s-*Sünen*, I, 133.

[417] Bkz. Buhârî, *İlim*, 51; Ayrıca bkz. Müslim, *İlim*, 4, 5, 14.

3- Sahabe içinde bulunan küçüklerin büyüklere karşı hayaları ve büyüklerin yanında konuşmamaları,

4- Çocuğunun doğruya isabet etmesi ve muvafakat etmesinden dolayı adamın sevinmesi,

5- Çocuğun, babasının yanında babasının bilmediği bir şeyi söylemesinin nâhoş olmayıp böyle bir durumda herhangi bir sû-i edeb bulunmadığı,

6- Bir müslümanın hurma ağacına benzetilmesi; hurma ağacının hayrının çok, gölgesinin devamlı, meyvesinin güzel ve sürekli mevcut olmasından dolayıdır.

Hurma; yaş, kuru ve olgunlaşmış olarak yenir. Hurma; hem gıda, hem devadır. Hem kût/gıda ve tatlıdır. Hem meşrubat hem meyvedir. Dalları, bina yapımında kullanılır. Aynı zamanda âlet ve kap yapılır. Yapraklarından hasır, sepet ve yelpaze, lifinden de ip, minder vs. yapılır. Çekirdeği develere yem olduğu gibi ilaç ve sürme yapımında da kullanılır.

Yine hurma ağacının güzelliği, meyvesinin güzelliği, görünümünün güzelliği, heyetinin güzelliği, hurmalarının dizilişinin güzelliği, yapılışının güzelliği, bakıldığında gönlü hoş etmesi, tefekkürle nazar edildiğinde yaratıcısını ve fâtırını hatırlatması, yaratıcısının sanatının bedeatını, O'nun kemâl-i kudretini ve hikmetinin tam oluşunu göstermesi gibi özellikleriyle mahza hayırdır ve zâhirî ve bâtınî olarak her yönü ile faydalıdır. İşte bu cihetlerle hurma ağacına, mü'min bir kişiden daha fazla benzeyen bir şey yoktur."[418] diyen İbn Kayyım, Hurma ağacının şu özelliğine de dikkat çekmektedir. Hurma ağacı öyle bir ağaçtır ki, onun kütüğü Hz. Peygamber ayrıldığında O'na olan yakınlığından, iştiyakından ve O'nun kelamını dinlemeye olan şevkinden dolayı inleyen bir ağaçtır. Yine Hz. Meryem'in, altında Hz. İsa'yı dünyaya getirdiği bir ağaçtır."[419] Bu ve benzeri hikmetlerinden dolayı olmalı ki, Kur'ân'da yirmi yerde zikredilmektedir.[420] Kezâ bir hadîste de "*Mü'minin misali, Hurma ağacına*

418 İbn Kayyım, s. 310 311.

419 İbn Kayyım, s. 311.

420 Abdulbaki, Fuad, el-Mu'cem el-Müfehres, İst, 1987, s. 690; (Kur'ân'da; En'âm, 6/99,141;

benzer, hurma ağacından ne alırsan sana fayda verir."[421] buyurulması da konu açısından dikkat çekicidir.

Hadîste müşebbeh; müslüman, müşebehün bih; hurma ağacı, vech-i şebeh de hurma ağacının her cüz'ünün bir iş için faydasının bulunması ve onunla faydalanmanın daimi olmasıdır.[422] Mü'min'de asıl olan da imânıdır. İmânın her şeyi insana faydalıdır. Kim imândan bir şey alırsa istifâde eder. İmânın hasiyetlerinden istifâde eden müminler de her zaman hem bizatihi kendisine hem de başkalarına faydalı olan değerli şahsiyetlerdir.[423]

b- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Mü'min ve Sümbül

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) mü'minlerin misalini farklı şeylere benzeterek şu temsîllerle anlatır. Bir hadîsinde "*Mü'minin misâli sümbüle benzer. Bazen* (sağa sola) *meyleder, bazen dik durur.*"[424]

Bir başka hadîste "*Mü'minin misâli sümbüle benzer. Bazen dik durur, bazen* (sağa sola) *eğilir. Kafirin misâli ise çam ağacına benzer, dik durur durur,* (birden yere) *devriliverir, farkında bile olmaz.*"[425]

Bir diğer hadîste "*Mü'minin misâli taze ekine benzer, bazen kızarır, bazen de sararır. Kâfir de çam ağacına benzer.*"[426]

Bir diğer hadîste "*Mü'minin misâli taze ekine benzer, rüzgâr hangi taraftan eserse öbür yana eğer, rüzgâr durunca o da doğrulur. İşte mü'min de böyledir. Belalara maruz kalır. Fâcir* (günahkar) *da çam ağacına benzer, Allah dilediği zaman onu devirinceye kadar sert ve dik durur.*"[427]

Hadîslerde mü'minler taze ekine, kâfirler ve günahkarlar da çam ağa-

---

Kehf, 18/32; Tâhâ, 20/7; Şuarâ; 26/148; Kâf, 50/10; Kamer, 54/20; Rahman, 55/ 11, 68; Hâkka, 69/7; Abese 80/29; Meryem, 19/23, 25; Bakara, 2/266; Ra'd 13/4; Nahl 16/11,67; İsrâ 17/91; Mü'minûn, 23/19; Yâsin, 36/34.)

421 *Râmehurmüzî*, 68; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8145.

422 Bâbânzâde, I, 69.

423 Bkz. *Tâhûn*, III, 329-330.

424 Ahmed b. Hanbel, III, 349, 387, 394; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no:8148.

425 Buhârî, *Tevhîd*, 31; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no:8149.

426 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no:8150.

427 Buhârî, *Tevhîd*, 31; *Râmehurmüzî*, 82; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no:8151.

cına benzetilmiştir. Mü'minlerin ekine benzetilmesi; en hafif bir rüzgarla sağa sola eğilmesi ve sallanması cihetiyledir. İşte mü'minin de başından, bedeninden, malından ve yakınlarından hiç bir zaman bela ve musîbet eksik olmaz. Fakat bu musîbetler hiç bir zaman onu yere yatıramaz, bu musîbetlerden dolayı sağa sola eğilerek ıstıraplar içerisinde kalırsa da, bu bela ve musîbetler uzaklaştığında hemen doğrulur. Kâfir ise hep dik dururken Allah birden bire bir musîbet verir, maddî ve mânevî olarak hemen yıkılıverir ya da hiç farkına bile varmadan Allah onun canını alıverir. Tıpkı kuvvetli bir rüzgâr karşısında yere devriliveren çam ağacı gibi.

c- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Mü'min ve Ayna

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Mü'min, mü'minin aynasıdır. Eğer onda bir ezâ görürse onu kardeşinden gidersin."*[428]

Hadîste Müslüman aynaya benzetilmiştir. Çünkü kişi aynaya baktığında üstünde başında bulunan ve ayıp sayılan şeyleri görür ve onları giderir. Bir mü'min de mü'min kardeşinin aynası mesabesindedir. Ona baktığında onda bulunan güzel meziyet ve sıfatlardan kendisinde bulunmayanları alır ve onun gibi güzel hasletlerle vasıflanmakla birlikte kendisinde gördüğü kötü vasıfları giderir.

Aynı şekilde bir mü'min, mü'min kardeşinin kendisinde göremediği maddî ve mânevî ayıpları kardeşine gösterir, ona nasihat eder, ikaz eder, ta ki dünyada toplum içerisinde, âhirette de Allah'ın huzurunda mahcup olmasın. Zaten hadîste de benzetme yönü zikredilerek, "*Eğer onda bir ezâ görürse onu kardeşinden gidersin.*" ifâdesiyle kişinin, müslüman kardeşinin kendisinde göremediği, kendisine veya başkalarına zararı olan kusurlarını ikaz ederek veya ona duâ ederek ondan izale etmesi emredilmektedir.[429] Mümin, kardeşini yanında olduğunda uyardığı gibi onu gıyabında da ona gelecek olan her türlü kötülüklerden korur ve onun ihtiyaçlarına yardımcı olur. Ona şefkat etmeye ve elinden geldiği kadarı ile yardımcı olmaya çalışır.[430]

---

428 Ebû Dâvud, *Edeb*, 49; Tirmizî, *Birr*, 18; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 9142.
429 *Mubârekfûrî*, VI, 47.
430 Bkz. Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 9142; *Münâvî*, VI, 252.

Hadîste teşbîh edatı ile benzetme yönü terk edildiği için teşbîh-i beliğ vardır.

d- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Mü'minler ve Yalçın Bina

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) iki elinin parmaklarını birbirine geçirerek, *"Mü'minin, Mü'mine bağlılığı, taşları birbirine kenetli, biri birine kuvvet veren yalçın bina gibidir."*[431] buyurur.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîsi ile müslümanlar arasında olması arzu edilen tesanüdü, bağlılığı, birliği, resaneti kavlen bir binaya benzeterek ifâde ettiği gibi, iki elinin parmaklarını da birbirine geçirerek bunu fiilen de göstermiştir.[432] Böylece Hz. Peygamber hem hariçten bir misal vermiş, hem de elleri ile de bu birlik ve tesanüdün vasfını göstermiştir.

Hadîste benzetme yönü, bazısı bazısına destek vermesi olarak zikredilmektedir ki, mü'minlerden bazıları madden ve mânen kuvvetli, bazıları da zayıf olur. Taşların yan yana, üst üste gelerek birbirlerine destek oldukları ve harç ile birbirlerine kenetlendikleri gibi mü'minlerin de imân harcı ile birbirlerine kenetlenmeleri, zayıfı ve kuvvetlisi ile birbirlerine maddî ve mânevî destek olmaları gösterilmiştir. Kuvvetli mü'minler bir binanın direkleri ve köşe taşları mesabesinde olup zayıf olanlar da bunların desteği altında kuvvet kazanacaklardır. Böyle sağlam bir binaya hariçten zararlı şeylerin ve düşmanların girmesi zor olur. Aksi takdirde ayrı ayrı kalırlarsa, harcı olmayan binanın içerisine hariçten bir çok zararlı şeyler girer hatta taşları zamanla yıkılarak bina harap olur. Aynen bunun gibi, mü'minler de eğer birbirleri ile böyle kenetlenip birlik teşkil etmez, bir araya gelerek tek kuvvet haline gelemez ve kuvvetli bir imânla birbirlerine bağlanamazlarsa o zaman hem mağlup olur hem de sosyal çöküntüye maruz kalırlar.[433]

Bu temsîli Kur'ân'da da görmekteyiz. Saff sûresinde "*Muhakkak Allah, kendi yolunda kurşunla kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışan mü'minleri sever.*" (Saff, 61/ 4) buyurulmaktadır. Âyette, savaş vs. gibi

431 Buhârî, *Mezâlim*, 9; *Salât*, 88;Tirmizî, *Birr*, 18; Nesâî, *Zekât*, 67; Ahmed b. Hanbel, 404.
432 *Miras*, VII, 366; XII, 134-135; Ayrıca bkz. *Mubârekfûrî*, VI, 47.
433 Bkz. *Tâhûn*, III, 434-435.

musîbet zamanlarında, hatta diğer zamanlarda bile mü'minlerin nasıl olması gerektiğine dikkat çekilerek, kurşunla perçinlenmiş yekpâre bir bina misâli olmaları gerektiği ifâde edilmektedir.

e- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Mü'minler ve İtaatkâr Deve

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) mü'minlerin tevâzudaki durumunu şu temsîl ile anlatmaktadır: *"Muhakkak ben sizi, gecesi gündüzü gibi olan ve asla şüpheye mahal olmayan apaydın bir din üzere bırakıyorum. Benden sonra ancak helâk olacak olan, ondan ayrılır. Sizden yaşayanlar bir çok ihtilaf görecek. Siz, bildiğiniz sünnetime ve hidayete erdirilmiş olan Hülefâ-i Raşidin'in yoluna tabi olunuz. Bunlara âdetâ azı dişlerinizle sıkı sıkı tutununuz. Başınızdaki Habeşli bir köle de olsa ona itaat edin. Çünkü mü'min, cemel-i enif gibidir. Nereye çekilirse itaat eder."*[434]

Hadîste geçen "Cemel-i enif" yuları burnundan bağlanmış, küçük büyük herkesin istediği yere çekmesiyle giden itaatkâr deve demektir. Bir mü'min de kibri ve gururu terk ederek, mütevâzi ve uysal olması sebebiyle meşru dairede âmirine karşı itaatkar olur. Peygamberimiz burada benzetme yönü olan itaat etmeyi önce zikredip "*Habeşli bir köle de olsa ona itaat edin.*" buyurarak, âmirlere itaat edilmesi gerektiğini bir temsîl ile ifâde etmişlerdir.

Hadîsteki diğer bir teşbîhle sünnete sarılmanın keyfiyeti belirtilerek, *"Onu azı dişlerinizle ısırınız."* ifâdesi, bir şeyi azı dişi ile sıkı sıkıya ısırıp bırakmayanın yaptığı gibi müslümanların ona sıkı sıkıya tutunmaları gerektiğini göstermektedir. Veya bu teşbîh, bir şeyi azı dişi ile sıkı sıkıya ısırıp bırakmayanın gösterdiği sabır gibi müslümanların sünnete uyma konusunda karşılaşabilecekleri musîbetlere karşı aynı sabır ve sebatı göstererek dişlerini sıkmalarını ifâde etmektedir. Dilimizde zorluklara karşı "Dişini sıktı." ifâdesi de sebat edilerek zorlukların üstesinden gelmeyi ifâde eder.

Hadîste geçen diğer bir teşbîh de "*Gecesi gündüzü gibi, açık ve net bir din üzerine bırakıyorum.*" buyurularak dinin şüpheye mahal olmayacak

434 İbn Mâce, *Muk.*, 6.

şekildeki aydınlığının "gecesinin bile gündüz gibi" olduğu ifâdesiyle anlatılmasıdır. Peygamberimizin bıraktığı bu aydın olan din, Kur'ân ve sahih Sünnettir. Bunlar o kadar açık ve aydındır ki bunlara sarılanlar asla dâlâlete düşmezler, yanlış yola gitmezler. Dînin bu aydınlığı ve aydınlatıcılığı, gündüzün aydınlığına benzetilmiştir.

f- Benzetme Sanatının İki Tarafi Olarak Mü'min ve Arı

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Müminin misali, bal arısına benzer ki, o* (arı) *sadece temiz olanı yer, sadece temiz olanı bırakır.*"[435] buyurarak mü'mini bal arısına benzetmiştir.

Burada Mü'minin bal arısına benzetilmesi; bal arısının bal yapmadaki mahareti, eziyetinin azlığı, küçüklüğüyle beraber çalışkanlığı, zekice hareketliliği, kanaatkarlığı, menfaatının büyüklüğü, pisliklerden uzak olması, başkasının kazancını yememesi, emirine olan itaati bakımından arının dikkat-ı şayan olması cihetiyledir. İşte mümin de en azından bu şekildeki davranışlarıyla arı gibi olmalıdır. Ancak arının çalışmasına dışarıdaki karanlık, bulut, rüzgar, duman, su ve ateş mani olur. Bunun gibi mü'minin de hayırlı işler yapmasına, gaflet karanlığı, şüphe bulutları, fitne rüzgarları, haram dumanları ve heva ateşleri engel olur.[436] Bu benzetme şöyle bir mânâyı da hatırlatmaktadır: Arı nasıl Allah'ın vahyine mazhar olarak yuvasını yapar, temiz şeyler yer ve güzel ve temiz olan balı bırakırsa, aynen bunun gibi kendisine Kur'ân'ın vahyedildiği bir mü'min de bu vahye göre hareket eder, yuvasını ona göre yapar, helal ve güzel olanlardan yer, güzel hizmetlerde bulunur ve dünyadan giderken de arkasında güzel işler bırakır. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm'de "*Ey imân edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temizlerinden (helal olanlarından) yiyin...*" (Bakara, 2/172) buyurulmaktadır. Bir başka âyette de "*Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yiyin ...*" (Mâide, 5/88) buyurulur. Bu şekildeki bir hareketle mü'min de arıya benzemiş olur.

---

[435] Ahmed b. Hanbel, II, 199; *Râmehurmüzî*, 65; Beyhakî, *Şuab*, V, 58; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8147.

[436] Bkz. *Münâvî*, V, 512.

g- Mü'min ve Bal

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: "*Allah bir kuluna hayır murad ettiği zaman, onu ballandırır.*"

– "Onu ballandırmak nedir (mâ aselehü), yâ Rasûlallah?" diye sorulur.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de:

– *"Allah o kişiyi ölümünden önce amel-i sâlihi işlemeye muvaffak kılar ve onu bu hal üzere kabzeder."* buyurur.[437] Bir başka rivâyette de "*Allah bir kuluna hayır murad ettiği zaman, onu ballandırır.*"

– "Onu ballandırmak nedir yâ Rasûlallah?" diye sorulur.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de:

– "*Allah o kişiyi ölümünün önünde (beyne yedey mevtihi) onu razı edecek amel-i salihi işlemeye muvaffak kılar ve etrafındakileri de ondan râzı eder.*"[438] şeklinde geçmektedir.

Yiyecek bir şeye bal katıldığında o şey ballandırılmış olur ve yenirken insanın ağzında bıraktığı lezzet ve tat, yiyenin iştihasını ve zevkini arttırır. Bu hadîste de Allah'ın hayır murad ettiği kulunu ballandırması, kişinin eceli gelmeden önce onu salih amel işlemeye muvaffak etmesi ve yaptığı amellerden tat almasını lutfetmesinden müsteârdır. Burada kulun amel-i salihe muvaffak kılınması içine bal katılmış bir yiyeceğe benzetilmiştir. Böylece amel-i salih işleyen amelinden tat ve lezzet almakla tatlanmış olur. O kişiyi gören ve bilen salih ve muttakî kişiler de onun bu halinden memnun olurlar. Yani Allah başkalarını ondan razı eder. Dolayısıyla burada istiâre-i tasrihiyye vardır.

İkinci rivâyette bulunan "*Ölümünün önünde (beyne yedey mevtihi)*" ifâdesindeki "beyne yedey", iki elinin arası mânâsında olmasına rağmen burada zaman anlamında kullanılmaktadır. Burada da ölüm, iki eli bulunan bir şahsa benzetilmiş ve onun levâzımından olan elleri zikredilmiştir ki ellerin ölüme nisbet edilmesiyle burada, istiâre-i tahyiliyye bulunmaktadır.[439]

---

437 Ahmed b. Hanbel, IV, 200.

438 Şerif, s. 21.

439 Bkz. Zeynî, 22.

4- Alimlerin Konu Edildiği Hadîslerdeki Teşbîhler

a- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Alimler ve Peygamberler

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Ümmetimin âlimleri, Beni İsrail'in peygamberleri gibidir."*[440] buyurarak ümmetinin âlimlerini Benî İsrâil'in peygamberlerine benzetmiştir. Buradaki benzetme yönü, peygamberlik ve risâlet cihetiyle değil, İslâm'ı insanlara tebliğ etme ve uzak beldelere İslâm'ın hakikatlarını ulaştırma cihetiyledir. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Muhakkak âlimler peygamberlerin vârisleridir.*[441] *Şüphesiz peygamberler ne dinar ne de dirhem bırakırlar. Peygamberler miras olarak ancak ilim bırakırlar. Kim peygamberlerin mirası olan ilmi alırsa tam bir haz ve hisse almış olur.*"[442] hadîsi ile, "*Alimler yeryüzünün lambaları, peygamberlerin halifeleri ve varisleridir.*"[443] hadîsi, âlimlerin ilim ve bu ilimle insanları aydınlatması bakımından peygamberlerin yaptığı tebliğ vazifesine benzemesi yönüne dikkat çekmektedir.

Hadîste benzetme yönü açıkça zikredilmediği için teşbîh-i mürsel bulunmaktadır.

b- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Âlim ve Hz. Peygamber

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) âlimin âbide olan üstünlüğünü, kendisini en aşağı derecede bulunan bir sahabeye olan üstünlüğüne benzeterek şöyle buyurur: "*Alimin, âbide üstünlüğü, benim sizin en aşağı derecede olanınıza olan üstünlüğüm gibidir.*"[444] Böylece, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir âlimin, avâmdan olan bir âbidden ne kadar üstün olduğunu ve ilmin insanı ne kadar yücelttiğini veciz olarak bu teşbîhle beyan etmiştir.

Bir başka hadîste de "*Âlimin âbide olan üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir.*"[445] Bu hadîste âlimin âbide olan üstün-

---

[440] *Aclûnî*, II, 64.
[441] Buhârî, *İlim*, 10.
[442] İbn Mâce, *Muk.*, 17; Ebû Dâvud, *İlim*, 1; Dârimî, *Muk.*, 32; Ahmed b. Hanbel, I, V, 196.
[443] Ahmed b. Hanbel, III, 157; *Aclûnî*, 65.
[444] Tirmizî, *İlim*, 19; İbn Mâce, *Muk.*, 17; Dârimî, *Muk.*, 29.
[445] Ebû Dâvud, *İlim*, 1; Tirmizî, *İlim*, 19; İbn Mâce, *Muk.*, 17; Ahmed b. Hanbel, V, 197; İbn Abdilberr, s. 39, 42; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no:5860.

lüğü, Leyle-i bedirdeki kamer'in diğer yıldızlara olan üstünlüğüne teşbîh edilirken, ikinci bir teşbîh daha yapılmaktadır ki, o da âlimin kamere benzetilmesidir. Ay'ın kendisi bizatihi ışığın kaynağı değildir. O, nûrunu güneşten alır, dünyaya neşreder, yeryüzünü aydınlatır. Bunun için Kur'ân'da Güneş'e sirâc[446] ve ziyâ,[447] Ay'a da nûr[448] denmiştir. Alim de nûr olan ilmini, Hz. Peygamber'in şems-i nübüvvetinden alır, insanlığı aydınlatır. Alimin bizatihi kendisinden değildir. İbadet sadece kişinin kendi kemâli ile alakalı olan bir durumdur, başkasına sirayet etmez, ya da hâli ile az aydınlatır. İlim, sahibini aydınlattığı gibi başkalarına da sirayet eder.[449] Ay'ın, aldığı nûru yansıtması ve aydınlatıcılığı diğer yıldızlardan ne kadar fazla ise âlim de, hem ilmi hem de ameli ile çok daha fazla yansıtıcı ve toplumu aydınlatıcı olması bakımından âbidden o kadar üstündür.

Bir başka hadîste âlimin mertebesinin âbidden yetmiş derece daha üstün olduğu ifâde edilerek, "*Mü'min bir âlim, mü'min bir âbidden yetmiş derece daha üstündür.*"[450] ki bu iki derece arasında, hızlı giden bir atın yürümesiyle yüz senelik bir mesafenin olduğu ifâde edilmektedir.[451] Bir başka rivâyette de "*Alimin âbide olan üstünlüğü, Peygamberin ümmetine olan üstünlüğü gibidir.*"[452] ve "*...benim ümmetime olan üstünlüğüm gibidir.*"[453] buyurulmaktadır. Böylece âlimin âbide üstünlüğü, zikredilen teşbihlerle anlatılmış olmaktadır.

c- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Ehil Olmayana İlim Öğretmek ve Layık Olmayana Gerdan Takmak

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "*İlim öğrenmek her müslümana farzdır. Ehil olmayan insanların yanına ilim bırakmanın/ öğretmenin misali*

446 bkz. Nebe', 78/13; Furkan; 25/61.
447 bkz. Yunus, 10/ 5.
448 bkz. Furkan, 25/ 61; Yunus, 10/ 5.
449 Bkz. *Münâvî*, IV, 433.
450 İbn Abdilberr, s. 21; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 5862.
451 Bkz. *Münâvî*, IV, 433.
452 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 5863.
453 İbn Abdilberr, s. 20; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 5858.

domuzların boynuna cevher, inci ve altın gerdanlık takan adamın misali gibidir."[454] buyurmuştur. Hadîste iki noktaya dikkat çekilmektedir.

Birinci nokta; "*İlim öğrenmenin her müslümana farz olması*"[455], her müslümanın öğrenmesinin üzerine farz-ı ayn olduğu ilimlerdir. Bunlar bazı kişilerin bilmesi ve yapması ile diğerlerinin üzerinden sorumluluğu kaldırmayan, bizatihi kişinin, Allahı tanıması ve bilmesi, ibadetini doğru olarak yapabilecek kadar gerekli olan ilmihal bilgileri, helâl ve haramları ayırt edecek kadar bilmesi gerekli olan dînî ilimlerdir. Her müslümanın öğrenmesi ve araması gereken ilim budur. Özet olarak, âlimlerin bu konuda farklı yorumları olmakla birlikte genel kanaat bu merkezdedir.

İkinci nokta ise; "*Ehil olmayan insanlara ilim öğretmenin domuzların boynuna cevher, inci ve altın gerdanlık takmak gibi*" olduğudur ki bu, ilmi, ehil olmayana vermemektir. Bu da farz-ı kifaye olan ilimlerdir. Bu ilimler, dînî ve fennî ilimlerde ve bunların alt bölümlerinde derinleşmek ve konunun uzmanı olmak gibi, bazı kişilerin öğrenmesi ile diğerlerinin üzerinden sorumluluğu kaldıracak olan ilimlerdir. İşte Peygamberimiz bu hususta ilmin ehil olmayana verilmemesini zikrederek ehil olana öğretilmesine dikkat çekmektedir. Peygamberimizin, "*İnsanlar madenler gibidir.*"[456] hadîsi ile her insanın farklı kabiliyet ve özelliklere sahip olduğunu belirttiği gibi, bir insanın da her ilmi öğrenmesi ve onda ihtisas sahibi olması düşünülemez. Fakat farklı insanlar, kabiliyetlerine uygun olan farklı ilimlerde uzman olabilirler. Durum böyle olunca bir eğitimci ya da bir velinin, öğrencisinin yeteneklerini iyi tesbit ederek kabiliyetine göre öğretmesi gerekmektedir. Aksi takdirde ehil olmayan veya öğrencinin yeteneğine uymayan bir ilmin öğretilmesi en âdi ve necis bir hayvan olan domuzu, en kıymetli cevherlerle süslemek gibi bir durum olacaktır. Neticede bu, cevherlerin zayi edilmesi demektir. İlmi de ehil olmayanlara veya anlayamayanlara ya da kıymetini bilmeyenlere, öğrendiğiyle amel etmeyenlere ve başkalarına öğretmeyenlere öğretmek, onu zayi etmektir.[457] Çünkü

---

454 İbn Mâce, *Muk.*, 17; İbn Abdilberr, s. 147.
455 İbn Abdilberr, s. 1-4; Heysemî, I, 119, 120.
456 Buhârî, *Enbiyâ*, 19.
457 Bkz, Suyûtî, *el-Câmi*, h.no: 11; *Münâvî*, I, 52.

kıymetli mallar kıymetsiz ellerde değersiz olur. İşte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ilmin ehil olana öğretilmesini böyle beliğ bir teşbîhle anlatmıştır. Bu mesel, İncil'de şöyle ifâde edilmektedir: "Kutsal olanı köpeklere vermeyin. Encilerinizi domuzların önüne atmayın. Yoksa bunları ayakları ile çiğnedikten sonra dönüp sizi parçalayabilirler."[458]

Bu hadîs, bir taraftan her müslümanın ilim öğrenmesinin farz olduğunu ifâde ederken diğer taraftan ehil olmayana ilim öğretilmesinin abesle iştigal olduğunu vurgulayarak bize şunu hatırlatmaktadır: Her müslümanın, birinci maddede zikrettiğimiz lüzumlu olan dini bilgileri kazandıktan sonra, kabiliyet ve yeteneklerine uygun olan sahalara yönelmesi ve ayrıca eğitimcilerin öğrencilerini kabiliyetlerine göre branşlara ve işlere yönlendirmelerinin gerekliliğini göstermektedir. Bu düstur müslümanlar için geçerli olduğu kadar tüm insanlık için de geçerli bir husustur. Ancak böyle bir düsturun müslümanların elinde olması sebebiyle öncelikle onların bu hususu dikkate almaları gerekir.[459] Fakat maalesef, bugün bunu başkalarının müslümanlardan daha iyi uyguladıkları da gözardı edilemeyecek acı bir gerçektir.

Yirmi birinci yüzyıla girdiğimiz şu zamanda ve ilk öğretimden itibaren branşlaşmayı hâlâ başaramadığımız ülkemizde Millî Eğitimimizin üzerinde durduğu bu meseleyi, temsîlî bir teşbîhle bin dörtsüz küsür sene önce ortaya koyan Hz. Peygamber'e ve O'nun bu küllî düsturuna insanlığın, özelliklede müslümanların bu gün ne kadar muhtaç olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

d- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Öğrendiğini Öğretmeyen ve İnfakta Bulunmayan Servet Sahibi

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) öğrendiğini öğretmeyenin hâlini şöyle bir temsîl ile anlatır: "*İlim öğrenip de onu öğretmeyenin hali, kenz/mal, servet biriktirip onu infak etmeyenin durumuna benzer.*"[460]

---

458 İncil, Petrus, 3, s. 485.
459 Bkz. Hatipoğlu, I, 387-389.
460 İbn Abdilberr, s. 161; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8137.

Hadîste muallim hazineye benzetilmiştir. İlim de hazinede bulunan kıymetli mallara teşbîh edilmiştir. Burada muallimin kenze benzetilmesi, ilmin herkese faidesi olduğu içindir. Ancak ilim bâki, hazine fânidir. Hazineden infak ettikçe maddî olarak mal eksilir. İlim öğrettikçe artar. Bir âlime yaraşan da öğrendiği ilmi başkalarına da öğretmesidir. Burada ilmin azlığından ya da çokluğundan öte, öğrenilen ilmin öğretilmesi ve insanların iyi şekilde eğitilmesi sağlanarak ifsatlarının önüne geçilmesidir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "*Faydasız ilmin misali, Allah yolunda infak edilmeyen hazinenin durumu gibidir.*"[461] buyurur.

Bu hadîs, eğitim ve öğretim açısından ele alındığında, toplumun eğitilmesi için, bilen her ferde öğretme sorumluluğunun yüklenildiğinin ve Hz. Peygamber'in eğitime ve öğretime ne kadar önem verdiğinin göstergelerinden sadece biridir.

e- Benzetme Sanatının İki Tarafı Olarak Küçükken İlim Öğrenmek ve Taşa Yazı Yazmak

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Beşikten mezara kadar ilmi tahsil edin.*"[462] buyurmak suretiyle ilim öğrenmenin belirli bir yaşı olmadığını ifâde etmiştir. Ancak ilmi iyi ve kalıcı şekilde öğrenmenin en uygun zamanı küçüklük dönemi olduğu da ifâde edilmiş ve bu bir temsîl ile şu şekilde anlatılmıştır. "*Küçüklüğünde ilim öğrenenin misali taşa nakış yapan gibidir. Yaşlılığında ilim öğrenenin misali ise su üzerine yazı yazanın durumu gibidir.*"[463] Burada, küçük yaşta iken ilim öğrenenin hâli taşa nakış yapana, ihtiyarlığında ilim tahsili yapanınki ise suya yazı yazana benzetilmiştir. Hadîsteki benzetme yönü ilmin kolay kavranılması ve kalıcılığıdır. Taş üzerine yapılan nakış nasıl kalıcı özelliğe sahipse, küçük yaşta dünyevî meşguliyetlerden uzak olan bir zihne de ilim öyle yerleşir ve kolay kolay unutulmaz. Fakat, su üzerine yazılan yazının kaybolması gibi yaşlılıkta öğrenilen ilim de çabuk unutulabilir. Bununla birlikte beşikten mezara kadar da ilim öğrenmenin kapısı açık olup, hadîste en iyi ilim öğrenmenin

---

461 Ahmed b. Hanbel, II, 499.

462 Çelebi, Ahmed, İslâm'da Eğitim-Öğretim Târihi (terc: Ali Yardım), İst., 1998, s.247.

463 İbn Abdilberr, s. 107; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8138.

zamanına dikkat çekilmiş olmaktadır Bu bakımdan ilim öğrenmeye hayat boyu devam etmenin yanında küçük yaşta ilim tahsiline teşvik vardır.

f- Benzetme Sanatının İki Tarafi Olarak Hz. Peygamberin Getirdiği Hidayet ve Yağmur

Ebû Musa (r.a.) naklediyor; Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilim, bol yağmura benzer. Bu yağmur bazen öyle bir toprağa düşer ki onun bir kısmı suyu kabul eder ve çayır ile bol ot bitirir. Bir kısım toprak da, suyu üstünde tutar da Allah onunla insanları faydalandırır. İnsanlar, ondan hem kendileri içerler, hem de hayvanlarını sularlar ve ekinlerini yetiştirirler. Bu yağmur, diğer düz ve kaygan toprağa isabet eder, ne suyu üstünde tutar ne de çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan ve bunu bilip de başkasına bildiren kimse ile, bunu duyduğu vakit kibrinden başını bile kaldırmayan ve Allah'ın benimle gönderilen hidayetini kabul etmeyen kimse böyledir.*"[464]

Hadîste Hz. Peygamber'in getirdiği hidayet ve ilim, bol yağmura benzetilmiştir. Bu hidayet ve ilimle bizzat faydalanıp, başkalarını da faydalandıran insanlar da, bol yağmurun isabet etmesi ile bundan istifâde edip, etmeme cihetiyle üç çeşit toprağa (faydalanan ve fayda veren, fayda veren kendisi faydalanmayan, ne faydalanan ne de fayda verene) benzetilmektedir. Birinci olarak makul olan ilim ve hidayet mahsus olan/ duyularla hissedilen bol yağmura, ikinci olarak da mahsus olan insan, mahsus olan toprağa benzetilmiştir. Yani benzeyen insan, kendisine benzetilen toprak, benzetme edatı "kef"harfi, benzeme ciheti ise ilim ile yağmur arasındaki benzerliklerdir. Çünkü yağmur, ölü beldeleri diriltir. Hidayet ve ilim de ölü kalpleri diriltir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Hadîste Hz. Peygamber'in getirdiği hidayet ve ilim bol yağmura,

2- Hz. Peygamber'in getirdiği hidayet ve ilim ile kendisi faydalanıp, başkalarını da faydalandıran insanlar, bol yağmur suyundan kendisi faydalanan ve başkalarına fayda veren münbit toprağa,

---

[464] Buhârî, *İlim*, 20; *Râmehurmüzî*, 24.

3- Hz. Peygamber'in getirdiği hidayet ve ilim ile bizzat kendisi faydalanmayıp başkalarının faydalanmasına vasıta olan insanlar, bol yağmur suyunu üzerinde tutarak, kendisi faydalanmayıp başkalarına fayda veren toprağa,

4- Hz. Peygamber'in getirdiği bu hidayet ve ilmi hiçbir şekilde kabul etmeyen veya bu ilimden faydalanmayan, başkalarına da faydası olmayan insanlar ise, hiç bir şekilde suyu üzerinde tutmayan, ve bu sudan faydalanmayan ve başkalarına da faydası olmayan çorak toprağa benzetilmiştir.

Aynı zamanda bu hadîs, birincisiyle; bilen, bildiğiyle amel eden ve bildiklerini başkalarına öğreten âlimlere, ikincisiyle; bilen ve bildiğini sadece başkalarına nakledenlere, üçüncüsüyle de; hiç bir şey bilmeyen ve amel etmeyen kişilere işaret etmektedir.[465] Böylece hadîste mürekkeb teşbîh diğer bir ifâdeyle temsîlî teşbîh bulunmaktadır.

Bir başka hadîste de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*İlim mü'minin halîli/dostudur. Hilmi, veziridir. Aklı, delilidir. Ameli, kayyımıdır. Yumuşaklığı, kardeşidir. Rıfkı, babasıdır. Sabrı da, askerlerinin komutanıdır.*"[466] buyurmuştur.

Hadîste görüldüğü üzere ilim; bir insanın yalnızlığında kendisini vahşet ve yalnızlıktan kurtaracak bir dosta, hilm; onu işlerinde takviye edici, yardımcı olan vezire, akıl; işlerinde içinden çıkamadığı ve işlerinde yolunu kaybettiğinde kendine yol gösterecek bir rehbere, ameli; gidişatında onu maddî ve mânevî olarak ayakta tutacak bir kayyıma, yumuşaklığı yani başkalarına yumuşak davranması ve güzel sözlü olması; kardeşe, başkalarına şefkatli davranması; evladına şefkatli davranan babaya, sabır da; gayesine ulaşması, isteklerini elde edebilmesi ve düşmanlarına galip gelmesi, dostlarıyla beraber olması gibi, bütün işlerinde muvaffak olmasının esası, ordu komutanına benzetilmiştir. Böylece hadîste yedi tane teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

Başka bir hadîste de "*Hikmetli söz, hakîmin yitiğidir. Nerede bulursa onu almaya daha layıktır.*"[467] buyurulmaktadır. Burada da hikmetli bir

---

[465] Bkz. *Aynî*, II, 79-80.
[466] Şerif, s. 195.
[467] Tirmizî, *İlim*, 19; İbn Mâce, *Zühd*, 15.

söz ya da ilim, sahibinin arayıp durduğu yitik bir mala benzetilmiş, sahibi olan kişi onu nerede bulursa alır. Ona sahip çıkar. Bu hadîste de teşbîh-i beliğ vardır.

Bir rivâyette de "*Muhakkak hikmetli söz münafığın kalbinde (de) olur ve mü'minin kalbinde sahiplerini buluncaya kadar (münafığın kalbinden) çıkmaya devam eder.*"[468] buyurulmuştur. Burada da ilim, sanki vatanından ve ehlinden uzakta bulunan ve ehlini bulmaya çalışan bir garibe, münafığın kalbi de gurbet yerine, mü'minin kalbi ise onun esas vatanına ya da ehline benzetilmiştir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde de "*İli,; keşifçi; akıl, sâik; nefis de inatçıdır.*"[469] buyurmuştur. Burada ilim, bir halkın kendilerine geniş ve kurtuluş mekânını keşfeden ve onların yanlış yollara gitmemelerini temin eden bir şahsa, akıl da bu yola sevk ve teşvik eden bir sâike, fakat bu güzel neticeye varmak isterken bu güzelliklere karşı direten nefis de, yürürken gitmemekte direten eşek veya bunun gibi bir inatçı hayvana benzetilmiştir. Böylece hadîste, üç tane teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

Bir başka hadîste de ilim hazineye benzetilerek, "*İlim hazinedir. Anahtarı da sualdir. Sorun ki, Allah da size merhamet etsin. Bu sebeple dört kişi sevaplandırılır: Soran, cevap veren, dinleyen ve onları seven.*"[470] buyurulmuştur. Hadîste ilim, kapıları kilitli bir hazineye, araştırıcıların ve ilim öğrenmek isteyenlerin soru sorması da o hazineyi açacak olan anahtara benzetilmiştir. Hadîste teşbîh-i beliğ vardır.

Yine bir hadîste "*Ben, ilmin şehri, Ali de onun kapısıdır. O şehre ancak bu kapıdan girilir.*"[471] buyurulmuştur. Burada Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisini ve kendisinde olan ilmi, etrafı surlarla çevrili ve bir tane kapısı olan bir şehre, Hz. Ali'yi de şehrin tek kapısına benzetmiştir. Böylece hadîste iki tane teşbîh-i beliğ vardır.

---

468 Şerif, s. 198.
469 Şerif, s. 204.
470 Şerif, s. 209.
471 Hâkim, Ma'rifetu's-Sahâbe, 235, 236, 237; Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, İst., 1952, s. 170.

D- Kadınların Karekterize Edildiği Bazı Hadîslerdeki Teşbîhler

1- İncelik ve Letafet Cihetiyle Kadınların Cam Şişeye Benzetilmesi

Enes b. Mâlik (r.a.) anlatıyor: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), (bir sefer esnasında) hanımlarından bazılarının yanına geldi, aralarında Enes'in annesi Ümmü Süleym de vardı. Peygamberimizin hizmetçisi Enceşe de güzel sesi ile şiirler söyleyerek kadınların bindiği develeri sevk ediyordu. Peygamber ona:

– *"Ey Enceşe! Cam şişelerini sevk edişini yavaş yap."* buyurmuştur.[472]

Hadîste kadınlar rikkat, letafet ve bünyelerinin zayıflığından dolayı hemen incinmeleri ve rahatsız olmaları ciheti ile cam şişelerine/Kavarir'e benzetilmiştir. Bundan dolayı Enceşe'ye bu cam şişelerinin yüklü bulunduğu develeri de yavaş yavaş sevk etmesi emredilmiştir. Yani cam şişeleri gibi olan kadınların bindiği develeri yavaş yavaş yürüt, demektir. Çünkü develer teğanni ve terennüm ile sürüldüğünde hızlı giderler. Dolayısı ile develerin üzerinde bulunan zayıf ve nahif olan kadınlar incinirler veya düşerler, camın kırılması gibi sakatlanırlar. Aynı zamanda hadîste kadınların biyolojik zayıflığına ve psikolojik açıdan hassasiyetine de dikkat çekilmektedir.

Hadîste benzeyen kadın, kendisine benzetilen camdan yapılmış şişeler, benzeme ciheti ise kadın ile cam arasındaki rikkat, letafet, zayıflık ve hemen kırılabilirlik olması gibi özelliklerdir. Bu bakımdan burada tam bir teşbîh-i beliğ vardır. Müşebbeh açıktan zikredilmediği için bunda istiarenin de olduğu söylenmiştir.[473]

Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet kadınlarının vasfını beyan eden bir âyette kadınlar, yakut ve mercana benzetilerek, "*Sanki onlar, yakut ve mercandırlar.*" (Rahman, 55/58) buyurulur. Yani tenlerinin beyazlığında yakuta, yanaklarının kırmızılığında mercana benzerler.

Nitekim Katâde bunu şöyle ifâde eder: "Sanki onlar yakut saflığında

---

[472] Buhârî, *Edeb*, 90; *Râmehurmüzî*, 127; Yardım, Peygamberimiz'in Şemâili, 308.
[473] *Aynî*, XXII,186.

ve mercan kırmızılığındadır. Yakutu bir ipliğe dizsen sonra arkasından baksan, mutlaka o ipi görürsün."[474]

Kurtûbî, âyeti izah ederken şöyle der: "Yakut, taş olmasına rağmen ona bir ip geçirsen yakutun arkasından o ipi görürsün.". Ömer b. Meymun ise şöyle der. "*Hûr-i înden olan kadın, yetmiş kat ipek giyer ve o elbisesinin altından bacak kemiğinin iliği dahi görünür. Tıpkı beyaz camın içerisindeki kırmızı içeceğin göründüğü gibi.*"[475] Hasen-i Basrî (v.110/1698) de "Onlar yakut safiliğinde ve mercan kırmızılığındadır."[476] demektedir.

Abdullah b. Mesud'un rivâyet ettiği bir hadîste de şöyle buyurulmuştur: "*Cennet kadınlarından olan bir kadının bacağının beyazlığı yetmiş kat ipek elbisenin altından görünür, hatta iliği bile görünür.*".[477]

Bir başka âyette, Cennet kadınları saklı yumurtaya teşbîh edilerek "*Sanki onlar, korunmuş yumurtalardır.*" (Saffât, 37/49) buyurulmaktadır. Araplar, beyaz ve safi olan kadınları, sarılık içerisinde beyaz olan deve kuşu yumurtasına benzetirler ki, bu kadınların renklerinin en güzeli kabul edilir. Bunun deve kuşu yumurtasına benzetilmesi de deve kuşunun, o beyaz olan yumurtasını tüyüyle, rüzgârdan ve tozdan koruması ve kırılmasına karşı muhafaza etmesi sebebiyledir.[478] Vâkıa süresindeki bir âyette de "*Hûr-i în, sanki onlar korunmuş incidirler.*" (Vakıa, 56/23) buyurularak, burada da hûriler sedefleri içinde saklanan incilere teşbîh edilmiştir. Böylece Cennet kadınlarının her türlü maddî ve mânevî kirlerden temiz olduğu bu gibi teşbîhlerle beliğ bir şekilde anlatılmıştır.

2- Kadınların Tuzağa veya Şebekeye Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) gençleri delilikten bir parçaya, kadınları da şeytanların iplerine benzeterek "*Gençlik cünundan/delilikten bir şu'bedir. Kadınlar da şeytanın ipi/şebekesidir.*"[479] buyurmuştur.

474 Sâbûnî, III.
475 Bkz. Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi*u li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1993, XVIII, 118.
476 Kurtubî, a.g.e. aynı yer.
477 Tirmizî, *Cennet*, 5.
478 Bkz. Kurtûbî, XV, 54-55.
479 Kuzâî, 41; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 4928.

Bu hadîste iki tane benzetme vardır: Gençliğin delilikten bir parçaya, kadınların şeytanların iplerine benzetilmesi.

İnsanlar genellikle gençlik devresinde hissiyatları akıllarına galip olduğu için genel itibariyle heveslerine, istek ve arzularına meylederler. Nefislerinin istek ve arzuları peşinde koşarlar. Ne yaptıklarını ve neticelerinin ne olacağını hemen düşünemezler, akıbeti pek fazla hesaba katmazlar, acelecidirler. Tıpkı aklı noksan olan veya delice hareket eden birisinin ne yaptığını bilmediği gibi. İşte bu cihetlerden mecâzî olarak onlarda delilikten bir parça olduğu ifâde edilmiştir.

Şeytanlar ise nefislerinin esiri olanları avlamak ve doğru yolda olan insanları doğrudan sapıtmak için genellikle kadınları tuzak ve bir araç olarak kullandıkları için onlar, şeytanların tuzak ipine benzetilmiştir.[480] Bu teşbîh, kadınları tahkir etmemekte, tam aksine Hz. Peygamber'in ümmetine olan son derece büyük şefkatinin eseri olarak ümmetini, özellikle de kadınları ikaz ederek şeytanın tuzak ipi ve şebekesi olmaktan sakındırmaktadır. Bu hadîste benzetme edatı ile benzetme yönü terk edildiği için iki tane teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

3- Kadınların Eğe Kemiğine Benzetilmesi

Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Muhakkak kadının durumu, dıla'ın/eğe kemiğinin durumu gibidir. Eğer onu düzeltmeye zorlarsan kırarsın. Eğer ondan faydalanmak istersen, onda bulunan eğrilikle birlikte ondan istifâde edersin.*"[481] Buhârî'nin naklettiği şekliyle "... *Kadınlar hakkında birbirinize tavsiyelerde bulunun. Çünkü kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiği içerisinde en eğrisi de en yukarıda olanıdır. Eğer onu düzeltmeye kalkarsan onu kırarsın. Eğer onu kendi haline bırakırsan eğrilik halinde devam eder, gider.*"[482]

---

480 Bkz. Ebû Ubeyd, 110.

481 İsbahâni, Abdullah b. Muhammed b. Cafer b. Hayyan, *Kitabu'l-Emsâl* fi Hadisi'n-Nebiyyi, Daru's-Selefiyye, 1987, s., 318.

482 Buhârî, *Nikâh*, 79.

Birinci rivâyete baktığımızda kadının durumunun eğe kemiğine benzetildiği, ikinci rivâyette de kadının eğe kemiğinden yaratıldığı ifâde edilmektedir. Bir kısım tefsir kitaplarımızda[483] ilk kadın Hz. Havvâ'nın yaratılışı ile ilgili yerlerde, yukarıdaki zikredilen hadîsler bu şekliyle ya da daha fazla teferruatıyla nakledilmektedir.

Bu olay Tevrat'ta ise şöyle anlatılmaktadır: "Ve Rab Allah, Adem'in üzerine derin uyku getirdi ve o uyudu. Ve onun kaburga kemiğinden birini aldı ve yerini etle kapadı. Ve Rab Allah, Adem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu Adem'e getirdi...."[484]

Ancak Kur'ân'a baktığımızda kadının yaratılışı hakkında "*O Rabbiniz ki, sizi bir nefs-i vâhidden ve ondan da onun* (Adem'in) *eşini yarattı.*"[485] ve "*Size, nefislerinizden kendilerine ısınmanız için zevceler yaratmıştır.*"[486] buyurularak Hz. Adem'in bir asl-ı vâhidden ondan da Hz. Havva'nın yaratıldığı ifâde edilmektedir. Ancak Hz. Havvâ'nın yaratılışının keyfiyeti anlatılmamaktadır. Hele Hz. Havvâ'nın, Hz. Adem'in en üst sol kaburga kemiğinden yaratıldığına dair hiç bir sarahat yoktur. Elmalılı, "*O Rabbiniz ki, sizi bir nefs-i vâhidden ve ondan da onun* (Adem'in) *eşini yarattı.*" âyetini tefsir ederken, "Bu nefs-i vâhideden murad Hz. Adem, zevcinden murat da Hz. Havva olduğunda ittifak ve icma vardır. Hz. Adem topraktan bi'l-ıstıfâ olunarak yaratılmış, Hz. Havva da nefs-i Adem'den münşaib olarak yaratılmıştır. Bu mânâ haberlerde "Havvâ, Adem'in bir dıl'ından yaratıldı diye nakledilmiştir ki, bir inşikak mânâsı ifâde eder. Ve bu mânâ zevciyyet alakasının esası demektir." dedikten sonra Elmalılı, "*Muhakkak kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Asla bir istikamet üzere doğrulmaz. Ondan istifâde etmek istersen eğri haliyle ondan istifâde et. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Onun kırılması da boşanmasıdır.*" hadîsinde geçen "dılı'/eğe kemiği'" ve "a'vec/en eğri olan" tabirlerinin bu inşikaka işaret etmekle beraber erkekle kadın arasındaki tabiat farklılıklarının ve kadınların erkekleştirilmeye kal-

483 Bkz. Taberî, I, 229; İbn Kesîr, *Tefsir*u Kur'âni'l-Azim, I, 137. Suyûtî, *ed-Dürr*u'l Mensur fi *Tefsir*i'l-Me'sur, Beyrut, 1990,

484 Tevrat, Tekvin, 2/21-22

485 bkz. Nisâ; 4/1; A'raf; 7/189; Zümer, 39/6

486 Rum, 30/21; Şurâ, 42/11.

kışılması onları kırıp atmak olduğunu ihtiva eden bir temsîl" olduğunu ifâde eder.[487]

Bu olay teferruatlı olarak Tevrat'ta geçmekle beraber Ebû Hureyre tarîki ile az farkla değişik şekillerde rivâyet edilmekte; Buhârî,[488] Müslim[489] ve Tirmizî[490] gibi muteber hadîs kitablarında da geçmektedir. Hz. Peygamber'in de o zamandaki kültür içerisinde bunu Tevrat'tan nakletmiş olması mümkündür. Zira Peygamberimiz Benî İsrailden ve Tevrat'ta geçen başka kıssa ve haberlerden de nakletmiştir. Bu da onlardan biri olabileceğiği gibi kendisine ilhamen bildirilmiş de olabilir. Ancak Kur'ân'ın, ilk kadının nefs-i vahideden yaratıldığını bildirmesiyle bu hadîsin Tevrat'ta da bir teşbîh olabileceği ve Benî İsrail'in zamanla bunu hakikat telakki etmiş olabilecekleri, dolayısı ile Hz. Peygamber de böylece bu haberi tashih etmiş de olabilir. Ama maalesef, daha sonraları da aynı şekilde bu hadîsin avam tarafından aynı şekilde hakikat telakki edildiği de bir vakıadır. Bu sebepledir ki bu hadîsin Tevrat'ta da geçmesiyle bunun İsrâilî olabileceği ihtimali ile tenkit edilmektedir.

Şunu hemen ifâde edelim ki: Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle bir hadîsin vârid olmuş olması bunun, kadınların tabiatlarının, mizaçlarının ve ahlâklarındaki karakteristik özelliklerinin ve zafiyetlerinin beyanı için beliğ bir teşbîh ve temsîl olarak anlaşılması gerektiği düşünülmelidir. Bu hadîs, bazı rivâyetlerde teşbîh edatı "ke'd-dıla'ı/ eğe kemiği gibi" nakledilirken[491], bazen de teşbîh edatı olmaksızın "el-mer'etü min dıla'ın"[492] şeklinde teşbîh-i beliğ olarak rivâyet edilmiştir.[493] Bazı rivâ-

---

487 Gnş. bilgi için bkz. Elmalılı, II, 1273-1274.

488 Buhârî, *Nikâh*, 79, 80.

489 Müslim, *Radâ'*, 59, 65.

490 Tirmizî , *Talak*, 12,

491 Meselâ; bkz. Buhârî, *Nikâh*, 79; Müslim, *Radâ'*, 65.

492 Meselâ bkz. Buhârî, *Enbiyâ*, 1; *Nikâh*, 80; Müslim, *Radâ'*, 59.

493 Bu şekilde teşbîh edatının hem zikredildiği hem de terk edildiği bir benzeri *Cennet*le ilgili olarak Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde zikredilmektedir: "Rabbinizin mağfiretine ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış, genişliği gökler ve yer kadar olan *Cennet*e koşun." (Âl-i İmrân, 3/133) âyetindeki "genişliği gökler ve yer kadar olan *Cennet*" ifadesinde teşbîh edatı olan "kâf" harfi terk edilmiştir. Ancak Hadîd sûresinde geçen aynı konu ile ilgili âyette ise "Rabbinizin mağfiretine ve Allah'a ve Peygamberine inanalar için hazırlanmış, genişliği

yetlerdeki, kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığını ve onda eğrilik bulunduğunu, bunun da tam olarak düzeltilmesinin mümkün olmadığını belirten ifâdelerin ise İbn Hacer'in de söylediği gibi[494] mânâyı kuvvetlendirmek için irâd edilen ifâdeler olduğu söylenebilir.

Buhârî şârihlerinden Aynî, Hz. Havvâ'nın yaratılışı ile ilgili yukarıda naklettiğimiz teferruatı söyledikten sonra en sahih, doğru olan şudur der ve "*O Allah ki, sizi bir nefs-i vâhidden yarattı.*" âyetini zikreder. Yani Hz. Havva'nın o asl-ı vahidden yaratılmış olduğuna dikkat çekerek, hadîsi şu şekilde izah eder: "Onu düzeltmeye kalkarsan kırarsın." Bunun, boşanmaya dair bir darb-ı mesel olduğu söylenir. Yani ondan bu eğriliğini terk etmesini istersen iş boşanmaya kadar varır. Hatta Müslim'in rivâyetinde "Onu kırmak, Onu boşamaktır." ziyadesi vardır. Kadının kaburga kemiğine benzetilmesi, onların yaratılışlarındaki durum ve davranışlarını temsîl etmektedir. Çünkü kaburga kemiği eğridir, vücuda da ancak bu haliyle faydalıdır, bu kaburgadan bu şekliyle yararlanmak ancak bu eğrilikleriyle mümkün olur.[495] Kadında bu şekildeki yaratılışı ile değerlidir, güzel ve faydalıdır. Tıpkı, bir ressamın sanat eseri olarak çizdiği eğri büğrü çizgiler, sanattan anlamayan için hiçbir güzellik ve sanat ifâde etmese de onu çizen ve o sanattan anlayanlar için çok büyük değer ve güzelliği hâiz olması gibi.

İbn Hacer de farklı bir yaklaşımla bu hadîsten teşbîhin inceliğinin anlaşıldığını, çünkü kadının aslı kaburga kemiğinden olduğu için onda da eğriliklerin bulunduğunu söyler ve şöyle bir ince noktaya da dikkat çeker: "Hadîsteki "Kaburga kemikleri içerisinde en eğrisi de en üsttekidir." ifâdesi, kadının başına ve başındaki diline işaret etmektedir. Zira insana en çok eziyet veren dilidir." der.[496]

Hadîslerde, kadının Hz. Adem'le bir asıldan hatta onun kaburga kemiğinden yaratıldığına işaret edildiği ifâde edilmekle birlikte, esas olarak kadının eğe kemiği gibi, yaratılışında ve tabiatında bir takım hassasiyet-

---

göğün ve yerin genişliği kadar olan *Cennet*e koşun." (Hadîd; 57/21) buyurularak burada da teşbîh edatı olan "kâf" harfi zikredilmektedir.

494 Bkz. İbn *Hacc*er, *Feth*, VI, 283.

495 Bkz. *Aynî*, XV, 212 213.

496 İbn *Hacc*er, *Feth*, IX, 287.

lerin bulunduğu böyle bir benzetme ile anlatılmaktadır. Dolayısı ile bu hadîslerin, sadece kadının, karı koca ya da Nikâh meselesinde değil aynı zamanda onların eğitimi, aile içi muamele ve kadınlar ile geçim konusunda ele alınması, kadınların biyolojik, psikolojik ve ahlâkî durumları gibi bütün yönleri ile değerlendirilmesi gerektiğini gösteren bir teşbîh olarak kabul edilmesi gerekir. Çünkü eğe kemiği, esnekliği olmayan, düzeltilmek istendiğinde çabuk kırılabilen, kendi haline bırakıldığında da eğrilikte devam eden bir yapıya sahiptir ki, bu hâli vücuda en layık ve en faydalı şeklidir. Bunun gibi kadın da yapı ve yaratılış itibariyle gayet nazik ve nahif, duygusal ve hissî özellikleri olan, esnekliği fazla olamayan bir varlıktır. Bir rivâyette kadınların cam şişelere benzetilmesi bunun en güzel örneğidir. Psikolojik olarak da çok nazik ve hemen incinebilir, çabuk üzülebilir bir yapıya sahip bir varlıktır. Aynı şekilde kadın, erkeğe nazaran genel olarak daha fazla isyanları olan, fevrî hareketleri bulunan, çabuk kızabilen ve erkeğine karşı en küçük ve basit bir şey karşısında hemen isyan edebilen bir özelliğe sahiptir. Tüm bu anlatılanlar nazara alındığında bu hadis kadının karakterini sembolize eden beliğ bir benzetmedir.

Buhârî, konu ile ilgili hadîsi Nikah kitabında "Kadın, kaburga kemiği gibidir" bab başlığı altında, Tirmîzi de "Kadınlarla iyi geçinme" bâbında zikreder. Bu râvilerin, bu rivâyetlerin başına böyle başlık koymaları ve bu rivâyetleri nikah, talak ve kadınlarla iyi muaşeret konularında nakletmeleri, konumuz açısından büyük önem arz etmektedir.

İşte bu ve buna benzer durumlar karşısında kadınlar için alınması gereken tavrı Hz. Peygamber böyle bir teşbîhle bizlere öğretmiş bulunmaktadır: "*Muhakkak kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Asla bir istikamet üzere doğrulmaz. Ondan istifâde etmek istersen eğri haliyle ondan istifâde et. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Onun kırılması da boşanmasıdır.*"[497] hadîsinde, kadına asla erkeğin kendi arzusuna uygun tam bir mükemmelliğin ve arzu edilen şeklin verilemeyeceğine dikkat çekilmektedir. Aksi takdirde onun kırılacağına, yani işin sonu boşanmaya kadar varabilecek bir duruma geleceği ifâde edilmiştir. Her insanın psikolojik zaaflarının

---

[497] Müslim, Radâ, 59, 65.

bulunması sebebiyle davranışlarında bazı kusur ve eksiklerin olabildiği gibi kadınların da bazı psikolojik zaaflarının bulunduğunu, dolayısıyla onlardan bazı kusurların -en azından erkeklerin hoşlanmayacağı bazı hareketlerin- zuhur edebileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Aksi halde kadınlardan melek gibi kusursuz, dört dörtlük bir davranış sergilemesini beklemek insanın fıtratına zıt bir beklenti olur. Zaman zaman bazı kişilerin kadınların eğe kemiğinden yaratıldığını belirten hadîsleri kabul etmemeleri ve bunun kadınları aşağılayıcı bir durum olarak algılamaları, meselenin tam olarak anlaşılmamasından kaynaklanmaktadır.

Her şeyden önce Allah'ın böyle bir yaratmayı gerçekleştirmesi kudreti dahilindedir ve insanlara danışması da gerekmez.

İkinci olarak bu tesbit kadınları aşağılayıcı bir durum olmaktan öte, kadınları layık oldukları mevkiye konulması ve fıtratlarına uygun hareketlerle muamele edilmesi gerektiği istenmektedir ki bu, kadın hakları açısından son derece önemli bir husustur.

Gerek erkek gerekse kadınlar kendi öz cevherlerini keşfedebilseler ve kendi mahiyetlerine göre hareket etmeyi kabullenebilseler, o zaman bu hadîsin ne kadar yerinde ve manidâr bir ifâde olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

4- Kadınların Kocalarının Kişiliklerini Temsîllerle Anlatmaları

Ümmü Zer' hadîsi olarak meşhur olan Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Aişe'ye *"Yâ Aişe! Ben sana Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim."* hadîsinde geçen on bir kadının birbirlerine, kocaları ile ilgili durumlarının muhaverelerini, Hz. Peygamber kadınların bulunduğu bir yerde anlatır.

Bu olay, Hz. Âişe ve başka râviler tarafından rivâyet edilir.[498] Fakat hadîs, Buhârî'de Hz. Aişe'den mevkuf olarak nakledilmekte ve hadîsin son kısmı olan "Yâ Aişe! Ben sana Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim." ifâdesinin merfu[499] olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İbn Hacer, bunu

---

498 Bkz. İbn *Haccer*, *Feth*, IX, 209; *Aynî*, XX, 169...

499 Merfu; terim olarak, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) nisbet edilen söz, fiil ve takrirlere denir.

senedleri ile olayın anlatıldığı tüm ifâdeleri Hz. Peygamber'in naklettiğini, dolayısıyla hadîsin hepsinin merfu olduğunu söyler.[500] Hadîsin diğer rivâyetlerinde Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle der: "Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) yanıma geldi ve yanımda hanımlarından bazıları da vardı. "Yâ Aişe! Ben sana Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim." buyurdu. Ben de "Ey Allah'ın Rasulü! Ebû Zer'in Ümmü Zer' için olan hadîsesi nedir? dedim." Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): Yemen köylerinden birisinde Yemen ehli olan bir oba vardı. O obanın kadınlarından on bir tanesi periyodik oturmalarından birisinde, birbirlerine "Gelin, kocalarımızda bulunan durumları birbirimize anlatalım ve yalan da söylemeyelim." dediler "Ve bunun üzerine beyatlaştılar." buyurdu ve olayı zikretti, der. Ve Hz. Âişe (r.anhâ) hadîsi şöyle anlatır:

"Bir zaman on bir kadın bir yerde oturmuşlar ve kocalarının durumlarından hiç bir şey saklamadan birbirlerine bildireceklerine dair aralarında anlaşıp, söz birliğine varmışlardır.

Bunlardan *birinci kadın*:

– "Benim kocam taşlık bir dağ başındaki zayıf bir devenin etidir. Kolay değil ki, yanına çıkılsın! Semiz değil ki, insanlar tarafından evlerine götürülsün!" der.

İkinci kadın:

– "Kocamın hâlini yaymak istemem. Çünkü korkarım. Ben onları anlatırsam iyisini kötüsünü, açığını gizlisini, hepsini anlatmam gerekir. Bu ise kolay değil." der.

Üçüncü Kadın:

– "Benim kocam upuzun bir beyinsizdir. Eğer ayıplarını söylersem beni boşar, susarsam beni kendisinden uzak bırakır." der.

Dördüncü kadın:

– "Kocam Tihâme gecesi gibidir. Ne sıcaktır, ne soğuktur, ne korkulur, ne de usanılır." der.

Beşinci kadın:

– "Kocam içeri girince Pars, dışarı çıkınca Arslan gibidir. Bana bıraktığından hesap sormaz." der.

---

500 Bkz. İbn *Hacc*er, *Feth*, IX, aynı yer ve dv.

Altıncı kadın:

– "Kocam yedi mi katlar, içti mi sömürür. Yattı mı bürünür, benim kederimi sormak ve gidermek için elini elbiseme sokmaz." der.

Yedinci kadın:

– "Kocam tohumsuzdur, her dert onundur, başımı yarar, vücudumu yaralar, her şey onun vurmak ve yarmak âletidir." der.

Sekizinci kadın:

– "Ona dokunmak tavşana dokunmak gibidir. Kokusu güzel kokulu bitki gibidir." der.

Dokuzuncu kadın:

– "Kocamın direği yüksektir. Kılıcının kını uzundur. Ocağının külü çoktur. Evi meclise yakındır." der.

Onuncu kadın:

– "Kocam mâliktir, hem de ne mâlik. Artık akıl ve hayalinizden geçen her hayra mâliktir. Kocamın bir sürü develeri vardır ki, onların çökecek yerleri çok, fakat yaylım yerleri azdır. Çalgı seslerini duydular mı boğazlanacaklarını anlarlar." der.

On birinci kadın:

– "Kocam Ebû Zer'dir. Bilseniz, Ebû Zer' ne Ebû Zer'dir! O iki kulağımı zinetlerle hareket ettirdi, pazularımı yağla tombullaştırdı. Beni hoşnut etti ve yüceltti. Ben de hemen hoşnut oldum ve yüceldim. O beni Şıkk denilen bir dağ kenarında küçük koyun sürücüğü olan bir kabile içinde buldu. Sonra beni atları kişner, develeri kükrer, ekinleri sürülüp, daneleri samanından ayrılan müreffeh ve mesud bir cemiyet içine getirdi. Artık ben onun yanında ne söylediysem reddolunmadım, akşam yatar, sabaha kadar uyurdum. Bol süt içerdim, artık içecek halim kalmazdı.

Ümmü Ebî Zer'in annesi var, Ümmü Ebî Zer', ama o ne anne! Onun zahire ambarları büyük, hararları iri, evi geniştir.

Ebû Zer'in oğlu da var. Ama ne nezaketli bir gençtir o. Onun yattığı yer kılıcı çekilmiş kın gibidir, onu dört aylık bir kuzunun budu doyurur.

Ebû Zer'in bir de kızı var. O ne terbiyeli bir kız! Babasına itaatlidir.

Anasına da itaatkârdır. Vücudu elbisesini doldurur, endamıyla akranlarını çatlatır.

Ebû Zer'in bir de câriyesi var. O ne sadakatli, ne iyi bir câriyedir. Aile sırrımızı kimseye söylemez. Evimizin azığını asla israf ve ifsat etmez. Evimizde çer çöp bırakmaz, temiz tutar. Namusludur, eve kir getirmez.

Bir gün Ebû Zer' evden çıktı. Her tarafta süt tulumları yağ çıkartılmak için çalkalanıyordu. Yolda bir kadına rastladı, kadının beraberinde pars gibi çevik iki çocuğu vardı, koltuğunun altından kadının narlar (memeler)ıyla oynuyorlardı, kocam (onu sevmiş olacak ki) beni boşadı ve onu nikahladı. Ondan sonra ben de şeref sahibi bir adamla evlendim. O da güzel yürür ve güzel ata binerdi. Hattî mızrağını alır, akşam üzeri deve ve sığır nevinden bir çok sürü bana gelirdi. Getirdiği her çeşit hayvanlardan, kölelerden, câriyelerden bana birer çift verirdi. Bu kocam da bana:

– Ey Ümmü Zer'! İstediğin gibi ye, iç ve akrabana da ihsan et!" derdi. Ümmü Zer' der ki; "Buna rağmen ben bu ikinci kocamın bana verdiklerinin hepsini bir araya toplasam, Ebû Zer'in en küçük kabını dolduramaz."

Bu olayı nakleden Hz. Âişe (r.anhâ) der ki: Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) (hatırımı hoş ederek):

– "*Ey Aişe! Ben sana Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim.*" buyurdu.[501] Diğer bir rivâyette, "*Şu var ki, Ebû Zer', Ümmü Zer'i boşamıştır, fakat ben seninle beraber yaşayacağım.*"[502] ifâdesi vardır.

Bu olayda kişinin hanımı ile aile içi münasebetlerde iyi veya kötü bir takım davranış tarzları, bazı temsîllerle ifâde edilirken, aile muâşeretine ve kadın psikolojisine dair bir temsîl bulunmaktadır.

Hadîs kadınların kocalarının davranış ve tutumlarını, gayet veciz, edebi ve beliğ teşbîhlerle anlatmaktadır. Şimdi bunları madde madde ele alarak teşbîhleri göstermeye çalışacağız.

Birinci kadın; kocasını, çıkılması zor olan yalçın bir dağın tepesindeki, kendisinden ve etinden istifâde edilemeyecek kadar zayıf bir deveye benzetmektedir. Bununla, kocasının sert mizaçlı, huysuz, kötü ahlaklı, gururlu

---

501 Buhârî, *Nikâh*, 82; Müslim, Fedailü's-Sahâbe, 92; *Râmehurmüzî*, 134-135.

502 İbnu'l Esîr, Menâl, s. 537.

ve kendisinden gereği gibi istifâde edemediğini anlatmıştır. Dolayısı ile burada iki şey, iki şeye teşbîh edilmektedir:

a- Kadının kocasından istifâde edemeyişini, kendisinden faydalanılmayan zayıf devenin etine,

b- Kötü ahlâkını, sarp ve çıkılması zor olan yalçın dağa, gurur ve kibrini de dağın yüksekliğine teşbîh etmiştir.

Böylece bu maddede birinci kadın, mürekkeb bir teşbîh-i beliğle kocasını zemmetmektedir.

İkinci kadın ise, kocamın halini anlatmaya başlarsam, iyisini kötüsünü, açığını gizlisini hepsini ortaya dökmem gerekir, der. (Bunun Arapça ifâdesi: Uceruhu büceruhu'dur). Bu söz Araplar arasında darb-ı mesel olarak kullanılan bir ifâdedir. Kadın bu mesel ile kocasını zemmetmiş olmaktadır.

Üçüncü kadın da; kocasının kinayeli bir ifâde ile uzun olduğunu yani aklının kıt olduğunu, dolayısıyla kocasının halini hikaye ederse kendisini boşayacağını, anlatmaz ise ortalıkta bırakacağını ifâde ederek kocasının akılsız ve kötü ahlaklı olduğunu belirtmek ister.

Dördüncü kadın ise; Kocasını Tihâme dağının gecesine benzetmektedir. Tihâme dağı; Araplar arasında, geceleri ne soğuk ne de sıcak olan ve o dağa sığınanların zarar görmeden emniyet içerisinde oldukları bir dağ olarak bilinir. "Tihâme gecesi" şeklinde bir darb-ı mesel olarak kullanılır. Bu bakımdan dördüncü kadın, bu mesel ile kocasının korkulacak kötü bir davranışının ve rahatsız edici bir ezâsının olmadığını, orta yollu bir koca olduğunu ve kendisi ile yaşamanın zevkli bir hal olduğunu böyle bir temsîl ile anlatmak istemiştir.

Beşinci kadın da; Kocasını, eve girdiğinde Pars'a, dışarı çıktığında ise arslana benzetmiştir.

Pars; hayalı, uykusu çok, avladığını hiç zarar vermeden sahibine getiren, ikram sahibi ve yumuşak huylu bir hayvan olarak bilinir. Aynı zamanda Pars Araplar arasında uykusunun çokluğu ile darb-ı mesel olan bir hayvandır. İşte kadın da kocasının evinin nafakasını tam olarak getirmesi, ailesine çokça ikramda bulunması, evinin içinde ailesi ile hüsnü muâşeret

içinde olması, evde çok uyuması ve ailesine karşı iyi huylu olmasını parsa benzeterek anlatmıştır.

Arslan ise şecaat ve cesareti ile meşhur olan bir hayvandır. Kadın da kocasının evinden çıktığında insanlar içerisinde şecaati ve arslan tavırlı olmasını arslana teşbîh ederek methetmiştir.

Altıncı kadın ise; kocasının yiyip içtiğinde haddinden fazla çok ve çeşitli yiyip içtiğini, hanımı ile ilgilenmediğini, halini hatırını sormadığını, yorganına sarılıp uyuyarak, hanımının ihtiyacını gidermediğini, velhâsıl, yiyip içmek ve yatıp uyumaktan başka bir şey düşünmediğini anlatmak istemiş ve kocasını zemmetmiştir.

Yedinci kadın ise; kocasının tohumsuz olduğunu ifâde ederek, onun erlik vazifesini yapmaktan aciz olduğunu, işini yapamayan bir ahmak, huysuz ve kavgacı olduğunu, bir çok hastalığa müptelâ bulunduğunu, eline aldığı her şeyi dövme, vurma ve karısının başını yarma, kemiklerini kırma aleti olarak kullandığını anlatarak kötülemiştir.

Sekizinci kadın da; kocasına dokunmayı tavşana dokunmak gibi yumuşak, ve zevk verici bir durum olarak algıladığını, kokusunun da güzel kokulu olan "Zerneb ağacı"nın kokusu gibi güzel koktuğunu veciz iki teşbîh-i beliğle anlatarak kocasını methetmiştir.

Dokuzuncu kadın; kocamın direği yüksektir; derken evinin rahat, kılıcının kını uzundur; derken uzun boylu olduğunu, ocağının külü çoktur, evi meclise yakındır; derken de cömertliğini ve misafirlerinin hiç eksik olmadığını kinayeli ifâdelerle anlatmıştır.

Onuncu kadın; kocasının varlık sahibi, hayır sever ve cömert olduğunu, hatta bir çok develerinin bulunduğunu ve develerin çökecek yerlerinin çok olduğunu ve meralarının yakın olduğunu ifâde ederek develerin semiz ve sütlü olduklarını, onların sütünden misafirlerine ikramda bulunduğunu, yine onlardan keserek ziyafet verdiğini, bunun için de develerin evinin yakınında bulundurulduğunu anlatır.

On birinci kadın ise Ebû Zer'in birinci hanımı olan Ümmü Zer'dir. O da kocasını şöyle anlatır: "Kocam Ebû Zer'dir. Bilseniz, Ebû Zer' ne Ebû Zer'dir! O iki kulağımı zinetlerle hareket ettirdi. Pazularımı yağla tombullaştırdı. Beni hoşnut etti ve yüceltti. Ben de hemen hoşnut oldum

ve yüceldim. O beni Şıkk denilen bir dağ kenarında küçük koyun sürücüğü olan bir kabile içinde buldu. Sonra beni atları kişner, develeri böğürür, ekinleri sürülüp, daneleri samanından ayrılıp müreffeh ve mes'ud bir cemiyet içine getirdi. Artık ben onun yanında ne söylersem reddolunmadım. Akşam yatar, sabaha kadar uyurdum. Bol süt içerdim, artık içecek hâlim kalmazdı." dedikten sonra Ebû Zer'in annesi, oğlu, kızı ve câriyesinden de bahseder ve bunlardan sonra Ebû Zer'in kendisini boşamasını şu şekilde anlatır:

Bir gün Ebû Zer', evden çıktı. Her tarafta süt tulumları yağ çıkartılmak için çalkalanıyordu. Yolda bir kadına rastladı, kadının beraberinde pars gibi çevik iki çocuğu vardı, koltuğunun altından kadının narlar (memeler)ıyla oynuyorlardı, kocam (onu sevmiş olacak ki) beni boşadı ve onu nikahladı. Ondan sonra ben de şeref sahibi bir adamla evlendim. O da güzel yürür ve güzel ata binerdi. Hattî mızrağını alır, akşam üzeri deve ve sığır nevinden bir çok sürü ile bana gelirdi. Getirdiği her çeşit hayvanlardan, kölelerden, câriyelerden bana birer çift verirdi. Bu kocam da bana:

– "Ey Ümmü Zer'! İstediğin gibi ye, iç ve akrabana da ihsan et!" derdi. Ümmü Zer' der ki; "Buna rağmen ben bu ikinci kocamın bana verdiklerinin hepsini bir araya toplasam, Ebû Zer'in en küçük kabını dolduramaz." diyen Ümmü Zer' yukarıda hadîste geçtiği şekilde gayet açık bir şekilde eski ve yeni kocasının hallerini anlatır. İkinci kocasının da iyi olmasına rağmen ilk kocasının yerini tutmadığını ifâde eder.

Olay anlatılınca Hz. Peygamber de Hz. Aişe'nin (r.anhâ) gönlünü alarak; *"Ey Aişe! Ben sana Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim. Şu var ki, Ebû Zer', Ümmü Zer'i boşamıştır, fakat ben seninle beraber yaşayacağım."* buyurur.

Burada da Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), kendisini Ebû Zer'e benzetmesi, tüm yönleri ile değil bazı vasıfları itibariyledir. Zira teşbîhte benzetilenin, kendisine benzetilene bütün vasıflarında benzemesi gerekmez. İşte burada da teşbîh, Ebû Zer'in Ümmü Zer'e olan ülfeti, muhabbeti, ona izzet ve ikramda bulunması, Ümmü Zer'e büyük bir şerafeti kazandırması cihetiyle olup, Ebû Zer'in annesi, çocukları, kölesi, malları, ve hanımını boşaması yönü ile değildir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de Hz. Âişe'yi (r.anhâ) nikahlamakla onu peygamber hanımı ve bütün mü'minlerin annesi olarak şereflendirmesi, Hz. Peygamber'in diğer hanımları içinde onun ayrı bir yerinin olması, Hz. Peygamber'in tek bakire olarak aldığı hanımı ve Peygamberimizin ona olan iltifatları bakımından Hz. Peygamber'in ona olan bu durumlarından dolayı büyük bir şerafete nail olmasıyla Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Ben sana Ebû Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim.*" buyurmuştur.[503]

Aynı zamanda bu teşbîh, teşbîh-i maklûb olarak değerlendirilebilir. Çünkü teşbîh kaidelerinde esas olan; zayıfın kuvvetliye, küçüğün büyüğe benzetilmesi iken burada şerafet ve iltifat bakımından daha yüce olan Hz. Peygamber'in durumu, Ebû Zer'e benzetilmiştir.

Şunu hemen ifâde edelim ki, hadîsteki gerçek belâğatı tam olarak yansıtamadık. Çünkü, hadîsin Arapçası gayet edebî, veciz, beliğ ve seci'li[504] olarak ifâde edilmektedir. Ancak Türkçe'ye çevirisinde bu belâğat ve secaatın yerli yerine tam olarak oturtulması çok zor olduğundan hadîsteki belağat, ancak asıl metin okunduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Bu bakımdan hadîsin tercümesini verdikten sonra onun teşbîh açısından edebî yönüne dikkat çekmek için tekrar madde madde kısaca ele almayı uygun gördük.

E- Münâfıklarla İlgili Teşbîhler

Münâfık, "nefaka" fiilinden türemiş ismi fâildir. Müslüman olduğunu söyleyip, içinde küfrü gizleyen insanlara verilen bir isimdir. Bu kelime, Arapların "tarla faresi yuvası" mânâsına kullandıkları "Nâfikâü'l-yerbû'" tabirinden alınmıştır. Çünkü, tarla faresi ve köstebeğin yuvasının iki ağzı vardır, birisine "el-Kâsıâu", diğerine "en-Nâfikâu" denilir. Tarla faresi bu iki deliğin hangisinden yakalanmaya çalışılırsa, diğerinden çıkar kaçar. Ya da tarla faresinin toprağın altında kazıp yaptığı yuvanın adı olup, tarla faresi bu yuvanın ağzını ince bir toprakla örter. Bir şüpheye düştüğünde o

---

503 Bu hadisin geniş açıklaması için bkz. İbn *Hacc*er, *Feth*, 209-226; *Aynî*, XX, 168-178; İbnu'l-Esîr, Menâl, s. 535-560. Canan, *K. S. M. T. Ş.*, X, 88-93. Sofuoğlu, S. B. Tercemesi, XI, 5264 5271. Dâvudoğlu, *Sahîh*-i Müslim Şerhi, X, 308-315.

504 Seci'; kısaca, nesir yazının kâfiyesidir. (Bkz, Tahiru'l Mevlevi, s. 131)

toprağı başı ile atıp kaçar. İşte bundan dolayı içinde küfrü gizlediği halde müslüman olduğunu iddia eden ve hangi yönden sıkışırsa öteki taraftan çıkıp kendini kurtarmaya çalışan kişilere de "münâfık" denmiştir. Çünkü münafık kendisi için iki çıkış yolu koymuştur. Biri, İslâm olduğunu ifâde etmesi, diğeri de kâfir olduğunu saklamasıdır. Bu ikisinden hangisi hususunda onu yakalamak istersen, o diğerinden çıkıp kurtulur.[505] Ayrıca insanın tünelin içinde kendisini gizlediği gibi, aynı şekilde müslüman olduğunu söyleyerek küfrünü gizleyen kişiye de münafık denmiştir, şeklinde de ifâde edilmektedir.[506]

Kur'ân-ı Kerîm'de münâfıkların özelliklerine dikkat çekilmiş ve onların bir takım vasıfları anlatılmıştır.[507] Bakara sûresinde arka arkaya on iki âyet, onların vasıflarını anlatır. Hatta Kur'ân'ın 63. sûresi de münâfıklarla ilgilidir ve bu sûrenin adı da "Münâfikûn"dur. Bu sûrede yine münâfıkların özellikleri anlatılır. Bunların en büyük özelliklerinden biri yalanlarıdır. Özellikle de "İmân ettik, biz de müslümanız." demelerindeki yalanlarıdır.[508]

Bununla birlikte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de münâfıkların vasıflarını anlatırken, "*Münâfığın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği zaman sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet edildiği zaman emanete hıyanet eder.*"[509] buyurmaktadır. Bir rivâyette de "*Şu dört özellik her kimde bulunursa hâlis münafik olur, her kimde bunların biri bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münafiklıktan bir özellik bulunmuş olur. Bunlar: Kendisine bir şey emanet edildiği zaman hıyanet etmek, söz söylerken yalan söylemek, söz verdiğinde sözünde durmamak, muhâkeme olunduğunda haktan ayrılmaktır.*"[510] buyurulmaktadır. Bir başka hadîste de "*Kıyâmet günü, Allah nazarında en fena insanların, iki yüzlüler olduklarını*

505 Soysaldı, Mehmet, Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar, İzmir, 1997, s. 85; Yıldız, Abdullah, Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları Münafıklar, İst., 2000, s. 19-33; Sezikli, Ahmet, Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri, Ankara, 1997, s. 7-10.

506 Râğıb el İsfahânî, Müfredat-ı Elfazı'l-Kur'ân, Beyrut, ts., s. 765.

507 Meselâ bkz. Bakara, 2/8-20; Ayrıca bkz. Tevbe, 8/67; Geniş bilgi için bkz. Yıldız, s. 90-155.

508 Bkz. Münâfıkûn; 63/1 ve dv. Âyetler; Tevbe, 8/67.

509 Buhârî, *İman*, 24; Müslim, *İman*, 25.

510 Buhârî, *İman*, 24.

göreceksiniz. Bunlar birilerine bir yüzle, diğerlerine başka bir yüzle gelirler."[511] buyurulur. Bir başka rivâyette de "*Kimin dünyada iki dili olursa, Allah, kıyâmet gününde ona ateşten iki dil yaratır.*" buyurmuştur.[512] Buradaki "iki dil"den maksat; birine bir türlü, ötekine başka bir şekilde söylemektir. Hadîslerde anlatılan bu duruma "iki yüzlülük" tabiri kullanılmaktadır.

Münâfıkların özelliklerinden bahseden Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) aynı zamanda onların bu durumlarını bazı teşbîh ve temsîllerle anlatmaktadır. Bu temsîllerden bazılarını burada zikredebiliriz. Meselâ:

1- Münâfığın Bocalayan Koyuna Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), münâfığın durumunu iki sürü arasında kalan ve bir ona bir buna koşturup duran koyuna benzeterek şöyle buyurur. "*Münafığın misali, iki koyun sürüsü arasında* (bocalayan) *ve hangisine tabi olacağını bilemeyen koyuna benzer.*"[513]

Hadîste müslüman ile kâfir arasında hangisine gireceğine karar vere-meyen münâfık, iki sürü arasında mütereddit olan ve hangisine tâbi olaca-ğını bilmeyen koyuna benzetilmiştir. Buradaki benzetme yönü tereddüt ve kararsızlıktır. Âyette de "*Doğrusu münâfiklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar, oysa O, onlara aldatmanın ne olduğunu gösterecektir. Münafiklar namaza tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı pek az anarlar. İkisi* (imânla küfür) *arasında bocalayarak ne onlarla* (müslümanlarla), *ne de bunlarla* (kafirlerle) *olurlar. Allah'ın saptırdığı kimseye yol bulamayacaksın.*" (Nisâ, 4/142-143)[514]

2- Münâfıkların Cennete Girmesinin İmkansızlığının Devenin İğne Deliğinden Geçmesine Benzetilmesi

Huzeyfe (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bana haber verdi ki; "*Benim sohbetime nisbet olunanlar içinde on iki tâne münâfık*

---

[511] Buhârî, *Edeb*, 52; Müslim, Fazâilü's-Sahabe, 199; Ebû Dâvud, *Edeb*, 34.
[512] *Aynî*, XXII, 131.
[513] Müslim, Sıfatü'l-Münafıkîn, 17; Nesâî, *İman*, 31; Dârimî, *Muk.*, 31; Ahmed b. Hanbel, II, 32; *Tayâlisî*, s. 248; *Râmehurmüzî*, s. 86; Kuzâî, s. 244.
[514] Geniş bilgi için bkz. Yıldız, s. 101-102.

vardır. Onlardan sekizi deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler..." buyurdu.[515]

Hadîste münafıkların Cennete ebediyyen girmelerinin mümkün olmadığı, devenin iğne deliğinden geçmesi ile anlatılmıştır. Devenin iğne deliğinden geçmesinin mümkün olmadığı gibi, bunların da cennete girmeleri mümkün değildir, dolayısıyla ebedî Cehennemliktir, demektir. Böylece münafıkların Cennete girmelerinin mümkün olmadığına, devenin iğne deliğinden geçmesinin imkansızlığı temsîl getirilmiştir. Bu temsîl Kur'ân'da, âyetleri yalanlayanlar hakkında da zikredilerek "*Doğrusu âyetlerimizi yalan sayıp, onlara karşı büyüklük taslayanlara göğün kapıları açılmaz. Deve, iğnenin deliğinden geçmedikçe Cennete de giremezler. Suçluları böyle cezalandırırız.*" (A'râf, 7/ 40) buyurulmaktadır.[516]

Devenin iğne deliğinden geçmesi tabiri, Türkçe'deki "Balık kavağa çıkıncaya kadar" atasözü gibi Araplarda çok meşhur olan bir darb-ı meseldir. Bu temsîller bir şeyin muhal olduğunu ifâde ederler ki, muhale yönelik şeyin de muhal olacağı şüphesizdir. Şu halde bu kâfirlerin Cennete girmelerini bir zaman dilimi ile sınırlandırmak değil, onun muhal olduğu gibi, çok kabul edilen bir iş ve hattâ ilâhî hüküm ile muhal olduğunu açık bir temsîl ile anlatmaktır.[517] Böylece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onların o kötü hallerine düşmekten müslümanları sakındırmış olmaktadır.

F- Kâfirler ile İlgili Teşbîhler

Kâfir; mü'min/inanan kişinin karşıtı olarak imân esaslarını toptan veya herhangi birisini kabul etmeyen, inkar eden kişiye denir. Kâfir kelimesi esas itibariyle "örtmek, gizlemek, görmezlikten gelmek" mânâsına olan K-F-R fiilinden ismi faildir. Kâfirin kelime mânâsı da; örten, nankörlük eden, görmezlikten gelen demektir. Bunun için tohumu toprağa eken ve onu örtüp gizleyen çiftçilere "Küffâr" denilir. Kılıcı örttüğü için kınına, karanlığı ile her şeyi örttüğü için geceye de "Kâfir" denmiştir. Hurma

---

515 Müslim, Sıfatü'l-Münafıkîn, 9.
516 Bu âyetle ilgili *Edebî* tasvir için bkz. Kutub, s. 57 vd.
517 Sofuoğlu, S. Müslim ve Tercemesi, VIII, 303 (4 nolu dipnot.)

çiçeği kapçuğuna "kâfûr", kalça etine "kâfire", günahları örtmesi ve affettirmesi sebebiyle ibadetlere, tevbe ve bazı hadd cezalarına "Keffâret" denilmektedir.

İmân esaslarını kabul etmeyen ve inkar eden kişiler için kullanılan "kâfir" kelimesinin çoğulu "küffâr, kefere"dir. Bu mânâda Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok âyet mevcuttur.[518]

Bir çok hadîste kâfirlerden ve onların durumlarından, özellikle âhirette kendilerinde olacak olan hallerden bahsedilmekte ve bu haller, dünyevî bir kısım benzetmelerle anlatılmaktadır.

Kâfirin Cehennemdeki Büyüklüğünün Uhud Dağına Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), kâfirin Cehennemdeki büyüklüğünü farklı ölçü birimlerine benzeterek beyan etmişlerdir. Meselâ; "*Kâfirin Cehennemdeki bir azı dişi, Uhud dağı kadardır. Derisinin kalınlığı üç konaklık bir mesafe kadardır.*"[519], bir başka rivâyette "*Kıyâmet günü kâfirin bir azı dişi, Uhud dağı kadardır. Uyluğu Beyzâ dağı kadardır. Oturağı, Medine'den Rebeze'ye kadar üç konaklık bir mesafedir.*"[520], bir başka rivâyette "*Kâfirin derisinin kalınlığı kırk iki zira'dır. Kâfirin Cehennemdeki bir azı dişi, Uhud dağı kadardır. Oturağı Mekke ile Medine arasındaki mesafe kadardır.*"[521] Bir diğer rivâyette "*Kâfir,* (kıyamette) *bir iki fersah uzunluğundaki dilini yerde sürür ve insanlar onun üzerini çiğneyerek geçerler.*"[522] buyurulmaktadır.

Hadîslerde görüldüğü gibi, farklı ölçü birimleri zikredilmektedir. Bunun sebebi, Cehennemliklerin dünyada işledikleri günahlarının büyüklüğü ve keyfiyeti ile küfrün mahiyetine göre kıyamette veya Cehennemde kendisi ile günah işlenen organların o derece büyük olacağı şeklinde anlaşılabilir. Ancak âhiret âlemi, bu dünyada olanlar için gayb olduğundan, gayb âlemine ait olan böyle durumlar, insanların duyuları ile gördükleri şeylere

---

518 Konu ile ilgili bkz. Soysaldı, s. 47 63; Sezikli, a. g. e.

519 Müslim, *Cennet*, 44.

520 Tirmizî, *Cehennem*, 3.

521 Tirmizî, *Cehennem*, 3.

522 Tirmizî, *Cehennem*, 3.

teşbîh edilmek suretiyle anlatılmıştır. Aynı zamanda da küfrün vahameti ifâde edilerek insanlar, küfürden ve günahlardan sakındırılmaktadır.

Bazı Hadîslerde de kâfirlerin durumu çam ağacına benzetilmektedir.[523] Bunlara yukarıda temas ettiğimiz için[524] burada konuyu uzatmamak için onlardan sarf-ı nazar ediyoruz.

IV- DÜNYA İLE İLGİLİ TEŞBÎHLER

Dünya; âhiretin zıddı olan şehâdet âlemi, yani içinde bulunduğumuz, yaşadığımız ve hayatımızı devam ettirdiğimiz bu âlemdir. Bu âlemin sonu âhirettir, yani ölümden sonra başlayan ve ebede kadar uzanan âlemdir.

Dünyâya mahiyet itibariyle üç şekilde bakılabilir:

1- Dünyanın bizâtihi kendisine bakan veçhesiyle,

2- Allah'a bakan veçhesiyle,

3- Âhirete bakan veçhesiyle.

Dünyâ, kendisine bakan veçhesiyle, insanların nefislerinin istek ve arzularına hitap eder, insanların yiyip içip hayat sürdürdükleri, gezip eğlendikleri bir yerdir.

Allah'a bakan veçhesiyle, Allah'ın kudret kalemi ile yazdığı büyük ve mücessem bir kitaptır, Allah'ın varlığının ve birliğinin delilidir, Allah'ın isimlerinin ayinesidir, Allah'ın sanatlarının teşhir yeridir.

Âhirete bakan veçhesiyle ise âhiretin tarlasıdır[525], âhiret pazarının ticaret merkezidir. Zira âhiret, bu dünya ile kazanılmaktadır. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm'de "*Kim âhiret harsini/kazancını isterse onun kazancını arttırırız, kim de dünya harsini/kazancını isterse ona da dünyadan veririz, ama âhirette bir nasibi bulunmaz.*" (Şûrâ, 42/20) buyurulmaktadır.

Kur'ân'a ve hadîslere bakıldığı zaman, birinci cihetle dünyanın tel'în edildiğini, kötülendiğini, ikinci ve üçüncü cihetleriyle ise methedildiğini görmekteyiz. Bu cihetlerle dünyaya bakıldığında dünya hakkında bulunan

---

523 Bkz. Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8149, 8150.

524 Bkz. bu eserin "Mü'min'in Misâli" kısmı.

525 Bkz. *Aclûnî*, I, 412.

ve çelişki gibi görünen müsbet ve menfi nassların araları da te'lif edilmiş olmaktadır.

Şunu da ifâde edelim ki; her insanın yaşadığı ömür de onun dünyası ve âlemidir. Bu sebeple her insanın bu dünya âlemi içinde hususi birer âlemi vardır. Bir insanın kendi âlemine ve yaşayışına göre, dışındaki âlem husûsi birer mahiyet arz eder. Meselâ; sürekli matemli yaşayan bir kişi, âlemi umûmi bir mâtemhâne, varlıkları da hep mâtem içinde görür. Daima sevinçli olan birisi de âlemi sevinçli görür. Kısaca dünyanın mahiyeti, insanın kendi iç âleminin mahiyetine ve müşahedesine bağlıdır. Yani, dış dünya insanın mânevî ve rûhî âleminin yapısına göre şekillenmektedir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) dünyanın mahiyetini anlatırken, insanların anlayabilecekleri akli ve hissi olan benzetmeler ile onu ifâde ettiğini görmekteyiz. Bu benzetmelerle ilgili bazı örnekler verebiliriz:

A- Dünyanın Kendisi ile İlgili Teşbîhler

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Dünya; evi olmayanın evi, malı olmayanın da malıdır.*"[526] bir rivâyette, hadîsin devamında "*Onu aklı olmayan toplar.*"[527] buyurarak dünyayı bir yönden eve, bir yönden de mâla benzetmiştir. Eğer bir insanın tek gayesi dünyayı kazanmak ve mâl-mülk sahibi olmak ise bu durumdaki bir insanın dünya hem evi hem de malıdır. Bunu da ancak âhiretten gafil olanlar yapar. Akıllı insan ise dünyasına çalışırken âhiretini de ihmal etmez. Zira akıllı olan ve gâfil olmayan insan bilir ki: Dünya geçici ve elden çıkmaya mahkumdur, âhiret ise daimi ve esas yaşanılacak ebediyet yurdudur. Bu sebeple gerçek mânâda çalışılarak kazanılacak yer orasıdır. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm'de "*Bu dünya sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Asıl yurt, âhiret yurdudur ki işte esas hayat odur. Keşke bilseler.*" (Ankebût, 29/64) buyurulmaktadır.

Bir başka hadîste "*Dünya, tümüyle bir metâ'dır. Dünya metâının en hayırlısı da sâliha kadındır*"[528] buyurulmuştur. Metâ'; az çok kendisinden faydalanılan ve devamı olmayan eşyaya denir. Bu mânâda ev eşyasına da

526 Ahmed b. Hanbel, VI, 71; *Aclûnî*, I, 410.
527 *Aclûnî*, I, 140.
528 Müslim, Radâ, 64; İbn Mâce, *Nikâh*, 5; Ahmed b. Hanbel, II, 168.

metâ' denmektedir.[529] Hadîste de dünya faydalanılması ve bekası olmaması cihetiyle metâ'ya benzetilmiş ve fayda görülen en hayırlı metaın da saliha kadın olduğuna dikkat çekilmiştir. Kadının salihalığından maksat; Allah'a karşı takvası, kocasının işlerini iyi şekilde görmesi ve kocasının emirlerine itaat etmesi olarak izah edilmektedir.[530]

Bir hadîste de "*Dünya, hulvetün hadıratün/dünya tatlıdır, yeşilliktir.*"[531] şeklinde ifâde edilerek dünya, çekiciliği cihetiyle hayvanların otlandığı yemyeşil meraya benzetilmiştir. Hayvan ifrat derecede otlandığında helâk olduğu gibi, tümüyle dünyaya dalan insanın da kendini helâk edebileceğine işaret edilmiştir. Veyahut kemâl-i zuhûru ve süratle zevâle gitmesi cihetiyle taze yumuşak güzel ve tatlı şeylere, sebzelere benzetilmiştir. Âyette "*Bilin ki, dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, süslenme ve aranızda övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir. Bu, yağmurun bitirdiği, çiftçilerin de hoşuna giden bir bitkiye benzer. Sonra kurur, sapsarı olduğunu görürsün, sonra da çerçöp olur....*" (Hadîd, 57/20) buyurulması da bunu ifâde etmektedir. Aklını güzelce kullanan insan dünyadan ihtiyacı kadar istifâde eder, kendisini helâkete düşürecek olan ifrat ve tefritten uzaklaşarak ciddi mânâda âhiretine çalışmayı da ihmal etmez.[532]

1- Dünyanın Durumunun Parmak Islaklığına Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), dünyanın, âhiret yanındaki durumunu şöyle bir temsîl ile açıklar: "*Âhiretin yanında dünyanın durumu, biriniz işaret parmağını* (deniz gibi bir) *suya daldırdığında bir baksın. Parmağından gelen su ne ise dünyanın durumu da odur.*".[533] Yani dünyanın, bütün nimetleriyle, bütün şaşaasıyla ve müddeti itibari ile âhiretin yanındaki durumu, işaret parmağı denize daldırıldığında parmakta kalan ıslaklık ne kadar ise ancak o kadardır. Burada dünyanın durumu parmakta kalan suyun azlığına benzetilmiştir.

---

529 Bkz. İbn Manzur, VIII, 328.

530 *Münâvî*, III, 548-549.

531 Tirmizî, *Fiten*, 26; *Zühd*, 41; İbn Mâce, *Fiten*, 19; Dârimî, *Rikak*,37; *Mubârekfûrî*, VI, 356.

532 *Münâvî*, III, 544; Ayrıca dünyanın temsillerle anlatılması konusunda geniş bilgi için bkz. Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut, ts., III, 214-220.

533 Tirmizî, *Zühd*, 10.

Kur'ân-ı Kerîm'de dünyanın, âhiretin yanındaki değeri yağmurun bitirip çiftçilerin hoşuna giden ve sonradan sararıp solan bir bitkiye benzetilerek şöyle buyurulur: *"Bilin ki, dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, süslenme ve aranızda övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir. Bu, yağmurun bitirdiği, çiftçilerinde hoşuna giden bir bitkiye benzer, sonra kurur, sapsarı olduğunu görürsün, sonra da çerçöp olur. Âhirette Allah'ın çetin azabı ve mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı ise sadece bir aldatıcı geçinmedir."* (Hadîd, 57/20) Âyette şöyle bir tasvir yapılmaktadır. Bir araziye yağmur yağar, arazide çiftçilerin hoşuna giden bol ve güzel bitki biter. Sonra bu bitki sararır, kurur, nihayet çerçöp olur ve yok olur gider. Bunun gibi kişi de dünyaya gelir, büyür, kuvvetlenir, mal ve çocuk sahibi olur, belli bir seviyeye kadar yükselir. Sonra aşağıya doğru inmeye başlar, ihtiyarlar, zayıflar, malına, canına, çocuğuna bela ve musîbetler arız olur, nihayet ölür, bu dünyadan kaybolur gider. Geride kalan mallar da başkasının olur. Dünya hayatından istifâde etme ve dünyada kalma ancak bu kadardır. Bu kadarcık bir istifâde âhiretin yanında bir hiç hükmünde ve ebedî hayatın yanında da ancak bir oyun ve eğlence kadar ve o kabilden bir şey olabilir. Dolayısıyla âyetin ifâdesiyle *"Bu dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Asıl hayat âhiret yurdundaki hayattır. Keşke bilseler!"* (Ankebût, 29/64) buyurularak dünyanın âhiretin yanındaki misâli anlatılmaktadır.

2- Dünyanın, Zindana Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), *"Dünya, mü'minin zindanı, kâfirin Cennetidir."*[534] buyurarak dünyayı; âhirete göre Cennete nisbeten mü'minler için zindana, cehenneme nisbeten kâfirler için Cennete benzetmiştir.

3- Yolculuğun Azaba Benzetilmesi

Hz Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yolculuğu azaptan bir parçaya benzeterek şöyle buyurur: *"Yolculuk azaptan bir parçadır, her birinizin yiye-*

[534] Tirmizî, *Zühd*, 16; İbn Mâce, *Zühd*, 3; Hâkim, *Ma'rifetü's-Sahabe*, h. no: 2143.

ceğine, içeceğine, uykusuna mani olur. Öyleyse işini bitiren, ailesine dönmede acele etsin."[535]

Yolculuğun azaptan bir parça olması; insanın yemesi, içmesi, uyuması, yorulması bakımından sıkıntılara maruz kalması, ibadetlerini mükemmel olarak yapamaması, âilesinden, çocuklarından, işinden vs. gibi şeylerden de uzak olması, ıstırap ve elem vereci olması gibi sebeplerden dolayıdır. Bu bakımlardan hadîste yolculuk, azaptan bir parçaya benzetilmektedir.[536] Zaten hadîste "Her birinizin yiyeceğine, içeceğine, uykusuna mani olur." buyurularak benzetme yönü zikredildiği için teşbîh-i mürsel bulunmaktadır.

4- Tek Olarak Seyahat Etmenin Şeytanın Seyahatına Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), *"Vasıta ile tek başına yolculuğa çıkan şeytandır. Vasıtalı olan iki (kişi) de şeytandır. Vasıtalı olan üç kişi ise bir kâfiledir."*[537] buyurur.

Vasıtalı şeklinde terceme ettiğimiz kelime hadîste "râkib" olarak geçmekte olup, binekli olan demektir. Hem günümüzdeki vasıtalar açısından hem de at vb. gibi diğer binek hayvanlarının da birer vasıta olduğu düşüncesiyle böyle bir tercemenin daha uygun olacağı kanaatindeyim.

Hadîste tek başına vasıtalı olan bir yolcunun veya vasıtalı iki yolcunun şeytana benzetilmesi, yalnız başına seyahat etmenin şeytana mahsus olduğundan dolayıdır ya da tek başına yolculuk yapmanın iyi bir şey olmadığından dolayı bu işin kötülüğünü belirtmek için şeytana benzetilmiştir. Çünkü iyi olmayan şeylerin şeytana benzetilmesi âdât-ı müstemirredendir. Zira şeytan tek başına olan kişiyi iğfal edebilir veya başına her hangi bir durum gelse ona yardım edecek birilerinin olmaması gibi birçok hikmetleri olabilir. Üç kişi olunduğunda bir grup ve cemaat oluşmaktadır. Şeytanın böyle bir cemaatı iğfal etmesi zordur ve birisinin başına her hangi bir durum geldiğinde diğerleri ona yardımcı olabilirler. Bu bakımdan yalnız başına -zarûret olmaksızın- yolculuk yapılmaması tavsiye edilmiş olmakta-

---

535 Buhârî, *Umre*, 19; *Cihad*, 136; Müslim, *İmaret*, 179; Mâlik, Muvattâ', *İsti'zân*, 39.

536 Bkz. *Aynî*, X, 135.

537 Ebû Dâvud, *Cihad*, 86; Tirmizî, *Cihad*, 4; Mâlik, *İsti'zân*, 35; Ahmed b. Hanbel, II, 186.

dır. Hadîste benzetme edatı ve benzetme yönü zikredilmediği için teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

B- Mal İle İlgili Teşbîhler

Kur'ân-ı Kerîm'de mâlın dünya zineti olduğu bildirilerek, ***"Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür. Ama bâkî kalacak salih ameller, sevap olarak da, emel olarak da, Rabbinin katında daha hayırlıdır."*** (Kehf; 18/ 46) buyurulmaktadır. Böylece insana verilen mal, mülk ve her şey dünya hayatının birer süsü olmaktadır. Eğer bunlar Allah'ın izni dairesinde kullanılırsa o taktirde âhireti kazanmak için birer sermaye hükmüne geçer. Bunun için Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu süslere aldanılmaması için insanoğlunu ikaz ederek, bunların âhiret için nasıl sermayeye çevrilebileceğinin yolunu göstermektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in mal ve mal ile ilgili durumları teşbîhlerle anlatmasına bir kaç örnek verebiliriz.

1- Malın Yeşilliğe Benzetilmesi

Hadîste "*Mâl; tatlı, hoş bir yeşilliktir. Kim onu nefsânî hırsla alırsa yediği halde doymayan gibi olur.*" buyurulmuştur.[538]

Araplar taze, yumuşak ve sevimli olan şeylere "hadıratün" derler ki, sebze ve yeşillik demektir. Hadîste mâl, dış görünüşü ile insanın zâhirî duygularını memnun eden, batını yönü ile de insanın iç âlemini okşayan yeşil, tatlı bitkiye ya da meyveye benzetilmiştir. Böylece hadîste müşebbeh terk edilip, müşebbehün bih onun yerinde zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye bulunmaktadır.

Bir rivâyette de 'dünya malı' çiçeğe benzetilerek şöyle buyurulur: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ***"Sizin için en çok korktuğum şey, süs (zehratü'd-dünya) ve güzelliklerinin sizlere açılmasıdır."*** buyurunca, bir adam Hz. Peygamber'in sözünün arasına girerek "Hayır, şer getirir mi?" diye sorar. Bu soru üzerine bir müddet sükût eder. Orada bulunanlar, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) vahiy geldiğini görürler, vahiy kesilince

---

538 Buhârî, *Humus*, 19; *Cihad*, 37; Dârimî, *Zekât*, 20; Ahmed b. Hanbel, IV, 93; Ayrıca hadisin yorumu için bkz. *Râmehurmüzî*, 48; Canan, *K. S. M. T. Ş.*, X, 126.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yüzündeki terleri siler ve ***"Şu soru soran nerede?"*** buyurur, sanki adamı sorusundan dolayı takdir etmişti, Hz. Peygamber sözüne şöyle devam eder: *"Muhakkak ki, hayır, şer getirmez. Ancak baharın bitirdikleri arasında ya çatlatarak öldüren ya da ölüme yaklaştıran bitki de vardır. Yalnız yeşil ot yiyen hayvan müstesnâ. Zira bunlar yiyip böğürleri şişince güneşe karşı dururlar, geviş getirirler, akıtırlar ve rahatça defi hacet yaparlar sonra tekrar dönüp yayılırlar. Şüphesiz ki, bu mal hoştur, tatlıdır. Ondan fakire, yetime ve yolcuya veren bu malın Müslüman sahibi en iyi (insan)'dir. Bunu hak etmeden alan yediği halde doymayan kimse gibidir. O mal, kıyamet günü aleyhinde şahitlik yapacaktır."*.[539]

Hadîste dünya malı "Zehratü'd-dünya/dünya çiçeği" olarak ifâde edilmiştir. Yani dünya bir ağaca, dünyevî mallar da o ağacın baharda açtığı çiçeğe teşbîh edilmiştir. Burada dünya malının çiçek olarak ifâde edilmesi, çiçeğin güzelliği, çekiciliği ve buna rağmen de ömrünün kısa oluşu itibariyle olabilir. Dünya malı da insanı kendine celbeden cazibesiyle birlikte onun da ömrü kısadır, insanın mülkiyetinde kısa bir zaman kaldıktan ve istifâde edildikten sonra eskir veya yok olur gider. Fakat malın bu cazibesi, mahiyetini bilmeyen insanı gaflete düşürür ve helâk olmasına sebep olur. Yukarıda da ifâde edildiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de de bu gerçek anlatılarak şöyle buyurulmuştur: ***"Bilin ki, dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, süslenme ve aranızda övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir. Bu, yağmurun bitirdiği, çiftçilerinde hoşuna giden bir bitkiye benzer, sonra kurur, sapsarı olduğunu görürsün, sonra da çerçöp olur. Âhirette Allah'ın çetin azabı ve mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı ise sadece bir aldatıcı geçinmedir."*** (Hadîd, 57/20)

Zeyn İbnu'l-Münîr, mezkur hadîste bir çok güzel teşbîh yapıldığını söyler ve bunları şu şekilde belirtir:

1) Mal ve malın arttırılması, baharda çıkan yeşil bitkiye ve bunun büyümesine,

2) Kazanç ve kazanç sebeplerine düşkünlük, hayvanların ota düşkünlüğüne,

---

[539] Buhârî, *Zekât*, 47; Müslim, *Zekât*, 123; Nesâî, *Zekât*, 81.

3) Malın çokça kazanılıp biriktirilmesi, yemedeki oburluğa ve otla karnın şişirilmesine benzetilmiştir.

4) Cimrilikte aşırılığa kaçacak derecede nefiste fazla büyütülmüş olan maldan çıkan şey, hayvan mayısına teşbîh edilmiştir. Bu benzetmede mala düşkünlüğün din nazarında iyi bir şey olmadığına işaret vardır.

5) Mal toplamak ve yığmaktan uzak kalan kimse, güneşe karşı yönelerek istirahata çekilen koyuna benzetilmiştir. Koyunun bu hali onun sükunetini ifâde etmede en uygun ve güzel vaziyetidir. Bunda da onun arzularına kavuştuğuna işaret vardır.

6) Malı toplayıp başkasına vermeyenin ölümü, kendisine zarar veren şeyi defetmekten gafil hayvanın ölümüne,

7) Mal, düşmana inkılap edeceğinden emin olmayan sahibine,

8) Malı haksız olarak alan kimse, yiyip de doymayan kişiye benzetilmiştir.[540]

Gazali de malı yılana benzeterek şöyle der: "Malın misali faydalı tiryakla, öldürücü zehri taşıyan yılana benzer. Zehirin şerrinden sakınıp tiryakı çıkarmasını bilen kişi için o bir nimettir. Ancak o böyle olmayan birinin eline geçerse kendini helâke atacak belayı bulmuş olur."[541] .

Diğer bir hadîste de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "*En hayırlı mal, uyuyan bir göz için ayn-ı sâhire olandır.*"[542] buyurmuştur. Ayn; göz, pınar mânâlarına gelmektedir. Sâhire de seherden müştak olup gece uyuyamayan veya akan çeşme demektir. Ayn-ı sâhire; geceleri sürekli yaş akıtan göz ya da gündüzleri olduğu gibi geceleri de daima akan pınar olmak üzere iki mânâya gelmektedir. Burada da sahibi geceleri uyuduğu halde kendisine devamlı olarak sevap akıtan mal, en hayırlı mal olarak ifâde edilmiş ve ayn-ı sahireye, yani daimi akan pınara ya da geceleri Allah için yaş akıtan göze, benzetilmiştir. Hadîste suyun devamlı akışı sehere benzetildiği için istiâre-i tebe'ıyye vardır.

---

540 Bkz. Beyhakî, *el-Erbeûne's-Suğrâ*, s. 95 (Dipnot); Canan, *K. S. M. T. Ş.*, VII, 236-237.
541 Gazâlî, III, 263.
542 Şerif, 93.

2- *Servete Esir Olanın Köleye Benzetilmesi*

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde *"Abdü'd-dinar lanetlendi, abdü'd-dirhem lanetlendi."*[543] buyurmaktadır. Yani, "Dinarın kölesi, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldı." veya "Dinarın kölesine lanet olsun.", "Dirhemin kölesi Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldı." veya "Dirhemin kölesine de lanet olsun." demektir. Hadîste "Abdü'd-dinar, abdü'd-dirhem" tabirleri kullanılarak paraya, mala ve mülke taparcasına esir olan kişi, kurtuluş çaresi olmayan bir esire/köleye benzetilmiştir. Mâlikü'd-dinar/dinarın sahibi, mâlikü'd-dirhem/dirhemin sahibi denmeyip, "abdü'd-dinar", "abdü'd-dirhem" denmesiyle beliğ bir benzetme yapılarak insanın mala olan hırsı beyan edilmektedir.

Hadîste dinar ve dirheme dikkat çekilmesi, bunların dünya malının aslı olmalarındandır. Bunlara köle olan kişinin de mal-mülk toplamaya olan hırsı ve düşkünlüğü yüzünden Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldığı ifâde edilmiştir.[544] Edebî açıdan hadîste müşebbehün bih, müşebbeh yerinde zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye vardır.

3- *Hırs Sahibinin Kurta Benzetilmesi*

Ka'b b. Malik (r.a.) anlatıyor; Rasûlüllah buyurdular ki: *"Bir sürüye salıverilen iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin, mal ve şeref hırsı ile dine verdiği zarardan daha fazla değildir."*[545] Yani kişinin mal ve makama olan sevgisi ve bu sevgiden dolayı bu iki şeyi elde etmek için gösterdiği hırs sebebi ile dine verdiği zarar, bir koyun sürüsüne salıverilen iki aç kurdun verdiği zarardan daha büyüktür. Burada kişinin hırsı aç kurtlara, hırsına mağlup olan kişinin zafiyeti de kurtların koyunlara olan düşkünlüğüne benzetilmiştir.

Hadîste, hırsın arslana değil de kurda benzetilmesi dikkat çekicidir. Zira arslan ihtiyacı kadar olan bir kaç koyunu parçalar. Kurt ise eğer imkan bulursa tüm davarı boğarak öldürür, içinden ancak bir tanesini parçalar,

---

[543] Tirmizî, *Zühd*, 42; Ayrıca bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 9.
[544] Bkz. Mubarekfûrî, VII, 38.
[545] Tirmizî, *Zühd*, 43; Dârimî, *Rikak*, 21; Ahmed b. Hanbel, III, 456.

yer. Bizim memlekette "Kurt doksan dokuz der, yüzüncüyü yer." derler. Gerçekten, bir kurdun bir sürüye girdiğinde bir çoklarını öldürdüğünü, ancak bir tanesini parçalayıp yediğine bir çok kere şahid oldum.

Mal, şehevî duyguları tahrik eden bir çeşit güçtür. İnsanı önce mubah olan şeylere sevk ederek onlara alıştırır, sonradan bunlarla yetinemeyeceğini telkin ederek onu şüpheli şeylere sevk etmeye başlar, Allah'a itaat etmekten alıkoymaya başlar ve neticede insan mal elde etmek uğruna dininden ve izzetinden tavizler vererek dine zarar vermiş olur. Mevki kazanmak da böyledir. Hatta öyle kişiler vardır ki makam ve mevki için malını mülkünü harcamaktadır. Yağcılık, gösteriş ve riyakârlık gibi nice kötü davranışlarda bulunarak makam elde edeyim derken nifaka ve gizli şirke düşmektedir. Bazen de dinini ve namusunu verenler olmaktadır. Ama malı için makam ve mevkisini veren yok gibidir.[546]

4- Kanaatin Hazineye Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kanaat etmeyi hazineye benzeterek şöyle buyurur: "*Size kanaati tavsiye ederim. Çünkü kanaat, bitmeyen bir hazinedir.*"[547]

Kanaat, kısmetine rıza göstermektir.

Kanaat; imânın kuvvetiyle, kalb zenginliğinden kaynaklanır, îkânı arttırır. Kanaat eden zâhirî ve bâtınî olarak bereket bulur. Kanaat eden kimse insanlara tabasbus etmez, zillete düşmez, kısmetine râzı olur. Kanaat sahibi, insanlardan müstağni yaşar, imkânı nisbetinde de başkalarına yardım yapmaya çalışır.[548]

Kanaatle ilgili olarak Lokman Hakîm, oğluna şu nasihati yapar: "Ey oğulcuğum! Dünya derin bir denizdir. Onda bir çok insan boğulmuştur. O denizde, gemini kanaat yap."[549] Hz. Ali, ***"Biz, onu güzel bir hayatla hayatlandırırız."*** (Nahl, 16/97) âyetini kanaat olarak tefsir eder. Şunu hemen ifâde edelim ki, kanaat; mevcut olanla yetinmek değil, çalıştığının kar-

---

546 Bkz. *Mubârekfûrî*,VII, 39.
547 Heysemî, X, 256; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 6193.
548 *Münâvî*, IV, 539.
549 *Münâvî*, IV, 539.

şılığında kazandığına rıza göstermektir. Aksi halde mevcud olanla iktifa etmek himmetsizlik ve gayretsizliktir, bu kanaat değil tembelliktir.

Görüldüğü gibi hadîste kanaat, tükenmeyen bir hazineye benzetilirken, Lokman Hakîm de onu gemiye benzetmektedir. Bu teşbîh, teşbîh-i beliğdir.

5- Ayakkabılı Olanın Binekli Olana Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde "*Ayakkabılı olan bineklidir.*"[550] buyurur. Yani ayağına giyecek ayakkabısı olan kişi, binekli sayılır. Ayakkabısı olmayan yolculuk yapamaz. Ayakkabısı olan ise her hangi bir binecek vasıtası olmasa bile, yaya olarak yolculuk yapma imkanına sahiptir. Bunu takviye eden bir rivâyette de "*Çok ayakkabı edinin. Çünkü kişi, ayakkabısı olduğu müddetçe binekli olmaya devam eder*"[551] buyurulmuştur. Aynı zamanda vasıtalı olanın ayakları eziyet verici şeylerden korunduğu gibi, ayakkabılı olan insanın da ayağı her türlü acı ve eziyet verici şeylerden korunmuş olur.

Edebî açıdan hadîste ayakkabı, üzerine binilen bir vasıtaya, ayakkabılı olan da vasıtalı olana benzetilerek teşbîh-i beliğ yapılmıştır.

6- Fakirken Zenginlik Taslayanın Yalancıya Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde "*Verilmemiş bir şeyle tok görünmek, yalandan iki elbise giymek gibidir.*"[552] buyurmuştur. Yani, karnı aç iken tok olduğunu göstermek, züğürtken zenginlik taslamak, yalancı iki elbise giymek gibidir.

Yalancı iki elbise, bir gömleğin koluna/ yenine başka bir kumaştan ikinci bir kol dikerek iki kat gösterilen elbisedir.

Hz, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bu hadîsi kendisine şöyle bir soru soran kadına cevap olarak irad etmiştir. Kadın Peygamberimize "Ey Allah'ın Rasûlü! Benim bir kumam var, kocamın bana vermediği

---

550 İsbahânî, s. 82.

551 Müslim, *Libas*, 66; Ebû Dâvud, *Libas*, 41; Ahmed b. Hanbel, III, 337.

552 Buhâri, *Nikâh*, 106; Müslim, *Libas*, 126; Tirmizî, *Birr*, 86; Ebû Dâvud, *Edeb*, 12.

bir şeyi vermiş gibi görünsem bundan dolayı bana bir günah var mı?" der. Peygamber de yukarıdaki hadîsi irad eder. Burada iki yalan vardır. Birisi, "kocam verdi" demesi, ikincisi de "Kocam beni kumamdan daha çok seviyor." şeklinde bir yalanı izhar etmesidir. Böylece iki yalan işlemiş olmaktadır.

Hattâbî (v.388/998), "Araplarda bir adam vardı, insanlara kendisinin muhterem ve eşraftan biri olduğu imajını vermek için, eşraftan olan kişilerin giydiği elbiselerden iki elbise giyerdi. Çünkü eşraf olanlar yalan söylemezlerdi. Adam da kendisini doğru olanlara benzettiği için, insanlar bu adamı bu şekilde gördüklerinde sözüne ve yalan şahitliğine inanırlardı. Onun bu iki elbisesi yalan şahitliğinin sebebi olduğu için bu elbiseye de yalancının iki elbisesi mânâsında "Sevbeyi'z-zûr" denmiştir."[553] Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) de gösteriş için yalana dayanan sahte davranışları, o zaman halk arasında darb-ı mesel olarak kullanılan bir tabiri istimal ederek "yalan takımı giyme"ye benzetmiştir.[554]

Böylece bu hadîste, sahip olmadığı nüfuz, servet, ilim ve fazilet gibi şeylerle tefahür eden kişi, yalandan böyle iki kat elbise giyen kalpazana benzetilir ki, böyle yapmacıklarla fazilet sahtekarlığı yapanlar hakkında söylenmiş büyük ve yüksek bir belağatı ihtiva eden bir teşbîh-i beliğdir.[555]

C- Ev İle İlgili Teşbîhler

Ev; insanın, içinde tek başına ya da aile efradı ile birlikte hayat geçirdiği mekândır. Bu mekân, kişilerin yaşayışına göre iyi ya da kötü bir durum alabilir. Onu cennetten bir köşe ya da cehennemden bir çukura çevirmesi insanın elindedir ve onun iradesine bağlıdır. Bu bakımdan insanın onu huzurlu bir ortama çevirmesi için Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) temsîl ve teşbîhlerle ikazda bulunmaktadır.

---

553 *Mubârekfûrî*, VI, 155.
554 Canan, *K. S. M. T. Ş.*, V, 13.
555 *Miras*, XI, 318.

1- *İçinde İbadet Edilmeyen Evin Kabre Benzetilmesi*

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) evlerin kabre benzetilmemesini tavsiye ederek şöyle buyurmuştur: "*Namazlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin.*"[556]

Hadîste içinde namaz kılınmayan evler kabre benzetilmektedir. Çünkü kabirde yatan kişi de ölmesiyle üzerinden ibadet teklifi düştüğünden kabirler ibadet ve namaz mahalli olmadığı gibi, hayatta olanların da oralarda namaz kılmaları yasaklanmıştır. Bu cihetle müslümanın namazlarından bir kısmını özellikle nafile namazlarını evlerinde kılmaları emredilmektedir ki evler kabirlere benzemesin. Zira ölüler namaz kılmazlar, dolayısıyla namazın kılınmadığı mekânlar kabirlerdir. Bu bakımdan içinde namaz kılınmayan evler manen kabre, evlerinde namaz kılmayanlar da kabirlerdeki ölülere benzetilmişlerdir.

Hadîsten şu mânâ da anlaşılabilir: "Evlerinizi, içinde namaz kılınmayan ve sadece uyunulan bir yer yapmayın. Zira uyku ölümün küçük kardeşidir. Ölü de kabirde hiç namaz kılmaz."[557]

2- *İçinde İbadet Yapılan Evlerin Huzurlu ve Aydınlık Evlere Benzetilmesi*

Evlerin kabre çevrilmemesi sadece namaz kılmaya bağlı değildir. Aynı hâl diğer ibadetler için de geçerlidir. Taberâni'nin naklettiği bir hadîste "*Evlerinizi, Allah'ın zikri ile nurlandırın. Evlerinizde çokça Kur'ân okuyun, Onları, Yahudilerin ve Hristiyanların yaptıkları gibi kabirlere çevirmeyin. Zira içinde Kur'ân okunan ev, ehline genişler, hayrı çok olur, melekler hazır bulunur ve şeytanlar uzak olur. İçinde Kur'ân okunmayan ev, ehline daralır, hayrı az olur, melekler uzaklaşır, orada şeytanlar hazır bulunur.*"[558] buyurulmuştur. Böylece "Evlerinizi içinde namaz kılınmayan kabirler gibi yapmayın." demek olur. İçinde ibadet yapılan evler mânen ışıklanır, aydınlanır ve insanın gönlünü ferahlandırır. Bu bakımdan hadîsten, ibadetlerin

---

556 Buhârî, *Salât*, 52; Müslim, *Müsafirin*, 208; Ebû Dâvud, *Salât*, 346; Tirmizî, *Salât*, 331.
557 Canan, *K. S. M. T. Ş*, VIII, 549.
558 Bkz. *Aynî*, IV, 187 (Taberanî'den naklen).

icrâ edildiği mekânların hayırlı ve huzur kaynağı olan yerler olduğu da anlaşılmaktadır.

Edebî açıdan hadîste teşbîh edatı ve benzetme yönü zikredilmediği için teşbîh-i beliğ vardır.

Bir hadîste de "*İçinde Allah'ın zikredildiği ev ile içinde Allah'ın zikredilmediği evin durumu, ölü ile diri misalidir.*"[559] buyurularak içinde Allah'ın anıldığı ev, canlı kişiye, içinde Allah'ın zikredilmediği ev de ölü kişiye benzetilmiştir.

D- Musîbet ile İlgili Teşbîhler

Musîbet; âfet, belâ, felâket ve hastalık gibi insanın karşılaştığı şeylerdir.

İnsanlar, içinde yaşadığı âlemde çeşitli sıkıntılar, zorluklar, felaketlerle karşı karşıyadır. İnsana sıkıntı ve ıstırap veren her şey -en küçüğünden en büyüğüne kadar hepsi-onun için birer musîbettir. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Biz sizi, biraz açlıkla, biraz korku ile, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmekle denemekteyiz. Sabredenleri müjdele ki, onlara bir musîbet isabet ettiğinde 'Biz, Allah içiniz ve yine O'na döneceğiz.' derler.*" (Bakara, 2/155-156) buyurulmaktadır. Bu musîbetlerden bazıları maddî, bazıları da mânevîdir. Musîbet bazen ferdî olur, bazen de umûmi olur. Musîbetlerden biri de hastalıklardır.

1- Maddî Hastalıklar

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) getirdiği Kur'ân'la mânevî hastalıkları tedavi ettiği gibi, telkin ettiği bazı düsturlarla da bir çok maddî hastalıklara reçete sunmaktadır. Bu reçeteyi sunarken teşbîh sanatını da kullandığı görülmektedir. Bunlardan bazılarına aşağıdaki örnekleri verebiliriz.

a- Hummâ (Sıtma) Hastalığının Cehenneme Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ateşli bir hastalık olan hum-

---

[559] Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8129.

mânın hararetini Cehennem ateşine benzeterek şöyle buyurmaktadır: *"Humma/sıtma, Cehennem ateşindendir. Hararetinizi su ile soğutunuz."*[560]

Hadîste zikredilen humma/hararet'in gerçekten Cehennem ateşinden olduğu şeklinde anlaşıldığı gibi bunun bir teşbîh olduğu da ifâde edilmektedir. Çünkü hummânın harareti, Cehennemin hararetini hatırlatmak için Cehenneme benzetilmiştir. Benzetme yönü, cehennemin harareti, kendisine yakın olanı nasıl helâk ederse, onun hararetinden bir parça olan humma da yükseldiğinde insanı helâk eder. Hummânın hararetine dayanamayan insan, Cehenneme hiç dayanamaz, demektir.[561] Hummalı olanın hararetinin su ile teskin edilmesi ve söndürülmesi ifâde edilmektedir ki, hararet hastadan uzaklaşsın.

Hadîste, Cehennemin hararetini de insandan uzaklaştıran veya insanın cehenneme girmesine sebep olan günahlarının abdest suları ile uzaklaştırılmasına da bir işaret olabilir. Çünkü hadîslerde abdest sularının damlaları ile günahların döküldüğü ve kılınan beş vakit namazın, aralarında işlenen küçük günahlara keffaret olduğu beyan edilmektedir.

Hadîste teşbîh edatının ve benzetme yönünün terk edilmesiyle teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

b- Sivilcenin Ateşe Benzetilmesi

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ayak parmakları arasında küçük bir sivilce çıkmış ve onun üzerine toz (pudra halinde bir şeyler) koyarak *"Ey büyüğü söndüren ve küçüğü büyüten Allah'ım! Bu sivilceyi benden söndür."* diye duâ eder ve şifa bulur.[562] Burada sivilce, vücuda verdiği elem sebebiyle ateşe benzetilmiş ve ondan şifa bulmak da o ateşin söndürülmesine teşbîh edilmiştir. Hadîste istiârenin üç çeşidi de bulunmaktadır. Şöyle ki; sivilcenin ateşe benzetilip, ateşin terk edilmesi ve onun levâzımından olan söndürülmenin zikredilmesiyle istiâre-i mekniyye, söndürme

---

560 Buhârî, *Tıbb*, 28; Müslim, *Selâm*, 83; Tirmizî, *Tıbb*, 25.
561 Bkz. *Mubârekfûrî*, VI, 202-203.
562 Ahmed b. Hanbel. V, 370.

işinin ateşi akla getirmesiyle istiâre-i tahyîliyye, ateşin söndürülmesiyle sivilceden şifa bulma kastedilmesiyle de istiâre-i tebe'ıyye olmaktadır.[563]

c- Cimriliğin Hastalığa Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Cimrilikten daha büyük hangi hastalık vardır."*[564] buyurarak cimriliği hastalığa benzetmiştir. Hakikatte cimrilik maddî bir hastalık değil, mânevî bir hastalıktır. Maddî hastalığın vücudun sıhhatini bozması gibi, mânevî olan cimrilik de insanın ahlâkını ve tabiatını bozması sebebiyle makul olan bir durum hissi olan hastalığa teşbîh edilmiş ve bunun mezmum bir ahlâk olduğuna işaret edilmiştir. Böylece hadîste teşbîh-i zımnî bulunmaktadır.[565]

2- Fakirlik

Fakirliğin Sele Benzetilmesi

Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben seni seviyorum." der. Hz. Peygamber de:

– *"Ne söylediğine dikkat et."* der.

Adam:

– "Vallahi ben seni seviyorum." der ve bu sözünü üç kere tekrar eder.

Rasûlüllah, bunun üzerine o adama:

– *"Eğer beni seviyorsan, fakirlik için bir zırh hazırla. Çünkü fakirlik beni sevene, hedefine doğru akan selden daha hızlı gelir."* buyurur.[566]

Burada fakirliğe karşı bir zırh hazırlanması ifâde ediliyor ki, fakirliğin arkasında zahmet, meşakkat, belâ ve musîbetler vardır. Bir hadîste "*Mü'min erkek ve kadında, üzerinde günah olmaksızın, Allah'a kavuşuncaya kadar, bedeninde, ehlinde ve malında, belâ devamlı olur.*" buyurulur. Bir rivâyette "çocuğunda" ifâdesi de vardır. İşte musîbetlere karşı koyabilecek

---

[563] Zeynî, 435.

[564] Buhârî, *Humus*, 15; *Megâzî*, 73; Ahmed b. Hanbel, III, 308.

[565] Zeynî, 434.

[566] Tirmizî, *Zühd*, 36.

en sağlam koruyucu da ancak sabır zırhı olabilir. Onun için Peygamber'i gerçekten çok sevenin O'nun yolunda, bu gibi hâdiselerin başına gelebileceğini hesaba katarak bu yola baş koyması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bunun için de üzerine selden daha süratli bir şekilde gelen sıkıntılara karşı koyabilecek sabır zırhının hazırlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) adama, "Ne söylediğine dikkat et, söylediğinde samimi isen benim yolumda bunlar var. Sen gerçekten beni seviyorsan bunlara katlanmak zorundasın." mânâsında kendine zırh hazırlamasını söylemiştir. Bu durum, Hz. Peygamber'in hayatında böyle olduğu gibi vefatından sonra da onun sünnetine tam bağlı olarak yaşamak isteyenlerin de aynı durumlarla karşılaşabilecekleri muhakkaktır. Öyle de olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Bunun için her zaman ve zeminde o zırhın hazır bulundurulması gerekir. İbrahim Canan, bu mi'yarın zamanımız açısından çok daha muteber olduğunu söyleyerek şöyle der: "Çünkü, öncelikle farz ve sünnetlerin yaşanmasında ifâdesini bulan sevmeye, zamanımızda çok maniler var. Bırakalım pek çok hayâtî sünnetler, farzların yerine getirilmesi bile bir kısım riskleri beraberinde getirmekte, mü'minleri işinden, aşından, terfisinden etmektedir. Sünnete uymanın getireceği bu riskleri göze alamayıp, tavizkarlığa düşen rahatına bağlı müslümanlar, şartların daha da ağırlaşmasına zemin hazırlayıp, dini hayatta daha çok tavizler istenmesine sebep olmaktadır."[567]

Böylece hadîste sabrın zırha, belânın gelişinin hızlı akan sele benzetilmesiyle iki tane teşbîh bulunmaktadır.

3- Ateşin Düşmana Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Evlerinizde geceleri ateşi yanar halde bırakmayınız, çünkü o düşmandır.*"[568] buyurmaktadır. Bir rivâyette de "*Ateş düşmanınızdır, ondan sakının.*" buyurulur. Hadîste ateş düşmana benzetilmektedir. Zira düşman, her zaman hasmını yok etmek ya da onu mağlûp etmek için uyanık olur. Hep fırsat gözetir. Fırsatını bulduğunda taarruza geçer. Ateş de tedbir alınmazsa insanın, farkına varmadan malını

567 Canan, *K. S. M. T. Ş*, VII, 454.
568 Ahmed b. Hanbel, II, 71; Hâkim, *Edeb*, 87.

ya da canını yakar ve yok eder. Böylece ateşin düşmana benzetilmesi onun insanın canına ve malına vereceği zarar itibariyledir. Yoksa ateş her zaman ve her yönü ile zararlı demek değildir. Bunun için "o düşmandır" derken ateşe karşı dikkatli olun, demektir. "*Ateş düşmanınızdır, ondan sakının.*"[569] ifâdesi ile ateşe karşı tedbirli olunması istenmektedir. Hadîs, her zaman olduğu gibi özellikle asrımızda elektrikli ve gazlı cihazların kullanımının artmasından, kömür ve odun kullanılan sobaların gece sabahlara kadar yakılmasından dolayı bir çok yangınların ve zehirlenerek *ölümlerin* meydana geldiği günümüz açısından bakıldığında ne kadar mânidar bir hadîstir. Aynı zamanda, sakınılması gereken ateşin, dünyadaki ateş olmakla birlikte cehennem ateşine de işaret ettiği ifâde edilmektedir. Çünkü Cehennem ateşi de insanı helâk eden bir ateştir ve dünya ateşinden daha şiddetlidir. Durum böyle olunca, Cehenneme düşmemek için ona karşı tedbirin alınmasına dikkat çekilmektedir. Bu durumda da oraya götürecek hallerden sakındırılmaktır.[570]

Hadiste teşbîh edatının ve benzetme yönünün zikredilmemesiyle teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

4- Fitneler

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), hem gaybî hem de istikbâle ait haber verdiği olaylardan birisi de ümmetinin karşılaşacağı gecenin karanlıkları gibi fitnelerdir.[571] Hz. Peygamber'in haber verdiği bu olaylar, Peygamberimizin zamanı ve haberin irâd edildiği tarih itibariyle gaybî ve istikbâlîdir. Zamanımız itibariyle de bu olayların bazısı vuku bulmakla mâzi olmuştur. Mâzide olanlar da yine bizim için gayb hükmündedir. Mâzinin insanları için ise günümüzdeki olaylar gaybî ve istikbâlî idi. Bizim için de içinde bulunduğumuz zamandan sonrası gaybî ve istikbâlî olmaktadır. Dolayısı ile Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), ümmetinin karşılaşabileceği önemli olaylardan bazılarını fitne adıyla haber vermiş ve bunlardan korunma reçetelerini sunarak bu fitnelerden sakındırmıştır.

---

[569] Buhârî, *İsti'zân*, 49; Müslim, Eşribe, 1; İbn Mâce, *Edeb*, 46; Ahmed b. Hanbel, II, 90.
[570] Bkz. *Münâvî*, VI, 294.
[571] Fitne konusunda bkz. Canan, *K. S. M. T. Ş.*, XIII, 352-364.

Bu konuda bir çok hadîs vardır. Hadîs kitablarında "fiten" bölümleri[572] bulunmakla birlikte İbnu'l-Esîr, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) gaybî ve istikbâlî olan fitnelerle alakalı hadîslerini, müstakil olarak "Kitabü'n-Nihâye ev el-Fiten ve'l-Melâhim" isimli iki cilt halindeki eserinde toplamıştır.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) gaybî ve istikbâlî olan bu olayları haber verirken bir takım teşbîh ve temsîllerle anlattığını görmekteyiz. Fitne kelimesinin kısaca mânâlarını verdikten sonra bu teşbîh ve temsîllere örnekler takdim etmeye çalışacağız.

Fitne; meşakkat, zorluk, azâp, küfür, günah, anarşi, rezalet, fücûr, musîbet ve insanların hoş karşılamadıkları şeylere denir.[573] Fitne kelimesinin çoğulu "fiten"dir, "melâhim" olarak da zikredilmektedir.

a- Fitnelerin Karanlık Gecelere Benzetilmesi

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) istikbâlde vukû bulacak olan karanlık gecenin parçaları şeklindeki fitnelerle ilgili hadîslerden birisinde şöyle buyurur: "*Kıyametten önce karanlık gecenin parçaları gibi fitneler olacak,* (o fitneler geldiğinde) ***kişi mü'min olarak sabahlar kâfir olarak akşamlar, mü'min olarak akşamlar kâfir olarak sabahlar. Bir kısım insanlar dinlerini dünya menfaati karşılığında satarlar.***"[574] Bir rivâyette de "(o fitneler gelmeden önce) *iyi ameller yapmakta acele edin.....*" buyurulur.[575]

Hadîste istikbâlde meydana gelecek olan bu fitneler, hayrı-şerri belli olmayan gecenin zifiri karanlığına benzetilmektedir. Benzeyen, fitneler; kendisine benzetilen, gece; benzetme edatı "kef"harfi; benzetme yönü karanlıktır ki, o karanlıkta vukû bulacak olan haller, insanın mü'min iken kafir, kafirken mü'min olabileceği ve dinini menfaat karşılığında satabileceği kadar dehşetli durumlardır. Yani kıyametten önce insanların başına öyle fitneler gelecek ki, o zamanda insanlar helâlı haram, haramı helâl

572 Meselâ bkz. Buhârî, K. *Fiten*; Müslim, K. *Fiten* ve Eşrâti's-Sâati; Tirmizî, *Fiten*.
573 Bkz. İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 410; İbn Manzur, XIII, 317-320.
574 Tirmizî , *Fiten*, 30; Ayrıca bkz. Müslim, *İman*, 186.
575 Müslim, *İman*, 186; Tirmizî, *Fiten*, 30.

kabul eder veya tam aksi olur. Bu suretle akşam mü'min iken sabah kâfir, sabah kafir iken akşam mü'min olur.[576]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetinin başına gelecek ve insanları hayrette bırakacak olan böyle fitnelerin korkunçluğunu, dayanılmazlığını ve tiksindiriciliğini, gecenin zifiri karanlığına benzetip, makul olanı mahsus olanla tasvir ederek anlatmıştır.[577] Bununla birlikte *"O fitneler gelmeden önce iyi ameller yapmakta acele edin."* ifâdesiyle de bu fitnelere karşı koyabilmek ve engel olabilmek için gerekli tedbirlerin alınmasını, gelecek fitnelere karşı hazırlıklı olunmasını istemiştir.

b- Bazı İnsanların Dinden Çıkmasının Okun Avdan Çıkmasına Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Ahirzamanda yaşları küçük, akılları kıt bir kısım insanlar (kavm) çıkacak ki, onlar Kur'ân'ı okurlar ancak gırtlaklarından aşağıya geçmez ve onlar .... onlar ok'un avdan çıktığı gibi dinden çıkarlar."*[578] buyurmuştur. Burada "Onlar Kur'ân'ı okurlar ancak gırtlaklarından aşağıya geçmez." ifâdesinde mânevî olan Kur'ân, maddî olan ve boğazdan geçen maddî bir gıdaya benzetilmiştir. Esas mânâ ise; Kur'ân'ı okuyup da onunla amel etmeyenin bu okumasını Allah kabul etmez ve o kişiye bir fayda da vermez. Tıpkı boğazdan aşağıya geçmeyen gıdanın insana bir faydasının olmaması gibi.

"Onlar okun avdan çıktığı gibi dinden çıkarlar." ifâdesi de bu insanların dine hızlı girmeleri ve dinden çok çabuk çıkmalarını tasvirdir. Bu durum, bir avcının okunu kuvvetle ava atıp, okun hemen avın öbür yanından çıkmasına benzetilerek temsîlî bir teşbîh ile anlatılmıştır. Burada istiâre-i tebeı'yye vardır.[579]

Hadîste, dinden böyle çabuk çıkan insanların Harura haricileri olduğu[580] bildirilmekle birlikte, İslâm adına ortaya çıkan ve İslâm namına

---

576 Geniş bilgi için bkz. *Mubârekfûrî*, VI, 364-367.
577 Mubarekfûrî, VI, 364-367; *Tâhûn*, III, 491.
578 Tirmizî, *Fiten*, 24.
579 Zeynî, s. 33-34.
580 Bkz. Tirmizî, *Fiten*, 24.

hareket ettiğini söyleyen ancak İslâm'dan habersiz olan, okuduğu Kur'ân'la amel etmemenin yanında, her türlü (küçük-büyük) günahı işleyenin dinden çıkacağını söyleyen tabiri caiz ize kraldan fazla kralcı geçinen kişilerin, hadîsin ifâdesiyle okuduğu Kur'ân'ın gırtlağından aşağıya bile geçmeyen bu şekilde hâricî zihniyete sahip insanlar, İslâm tarihi boyunca bulunmuş günümüzde de bulunmaktadır. Bundan böyle de olacaktır.

c- Umumi Fitnelerin Şiddetli Yağmura Benzetilmesi

Üsâme (r.a.), Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şiddetli yağmur damlalarının düştüğü yerler kadar çok fitnelerin olacağını beyan ederek şöyle haber verdiğini nakleder: "Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) yüksek bir mahalden Medine evleri arasında yükselen köşklere baktı da sonra: '*Benim görmekte olduğum helâk yerlerini sizler görebiliyor musunuz? Ben evlerinizin aralarına dökülen fitne ve felaket mahallerini, şiddetli yağmur sellerinin açtığı yaralar gibi görüyorum.*' buyurdu".[581]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîsinde istikbâlde gelecek olan fitneleri şiddetli yağmura, bu fitnelerin açacağı yaraları da şiddetli yağmurun yerde açtığı yaralara ve yarıklara benzetmiştir. Burada benzetme yönü, fitnelerin çok ve umûmî olacağı ve bütün insanların ondan etkileneceğidir. Bu hadîsin cemel, sıffin olaylarına, Hz. Osman ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmelerine işaret ettiği söylenmektedir.[582] Böyle olmakla birlikte sadece bunlar değil, Hz. Peygamber devrinden sonra gelmiş ve gelecek olan bütün zamanları dahi içine alan gaybî bir haber olduğu izlenimini vermektedir.

d- Fitnelerin Çokluğunun Hasıra Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) âhirzamanda fitnelerin insanın her tarafını saracağı ile ilgili olarak "*Fitneler tıpkı kamışlardan örülen hasır gibi, insanların kalbine çubuk çubuk atılır. Hangi kalbe bir fitne nüfûz ederse onda siyah bir leke meydana gelir. Hangi kalp de onu reddederse onda beyaz*

[581] Müslim, *Fiten*, 9.
[582] Nevevî, XVIII, 8-9.

bir benek hasıl olur. Böylece iki ayrı kalp ortaya çıkar. Biri cilalı taş gibi bembeyazdır, dünyalar durdukça buna hiçbir fitne zarar vermez. Diğeri, alaca siyahtır, ters dönmüş tepsi gibidir. Bu kalp ne iyiyi iyi bilir ne de kötüyü kötü. O, ancak hevâdan (süflî istek ve arzulardan) *kendisine yutturulan şeyi* (hak veya batılı) *bilir.*"[583]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) insanların kalblerini karartacak, etrafını saracak ve arka arkaya gelecek olan bu tür fitneleri, hasır ören kişinin arka arkaya sırayla kamış koyarak ördüğü hasıra benzetmiştir.[584] Fitnelerin kalbe işlemesi de âdeta kamışa verilen suyun, kamışın içine tam işlemesi gibi, kendisine isabet eden fitneyi kabul eden bir kalbin de öylece etkileneceği belirtilmiştir. Bu fitne orada öyle bir tesir bırakır ki, sanki siyah bir nokta meydana getirir. Ancak o fitneleri kabul etmeyen kalbler de cilalı taşa benzetilmiştir. Böyle kalblerin cilalı taşa benzetilmesi elmas gibi sağlam olması ve hiç bir fitneden etkilenmeyecek şekilde kuvvetli imâna sahip olması itibariyledir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîste gaybî ve aklî olan fitnelerin gelişini örülen hasıra, insanın kalbine yaptığı etkileri de siyah bir noktaya benzetmiş, aklî olan bir meseleyi hissî olan bir misâl ile izah etmiştir. Hadîste teşbîh-i mürekkeb vardır. Dolayısıyla hadîste bu fitnelerin kalbe girişine yol verilmemesine de dikkat çekilmektedir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde de "*Size çullanmak üzere yabancı milletlerin, tıpkı sofraya çağrışan yiyiciler gibi birbirlerini çağıracakları zaman çok yakındır*." buyurur.

Orada bulunan sahabilerden biri:

– "O gün sayıca azlığımızdan mı?" diye sorar.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)

– "*Hayır, bilakis o gün siz, çok olacaksınız. Ancak sizler bir selin getirip yığdığı ve hiç bir ağırlığı olmayan çer çöpler durumunda olacaksınız. Allah düşmanlarınızın kalbinden size karşı korku duygusunu çıkaracak ve sizin kalblerinize zaafi atacak.*" buyurdu.

---

583 Müslim, *İman*, 231.
584 Bkz. Nevevî, II, 172.

Bunu üzerine:

– "Zaaf da nedir, Yâ Rasülallah?" diye sorulunca:

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Dünya sevgisi ve ölüm korkusu*" buyurur[585]

Hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), istikbâlde müslümanların her taraftan İslâm düşmanlarının saldırılarına maruz kalacaklarını ifâde etmektedir. Bu olayı anlatırken, İslâm düşmanlarının saldırılarını sofraya üşüşerek birbirlerini çağıran yiyicilere, bu saldırılar karşısındaki müslümanların pozisyonunu da selin sürüklediği bir sürü çer çöpe benzetmektedir. Benzetme yönünün zafiyet, bu zafiyetin sebebinin de dünya sevgisi ve ölüm korkusu olduğunu bildirmiştir.[586]

Hadîs, günümüz İslâm âleminin sosyolojik ve ekonomik durumları, içinde bulunduğu buhranları ve sıkıntıları açısından değerlendirildiğinde ne kadar mânidar olduğu anlaşılacak ve üzerinde çokça kafa yorulması gereken bir durumun olduğu açığa çıkacaktır.

E- Hayvanlar ile İlgili Teşbîhler

1- At İle İlgili Teşbîhler

a- Atın Deryaya Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), Ebû Talha'nın eyersiz atına bindiğinde "*Onu bir bahr/deniz buldum.*" veya *"O, bir bahr/deniz'dir."*[587] buyurmuştur.

Tatlı ve tuzlu su denizlerine "bahr" dendiği gibi Dicle ve Nil gibi suyu hiç kesilmeyen derin, geniş ve durgun akan her nehire de "bahr" denir.[588] O zaman hadîsin mânâsı: "Onu bir deniz buldum" veya "O bir denizdir" olur. Yani o, deniz gibi geniş ve rahat veya engin ve hızlı akan bir nehir gibi hızlı ve rahat yürümektedir, demektir. Türkçe'deki "rahvan" tabiri

585 Ebû Dâvud, Melâhim, 5.

586 Hadisin yorumu için bkz. Seharenfûrî, XVII, 211-212.

587 Buhârî, *Edeb*, 39; *Cihad*, 46, 82; Müslim, Fezâil, 48; Ebû Dâvud, *Edeb*, 87; Tirmizî, *Cihad*, 14.

588 Bkz. İbn Manzur, IV, 42.

bunu ifâde etmektedir. Burada atın hızlılığı ve rahatı deniz gibi geniş olan ve hızlı akan nehire benzetilmiştir. Hadîste teşbîh-i beliğ vardır.

b- Atın Sığınağa ve Hazineye Benzetilmesi

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde atla ilgili olarak, "Zuhûruhâ hırzun, butûnuhâ kenzun (*Atın sırtı sığınak /korumalık'tır, karnı hazinedir.)*"[589] buyurmuştur. Burada iki tane teşbîh bulunmaktadır.

Birincisi: Atın korumalığa benzetilmesi ki, "sığınak /hırz" kelimesi; içine konulan şeyi muhafaza edip koruyana denir. At da, kendisine binen, tehlikeli ve zor şartlar içerisinde bulunan sahibinin kaçarak kurtulmasına, korunmasına vesile olduğu için korumalığa benzetilmiştir.

İkincisi ise *"karnının hazine"*ye benzetilmesi ki, değerli yavrular doğurması ile sanki onun karnı kıymetli şeylerin bulunduğu ambar gibi olmaktadır.

Böylece bu hadîste hem teşbîh edatı hem de benzetme yönünün zikredilmemesiyle teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

c- Kedilerin Hizmetçiye Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde kedilerin necis olmadığını belirterek "*Onlar necis değildir. Onlar sizin etrafınızda* (hizmet için) *tavaf eden* (dolaşan erkek veya dişi hizmetçi)*lerdendir.*"[590]

Hattâbî bu hadîsi izah ederken kedilerin insanların etrafında tavaf edenlerden oluşlarını iki şekilde yorumlar:

a- Onlara bakmak evin hizmetine benzemesi ya da onların, ev sahibinin etrafında hizmet için dolaştıkları gibi dönüp durmaları,

b- Onlar, ihtiyaç veya dilenmek için dolaşan kişilere benzediği içindir. Çünkü kedilere bakmanın mükafatı, muhtaçların ihtiyaçlarını gidermek ve istemeye maruz kalanların sıkıntılarını gidermek için yapılan yardı-

---

589 Şerif, 19.

590 Ebû Dâvud, *Tahâret*, 38; Tirmizî, *Tahâret*, 69; Nesâî, *Tahâret*, 53; İbn Mâce, *Tahâret*, 32; Dârimî, Vudu', 58.

mın mükafatı gibidir.[591] Hangisi olursa olsun, Hz. Peygamber, kedileri insanların etrafında dolaşan hizmetçilere benzetmiştir. Benzetme ciheti ise hizmetçilerin necis olmadığı gibi kedinin de necis olmamasıdır. Edebî açıdan hadîste benzetme edatı ve benzetme yönü zikredilmediği için teşbîh-i beliğ vardır.

d- Binek Hayvanlarının Kürsülere Benzetilmesi

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), binek hayvanları üzerinde oturur bir vaziyette sohbet eden bir grup insana rast geldi ve onlara "*Hayvanlara güzelce binin, onları güzelce bırakın ve onları yollarda ve çarşılarda sohbetleriniz için kürsüler edinmeyin, nice binilenler vardır ki, bineninden daha hayırlıdır, o Allah'ı, bineninden daha fazla zikretmektedir.*" buyurdu.[592]

Görüldüğü gibi hadîste üzerine binilen hayvanlara güzel muamelede bulunulması ve onların sohbet esnasında kürsü olarak kullanılmaması ifâde edilmiştir. Kürsü; üzerinde uzun müddet oturulan ve bu maksatla yapılan oturaklara denir. Böylece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hayvanların bu amaçla kullanılmasından ve bu tarz hareketlerden sakındırmıştır.

Hadîste, binek hayvanları üzerine oturulup sohbet edilen kürsülere teşbîh edildiği için ve benzetme yönü ile benzetme edatının da terk edilmesi sebebiyle teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

F- Mekânlar ile İlgili Teşbîhler

1- Mina'nın Anarahmine Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Mina'nın misali anarahmi gibidir.*"[593] buyurarak Mina'yı ana rahmine benzetmektedir.

Mina; Mekke yakınında bir bölge olup hacıların, teşrik günlerinde orada kaldığı ve kurbanlarını kestiği yerin adıdır. Buraya, kan akıtıldığı

---

591 Hattâbî, *Meâlim*, I, 36.

592 Ahmed, b. Hanbel, III, 439, 441; Ayrıca bkz. Dârimî, *İsti'zân*, 39.

593 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8165.

için Mina denmiştir.[594]

Ana rahmi çok küçük ve dar bir yerdir. Ancak bebeğe yataklık yaptığı andan itibaren Allah, ana rahmini çocuğun doğumuna kadar genişletmektedir. Mina da dar bir bölge olmasına rağmen hac zamanında o kadar çok hacıyı istiab etmektedir ki herkes bu yer bu kadar insanı nasıl almaktadır, diye hayret eder.

2- Mescidler

Mescid; secde edilen yerlere, içinde ibadet edilen mekânlara ve câmilere denir. İçlerinde yapılan ibadetlerin sevabı bakımından mescidler de farklıdır. Bu farkı Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şu şekilde ifâde eder: "*İbadet için üç mescidden başkasına yolculuk edilmez. (Bunlar) Mescid-i Haram, Mescid-i Rasül ve Mescid-i Aksâ.*"[595] Hadîste yolculuk yapılabilecek üç mescidden bahsedilmektedir. Bu durum, başka mescidlere gidilmemesi mânâsına gelmemektedir. Ancak en fazla fazilet kazandıran mescidler bunlardır, demektir. Bunların da kendi aralarında farklılıkları vardır. Mescid-i Rasûl ile diğer mescidler arasındaki farkla ilgili olarak Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram dışındaki mescidlerde kılınan bin namazdan hayırlıdır.*"[596] buyurmuştur. Başka bir rivâyette de "*Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram dışındaki mescidlerde kılınan yüz namazdan hayırlıdır.*"[597] buyurulmuştur. Mescid-i Rasûl ile mescid-i Aksâ arasındaki farkı da şu hadîs ifâde etmektedir: "*Benim mescidimde kılınan bir namaz, Beytu'l-Makdis mescidinde kılınan dört yüz namazdan efdaldir. Benim mescidim ne güzel namaz kılınacak yerdir.*"[598] Hadîslerde görüldüğü üzere sevab bakımından en faziletli mescid, Mescid-i Haram, ondan sonra Mescid-i Nebevî, ondan sonra da Mescid-i Aksâ'dır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu mescidlerin arasındaki farklı-

---

[594] Bkz. Hamevî, Yakut b. Abdillah, Mu'cemu'l-Buldân, Beyrut, ts., V, 198-199.
[595] Buhârî, Fazl-i Mescid-i Mekke ve'l-Medine, 1.
[596] Buhârî, Fazl-i Mescid-i Mekke ve'l-Medine, 2.
[597] *Aynî*, VII, 255.
[598] *Aynî*, VII, 255.

lıkları oralarda kılınan namazları mukâyese ederek anlattığı gibi bunlardan başka bazı mekânların önemini de birtakım teşbîhlerle anlattığını görmekteyiz. Meselâ:

Cennet Bahçeleri

Bazı hadîslerde mescidler, zikir halkaları ve Ravza-ı Mutahhara Cennet bahçelerinden birer bahçe olarak zikredilmektedir.

a) Mescidlerin ve Zikir Halkalarının Bahçeye Benzetilmesi

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Cennet bahçelerine uğradığınızda* (meyvelerinden bol bol) *yiyiniz.*" buyurur.

Ebû Hureyre:

– "Cennet bahçeleri nedir yâ Rasûlallah?" diye sorar.

Peygamber de:

– "*Mescidler*" diye cevap verir.

Yine Ebû Hureyre "Ret'u nedir, yâ Rasûlallah?" diye sorar.

Peygamber de:

– "*Subhânallah, Elhamdülillâh, Lâ ilâhe illallah ve Allahu ekberdir*." diye cevap verir.[599]

Enes İbn Mâlik'in rivâyetinde de, Enes (r.a.) "Cennet bahçeleri nedir yâ Rasûlallah?" diye sorar.

Hz. Peygamber:

– "*Zikir halkaları*" diye cevap verir.[600]

"Cennet bahçeleri" şeklinde terceme ettiğimiz ifâde, "Riyâdu'l-cennet" tarzında zikredilmektedir. Riyâd, ravda kelimesinin çoğuludur. Ravda; her türlü bitkiyi ihtiva eden yeşil, sulu bağ ve bahçeye denir. "Meyvalarından yiyiniz" şeklinde terceme ettiğimiz ifâde, "Ferteû" şeklinde geçmektedir. Kelimenin aslı "reta'"dır. Kelime olarak; otlamak, yayılmak, verimli bir

599 Tirmizî, *Daavât*, 82.
600 Tirmizî, aynı yer.

arazide otlamak, istediği kadar bol bol yemek içmek mânâlarına gelmektedir. Durum böyle olunca sahabiler, "Cennet bahçelerinin" ve "reta"'ın ne olduğunu sorma ihtiyacını duyarlar. Böylece âdetâ Cenneti andırır, verimli ve meyvesi bol olan bir bahçenin, Arabistan çölleri içerisinde ne kadar büyük kıymet arz ettiğini herkes tahmin edebilir. İşte böyle bir teşbîh de en azından o kadar önem taşımaktadır.

Bu bakımdan, hadîste görüldüğü gibi mescidler, zikir meclisleri, Cennet bahçelerine benzetilmiştir. Çünkü bu meclisler, insanları cennet bahçelerine ulaştıran mekânlardır.[601] "Sübhânallah, Elhamdülillâh, Lâ ilâhe illallah ve Allahuekber" gibi tesbihler ve zikirler de o bahçelerin meyvelerine benzetilmiştir. Buna kıyasla, insanı Allah'a yakınlaştıran tüm ilimler ve ilim meclisleri de bu ifâdenin muhtevası içinde değerlendirilebilir. Çünkü insana Allah'ı hatırlatan her şey, zikir kavramı içinde kabul edilmektedir. Bunların hepsi Cennete ulaştıran bahçelerdir.[602] Hatta "*Bir kimsenin mescide gitmeyi âdet haline getirdiğini gördüğünüzde onun mü'min olduğuna şâhitlik edin. Zira Cenâb-ı Hakk*, '*Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inananlar i'mar eder*' (Tevbe, 8/18) *buyurmuştur.*"[603] hadîsi de bunu te'yid etmektedir. Mescidlere gitmeyi âdet haline getirmek, cemaate devam etmeyi, zikir halkalarına ve ilim meclislerine katılmayı, mescidin tamir ve imar gibi tüm işleriyle meşgul olmayı ihtiva eden bir ifâdedir. Bu bakımdan mescidlerle ilgili maddî ve mânevî işleri gereği gibi ancak Allah'a ve âhirete inanan insanlar yapabilir.

Aynı zamanda bu hadîste, mescidlerde ibadet etmeye, zikir halkalarında bulunmaya, ilim meclislerinden ilim öğrenmeye ve bunlardan çokça istifâde etmeye teşvik vardır.

b) Ravza-i Mutahhara

Bir diğer Cennet bahçesi de Ravza-i Mutahhara'dır. Ravza-i Mutahhara; Hz. Peygamber'in hücre-i saadeti ile minber-i şerifi arasındaki

601 Bkz. *Mubârekfûrî*, IX, 344-345.
602 Bkz. Nâsıf Ali, Mansur, et-Tâc *el-Câmi*u li'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl, İst., 1961, I, 233.
603 Tirmizî, *Tefsir*, 9.

iki yüz metrekare civarında olan ve yaklaşık ikiyiz elli kadar kişinin namaz kılabileceği yerdir. Bununla ilgili olarak Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Evimle minberim arasındaki saha, cennet bahçelerinden bir bahçedir.*" [604] buyurmuştur. Bir rivâyette de "*Kabrim ile minberim arasındaki saha.*"[605] şeklinde geçmektedir. Hz Peygamber'in evinden maksat, ezvâc-ı tâhirâttan Hz. Aişe'ye (r.anhâ) ait olan hücre-i saadettir. Peygamberimizin kabr-i şerifi de orada bulunmaktadır. Onun için rivâyetlerdeki farklı iki ifâde, aynı yerin adıdır.

Burada Ravza'nın Cennetten bir bahçe olması hakîki, mecâzî veya teşbîhî olarak değerlendirilmiştir. Hakîkî olarak anlaşıldığında Ravza'nın aynısı ile cennete nakledileceği, mecâzî olduğunda da burada yapılan ibadetlerin Cennete tevdi olunacağı veya burayı ziyaret edenlere Cennetin va'd olunduğu şeklinde anlaşılmaktadır. Tıpkı, "*Cennet, kılıçların gölgesi altındadır.*"[606] hadîsi mecâzî olarak "*Cihad, kendisi için cennet va'dolunan bahâdırlıktır.*" şeklinde anlaşıldığı gibi.

Teşbîh olarak anlaşıldığında ise, insanların ve meleklerin burayı çokça ziyaret etmeleri, buraya rahmet-i İlâhiyyenin inmesi, burada saadet ve huzurun meydana gelmesi, hayır ve bereketin bulunması sebebiyle "Ravza, cennet bahçelerinden bir bahçe gibidir." demek olur ki burada mübâlağa için teşbîh edatı terk edilmiştir. Bu mânâda anlaşılmasıyla edebî açıdan bu teşbîh, istiâre-i tasrîhiyye olmaktadır ve beliğ bir teşbîhtir.[607]

Aynı zamanda bu hadîste Peygamberimizin kabr-i şerifini ziyaret etmeye ve kabr-i şerifi ile minber-i şerifi arasında namaz kılmaya teşvik vardır.[608] Bazıları da bundan Medine'ye yerleşmeye teşvik olduğunu da ifâde etmektedir.[609]

---

604 Buhârî, Fazâili'l-Medine, 12.
605 Ahmed b. Hanbel. III, 64.
606 Buhârî, *Cihad*, 112; Müslim, *Cihad*, 20; Ebû Dâvud, 89.
607 İbnu'l-Esîr, *en-Nihaye*, I, 187.
608 Bkz. *Aynî*, X, 249; *Miras*, IV, 213-214.
609 Bkz. Sofuoğlu, S. B. T. Ş. (dipnot)

3- Güneşin Secde Etmesi

Ebû Zerr (r.a.) anlatıyor: Güneş battığı bir sırada Mescidde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte idim. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Ey Ebû Zerr! Biliyor musun güneş nereye gidiyor?*" diye sordu.

Ben de "Allah ve Rasûlü bilir." dedim.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*O (Güneş), Arşın altında secde etmeye gidiyor. "İşte güneş müstakarrı için yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu Aziz ve Alim olan Allah'ın takdiridir.*" (Yâsin, 36/38) *sözünün mânâsı budur.*" buyurur.[610] Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde şöyle geçmektedir: "*O (Güneş), Arşın altında secde etmeye gidiyor. Güneş izin ister, kendisine izin verilir. Secde edip de kabul olmayacağı ve izin isteyip kendisine izin verilmeyeceği zaman yakındır. (O zaman güneşe) geldiğin yere geri dön, denilir. Güneş de battığı yerden doğar. Allah Teâlâ'nın "İşte güneş müstakarrı için yörüngesinde akıp gidiyor. Bu Aziz ve Alim olan Allah'ın takdiridir." sözünün mânâsı budur.*"[611]

Hadîsin zahirine bakıldığı zaman, güneş sanki bir insan gibi, her akşam batarken Arş'ın altında Allah'a secde etmektedir. Kendisine battığı yerden geri dönmesi emredilinceye kadar, her akşam secde etmesi devam etmektedir. Halbuki Güneşe bakıldığı zaman böyle bir şey görünmemektedir. Güneş, insan gibi, yüzü ve şuuru olan bir varlık değildir ki, alnını yere koyarak secde etsin.

Bunun izahını bir kaç şekilde yapmak mümkündür. Her şeyden önce "secde" kelimesinin izahını yapmaya çalışalım. Secde kelimesinin bir kaç mânâsı vardır.

a- Alnı yere koymak. Allah'a ibadet gayesi ile inananların alnını yere koyması secde etmektir. "*Âyetlerimize ancak o kimseler imân eder ki, kendilerine o âyetlerle öğüt verildiğinde, büyüklük taslamaksızın secdeye kapanırlar ve Rablerine hamdedip, O'nu her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederler.*" (*Secde*, 32/15) âyetindeki secde ifâdesi bunu göstermektedir.

---

610 Buhârî, *Tefsir*, Yâsin, 1.

611 Buhârî, *Bedu'l-Halk*, 4; Ayrıca Bkz. Müslim, *İman*, 250-251.

b- Allah'a şirkten uzak olarak, ta'zim göstermek. Meleklerin Hz. Adem'e secde etmeleri,[612] Hz. Yusuf'un "*Ben rüyamda on bir yıldız, Güneş ve Ay'ın bana secde ettiklerini gördüm.*" (Yusuf, 12/4) dediğini belirten âyetin ifâdesindeki "secde" bu mânâya delalet etmektedir.

c- Kendisine emrolunan şeyi yerine getirmesi hususundaki itaat ve boyun eğme demektir ki, canlı cansız bütün varlıkların Allah'a secde etmesi bu mânâdadır.[613]

Bu üçüncü mânâ ile ilgili âyetlerden bazı örnekler vermemizin, meselenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatindeyiz. Meselâ: "*Arzdan çıkan ot, çimen ve ağaçlar secde ederler.*" (Rahman, 55/6), "*Görmez misin? Semalarda olanlar, yerde olanlar, Güneş, Ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların bir çoğu Allah'a secde etmektedirler. ...*" (Hacc, 22/18). Diğer bir âyette "*Semavatta ve arzda deprenenlerin hepsi, canlı cansız hareket eden her şey, bütün melekler Allah'a secde ederler ve Allah'a secde etmekten kibirlenmezler. Onlar, üstlerinde hâkim olan Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar.*" (Nahl, 16/49) Bir başka âyette, "*Görmediler mi? Allah'ın yarattığı şeylere bir baksalar ya! Gölgeleri Allah'a secde ederek sağ ve soldan tefeyyu' /meyl ederler.*" (Nahl, 16/48) Yâni doğudan batıya, batıdan doğuya doğru dönerler, meylederler. Buradaki secdeden maksat, gölgesi olan eşya, Allah'ın emirlerine inkiyad ederler. Dünyevi sahiplerinin tasarrufuyla değil, esas yaratıcıları ve sahipleri olan Allah'ın emirlerine mahkum ve musahhardırlar. Dünyevî sahipleri ne kadar uğraşsalar onun gölgesinde bile tasarruf edemezler, demektir. Onlarda tasarruf sahibi, yalnız Allah'tır. Gölgenin bu hali bile Allah'ı bildirmektedir.[614]

Hadîsin izahına gelince, bütün varlıkların, yaratıcılarının kendilerine tevdi ettiği vazifeleri mükemmel olarak ifa etmeleri, Allah'ın emirlerine itaat ve inkiyad etmeleri onların secdesi olunca, bu varlıklar içinde bulunan Güneşin de Allah'ın emirlerine son derece itaat etmesi ve O'nun kahr ve sultası (Arş) altında hareket etmesi onun secdesi olmaktadır. Güneş, her zaman Allah'ın emri altında hareket etmektedir. Bir an dahi O'nun

---

612 bkz. Bakara, 2/34
613 Geniş bilgi için bkz. İbn Manzur, III, 204 206.
614 Gnş. bilgi için bkz., Elmalılı, V, 3100.

emrinden çıkamaz. Burada Güneşin bu hali, yüzünü yere koyarak Allah'a secde eden bir şahsa benzetilerek bu şekilde onun itaati ifâde edilmiştir.[615] Zira Güneşin bir nizam ve intizam tahtında hareket etmesi, doğup batması, ısıtması ve aydınlatması hep Allah'ın emri ile olmaktadır. Güneşin de bu vazifeyi mükemmel olarak ifa etmesi onun Allah'a olan ibadeti ve secdesidir.

İkinci bir mânâ da, Güneşe Arapça Şems dendiği gibi Güneşe müvekkel meleğin ismi de Şems'dir, melekler âlemindeki temessülü de güneş şeklinde olduğu anlatılmaktadır. Durum böyle olunca Güneşin vazifesini Allah'a takdim eden -tabiri caiz ise-, tekmil veren o müvekkel melek, her akşam Arş'ın altında Allah'a secde etmektedir, demektir.[616] Kısaca, bütün mahlûkât gibi, Güneşin de Allah'ın emirlerine itaat etmesi, onun secdesi olduğu gibi ona müvekkel melek de şuurlu bir tarzda her akşam Arş'ın altında Güneşin hizmetini, secde etmek suretiyle Allah'a takdim etmektedir. Güneşin bu şekilde vazifesine devam etmesi ancak Allah'ın izni ile olmaktadır.

Allah'ın Güneşe izin vermemesi demek, kıyametin kopması demektir. Zira yörüngesinde nizam içinde hareket eden bir Güneş'in tersine hareketi, kıyametin kopması demektir. Yörüngesinde hareket eden güneşin aynı anda geri dönmesi, nizam ve intizamın bozularak, peşinden sürüklediği sisteminin birbirine çarpması ve kıyametin kopmasına sebep olmasıdır. Bu da Güneşin batıdan doğması mânâsını ifâde eder.

İşte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Ebû Zerr'e soru sormak suretiyle, üslûb-i hakîm[617] içerisinde gayet kısa ve veciz bir tarzda bu mânâları kastederek cevap vermiştir. Aslında Ebû Zerr'in, Güneşin doğup battığını bilmemesi mümkün değildir. Ancak Hz. Peygamber'in kendisine bir şey söyleyeceğini, bilmediği bir şeyi öğreteceğini bildiğinden "Allah ve Rasûlü bilir." diyerek sorunun cevabını da Hz. Peygamber'den beklemiş-

---

615 Bkz. *Aynî*, XV, 119.

616 Bkz. *Aynî*, XV,119.

617 Üslûb-i hakîm kişinin, muhatabının sorusuna ziyadesiyle ya da maksadına daha uygun olanı ve öncelikle bilmesi gerekeni -önemine binaen sorulmadan söylemesidir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., Dölek, Adem, "*Edebî* Açıdan Hadîslerde 'Üslûb-i Hakîm' ve Önemi", AÜİF. Erzurum, 2001, Sayı, 15.

tir. Durup dururken Hz. Peygamber'in beklenmedik bir soruyu sorması ya da Güneşin nereye gittiğini bilen kişiye böyle bir soruyu sormasının arkasında yatan gayeyi Ebû Zerr bildiği için sorunun cevabını da Hz. Peygamber'den beklemiş olabilir. Hz. Peygamber de onun dikkatini çekerek, sorduğu soruya bizâtihi kendisi cevap verir.

Bu mânâlar anlaşılmadığı için, bugünkü pozitif ilimle bağdaşmadığı zannıyla bazıları, bu hadîsin sıhhatinden şüpheye düşmüştür.[618] Bu şüphenin izale edilmesi bir kaç hususun izah edilmesiyle mümkündür.

1- Güneşin secde etmesinin ne mânâya geldiğinin bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu hadîs, yukarıdaki mânâlarla yorumlanmadığı zaman, söz konusu âyetlerin de kabul edilmemesi gerekir.[619] Bu ise mümkün değildir.

2- Hadîste, Güneş dünya etrafında dönüyor, denilmiyor. Ancak yeryüzünde bulunanlar çıplak gözleriyle Güneşi, dünyanın etrafında dönüyor, görüyorlar. Halbuki bu dönüş, Güneş'in dünya etrafında dönmesiyle değil, tam aksine dünyanın kendi ekseninde ve Güneş etrafında dönmesiyle,[620] Güneş doğuyor ve batıyor, görünmektedir. Bunun için mecazen Güneş dönüyor, denilmektedir. Bu durumda hadîs ilmi gerçeğe aykırı değildir.

3- Güneş kendi ekseni etrafında dönmesiyle, sistemini dağılmaktan koruyor. Güneşin bu dönüşüyle ve sistemi ile birlikte, içinde bulunduğu galaksisiyle karadelik denilen ve zaman kavramının kalktığı yöne doğru genişleyerek hareket ettiğini bu günün pozitif ilmi tesbit etmiştir.[621] Kur'ân-ı Kerîm'deki "*Göğü kudret eliyle bina ettik. Ve onu genişleten de Biziz.*" (Zâriyât, 51/47) âyeti buna işaret etmektedir.

---

618 Meselâ, bkz. Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve BIlim* (Terc. Suat Yıldırım), İzmir, 1985, s. 359-360; Kırbaşoğlu, Mehmet H., *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi* (Seyyid Ebû Bekr'in, *Advâu'l-Kur'âniyye* isimli eserinden naklen), Ankara, 1999, s. 272.

619 Bu konuda bkz., Polat, Selahhattin, "*Hadîste Metin Tenkidi*" (III), EÜİFD. Kayseri, 1992, Sayı, 8, s. 93.

620 Bkz. Doğanay, Hayati, *Coğrafya'ya Giriş*, Erzurum, 1992, I, 215-216.

621 Demirkan, Hüseyin, *Yıldızların Esrarı*, 44 vd., İst. 1991; Şimşek, Ümit, *Bing Bang Kâinatın Doğuşu*, İst. 1980, 10 vd.

4- Her varlığı temsîl eden müvekkel bir meleğin olduğu ve o temsîl ettiği varlıkların ismiyle anıldığı (Meselâ: Arş'ı taşıyanlara Hamele-i Arş,[622] Ölüm vazifesiyle görevli olanlara Melekü'l-mevt,[623] Cebrail'e[624] Melekü'l-vahy, yağmurlara müvekkel meleklere Melekü'l-emtâr, denizler ile görevli meleklere Melekü'l-bihar denmesi)[625] gibi, Güneş'i temsîl eden meleğin isminin de şems olduğu anlaşıldığında meselenin doğruluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Yukarıdan beri anlattıklarımız dikkate alındığı zaman, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) eğitim ve öğretim maksadıyla Ebû Zerr'e anlattığı olay, üslûb-i hakîm çerçevesinde değerlendirildiğinde ne kadar makul, ne kadar ilmî, ne kadar veciz ve beliğ bir ifâde olduğu anlaşılmaktadır.

V- AMELLER İLE İLGİLİ TEŞBÎHLER

Ameller; her türlü fiiller, yapılan hayırlar ve ibâdetlerdir. Diğer bir deyişle insanların yaptıkları iyi ya da kötü bütün işledikleridir. İyi amellere a'mâl-i sâliha, kötü olanlarına da a'mâl-i seyyie denmektedir. İbâdetler ve hayırlı işler, a'mâl-i sâlihadan sayılmaktadır. Salih amel ise sağlam temelle vücut bulur. Bu mânâya işareten Kur'ân-ı Kerîm'de "*Allah'ın, güzel bir sözü (kelime-i tayyibe'yi) kökü sağlam, dalları göğe doğru olan, Rabbinin izniyle her zaman meyve veren hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun?*" (İbrahim, 14/24-25) buyurulmaktadır.

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de amelleri, kapta bulunan maddeye benzeterek şöyle buyurur: "*Muhakkak ameller, kap*(ta bulunan madde) *gibidir. En aşağısı* (dipteki kısmı) *güzel olursa, en yukarısı* (üst kısmı) *da güzel olur. En aşağısı bozulursa en üstü de bozulur.*".[626]

---

622 Hâkka, 69/17; Zümer; 39/75.
623 *Secde*, 32/11.
624 Bakara, 2/97, 98; Şuarâ, 26/193.
625 Melekler hakkında bkz. Râzî, *Tefsir*-i Kebir (Terc, Suat Yıldırım, Heyet), Ankara, 1998, II, 231-248.
626 İbn Mâce, *Zühd*, 20; Ahmed b. Hanbel, IV, 94.

A- Allah'a İtaat Edenle Etmeyenin Misâli

Allah'a itaat etmek, O'nun emrettiklerini yapmak ve yasakladıkları şeyleri de yapmamaktır. Bazı hadîslerde Allah'a itaat edenle, etmeyenlerin durumları mukâyese edilerek temsîllerle anlatılmaktadır.

Bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: "*Ne dersiniz! Birinizin iki kölesi olsa, onlardan birisi kendisine emredildiğinde itaat ediyor, emanet edildiğinde sahibine aynen geri iade ediyor, efendisi olmadığında ona yardımcı oluyor. Diğeri de emredildiğinde isyan ediyor, emanete hıyanet ediyor, efendisi olmadığında onu aldatıyor. Bu ikisi eşit olur mu?*" diye sorar.

Orada bulunan sahabiler:

– "Hayır" derler. Bunun üzerine Peygamberimiz:

– "*İşte siz Allah katında böylesiniz.*" buyurur."[627]

Köle, hadîste "abd" kelimesi ile ifâde edilmiştir. Abd; kul, köle demektir. Her insan, inansın-inanmasın, abdullah'tır. Yani Allah'ın kuludur. Sultan da olsa dilenci de olsa kuldur. Allah'a itaat etmek, kullarının O'na kulluklarını ve itaatlerini göstermeleridir. Yani, Onun emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmaktır. İnsan, bu itaatten kaçınmakla kulluktan çıkmış olmuyor. Herkes Allah'ın mülkünde çalışan memlükûdür/kölesidir. Allah, insanlardan sadece kulluğun idraki içerisinde kul olarak hareket etmelerini istemektedir. Kulluk da budur. Tıpkı efendinin kölesinden, köleliğe yaraşır hizmet istemesi gibi.

Köle ve câriyeliğin yaygın olduğu bir zaman, zemin ve toplumda, köleliğin ve efendiliğin ne demek olduğunu çok iyi bilen insanlara böyle bir teşbîhle insanların Allah indinde kul olduklarının anlatılması ancak böyle çok yüksek beliğ bir ifâde ile olabilir. Bu durum sadece efendi-köle meselesi değildir. Amir-memur, işçi-işveren, öğretmen-öğrenci toplumun bütün fertleri için de geçerli olan bir temsîldir.

Hadîste ifâde edildiği gibi, Allah'a itaat eden bir kul ile isyan eden bir kulun durumu, efendisine itaat eden köle ile isyan eden kölenin durumuna benzetilmiştir.

---

[627] İbn Receb, Zeynuddin Abdurrahman b. Şihabiddin, Câmiu'l-İlm ve'l-Hıkem, Müessetü'r Risâle, ts., I, 218.

Konu ile ilgili bir başka temsîlî ve teşbîhli anlatım da şudur: Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) **şöyle buyurur:**

– "Allah Teâlâ , Yahya İbn Zekeriyyâ'ya (aleyhisselâm) beş kelime söyleyip, bunlarla amel etmesini ve onlarla amel etmelerini Beni İsrâil'e de söylemesini emir buyurdu. Ancak O, bu hususta ağır aldı. İsa (aleyhisselâm) kendisine:

– "Allah sana beş kelime öğretip onlarla amel etmeni ve İsrâil oğullarına da onlarla amel etmelerini emretmeni söyledi. Ya sen bunları onlara emredersin veya bunları onlara ben emredeceğim." dedi.

Yahya (aleyhisselâm)*:*

– "Onları emretmede benden önce davranacak olursan yere batırılmamdan veya azap görmemden korkarım." dedi ve halkı beytu'l-Makdis'e topladı. Mescid ağzına kadar doldu, mahfillere de oturdular.

Yahya (aleyhisselâm) söze başladı:

– "Allah bana beş kelime gönderdi ve onlarla amel etmemi ve size de amel etmenizi emretmemi bana emretti.

Bunlardan birincisi Allah'a ibadet etmeniz.

İkincisi; O'na hiç bir şey ortak koşmamanızdır. Allah'a ortak koşanın misali şudur: Bir adam kendi öz malından altın veya gümüş mukabilinde bir köle satın alır ve: "Bu benim evim, bu da işim. (Çalış kazandığını) bana öde." der. Köle çalışır, fakat kazancını efendisinden başkasına öder. Kölenin böyle yapmasına hanginiz razı olur? Aynen bunun gibi, Allah da size namazı emretti. Namaz kılarken (sağa sola) bakınmayın. Zira sağa sola bakmadığı müddetçe, Allah yüzünü, namazda bulunan kulunun yüzüne karşı diker.

Üçüncüsü; Allah size orucu emretti. Bunun misali şu insanın durumuna benzer: O bir grup içerisindedir. Beraberindeki bir çıkının içerisinde misk vardır. Herkes onun kokusundan hoşlanmaktadır. Oruçlunun ağzında hasıl olan koku, Allah katında miskin kokusundan daha hoştur.

Dördüncüsü; Allah size sadakayı emretti. Bunun misali de şu adamın durumuna benzer: Düşmanlar onu esir edip, ellerini boynuna bağlamışlar ve boynunu vurmaları için cellatlara teslim etmişlerdir.

Adam:

– "Ben az veya çok bütün malımı vererek kendimi fidye mukabilinde kurtarmak istiyorum." der ve nefsini fidye ödeyerek kurtarır.

Beşincisi; Allah, size Allah'ı zikretmenizi de emretti. Bunun misali; peşinden hızla düşmanın geldiği bir adamdır. Bu adam muhkem bir kaleye gelip, düşmandan kendini korur. Kul da böyledir. Şeytana karşı kendisini sadece Allah'ı zikretmek koruyabilir."

Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem), (hikayeyi tamamlayarak) dedi ki: "Allah'ın bana emrettiği beş şeyi, ben de size emrediyorum: Onlar; dinlemek, itaat etmek, cihâd, hicret ve cemaattır/birliktir. Kim cemaattan bir karışcık ayrılırsa boynundaki İslâm bağını çıkarıp atmıştır, geri dönen hariç. Kim de cahiliyye dâvâsı güderse o cehennem molozlarından biridir."[628]

Hadîste Allah'a şirk koşanın, oruç tutanın, sadaka ve zekat verenin, Allah'ı zikredenin durumları, teşbîhî temsîllerle anlatılmıştır. İsrailoğullarına anlatılan bu misalleri Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) aynı zamanda kendi ümmetine de anlatmaktadır. Onlar için geçerli olan bu hususlar müslümanlar için de geçerlidir. Bunların yanında, Allah'a isyan olmayan durumlarda idarecileri dinlemek ve onlara itaat etmek, i'lây-ı kelimetullah için çalışmak ve gayret göstermek, günahları terk etmek olan hicret, topyekün halinde birlik ve beraberlik içinde olmayı ifâde eden cemaattan ayrılmamak emredilmektedir. Bu hususlar, müslümanların bekası ve selameti için vazgeçilmez temel unsurlardır. Aksi takdirde hüsran ortaya çıkar. Bu bakımdan hadîsin gerek kıssa ve temsîl kısmı, gerekse bu beş emri her zaman müslümanlar için büyük önemi haiz ölçülerdir.

Hadîsin son kısmında birlik ve beraberlikten (cemaattan) ayrılan kişinin, boynundan İslâm bağını çıkarmış olacağı ifâde edilmektedir. Burada İslâm, istiâre olarak bir bağa benzetilmiştir. Bağ, hayvanların boyunlarının bağlandığı veya herhangi bir şeyin dağılmaması için bağlanılan ipe denir. Bir müslüman da, Allah'ın emir ve yasaklarını, hükümlerini ve hadlerini yerine getirme hususunda nefsini İslâm ile bağladığı için İslâm, ipe teşbîh edilmiştir.[629]

---

628 Tirmizî, Emsâl, 3.
629 Bkz. *Mubârekfûrî*, 130-131.

1- Genel Olarak İbâdetler İle İlgili Teşbîhler

İbadetler; mükellef olan bütün insanların yapmakla sorumlu oldukları, namaz, oruç, zekat, hacc, vs. gibi temel vazifelerdir. Hadîslerde, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu ibadetlerin önemini anlatmak ve ümmetini teşvik için bu ibadetleri yapmaya yönelik olarak bir takım benzetmeler kullandığı görülmektedir.

a- Mü'min İçin Kış Ayının Bahara Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), *"Kış mevsimi mü'minin baharıdır."*[630] buyurarak kış mevsimini bahara benzetmiştir. Bir rivâyette de benzetme yönü zikredilerek *"Kış mevsimi, mü'minin baharıdır. Gündüzü kısadır oruç tutar. Gecesi uzundur namaz kılar."*[631] buyurulmaktadır.

Baharda nasıl ki her şey canlanır, neşe ve zevk içinde yeni bir hayat başlar. Her şeyde bir hareket ve bereket görülür. Bütün canlılar özellikle de insanlar için bir istifâde zamanı ve fırsatı doğar. Kış mevsimi için hazırlıklar baharda başlar, tohumlar, sebzeler ekilir. Bağlar ve bahçeler yetiştirilir. Aynı zamanda günlerin uzun, gecelerin kısa olması hasebiyle daha çok mesai harcanır. Bu bakımdan bahar mevsimi, diğer mevsimlerin en bereketli ve verimlisidir.

Mü'min de, kış mevsiminin günleri kısa gecelerinin uzun olması cihetiyle, itaat bahçelerinden istifâde eder, ibadet meydanlarında gezinir. Kalb, amel bahçelerinde tenezzüh eder. Böylece mü'min, kış mevsiminde Rabbine her çeşit ibadet ve taat içerisinde olur. Gündüzleri, oruç tutması için kısadır ona zor gelmez, geceleri uzun olmasıyla da gece namaz kılması, uykusuna mani olmaz.

Araplar, cömert adam için "O, yetimlerin baharı" tabirini kullanırlar. Böyle bir teşbîh, Arapların alışkın olduğu bir benzetmedir ve öyle bir memlekette baharın son derece önemli olmasıyla Hz Peygamber, ibadet için kış mevsiminin değerlendirilmesinin bir fırsat olduğuna dikkat çekmiştir.

---

630 Ahmed b. Hanbel, III, 75; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 4929.

631 Beyhakî, *Şuab*, III, 416; Suyûtî, *el-Câmi*., h. no:4930.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde de *"Kış ayında oruç, ganimet-i bâridedir* /rahat elde edilen bir ganimettir."[632] buyurur. Ganimet savaş esnasında düşman tarafından alınan mal, mülk, esir vs. şeylere denir. Bârid kelimesi; hararetin zıddı olan soğukluk için kullanıldığı gibi, meşakkat çekilmeden rahatlıkla elde edilen şeyler için de kullanılır. Ganimet-i bâride ise savaşılmadan, meşakkat çekilmeden elde edilen ganimetlere denir.

Hadîste, kış aylarında tutulan oruç, savaşılmadan ve meşakkat çekilmeden elde edilen ganimetlere, kışın oruç tutan kişi de, fazla bir açlık zahmeti çekmeden çok sevap alacağı için savaşmadan ganimet alan kişiye benzetilmiştir. Buradaki teşbîh, kış aylarını ganimet bilip gündüzleri oruç tutmak, geceleri de namaz kılmak gibi ibadetlerle geçirmeye teşvik içindir.

b- Tevbe Edenin Günah İşlemeyene Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), *"Günahından tevbe eden, günah işlemeyen gibidir."*[633] buyurarak, günah işleyen kişinin, bu günahlarından tevbe ettiğinde günah işlemeyen gibi olacağını ifâde etmiştir. Ancak böyle bir tevbenin şartları vardır. Bunlardan birisi yaptığı günahlardan pişmanlık duymak ve bir daha tekrar yapmamaktır. Bununla ilgili olarak Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), *"Pişmanlık tevbedir."* [634] buyurmuşlardır. Böylece bu hadîslerde tevbe etmeye teşvik vardır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kişinin günahı ne kadar çok da olsa tevbe etmek suretiyle bu günahların hepsinin affedileceğini bir kıssayı misal vererek anlatır. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) anlattığı kıssa şöyledir:

– "Sizden önce geçen bir kavim içinde doksan dokuz kişiyi öldüren bir kişi vardı. Bulunduğu yerin en bilgili olanını sordu. Kedisine râhip gösterildi ve yanına giderek ona:

– " Bir adam doksan dokuz kişiyi öldürdü. Bunun tevbesi var mı?" diye sordu.

---

632 Tirmizî, *Savm*, 74; Ahmed b. Hanbel, III, 75; Beyhakî, *Şuab*, III, 416.

633 İbn Mâce, *Zühd*, 30; Ebû Ubeyd, *Kitabu'l-Emsâl*, s. 221; Beyhakî, *Şuab*, V, 436; Kuzâî, s. 49; Heysemî,, X, 200.

634 İbn Mâce, *Zühd*, 30; Ahmed b. Hanbel, I, 376, 423; Heysemî, X, 200.

Râhip:

– "Hayır" diye cevap verdi. Bunun üzerine adam onu da öldürdü ve yüze tamamladı. Sonra yine o diyarın en âlim kişisini sordu. Kendisine, âlim bir kişi gösterildi ve o âlime de:

– "Bir adam, yüz kişiyi öldürdü. Bunun tevbesi var mı?" diye sordu.

Alim de:

– "Evet, o kişi ile tevbesi arasına ne girebilir? Şöyle, şöyle bir yere git. Orada Allah'a ibâdet eden insanlar vardır. Sen de onlarla birlikte ibadet et. Kendi diyarına dönme. Orası kötülük yeridir." dedi.

Bunun üzerine katil adam, kendisine tarif edilen yere gitmeye başladı. Yol yarı olunca ölüm meleği kendisine geldi (Yani adam orada öldü). Rahmet melekleri ile azap melekleri iddiâlaşmaya başladılar.

Rahmet melekleri:

– "Bu adam, tevbe ederek ve kalbi ile Allah'a yönelmiş olarak geldi." dediler.

Azâp melekleri:

– "O asla iyi bir iş yapmamıştır." dediler. Bunun üzerine insan suretinde bir melek geldi ve o meleklerin arasına girdi ve şöyle dedi:

– "Geldiği yer ile gideceği yerin arasını ölçün. Hangisine daha yakın ise adam oraya aittir". Melekler ölçtüler ve ibadet için gitmekte olduğu yere daha yakın buldular. Nihayet, rahmet melekleri o adama el koydular.".[635]

Kıssada da görüldüğü gibi Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'ın rahmetinin genişliğini ve kişi ne kadar çok günah işlemiş olsa da samimi olarak tevbe eder Allah'a yönelirse Allah'ın affedeceğini böyle bir kıssa ile örneklendirerek meselenin daha da akılda kalıcılığını pekiştirmiştir. Aynı zamanda bu hadîste insanların günahları yüzünden ümitsizliğe düşmeden samimi olarak Allah'a yönelmelerine ve tevbe etmelerine teşvik vardır.

---

635 Bkz. Heysemî, X, 211.

c- Duânın İliğe Benzetilmesi

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) duânın önemini ifâde ederken zaman zaman teşbîhli anlatıma baş vurduğunu görmekteyiz. Meselâ; "*Duâ ibâdetin iliğidir.*"[636] buyurmuştur. Hadîste ilik olarak ifâde ettiğimiz "muhh"; kemiğin özüne, dimağa ve her şeyin safisine denir. Burada da duâ, bir şeyin özüne veya kemiğin iliğine benzetilmiştir. Böylece ibadetin de hâlisi ve özü duâ olmaktadır.[637]

Bir başka rivâyette de "*Duâ mü'minin silâhıdır.*"[638] buyurulmuştur. Bu hadîste de duâ silaha benzetilmektedir. Çünkü silah, kişiyi maddî düşmanlarından korumaya sebep olduğu gibi, duâ da maddî ve mânevî olarak her türlü felaketlerden korumaya sebep olur. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Duâ, belayı geri çevirir.*"[639] buyurmaktadır. Bunun için duâ silaha teşbîh edilmiştir. Hadîste teşbîh-i beliğ vardır.

Bir hadîste de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Kim günde yüz kere 'Subhânallâhi ve bihamdihi' derse hataları silinir. Bu günahlar denizin köpüğü kadar olsa bile.*" buyurur.[640] Burada insanın günahları ne kadar fazla olsa da günde yüz defa 'Subhânallâhi ve bihamdihi' tesbihini söyleyenin günahlarının affedileceği ifâde edilmiştir. Burada günahların çokluğu belirtilmek için deniz köpüğü temsîl getirilmiştir.

2- Abdest İle İlgili Teşbîhler

Abdest, bir müslümanın namaz ve diğer dînî ibadetler için usûlüne uygun olarak ellerini, ağzını, burnunu, yüzünü yıkaması, başını ve kulaklarını mesh etmesi, kollarını dirseklere kadar ve ayaklarını da topuk kemiği üzerine kadar yıkamasıdır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) abdest alan bir kişinin abdest aldığının âhiretteki belirtilerini teşbîhler ile anlatmaktadır. Meselâ;

---

636 Tirmizî, Duâ, 1.
637 Bkz. *Mubârekfûrî*, IX, 219.
638 *Aclûnî*, I, 403.
639 *Aclûnî*, I, 403.
640 Ahmed b. Hanbel, II, 302.

a- Abdest Azalarının Parlaklığının Seki'ye Benzetilmesi

Abdullah b. Mes'ud'un rivâyet ettiği bir hadîste, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Ey Allah'ın Rasûlü! Ümmetinden seni görmeyen kişiyi* (kıyamet günü) *nasıl tanırsın?*" denildiğinde, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "(onlar) *abdest izlerinden dolayı ğurr, muhaccel ve bulk'durlar.*"[641] buyurmuştur.

Hadîste zikredilen "ğurr" kelimesi; ağarr kelimesinin çoğulu olup alnında beyazlık bulunan atlara denir. Bu beyazlığa da ğurret denir. Dilimizde bu, sakar olarak ifâde edilir.

"Muhaccel" kelimesi de; ayaklarında beyazlık bulunan atlara denir. Bu beyazlığa tahcîl denir. Dilimizde bu da, sekir olarak ifâde edilir.

"Bulk"; eblak'ın çoğulu olup beyazlığı ve siyahlığı olan ata denir. Bazıları bunun, ayaklarındaki beyazlıkların uyluklarına kadar uzanan ata dendiğini ifâde etmişlerdir ki, bu anlatıma daha uygun olan bir mânâ olarak görünmektedir.

Hadîste mü'minler, almış oldukları abdestten dolayı abdest alırken yıkanan organlarda meydana gelecek olan nûr bakımından, alnında ve uyluklarına kadar ayaklarında beyazlık bulunan atlara benzetilmiştir. Böylece mü'minler abdest alırken yüzlerindeki nûrdan dolayı, alnında beyazlık bulunan ve ğurr denilen atlara, kollarında ve ayaklarında meydana gelecek olan nûrla da uyluklarına kadar ayaklarında beyazlık olan, muhaccel ve bulk denilen atlara teşbîh edilmiştir.[642]

Diğer bir rivâyette de "*Siz, abdesti mükemmel almaktan dolayı kıyamet gününde ğurrler ve muhaccellersiniz, sizden güç yetirebilen ğurresini ve tahcîlini uzatsın.*"[643] buyurularak yine aynı teşbîhle, bu beyazlığın arttırılması istenmektedir. Dolayısıyla hadîste, abdesti mükemmel almaya ve abdest azalarını iyice yıkamaya teşvik edilmenin yanında âhirette ümmet-i Muhammed'in abdest âzâları ile tanınacağını bildirmektedir.

---

641 İbn Mâce, *Tahâret*, 6.

642 Bkz. Hatipoğlu, I, 460; Dâvudoğlu, Ahmed, *Selâm*et Yolları, İst., 1967, s. 70-71.

643 Buhârî, Vudu', 3; Müslim, *Tahâret*, 34.

b- Gözün Bağa Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"el-Aynu vikâü's-sehi/Göz, dübürün bağıdır. Kim uyursa (uyandığında) abdest alsın."*[644], bir başka rivâyette de *"Göz, dübürün ipidir. Göz uyuduğu zaman ip çözülür."*[645] buyurmuştur.

Hadîste geçen "vikâ" kelimesi; kese, kırba ve tulum vs. gibi şeylerin ağızlarının bağlandığı bağa denir. Tîbî, buradaki teşbîhi şöyle anlatır: İnsanın gözü, cevfi ve dübürü, ağzı bağlanmış bir kırbaya, uyku anındaki gafletten dolayı gevşeme de kırbanın ağzındaki bağ çözülmesine benzetilmiştir."[646] Çünkü kırbanın bağı çözüldüğünde içinde bulunan maddenin dışarı çıktığı gibi, uykuya dalan bir insanın içinde bulunan yel de mafsalları gevşemesi sebebiyle dübüründen dışarı çıkar. Böylece insanın abdestini tutan bağ çözülmüş olur ki bu hadîs, insanın uykuya dalması ile vuku bulabilecek olan halleri tasvir etmiş olmaktadır. Bu sebeple uykuda insanın organlarının gevşemesi neticesinde abdesti bozacak durumların olabileceği teşbîhli bir surette anlatılmış ve gözler, dübürün bağı olarak ifâde edilmiştir. Hadîste teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

c- Abdestin Anahtara Benzetilmesi

Hz Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Namazın anahtarı temizliktir. Tahrimi iftitah tekbiridir. Tahlili de selâmdır."* buyurmuştur.[647]

Temizlik kelimesinin hadîsteki karşılığı "tahur"dur. Tahur, küçük ve büyük necasetlerden temizlenmek olduğu gibi, aynı zamanda gusül abdesti ve namaz abdesti mânâsına da gelmektedir. Namazın kabul olabilmesi için önce hadesten temizlenmek sonra da abdest almak gerekir. İşte namaza girmenin şartı önce bu temizliğin yapılmasıdır. Bunun için Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tahareti, içeri girmeye mani olan kilidi açacak anahtara benzetmiştir.[648]

---

644 Ebû Dâvud, *Tahâret*, 79; İbn Mâce, *Tahâret*, 62. Suyûtî, *el-Câmi* , h. n: 5749
645 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 5750.
646 Bkz. *Münâvî*, IV, 398.
647 Ebû Dâvud, *Tahâret*, 31; Tirmizî, *Tahâret*, 3.
648 Bkz. *Münâvî*, V, 527.

Taharetsizlik ve abdestsizlik namaza mâni olur. Temizlik ve abdest de taharetsizliği kaldırdığı için Taharetsizlik ve abdestsizlik kapalı bir kapının kilidine, temizlik ve abdest de kapalı kilidi açan anahtara benzetilmiştir. Hadîste teşbîh-i beliğ vardır.

3- Namaz ile İlgili Teşbîhler

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), İslâm'ın beş şartından biri olan namazın ehemmiyetini belirtmek üzere zaman zaman teşbîhlere baş vurduğunu görmekteyiz. Bunlardan bazıları şunlardır.

a- Namazın Nehire Benzetilmesi

Hz Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) beş vakit namazı, evin önünden daimi olarak akan bir nehre benzeterek şöyle buyurur:

– "*Sizden birinizin kapısının önünden günde beş kere yıkandığı bir nehir olsa acaba o kişinin üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?*" diye sorar.

Sahabiler:

– "Onun kirinden hiç bir şey kalmaz" dediler.

Peygamber de:

– "*İşte bu, beş vakit namazın misâlidir. Allah beş vakit namazla bütün hataları siler.*" buyurur.[649]

Görüldüğü gibi hadîste namaz, evin önünden akan bir nehre, beş vakit namazı kılmak da günde beş kere o nehirde yıkanmaya, hatalar da kirlere benzetilmiştir. Günde beş kere yıkananın üzerinde her hangi bir kir kalmayacağı gibi, günde beş vakit namazını kılan insanın da küçük günahlarının affedileceği ifâde edilmiştir. Küçük günahlar diyoruz, çünkü bir diğer hadîste "*Beş vakit namaz, büyük günahlardan kaçınıldığı müddetçe iki namaz arasında işlenen küçük günahlara keffâretir.*"[650] buyurulmaktadır. Burada görünmeyen günahlar, insanın üzerinde veya elbisesinde bulunan

---

[649] Buhârî, *Mevâkit*, 6; *Râmehurmüzî*, 90-91.
[650] Buhârî, *Mevâkit*, 6; Müslim, *Tahâret*, 14, 32; Tirmizî, *Mevâkit*, 46; İbn Mâce, *Tahâret*, 79; Ahmed b. Hanbel, II, 229.

ve gözle görülebilen kirlere benzetilmiştir. Yani makul olan, mahsus olana benzetilmiştir. [651]

b- Namazın Anahtara Benzetilmesi

Bir hadîste "*Cennetin anahtarı Namazdır.*"[652] buyurulmaktadır. Cennete girmenin birinci sebebi kelime-i şahadet, ikinci sebebi de namazdır. Zira kelime-i şahadet olmadan müslüman olunmaz. Müslüman olmadan da namaz kılınmaz. Kılınsa da makbul olmaz. Münâvî, bu hadîsi açıklarken "Cennete girmeyi sağlayan namazdır. Çünkü Cennetin kapıları kapalıdır. Bu kapıları açacak olan da ancak itaattir. İtaatin en büyüğü de namazdır."[653] diyerek Allah'ın, istenilen her şey için kendisi ile açılacağı bir anahtar vesile kıldığını belirtir ve şöyle der:

"Namazın anahtarı, temizliktir. Haccın anahtarı, ihramdır. İyiliğin anahtarı, sadakadır. Cennetin anahtarı, tevhîddir. İlmin anahtarı, güzel soru sormak ve dinlemektir. Zaferin anahtarı, sabırdır. Nimetin artmasının anahtarı, şükürdür. Allah'a dost olmanın ve Allah'a muhabbetin anahtarı, zikirdir. Kurtuluşun anahtarı, takvâdır. Muvaffak olmanın anahtarı, (iyi şeylere) rağbet etmek, (kötü şeylerden) kaçınmaktır. İcabetin anahtarı, duâdır. Âhirete rağbetin anahtarı dünyaya kalben bağlanmamaktır/zühddür. İmânın anahtarı, Allah'ın masnuatında tefekkürdür. Allah'ın rızasını kazanmanın anahtarı, kalbin teslimi ve yalnız Allah için sevmek ve buğz etmektir. Kalblerin hayatının anahtarı, Kur'ân'ı tedebbür ve seherlerde tazarru, günahları terk etmektir. Allah'ın rahmetinin oluşmasının anahtarı, Hakka ibadette ihsan ve halka faydalı olmada gayret sarf etmektir. Rızkın anahtarı, istiğfar ederek gayret göstermektir. İzzetin anahtarı, itaattir. Âhirete hazırlanmanın anahtarı, emelin kısa olmasıdır. Her hayrın anahtarı âhirete rağbet etmektir. Her şerrin/kötülüğün anahtarı ise dünya sevgisi ve tûl-i emeldir/çok uzun vadeli düşünmektir."[654]

Bir hadîste de "*Namazın anahtarı temizlik/abdest'tir. Onun tahrimi*

[651] *Mubârekfûrî*, VIII, 137.
[652] Ahmed b. Hanbel, III, 330; Beyhakî, *Şuab*, III, 4; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no:8192
[653] *Münâvî*, V, 526.
[654] *Münâvî*, V, 527.

iftitah tekbiridir. Tahlili de selamdır."[655] buyurulmuştur. Bu hadîste üç tane teşbîh bulunmaktadır. Birincisi; namaz için gerekli olan taharet/temizlik ve abdest, anahtara benzetilmiştir. Anahtarsız kapalı yere girilmediği gibi, gerekli olan temizlik ve abdest olmadan namaz kılınmaz. Kılınsa da makbul olmaz. Çünkü namazın sahih olabilmesi için on iki şartı vardır. Bunlardan altısı namazın dışında altısı da içindedir. Bunlar namazın kılınabilmesi için gerekli farzlarıdır. Dışında olan altı farzdan ilk ikisi hadesten ve necasetten taharettir. Yani, abdesti gerektiren durumlardan dolayı abdest almak, diğeri de bedeninde veya elbisesinde ya da namaz kılınacak yerde bulunan -varsa- pislikleri temizlemektir. İşte bu maddî ve mânevî temizlik namaza başlamak için anahtara benzetilmiştir.

Hadîsteki ikinci ve üçüncü teşbîhler ise İftitâh tekbirinin ihrâma, selâm'ın, ihramdan çıkmak olan ihlâl'a benzetilmesidir.

Nasıl ki hacda ihram giymekle normal zamanlarda yapılması helal olan birtakım hususların yapılmaması gerekiyorsa, iftitah tekbiri ile de namaza girilerek diğer zamanlarda yapılması helal olan hususların yapılması haram olmaktadır. Meselâ; yemek, içmek, konuşmak, gülmek vs. gibi namazı bozan haller, yasaklanmış olmaktadır. Bu itibarla "iftitâh tekbiri" hac ibadetini ifa etmeye başlayarak bazı şeylerin yapılmasını haram kılan "İhrâm"a benzetilmiştir.

Aynı şekilde hacc ibadeti ifa edildikten sonra ihramın çıkarılması ile ihramlı iken yasak olan şeylerin yapılması tekrar helal olduğu gibi namazın sonunda selâm vermekle namaz esnasında yapılması yasaklananlar tekrar helal olduğu için selâm, ihramdan çıkma olan "İhlâl"a benzetilmiştir.

Namazla ilgili olan bu teşbîhler namaz kılmaya teşvik için yapılmıştır.[656]

c- Namazın Yüze Benzetilmesi

Bir hadîste "*Her şeyin bir yüzü vardır. Dininizin yüzü de namazdır. Hiç biriniz dininin yüzünü kötüleştirmesin. Her şeyin bir burnu vardır, namazın*

[655] Ebû Dâvud, *Tahâret*, 31; Tirmizî, *Tahâret*, 3; İbn Mâce, *Muk.*, 23. *Tahâret*, 3; Ahmed b. Hanbel, I, 123.

[656] Bayraktar, s. 53.

burnu da iftitah tekbiridir."[657] buyurulmuştur. Burada Din ve namaz bir şahsa benzetilmiştir. Yüz, o şahsın tam olarak kim olduğunun alâmeti ve göstergesidir. Yani bir şahıs tam olarak ancak yüzüyle tanınır. Namazla da kişinin dîni tanınır. Burun kişinin yüz güzelliği ve insanın en önde gelen ve nazarına çarpan organıdır. İftitah tekbiri de namazın ilk rükünlerinden olduğu için buruna benzetilmiştir. Burunsuz bir yüz ne kadar eksik ve çirkin bir manzara arz ediyorsa, tekbiri olmayan namaz da o derece eksiktir. Bu hadîste de teşbîh edatı ile teşbîh yönünün terk edilmesiyle iki tane teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

d- İçinde Fatiha Okunmayan Namazın Eksik Doğan Yavruya Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*İçinde ümmü'l-kitab /fatiha sûresi okunmayan her namaz hıdâc'tır.*"[658] buyurmuştur. Hadîste iki tane teşbîh bulunmaktadır

1- Fatiha sûresinin ümmü'l-kitab olarak ifâde edilmesi,

2- Fatiha okunmayan her namazın hıdâc olması.

Hıdâc; dişi devenin tam zamanı gelmeden doğurduğu yavrusuna ya da zamanı geldiği halde organları vs. eksik olarak doğurduğu yavrusuna denir. Hadîste içinde fatiha sûresinin okunmadığı namazın da eksik doğan deve yavrusuna teşbîh edilerek noksan olacağı ifâde edilmiştir. Burada aklî olan bir durum hissî olan bir duruma teşbîh edilerek noksan olan namaz, zamanında veya yaratılışında noksanlık olan deve yavrusuna benzetilmiştir. Burada teşbîh-i beliğ vardır.

e- Namaza Kalkmamanın Boynun Bağlı Olmasına Benzetilmesi

Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîste Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "*Sizin biriniz gece uyuyunca şeytan onun boyun köküne üç düğüm düğümler. Her düğüm yerine "Senin için uzun bir gece vardır, rahat uyu." diyerek eliyle vurur. O kimse uyanıp Allah'ı anarsa*

---

[657] Şerif, s. 208.

[658] Müslim, *Salât*, 38, 41; Ebû Dâvud, *Salât*, 132; Tirmizî, *Salât*, 116; Nesâî, *İftitah*, 23; İbn Mâce, İkâmet, 11.

bir düğüm çözülür. Abdest alırsa bir düğüm daha çözülür. Namaz da kılarsa düğümlerin hepsi çözülür. Artık o (adam) düğümü çözük, gönlü hoş ve neşeli bir halde sabaha dahil olur. Fakat zikretmez ve abdest alıp namaz kılmazsa gönlü kirli ve uyuşuk bir halde sabaha çıkar."[659]

Hadîste belirtilen "Şeytanın, insanın boynunun köküne üç düğüm düğümlemesi" ile ilgili bir çok yorumlar yapılmıştır. Özetle bazıları şunlardır. İbn Melek bunu şeytanın, gafillerin üzerine yüklediği tembellik ve atâlet ukdesi olarak izah eder. Tîbî, şeytanın gaflet ehlini ağırlaştırması ve bunları bağlamış gibi hareketten alıkoyması olarak değerlendirir. Beydâvî de şöyle izah eder: Şeytanın ukdesi, şeytanın uykuyu tezyininden ve o kimsede uykuya karşı derin bir sevgi uyandırmasından istiâre edilmiştir. Ukdelerin üç tane olması da Allah'ı zikre abdeste ve namaza karşı birer ukde ittihaz etmiş olmasından dolayıdır. Aliyyü'l-Kârî de şöyle anlatır. Şeytanın bu ukdelerinden hakîkî ukde kastedilmiyor. Bu bir temsîldir. İbn Karkul ise: "Sihirbazların sihirleriyle bağladıkları kimseyi, hile ile tasarruftan men etmelerinden istiâre edilmiştir" der. Şeytanın bu ukdesini "sâhirin ukdesi" gibi hakikat mânâsına hamledenler de vardır.[660] Bu tür olaylar câhiliyye döneminde çok yaygın bir durumdu. Bu işi özellikle de kadınlar, bir ipi düğümleyip üzerini de efsunlayarak üzerine üfürmek suretiyle yaparlardı. Kur'ân'daki ***"Düğümlere üfüren sahir kadınların şerrinden Allah'a sığınırım."*** (Felak, 113/4) âyeti de bunu göstermektedir.

Kâmil Miras, hadîs şârihlerinin hadîste geçen "vurur" ifâdesini, "eliyle vurur" şeklinde kayıtlandırarak bu teşbîhi daha beliğ bir şekle koymuş olduklarını söyler.[661]

f- Namaza Kalkmayan Kişinin Misâli

Gece namaza kalkmayanın durumu ile ilgili Abdullah İbn Mes'ud (r.a.) şöyle anlatır: Nebi'nin (sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda birisi anıldı ve "Bu adam sabaha kadar uykuya dalar, namaza kalkmaz." denildi, Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) da:

---

659 Buhârî, *Teheccüd*, 13;. Müslim, *Müsafirîn*, 255.
660 Geniş bilgi için bkz, *Aynî*, VII, 192-193; İbn *Hacc*er, *Feth*, III, 22; *Miras*, IV, 108-109.
661 *Miras*, IV, 107.

– *"Öyle ise onun kulağına şeytan işemiştir."* buyurdu.[662]

Burada iki husus vardır: Birinci olarak, burada bahsedilen namaz, farz namaz olmakla birlikte teheccüd namazı olarak da anlaşılabilir. İkinci olarak, adamın kulağına şeytanın işemesidir. Bu konuda âlimlerin farklı değerlendirmeleri vardır. Kimileri bunu hakîki mânâda anlarken, kimileri de bunu istiâre ya da temsîl olduğunu ifâde ederler.[663]

Hattâbî, "Kulağına şeytan işemiştir." ifâdesini temsîle hamlederek, temsîl cihetini şöyle anlatır: "Bu adamın uykusunun ağırlığı ve kendisini namazdan gâfil bir hale getirmesi, kulağına işenen ve işitme duyusu bozulan bir adamın haline teşbîh edilmiştir." Tahâvî de: "Bu hâl şeytanın bu adam üzerindeki, derece-i tahakkümünden, onun da şeytana kemâl-i inkıyâdından istiâre edilmiştir." der. Turbeştî ise " Şeytan o kişinin kulağını batıl şeylerle doldurmuş ve kulağında hak sözü işitmeye mani bir ağırlık meydana getirmiştir. Bu hâl, şeytanın bu namazı terk edeni alçak görmesinden ve onunla istihfaf etmesinden kinâyedir. Adi görülen bir şey üzerine işenmesi, şiddet-i istihfafı gerektiren bir âdettir. O âdi şey bevl etmek için kenef gibi kabul edilir." der. Burada uykunun mahalli olan göz yerine kulağın zikredilmesini ise Aynî, Tîbî'nin şu sözü ile açıklar: "Kulağın zikredilmesi, uykunun ağırlığına işarettir. Zira, kulakların uyanma yollarının en önemlilerinden birisi olmasındandır. Yine burada bevlin zikredilmesi de bevlin kulak boşluklarına kolayca girmesi ve damarlara daha geniş bir şekilde nüfuz ederek bütün azalara tembellik vermesi sebebiyledir." [664] İbn Hacer de bunun, uykusunun ağırlığından dolayı namaza kalkmaktan gâfil olan kişi için verilen bir misâldir, der.[665] Bu durum tüm ehl-i imân için geçerli olup kadın-erkek ayırımı gözetmez.

g- Cuma Namazına Erken Gitmenin Sevabı

Cuma namazına erken gidenlerin alacakları sevapların farklılıklarını anlatma sadedinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

662 Buhârî, *Teheccüd*, 13
663 Bkz, *Aynî*, VII, 195; İbn *Haccer*, *Feth*, III, 22; Nevevî, VI, 63-64; *Miras*, IV, 111.
664 *Aynî*, VII, 195.
665 İbn *Hacc*er, *Feth*, III, 22.

"Her kim cuma günü cünüplük guslü gibi boy abdesti alır, sonra (ilk olarak cuma namazına) *giderse bir deve kurban etmiş gibi, ikinci olarak giderse bir sığır kurban etmiş gibi, üçüncü olarak giderse sağlam boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi, dördüncü olarak giderse bir tavuk sadaka vermiş gibi, beşinci olarak giderse bir yumurta tasadduk etmiş gibi olur. İmam hutbeye çıkınca da melekler hazır olur, hutbeyi dinlerler."*[666]

Semura b. Cündüb (r.a.) *"Rasûlüllah* (sallallahu aleyhi ve sellem), *cuma namazına erken gitmenin ehemmiyetini deve kurban edene, sığır kurban edene, davar kurban edene ve hatta tavuk tasadduk edene benzetti."* der.[667] Ebû Hureyre de olayı şöyle anlatır: Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki; *"Cuma günü gelince mescidin her bir kapısı üzerinde melekler durur. Gelenleri öncelik sırasına göre yazarlar. Erken gelenin meseli bir deve kurban eden kimse gibidir. Ondan sonraki bir sığır kurban eden gibi, ondan sonraki bir koç kurban eden gibi, ondan sonraki bir tavuk tasadduk eden gibi, sonraki bir yumurta sadaka veren gibidir. İmam minbere çıktı mı defterler kapatılır, melekler de mescide girerler ve hutbeyi dinlerler."*[668]

Hadîslerde görüldüğü gibi cuma namazına erken gelenlerin alacağı sevaplarda, geliş sıralarına göre farklılık olacağı, deve, sığır ve koç kurban etmekle alınan sevaplar gibi veya tavuk ve yumurta sadaka vermekteki farklılıklar gibi derecelerin bulunduğu temsîllerle anlatılmıştır.[669] Böyle temsîllerle anlatım, insanların hem anlamalarını kolaylaştırması hem de akıllarda yer etmesi bakımından tesirlidir. Bu bakımdan cuma namazına gelenlerin geliş sırasına göre alacakları sevabın farklılığı, farklı seviyede hayvan tasadduk etmekten alınan farklı mertebelerdeki sevaplara teşbîh edilmiştir. Bu teşbîhli anlatımda aynı zamanda cuma namazına erken gelmeye teşvik vardır.

h- İmamdan Önce Başı Kaldırmanın Misali

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Sizden biriniz, imamdan önce*

666 Buhârî, *Cum'a*, 4.
667 Bkz. Heysemî, II, 177.
668 Buhârî, *Cum'a*, 30; Ayrıca bkz. Heysemî, II, 177.
669 Bkz. *Aynî*, VI, 1717-172.

başını kaldırdığında Allah'ın onun başını eşek başına çevirmesinden veya onun suretini eşek suretine çevirmesinden korkmaz mı?"[670] buyurmaktadır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîste cemaatle namaz kılarken imamdan önce acele ederek başını kaldıran kişinin Allah, başını eşek kafasına çevireceğini haber vermektedir. Bu çevrilmenin gerçekten olup olmayacağı konusunda âlimlerin bir çok yorumları vardır. Bazıları gerçekten olabileceğini ifâde ederken, bazıları de böyle bir şeyin olmayacağı, bunun sadece bir mecâz olarak ifâde edilmiş olduğu kanaatindedirler.[671] Biz de böyle bir çevrilmenin Allah'ın kudreti açısından mümkün olmakla birlikte, bu ifâdenin, insanların cemaatle namaz kılarlarken imamdan önce başlarını kaldırmamalarını ikaz etmek için bir sembol olarak, eşeğe çevrilme ifâdesinin kullanılmış olduğu kanaatini taşıyoruz. Çünkü hem imama uyulması hem de bir takım hareketlerle imamın önüne geçilmesi bir tezatlık teşkil eder ki, dilimizde de bu tür tezatlık içerisinde olanlar için "eşeklik" tabirinin kullanıldığı malûmdur.

Bir hadîste de "*Secdede itidal üzere olun. Sizden biriniz kollarını, köpeklerin kollarını yaydığı gibi yayarak secde etmesin.*" buyurulur.[672] Dârimi'nin rivâyetinde ise bu temsîl rükû' ile ilgili zikredilmektedir.[673]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîsin de secde esnasında kolların yere yayılmasını köpeklerin kollarının yaymasına teşbîh etmiştir. Bu durum, elleri, dirsekleri yere yayarak yanlara birleştirmektir. Bu şekilde kolların yayılarak ve beden ile birleştirilerek secde yapılması yasaklanmıştır. Bazı rivâyetlerde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yırtıcı hayvanlar gibi kolları yaymaktan, karganın yem toplaması[674] gibi hızlı eğilip kalkmaktan ve devenin yere çöktüğü gibi oturmaktan yasakladığı nakledilmektedir.[675]

---

670 Buhârî, *Ezân*, 54.
671 Bkz. *Aynî*, 223-224.
672 İbn Mâce, *Salât*, 21.
673 Bkz. Dârimî, *Salât*, 75.
674 Bkz, İsbahânî, 337-338.
675 Bkz. Dârimî, *Salât*, 75; Açıklama için bkz. *Tahâvî*, I, 65-66; Dâvudoğlu, *Selamet Yolları*, I, 338.

ı- Teşehhüdde Uygun Olmayan Oturuşun Köpek Oturuşuna Benzetilmesi

Bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Yâ Ali, köpeğin (ik'â denilen) oturuşu gibi ik'â oturuşuyla oturma*." buyurmuştur.[676] Enes b. Mâlik de: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bana: "*Başını (secdeden) kaldırdığın zaman köpeğin ik'â ettiği gibi oturma. Sağrılarını ayaklarının arasına al ve ayaklarının üst kısmını yere yapıştır*." dedi[677] rivâyetinde bulunur. Görüldüğü gibi hadîste, namaz kılarken iki secde arasında ve teşehhüdde otururken ayakların arasını açıp kalçaları yere yapıştırarak oturmak (ik'â)dan ya da secdede elleri yere yapıştırarak yanlara birleştirmekten sakındırılmıştır. Böylece bu şekildeki bir hareketin, herkesin malûmu olan köpek oturuşu ile ifâde edilerek temsîlî bir üslûp ile anlatılmış ve böyle bir oturuştan sakındırılmıştır.

4- Oruç İle İlgili Teşbîhler

İslâm'ın beş şartından biri olan oruç; ikinci fecirden başlayarak, güneşin batmasına kadar yemekten, içmekten ve cinsi mukârenetten nefsi menetmek suretiyle yapılan ibadettir. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bazı hadîslerinde orucun öneminin teşbîhlerle anlatıldığı görülmektedir. Meselâ:

a- Orucun Kalkana ve Kaleye Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) orucu kalkana benzeterek şöyle buyurur: "*Oruç, kalkandır*[678] *ve cehennemden koruyan bir hısn-ı hasîn/ muhkem koruyucu'dur*."[679]

Hadîste iki tane teşbîh bulunmaktadır:

1- Orucun; cünnet/kalkan olması,

2- Hısn-ı hasîn olması.

---

676 İbn Mâce, *Salât*, 22.

677 İbn Mâce, *Salât*, 22.

678 Bkz. (hadisin bu kısmı için) Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1991, II, 93-94.

679 Ahmed b. Hanbel, II, 402; Beyhakî, *Şuab*, III, 289; Münzirî, Zekiyyüddin, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, Mektebetü Pamuk, ts., II, 206.

Hadîste kalkan olarak ifâde ettiğimiz kelime, "cünnet" şeklinde geçmektedir. Cünnet esas olarak; korunulan her şeydir. Kendisi ile siper edinildiği için kalkana da cünnet denmektedir. Cinlere de gözlerden gizlendiği için "Cin" denmiştir. Yine ağacın yaprakları ile kaplanmış olan yerlere ve bahçelere de "Cinân" denir. Tanımlarda da görüldüğü gibi, kendisi ile gizlenilen, içine girilen ya da arkasına sığınılarak korunulan her şeye "cünnet" tabiri kullanılır. Kalkan da bunlardan biri ve en meşhur olanıdır. Kalkan; oktan veya kılıçtan korunmak için askerlerin ve savaşçıların kullandıkları korunmalık, istihkâm, sur, kale vs.ye denir. Yine "cünnet" örtü, perde mânâlarına da gelmektedir. Bu mânâ ile de ateşten veya zararlı şeylerden korunulan siper olarak ifâde edilmiştir.

Diğer benzetme de hısn-ı hasîn'dır. Hısn; kale, hisar demektir. Hasîn de; erişilemez, dayanıklı, muhafazalı demektir. O zaman Hısn-ı Hasîn; muhkem kale mânâsına gelmektedir. Kale; düşmanın, gelmesi beklenebilen yollar üzerinde, askeri önem taşıyan şehirlerde, geçit ve dar boğazlarda, güvenliği sağlamak için yapılan kalın duvarlı, burçlu ve mazgallı yapıdır.

Bu hadîste oruç da hem kalkana hem de muhkem kaleye benzetilmektedir. Burada oruç'un kalkana veya sipere benzetilmesini iki şekilde yorumlamak mümkündür.[680]

1- Oruç, insanı şehvânî isteklerinden ve günahlardan alıkor ve korur. Hadîsin ifâdesiyle "Cehennem, şehvânî şeylerle/günahlarla süslenmiştir." İşte oruç da sahibini cehenneme attıracak olan bu günahlardan korur, böylece Cehenneme girmekten de korumuş olur.

2- Ya da âhirette Cehennemden korur. Yani oruç, âhirette doğrudan sahibi ile Cehennem arasında bir perde ve sütre olur. Sahibinin Cehenneme girmesine mani olur. Bu mânâyı şu hadîs desteklemektedir. "*Oruç ve Kur'ân kıyamet gününde kul için şefaat ederler. Oruç şöyle der: Ey Rabbim! Ben onun gündüz yemesine ve şehvani arzularına mani oldum, onun hakkında benim şefaatımı kabul eyle. Kur'ân da şöyle der: Ey Rabbim! Ben onun gece uyumasına mani oldum, onun hakkında benim şefaatımı kabul eyle. Ve böylece şefaatları kabul olunur.*"[681] Burada da görüldüğü gibi oruç

---

[680] Bkz. *Aynî*, X, 257-258; İbn *Haccer*, *Feth*, IV, 83.
[681] Ahmed b. Hanbel, II, 174; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 5203; Heysemî, III, 181.

sahibine âhirette şefaatçi olmak suretiyle sahibinin cehennemden kurtulmasına vesile olmaktadır. Bu cihetle de sütre, kalkan ya da siper olmaktadır. Yine bir hadîste "*Allah'ın rızasını umarak bir gün oruç tutan kişiyi Allah, cehennemden uzaklaştırır, tıpkı yavru olarak doğup, yaşlanıp ölünceye kadar uçan bir karganın uzaklaşması gibi.*"[682] Burada da görüldüğü gibi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatı boyunca uçup giden bir karganın, ilk menzilinden uzaklaşması gibi Allah rızası için oruç tutan kişiyi, Allah'ın, cehennemden uzaklaştıracağını, temsîli bir teşbîhle anlatmıştır. Böylece oruç, kulun cehennemden uzaklaşmasına vesile olmaktadır.

Şârihler de bu hadîsleri şerh ederken her iki mânâyı da nazar-ı itibara alarak yorumlamaktadırlar.[683] Meselâ; bunlardan Münâvi, "es-sıyâmü cünnetün" ifâdesini şöyle izah eder: Oruç, oruçlu ile Cehennem arasında sütre/perdedir ya da oruçlu ile şehvânî arzuları arasında perdedir, çünkü oruç şehveti kırar ve kuvveti zayıflatır.[684]

Konumuzla ilgili başka hadîsler de bulunmaktadır. Meselâ; bir rivâyette "*Sizden birinizin savaşta öldürülmeye karşı kullandığı kalkan gibi oruç da cehenneme karşı bir kalkandır. Güzel bir oruç, her aydan üç gündür.*"[685], bir başka rivâyette "*Oruç, yalan veya gıybetle yırtılmadıkça (delinmedikçe) kalkandır/sütredir.*"[686] buyurulmaktadır. Diğer bir rivâyette "*Oruç, kulun ateşten korunduğu bir kalkandır.*[687] *Oruç benim içindir, onun mükâfatını da ben veririm.*".[688] Bu hadîs, Mecmeu'z-Zevâid'de hadîs-i kudsî olarak rivâyet edilmektedir.

Muaz b. Cebel'in rivâyet ettiği bir hadîste de Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Muaz'a:

– "... *Dikkat! Sana hayır kapılarını göstereyim mi?*" diye sorar.

Hz. Muaz b. Cebel de:

---

682 Beyhakî, *Şuab*, III, 299; Heysemî, III, 181.
683 Bkz. *Aynî*, X, 256-257.
684 *Münâvî*, IV, 250.
685 İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak, *Sahîh*, Beyrut, 1992. III, 301; Beyhakî, *Şuab*, III, 290; Münzirî, II, 206.
686 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 5197.
687 Ahmed. b. Hanbel, III, 396; Beyhakî, *Şuab*, III, 289; Münzirî, II, 206.
688 Heysemî, III, 180.

– "Evet, yâ Rasûlallah" der.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Oruç kalkandır. Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da hatayı söndürür. ...*" buyurur.[689]

Yukarıda da görüldüğü gibi, oruç insanı Cehennemden (ve insanın Cehenneme girmesine sebep olan şehevi arzularından) koruyan kalkan ya da kaleye benzetilmektedir. Burada makul olan mahsus olana teşbîh edilmiştir. Aynı zamanda bu hadîslerde oruç tutmaya da teşvik bulunmaktadır.

Bir başka hadîste de oruç hadımlığa benzetilerek, "*Ümmetimin hadımlığı, oruç ve kıyam (namaz kılmak)dır.*"[690] buyurulmuştur. Hadımlık olarak ifâde ettiğimiz kelime "Hısâ" şeklinde geçmektedir. Bu ise, erkek hayvanların tenasül uzvunu burmaya denir. Bu şekilde ya da erkeklik bezlerinin çıkarılmasıyla cinsellik isteğinin öldürüldüğü hayvanlara hadım ya da iğdiş denir. Oruç ve namaz da, insanın şehvetini kırması sebebiyle, âdetâ insanı iğdiş yapmaktadır. Bir başka hadîste de "*Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Evlenmeye gücü yetmeyen ise oruç tutsun. Çünkü oruç vicâdır/şehvet kırıcıdır.*" buyurulmuştur.[691] Bu nedenle oruç ve namazın insanda yaptığı şehvet kırıcı özelliğinden dolayı, oruç tutmak ve namaz kılmak iğdiş yapmaya benzetilmiştir. Böylece bu hadîste istiâre-i tasrihiyye vardır.

b- İ'tikâfa Girmenin Hac Yapmaya Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "*Ramazan ayında on gün i'tikâfa giren kişi iki kere hac, iki kere de umre yapmış gibi olur.*" buyurmuştur.[692] Bir başka hadîste de "*O günlerde (her şeyden) ayrı kalır ve kendisine iyilikler sevabı yazılır. Tıpkı o iyiliklerin hepsini işlemiş gibi.*" buyurulur.[693] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîslerinde i'tikâfa girmenin fazile-

---

689 Tirmizî, *İman*, 8; İbn Mâce, *Zühd*, 22; Ahmed b. Hanbel III, 32. Münzirî, II, 206, IV, 307; Heysemî, III, 181.

690 Ahmed b. Hanbel, II, 173.

691 Bkz. Buhârî, *Savm*, 10.

692 Beyhakî, *Şuab*, III, 420; Nâsıf, I, 50.

693 İbn Mâce, *Sıyam*, 67.

tini anlatmakta ve kişinin alacağı sevabın, iki hac ve iki umre sevabı gibi olacağını mukâyese yolu ile anlatmaktadır. "İ'tikafa giren kişinin hac ya da umre sevabı alması"nın mutlak ve küllî olarak, kişinin her itikafa girdiğinde bu sevabı alacağı şeklinde değil, i'tikaf ibadeti içinde zamanın zorluğu ve içinde bulunduğu şartlar icabı bu ibadetin bir ferdi bulunabilir ki, nafile olan hac ve umre sevabını kazandırması mümkündür, şeklinde yorumlanabilir. Tıpkı "Gıybet katl/adam öldürmek gibidir." denildiğinde gıybetin öyle bir ferdi vardır ki, adam öldürmek gibi olur, hatta öldürmekten daha da zararlı olabilir.

Hadîs bu mânâda yorumlandığında i'tikâfa girmeye teşvik için irad edildiği anlaşılmaktadır.

5- Zekat İle İlgili Teşbîhler

Zekat; bir mâlın muayyen bir miktarını muayyen bir zaman sonra mustahik olan bir müslümana Allah rızası için temlik suretiyle vermeye denir. İslâm'ın şartlarından biridir. Kulların kulluktaki bir alâmeti olarak zekata sadaka da denmektedir. Hatta sadaka tabiri daha umumidir. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), zekâtın ve sadakanın önemini teşbîhlerle anlattığını görmekteyiz.

a- Zekatın Köprüye Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) zekâtı, köprüye benzeterek, "*Zekat, İslâm'ın köprüsüdür.*"[694] buyurmaktadır. Hadîste köprü kelimesi "kantara" olarak ifâde edilmektedir. Kantara; taştan yapılan köprüye ve kemere denir. Zekat; şer'an zengin sayılan kişilerin fakirlere vermekle mükellef oldukları mallara dendiği gibi, aynı zamanda fiilî olarak verme işine de zekât denmektedir.[695] Buna binaen insanlara yapılan maddî ve mânevî tüm yardımlara, en geniş anlamıyla zekât veya sadaka ya da infâk denmektedir.[696]

---

694 Beyhakî, *Şuab*, III, 196; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 4589 (Taberanî'den nakil).

695 Bu konuda geniş bilgi için bkz. *Miras*, V. cilt (baştan sonuna kadar.)

696 Bkz. Dölek, Adem, "*Hadislerde Sadaka Kavramı ve Sosyal Yardımlaşma*", Yeni Ümit Dergisi, İst., 2003, Sayı 59.

Hadîste -insanlar arasında yardımlaşmanın olabilmesi ve zengin fakir arasındaki farklılıktan kaynaklanan düşmanlıkların ortadan kalkması için- zekât, taştan yapılmış köprüye benzetilerek, birlik ve beraberliğin ancak zekât ile olacağına dikkat çekilmektedir. Bunun içindir ki Kur'ân-ı Kerîm'de çoğu kere namazdan sonra hemen zekât zikredilmektedir. Bir hadîste "*Namaz, dinin direğidir.*" buyurularak, dîni ayakta tutanın namaz olduğu ifâde edildiği gibi bu hadîste de toplumu ayakta tutan ve toplumun fertleri arasında hadd-ı muvasalayı temin eden sağlam unsurun, ancak zekât ve zekât mânâsındaki yardımlaşmaların olduğu böyle beliğ ve veciz bir teşbîhle anlatılmıştır. Zekât vermemek, bu köprüden geçmemek ve insanlara ulaşmamaktır. Bu da toplumun birbiriyle kaynaşması için kurulan bu köprünün yıkılmaya mahkum edilmesi demektir.

b- Zekatın Kire Benzetilmesi

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) mâlın sadaka ve zekâtını insanların ellerinin kirlerine benzeterek şöyle buyurmuştur: "*... Bu sadakalar, ancak insanların ellerinin kirleridir. ...*"[697] Hadîste zikredilen "İnsanların ellerinin kirleri", "evsâhunnâs" ya da "evsâhu eydinnâs" olarak ifâde edilmektedir. Evsâh; vesah kelimesinin çoğuludur. Vesah; kir, pislik demektir. Buna evsah denmesinin sebebi iki şekilde izah edilmektedir.

Birincisi; insan elini yıkadığı zaman yıkanılan su ile ellerdeki kirler çıkar, eller temizlenmiş olur. İşte çıkan bu kire vesah denir. Zekât veya sadaka, içinde bulunduğu mallardan çıkarılmasıyla geride kalanları temizlemiş olmaktadır. Bu bakımdan onların kiri ya da pisi kabul edilmesiyle onlara evsah denmiştir.

İkincisi ise; genellikle zekatı verenler mallarının iyilerini değil de zayıflarını veya kötü olanlarını vermeleri ve bunu da elleri ile yapmaları cihetiyle böyle bir tasadduktan nefyetmek olarak elin kirine benzetilmektedir. Kanaatimizce birinci mânâ daha doğru ve daha isabetlidir. Çünkü "*Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş ve onları bereketlendirmiş olasın...*" (Tevbe, 8/103) âyeti bu mânâyı desteklemektedir.

[697] Müslim, *Zekât*, 68; Ebû Dâvud, İmâre, 20; Nesâî, *Zekât*, 95.

Hadîste birinci mânâ itibariyle zekât malı, ellerin kirine benzetildiği için istiâre-i tasrihiyye vardır. İkinci mânâ itibariyle, el ile mallar murad edilmiştir. Çünkü bu mallar el ile verilmektedir. Dolayısıyla el, verilen mala sebep olmaktadır. Bu cihetle de mallara evsah denmesi mecâz-ı mürseldir.

c- Sadakanın Artmasının Küheylanın Büyümesine Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Helâl kazancından bir hurma tasadduk eden kişinin o sadakasını Allah sağ eline alır (kabul eder) ve onu, sizin sütten ayrılmış tayı ve deve yavrusunu terbiye edip yetiştirdiğiniz gibi, dağ kadar veya daha büyük oluncaya kadar büyütür.*"[698] buyurmuştur.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîsinde helal kazançtan verilen sadakayı, hurma kadar da olsa Allah'ın kabul edeceğini bildirmekle birlikte, tayı ve deve yavrusunu sahibi, nasıl dikkat ederek yetiştirirse Allah'ın da sadakayı arttıracağını ve sevabını bol bol vereceğini muhataplarının anladığı şeyleri misal vererek ifâde etmiştir.[699]

Burada makul ve mânevî olan sevabın arttırılma keyfiyeti, maddî ve hissî olan tayın küheylan olana kadar, deve yavrusunun da büyük bir deve oluncaya kadar büyütülmesine benzetilmiştir. Hatta, Cenâb-ı Allah'ın sadakayı dağ kadar veya daha büyük olarak arttıracağı belirtilmesinin yanında, Kur'ân-ı Kerîm'de de Allah'ın istediği kadar arttıracağı ifâde edilmiştir. "*Mallarını Allah yolunda sarf edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir.*" (Bakara, 2/261), diğer bir âyette de "*Allah, faizi mahveder, sadakaları da arttırır...*" (Bakara, 2/276) buyurularak Allah'ın dilediği kimsenin niyetine göre sadakayı kat kat arttıracağı bildirilmiştir.

d- Zekat Âmilinin Mücahide Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "*Hakkıyla zekat toplayan, evine dönünceye kadar Allah yolunda savaşan gibidir.*"[700] buyurmuştur. Zekât

---

[698] Buhârî, *Zekât*, 8; Müslim, *Zekât*, 63; İbn Mâce, *Zekât*, 28; Tirmizî, *Zekât*, 28.
[699] Sofuoğlu, Buhârî Terc. III, 1337; Hatipoğlu, 185-186.
[700] Tirmizî, *Zekât*, 18.

âmili; zekât toplamakla devlet tarafından görevlendirilen kişidir. Zekâtı hakkıyla ve usûlüne uygun şekilde toplayarak evine dönen bu kişinin, Allah yolunda savaşan kişi gibi sevaba nâil olacağı bildirilmiştir. Burada zekât toplama işinin sevaplı bir iş olmasıyla âmil, savaşçıya benzetilmiştir.

6- Haccın Cihada Benzetilmesi

Hz. Âişe (r.anhâ) Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bazı hadîslerinde hacc ibadetini, cihada benzeterek şöyle buyurduğunu nakleder:

Âişe (r.anhâ):

– "Yâ Rasülallah! Biz cihadı amellerin en faziletlisi görüyoruz. Biz cihad etmeyecek miyiz?" diye sorar.

Rasûlüllah da:

– "*Siz kadınlar için en faziletli cihad, hacc-ı mebrurdur/ kabul edilmiş hacdır.*" buyurmuştur.[701] İbn Mâce'nin rivâyetinde ise "Kadınlara cihad var mı?" diyen Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Evet, onlar üzerine içinde savaş olmayan bir cihad vardır: Hacc ve Umre*" buyurmuştur.[702] Diğer bir hadîste de "*Hacc, her zayıfın cihadıdır.*" [703] buyurulmuştur. Bu hadîslerde hacc ibadeti cihada benzetilmektedir. Çünkü cihad, mâlî ve bedenî olup, zor ve meşakkatli bir ibadettir. Bu bakımdan sevabı çok olan bir ibadettir. Aynı şekilde hac ibadeti de hem mâlî hem de bedenî olduğu kadar meşakkatli bir ibadettir. Dolayısıyla sevap cihetiyle cihada benzetilmiştir. Hz. Ömer (r.a.) de "Hacc yolunda deve semerlerini bağlayın/haccedin. Zira hac, iki cihadın biridir."[704] demiştir.

Ebû Hureyre (r.a.) de Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle işittiğini anlatır: "*Kim Allah rızası için hac yapar, bu esnada sövüşmez, cinsî münasebette bulunmaz ve taat yolundan da çıkmazsa anasından doğduğu gün gibi* (Yani o şekilde günahlardan temizlenmiş olarak) *geri döner*."[705]

---

701 Buhârî, *Hacc*, 4.
702 İbn Mâce, *Menâsik*, 8.
703 İbn Mâce, *Menâsik*, 8.
704 Buhârî, *Hacc*, 4 (Bab başlığında).
705 Buhârî, *Hacc*, 4

Burada da haccedenlerin şartlarına riâyet etmeleri halinde günahlardan arınmış olacakları, kişinin anasından doğduğu günkü günahsızlığına teşbîh edilmiştir.

Ka'be'yi tavâf etmekle ilgili olarak da Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Kim bu beyti (Kâ'be'yi) yedi kere tavaf ederse bir köle azât etmiş gibi olur.*"[706] buyurmuştur. Burada da Kâ'be'yi yedi kez tavaf eden kişinin bir köle azat emiş gibi sevap alacağı ifâde edilerek, yedi kez tavaf etmenin sevabı bir köle azat etmenin sevabına benzetilmiştir.

B- Allah'a İsyan

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Hepiniz cennete gireceksiniz, ancak devenin muhalefeti/şerâdı gibi Allah'a muhalefet edenler hariç.*"[707] buyurmuştur. Burada Allah'ın emirlerini yerine getirmeyen ve O'nun rızâsının aksine hareket eden kişi, sahibine itaat etmeyen ve onun isteklerine inkıyat etmeyen deveye benzetilmiştir. Dolayısıyla böyle insanların Cennete giremeyecekleri ifâde edilmiştir. "Cennete girememe" ifâdesinin iki şekilde anlaşılması mümkündür. Birisi; eğer imânsız ölürse Cennete giremez. İkincisi ise, imânlı öldüğü taktirde isyanının cezasını çektikten sonra Cennete girebilir. Cehenneme uğramadan, doğrudan Cennete giremez, demektir. Yoksa günah işleyen Cennete hiç giremez, demek değildir.

Hadîste Allah'ın emirlerine muhalefet, devenin sahibine muhalefetine benzetildiği için istiâre-i tebeı'yye vardır.

1- Bazı Günahların Teşbîhlerle Anlatılması

Günah; Allah'ın ve Hz. Peygamber'in yasaklamış olduğu bir şeyi işlemektir. Bu günahların küçük, büyük ve en büyük oluşlar bakımından keyfiyetlerine göre çok mertebeleri vardır. Bunların içinde en büyüğü "Allah'a şirk" koşmaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Muhakkak şirk, büyük zulümdür.*" (Lokman, 31/13) buyurularak Allah'a şirk koşmanın büyük zulüm

[706] Nesâî, *Menâsik*, 134; Ayrıca bkz. Tirmizî, *Hacc*, 111.
[707] Ahmed b. Hanbel, V, 255.

olduğu ifâde edilmiştir. Bu zulmün de affedilmeyecek bir günah olduğu, "*Muhakkak Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz ..*" (Nisâ, 4/116). âyetiyle bildirilmiştir. Allah, Kur'ân'da birtakım yasalarını beyan ettikten sonra "*Bunlar Allah'ın hududu /yasalarıdır. Allah'a ve Peygamberine kim itaat ederse onu, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Orada ebedî kalıcıdırlar, büyük kurtuluş da budur. Kim Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve O'nun hududunu aşarsa onu temelli kalacağı cehenneme sokar ve elem verici azap onadır*." (Nisâ, 4/13-14) buyurulur. Dolayısıyla Allah'ın ve Peygamber'in emirlerine uymamak onlara isyan olmaktadır. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Bana itaat eden Allah'a itaat etmiştir. Bana isyan eden de Allah'a isyan etmiştir.*"[708] buyurur. Kur'ân-ı Kerîm'de de "*Rasûlüllah'a itaat eden, muhakkak Allah'a itaat etmiş olur...*" (Nisâ, 4/80) buyurulur.

a- Günahların Zulümâta Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Zulüm, kıyamet gününde zulümât/karanlıklardır.*" buyurmaktadır.[709]

Zulüm kelimesi aslında nurun zıddı olan karanlığa denir. Bunun için gece karanlığına "Zulmü'l-Leyl" denir. Aynı şekilde günahlara da zulüm denmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Allah'a şirk koşmanın büyük zulüm*" (Lokman, 31/13) olduğu belirtildiği gibi haksız yere başkalarının mâlını almak, adaletsiz davranmak, başkalarının hukukuna tecavüz etmek ve cehalet içinde olmak da zulüm olarak ifâde edilir. Durum böyle olunca dünyada bu günahları irtikab edenler kıyamette karanlıklar içerisinde olacaklardır. Yani bu dünyada işledikleri günahlar orada karanlık olarak karşılarına çıkacaktır. İşte bu hadîste makul olan zulüm/günah, hissî olan ve müşahade edilen karanlık olarak ifâde edilmiştir.

b- Mahremi Olmayana Süslenmenin Karanlığa Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "*Mahremi olmayan kişilere süslenerek böbürlenenin misali, kıyamette nuru olmayan karanlığın durumuna*

---

[708] İbn Mâce, *Muk.*, 1.
[709] Buhârî, *Mezâlim*, 9; Müslim, *Birr*, 56.

benzer."[710] buyurarak, kocasından başkasına ve nâmahremine karşı süslenmek suretiyle böbürlenen kadının hâli, kıyamette nursuz olan bir karanlığa benzetilmiştir. Yani kadının bu hâli kıyamette âdetâ zulmet, maddî bir karanlık olarak karşısına çıkar. Münâvî, bu hadîsi açıklarken şöyle der: "Masiyet içindeki lezzet, azabtır; rahat, yorgunluktur; doygunluk, açlıktır; bereket, (çokluk) helâk edicidir; nur ise zulmettir, güzel koku ise pis kokudur. Bunun aksi ise taattir, tıpkı oruçlunun ağız kokusunun Allah katında misk kokusundan daha güzel ve şehid kanının rengi... kokusu misk kokusu olduğu gibi."[711]

Bu hadîste mahsus olan bir durum, makul olan bir duruma benzetilmiştir. Böylece kadınların nâmahremlerine karşı süslenmeleri de nehyedilmiştir.

c- İçkinin Anahtara Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) içkiyi, kötülüklerin anası veya bütün şerlerin anahtarı olarak tavsif ederek "*İçkiden kaçının, çünkü içki tüm kötülüklerin anasıdır. İçki imânla bir arada bulunmaz, dikkat edin, ikisinden birisi olursa sahibini* (diğerinden) *çıkarır.*"[712] Yani içki olursa imân olamaz, imân olursa içki olmaz. Bu hadîste içki, bütün kötülüklerin anası olarak ifâde edilmiştir. Çünkü bir şeyin anası olması, o şeyin aslı ve asıl sebebi olması demektir. Bunun için de içki bütün kötülüklere sebep olması noktasında tüm kötülüklerin anası olmaktadır.

Bunu te'yid eden şu hadîslerde de içki anahtara benzetilerek şöyle buyurulur: "*İçkiden kaçının, çünkü içki bütün şerlerin anahtarıdır*".[713] Ebû'd-Derdâ (r.a.) naklettiği bir rivâyette de şöyle anlatır: Halîlim (sallallahu aleyhi ve sellem) bana (şunları) tavsiye etti: "*Kesilsen de, yakılsan da Allah'a hiç bir şeyi asla şirk koşma. Farz namazını kasten terk etme, kim farz namazını*

---

710 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8132.
711 *Münâvî*, V, 507.
712 Nesâî, *Eşribe*, 44.
713 Hâkim, *Eşribe*, h.no: 32/7231; Beyhakî, *Şuab*, V, 11.

kasten terk ederse Allah'ın himayesi ondan kalkar. İçki içme, çünkü içki bütün kötülüklerin anahtarıdır."[714]

Burada içki kelimesinin hadîsteki karşılığı "Hamr"dır. Hamr; aklı gideren demektir. Bu nedenle hadîste, "sarhoş edicilerin hepsi hamr/içkidir."[715] şeklinde ifâde edilmiştir. Her hayırlı iş, akıl sayesinde yapıldığı gibi fena ve kötü işler de aklın giderilmesi ve kötü yolda kullanılmasıyla olur. Aklı uyuşturmanın en büyük yolu da içki, uyuşturucu vs. kullanmakla olur. Onun için burada içki anahtara benzetilmektedir. Zira kapalı kapılar anahtarla açılır ve içeriye girilir. İçki de şerlerin kapısını açan anahtar olunca, kötülükler hanesine bu vesile ile girilmiş olmaktadır.

Bir diğer benzetme de "kötülüklerin anası" olarak ifâde edilmesidir ki, her canlının bir anası ya da başlangıcı veya aslı olması misali, tüm kötülüklerin birinci derecedeki sebeplerinin başında içki gelmektedir. İçkinin anaya ve anahtara benzetilmesi, benzetme edatı ile benzetme yönünün terk edilmesiyle hadîslerde teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

Bu hadîslerde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), içkinin kötülüğüne ve vereceği tüm zararların büyüklüğüne dikkat çekerek, içkiden sakındırmakta ve bütün bunları iki kelime ile özetlemektedir: "Bütün kötülüklerin anası/*ümmü'l-habâis* ve bütün kötülüklerin anahtarı/*miftâhu külli şerrin*".

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) içkinin bütün kötülüklerin anası ve anahtarı oluşunu akıllarda daha kalıcı ve ibret verici olması bakımından da bir temsîl ile anlatır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyuruyor ki: "Kötülüklerin anasından sakının. Zira, sizden önce yaşayanlar arasında çok dindar bir zât vardı, hep ibadet ederdi. Bu maksatla insanları da terk ederdi. Bir kadın ona musallat oldu. Bir hizmetçisini göndererek:

– "Bir hususta şahitlik yapmak üzere bana bir uğrayıver." diye kendisine haber yolladı.

Adam kabul ederek, kadının evine girdi. O eve girince kadın bütün kapıları kapattırarak odasına aldı. Adam bir de ne görsün, karşısında ken-

---

714 İbnü Mâce, *Fiten*, 23.
715 Bkz. Dârekutnî, *Sünen*, IV,139-140.

disini beklemekte olan çok güzel bir kadın var. Kadının yanında bir çocuk ve içerisinde içki bulunan bir de kap vardı. Adama:

– "Seni buraya şahitlik falan yapman için çağırmadım, ya Allah'ı inkar etmen, ya bu çocuğu öldürmen ve ya bu şaraptan içmen ve yahut da benimle ilişkide bulunman için çağırdım. İtiraz edecek olursan imdat diye çığlık atıp seni rezil edeceğim." der.

Adamcağız meselenin ciddiyetini anlayarak, bunlardan birini yapmaktan başka çıkar yol olmadığı kanaatına varır. Belayı en ucuz atlatma yolu olarak, şaraptan içmeyi tercih eder ve:

– "Bir kadeh şarap ver." der. Kadın da verir.

Adam:

– "Bir kadeh daha." der. Derken, sarhoş olarak kadınla ilişkide bulunur, kendisini küfre atan sözler sarf eder ve çocuğu da öldürür.

Sonra kadın ona:

– "Yemin olsun ki, sarhoş olunca önceden yapmam diye reddettiğin bütün tekliflerimi eksiksiz yaptın." der.

Şu halde içkiden sakının. Allah'a yemin olsun, imânla içki iptilası, bir adamın göğsünde ebediyyen bir araya gelmez. Bunlardan biri diğerini göğsünden mutlaka çıkarır."[716]

Görüldüğü gibi temsîl içkinin zararlarını anlatması babından çok dikkat çekicidir. Aynı zamanda içkinin bütün kötülüklerin anahtarı oluşuna da güzel bir örnek olmaktadır.[717]

d- Tavla Oynamanın Eli Kana Bulamaya Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tavla oynamayı, elin domuz etine ve kanına bulaştırılmasına benzeterek "*Tavla oynayan, sanki elini domuz etine ve kanına bulamış gibidir*."[718] buyurmuştur.

İslâm'da domuz; etiyle, kanıyla ve her şeyi ile yasaklanmış ve haram

716 Nesâî, *Eşribe*, 44; Beyhakî, *Şuab*, V, 10.
717 Bkz. Canan, *K. S. M. T. Ş*, VIII, 160.
718 Ebû Dâvud, *Edeb*, 64; Tirmizî, Şi'r, 10.

edilmiş[719] necis bir hayvandır. Eli, ete ve kana bulamaktan maksat bu haram olan hayvanın etini yemektir. Tavla oynayan kişi de sanki elini haram ve pis olan böyle bir hayvanın etine ve kanına bulamış gibi necis ve pis bir işle meşgul olmuş sayılmakta ya da tavla ile kazandığını yemesi domuz etini yemek gibi haram olmaktadır. Domuz etini yiyenin haram işleyerek Allah'a ve Rasûlüne isyan etmesi gibi hadîste "*Tavla oynayan kişinin, Allah'a ve Rasûlüne isyan etmiş*"[720] olacağı bildirilmektedir. Heytemî, buradaki teşbîhin şiddetli bir tehdit ifâde ettiğini belirtir.[721]

Bu cihetle hadîste, tavla oynamanın kötülüğünü belirtmek ve tavla oynamaktan sakındırmak için bu teşbîh kullanılmıştır.

e- Faydasız Şeylerle Meşgul Olmanın Şeytana Tabi Olmaya Benzetilmesi

Ebû Hureyre (r.a.) rivâyet ediyor: Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) bir güvercinin peşine düşüp onunla oynayan bir adamı görür ve "*Bir şeytan, bir şeytaneye tabi oluyor.*"[722] buyurur.

Şeytanın vazifesi insanı gaflete düşürmek ve onu mâlâyani şeylerle meşgul ederek Allah'ı anmaktan alıkoymaktır. İşte bu hadîste de, güvercinle oynayan adam, güvercinin peşine düşerek mâlâyani, boş şeylerle meşgul olduğu için şeytana, Allah'ı anmaya veya faydalı şeylerle meşgul olmaya mâni olduğu için güvercin de şeytaneye benzetilmiştir.[723]

Bu hadîs, kuş ve benzeri hayvanlarla lüzumsuz yere vakit geçiren ve Allah'ı anmaktan uzak olan herkes için geçerli bir duruma delil olabilir.

f- Gizli Şeylere Bakmanın Ateşe Bakmaya Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Kim kardeşinin kitabına/ mektubuna izni olmadan bakarsa muhakkak o, ateşe bakmıştır.*"[724] buyurur.

---

719 Bkz. Mâide, 5/3.
720 Ebû Dâvud, *Edeb*, 64.
721 Heytemî, Ahmed b. Muhammed Ali b. Haccer Mekkî, *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir*, Mısır, 1951, II, 188.
722 Ebû Dâvud, *Edeb*, 65.
723 Sehârenfûrî, XIX, 177.
724 Ebû Dâvud, *Vitir*, 23.

Bu hadîste, başkasının bir emanetine ya da sahibinin hoş karşılamayacağı gizliliğine bakanın ateşe bakmış gibi olacağı ifâde edilmektedir. Nasıl ki ateşe yakından bakanın yüzü gözü yanarsa, kardeşinin gizli şeyine bakanın da mânen gözü yanar ya da ateşte gözü yandığında nasıl kötü bir durum ortaya çıkarsa, aynı şekilde gizli şeye bakmak da öyle kötü bir durum arz eder. Bu teşbîh ve temsîl insanları, başkalarının gizli şeylerine bakmaktan sakındırmak içindir.[725]

g- Haddi Aşanlara Ses Çıkarmayanların Gemiyi Delen Kişiye Sessiz Kalanlara Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), gücü yettiği halde emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri yapmayanları ve uğrayacakları akıbeti şöyle bir temsîl ile anlatır: "*Allah'ın menettiği hudud /sınırda duran ile bu sınırı geçenin durumu bir gemi halkının misaline benzer ki, bu halk, gemide kur'a çektiler, bazısına üst kat/güverte bazısına da alt kat/ambar kısmı çıktı. Geminin alt katında bulunanlar susayınca üst katta olanların yanına vardılar ve su içmek istediler. Güvertedekiler rahatsız oldular. Onlar da biz nasîbimizi alt kattan bir delik açarak elde edersek üsttekileri de rahatsız etmemiş oluruz dediler. Bunlardan birisi bir balta aldı ve geminin en altını delmeye başladı. Güvertede olanlar hemen geldiler.*

– "Sana da ne oluyor?" dediler.

O da:

– "Siz benim yüzümden rahatsız oluyorsunuz, bana su lazım." dedi.

Üst katta bulunanlar, gemiyi delmeye çalışana mani olsalar, hem onu kurtarırlar hem de kendilerini kurtarmış olurlar. Eğer onları istekleriyle baş başa bırakmış olsalar hem onu helâk etmiş olurlar hem de kendilerini helâk etmiş olurlar."[726]

Bu hadîs, bir devlet gemisinin içinde bulunan ve o gemide yolcu olan toplumun üst tabakasını teşkil eden aydınların ve idarecilerin, alt tabaka ve avamdan olan insanlara iyi ve güzel şeyleri emretmeleri, kötü olan şeyleri

---

[725] Hattâbî, *Meâlim*, I, 255.

[726] Buhârî, *Şehâdet*, 3; *Şirket*, 6; Tirmizî , *Fiten*, 12.

yapmalarına mâni olmaları gerektiğini anlatan beliğ bir temsîldir. Hadîste müşebbeh/benzeyen zikredilmemekle, tüm idârî teşekküllerden en küçüğünden en büyüğüne kadar tümüne işaret edebilir. Meselâ; Dünya toplumu açısından ele alacak olursak, bu hadîs; dünya toplumunun ve milletlerin selameti açısından büyük önemi hâizdir. Çünkü bu hayat yolculuğunda dünya, feza denizinde yüzen bir gemidir. İnsanlar da o gemide seyahat eden yolculardır. Bu yolculardan bir kısmının kısmetine üst kat olan yönetme düşmüş, bir kısmına da alt tabaka olan yönetilme düşmüştür. Diğer bir tasnifle ifâde edecek olursak toplumun bir kısmı aydın tabaka, bir kısmı ise avam tabakasıdır. Avam tabakasından olan insanların bazıları, menfaatleri için devletin ve milletin zararına bilmeden rastgele işler yapabilir. Eğer aydınlar ve yönetimde bulunanlar böyle menfaat şebekelerine mâni olmazlarsa hem devleti hem de toplumu topyekün helâk etmiş olurlar. Şayet mâni olurlarsa hem kendilerini hem de toplumu kurtarmış olurlar. Ancak hemen şunu ifâde etmeliyiz ki, üst tabakadaki aydınlar tam anlamıyla aydın ve münevver olmalı ve yönetme pozisyonunda olanlar da emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri yapmalıdırlar. Bunu yaparlarken de avamın yaptığı gibi kötülük yapanlardan olmamalıdırlar. Yoksa aydınlık adına insanları sefahat ve dalâlet karanlığına sürükleyenlerin, devleti ve milleti helâkete götürenlerin, avamdan pek fazla farkı kalmayacaktır. Zira kendi menfaati ve çıkarları için devleti ve milleti hiçe sayan yönetme durumundaki kişiler, avamdan daha fazla zararlı olabilirler. İncil'in ifâdesiyle "Kör, köre kılavuzluk ederse her ikisi de çukura düşer."[727] Bu durum maddî âlemde böyle olduğu gibi mânevî âlem için de geçerli bir durumdur. İnsanların dârü's-selâm olan Cennete gitmeleri hususunda, üst tabakada bulunanlar üstlerine düşen vazifeyi yapmadıklarında mânen de mesul olurlar. Âlimler, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri yapmamayı büyük günahlardan saymışlardır.[728]

Dünya toplumları içinde sadece bir devleti ele alacak olursak, hadîste devlet bir gemiye, millet o gemide bulunan yolculara, üst tabakayı oluşturan aydınlar ve yöneticiler güvertede bulunanlara, alt tabakayı oluşturan

---

727 İncil, *Matta*, 15/14, İst., 1985 (Tevratla birlikte).
728 Bkz. Heytemî, II, 155-161.

yönetilenler de alt katta bulunanlara benzetilmiş, şahsî menfaati için devlete ve millete zarar veren, şuursuzca gemiyi delen cahil kişiye, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri yapmayanlar, gemiye zarar veren ve sessiz kalan kişilere benzetilmiştir.

Dolayısıyla kendisine vazife terettüp edenler, vazifelerini yapmadıklarında topyekün devletiyle, milletiyle helâk olacakları haber verilmektedir. Ayrıca bu hadîs bir kişinin hususî hatası ve işlediği günahı sebebiyle umûmî musîbetin geleceğini de haber vermektedir.[729] Kur'ân-ı Kerîm'de "*Öyle bir fitneden sakının ki, geldiği zaman sadece zâlimleri değil mazlumları da helâk eder...*" (Enfâl, 8/25) buyurulması bu hakikatı göstermektedir. Böylece hadîs, sosyoloji ve devlet idaresi açısından değerlendirildiğinde beliğ bir temsîl ile toplumun durumu anlatılmaktadır.

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri yapmamanın mesûliyeti ile ilgili Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şu hadîsiyle bunu teyid edebiliriz. "*Kıyamet günü adamın biri getirilir, Cehenneme atılır. O sırada karnı delinmiş, bağırsakları dışarı dökülmüş olarak bağırsaklarının etrafında değirmenin etrafında dönen merkep gibi döner.*"[730] Hadîsteki teşbîhte emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri yapmadığı için bağırsakları etrafında dönen kişi, değirmenin etrafında dolaşan merkebe benzetilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok âyette emr-i bi'l-ma'rufu ve nehy-i ani'l-münker'in yapılmasına işaret edilmiş ve âlimler, bu vazifeyi yapmamayı büyük günahlardan saymışlardır.[731]

Hadîsteki teşbîh, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri yapmamaktan sakındırmak ve terhip içindir.[732]

h- İyiliği Emredip Kendini Unutanın Yanan Fitile Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bildiği ile amel etmeyenin misalini şöyle anlatır: "*İnsanlara hayrı öğretip de kendini unutanın duru-*

729 Hadisin yorumu için bkz, *Aynî*, XIII, 65, 263.
730 Buhârî, *Bed'ü'l-Halk*, 9.
731 Gnş bilgi için bkz. Heytemî, II, 155-161.
732 Bayraktar, s. 53.

mu, insanları aydınlatıp kendini yakan fitilin durumu gibidir."[733] Diğer bir rivâyette "*İnsanlara hayrı öğretip de kendini unutan âlimin durumu, insanları aydınlatıp da kendini yakan lambanın durumu gibidir.*"[734] buyurulmuştur.

Bu hadîslerde insanlara ilim öğreterek ve onlara iyiliği emredip kötülüklerden sakınmalarının gerektiğini ders verip kendilerini unutan eğiticiler, öğreticiler ve vâizler, etrafını aydınlatan ve kendini yakıp bitiren fitile benzetilmiştir. Bildiği ile amel etmeyen ve öğretici durumunda olanlar etrafını ilimle aydınlatırlarken dünyada maddeten bir şeyler kazanabilirler. Fakat kendilerini mânen bitirdikleri hâlde âhirette kendileri vasıtasıyla hidayete erenler cennet gibi aydınlık bir âlemi kazanırlarken onların yine fitilin yandığı gibi Cehennemde yanacakları bu hadîste ifâde edilmektedir. Bunu te'yit eden bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "*Cennet ehli olan bir kısım insanlar, cehennemde olan bazı insanlara muttali olacaklar ve onlara: Ne sebebiyle cehenneme girdiniz, halbuki biz sizin öğrettikleriniz sebebiyle cennete girdik, diyecekler. Onlar da, biz size emrederdik, fakat kendimiz yapmazdık, diyecekler.*"[735]

Diğer bir hadîste de "*Kıyamet günü bir günahkâr âlim getirilir ve cehenneme atılır, bağırsaklarıyla, merkebin değirmenin etrafında döndüğü gibi döner. Ona; yazık, ne sebebiyle buraya atıldın? Halbuki biz vasıtanla hidayete erdik. O da; sizin yapmanızı yasakladığım şeylere ben muhalefet ederdim, der.*"[736] buyurulur.

Bir başka rivâyette de "*Kıyamet günü bir adam getirilir, cehenneme atılır, bağırsakları dökülür ve bağırsaklarıyla, merkebin değirmenin etrafında döndüğü gibi döner. Cehennemlikler onu görürler ve ey filan! Sana ne oldu, sana isabet eden şey nedir? sen bize iyiliği emreder kötülükten nehyetmez miydin?, derler. O da; ben size iyiliği emrederdim ama ben yapmazdım, sizi kötülükten men ederdim ama ben yapardım, der.*"[737] buyurulur.

---

733 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8141; *ed-Dürr*, I, 127.
734 Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8134; *ed-Dürr*, I, 127.
735 Buhârî, *Bed'ü'l-Halk*, 10; Müslim, *Zühd*, 51; Tirmizî, *Fiten* 17; Suyûtî, *ed-Dürr*, I, 126
736 Suyûtî, *ed-Dürr*, I, 127.
737 Suyûtî, *ed-Dürr*, I, 126

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Miraç gecesinde bir kısım adamlar gördüm, dudakları ateşten makaslarla kesiliyordu, kesildikçe de geri iade ediliyordu.*

Cebrâil'e "Bunlar kimlerdir?" dedim.

Cebrail:

– "Bunlar ümmetinin hatipleridir, onlar insanlara iyiliği emrederler ve kendilerini unuturlardı ve onlar kitabı okuyup durdukları halde düşünmezlerdi." diye cevap verdi, buyurmuştur."[738] Bu hadîsleri "*Siz, kitabı okuyup durduğunuz halde başkalarına iyiliği emreder, kendilerinizi unutur musunuz?*" (Bakara, 2/44) âyeti teyide etmektedir.

ı- Hutbeyi Dinlemeyenin Kitap Yüklü Vasıtaya Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) cuma namazında imam minberde hutbe okurken hutbeyi dinlemeyenin durumunu şöyle bir teşbîhle anlatır: "*Cuma günü imam hutbe okurken (caminin içinde) konuşanın durumu, ciltlerle kitap taşıyan merkebin hâline benzer. O kişiye "Sus" diyenin de cuması yoktur.*"[739]

Bu hadîste cumada hutbeyi dinlemenin farz olduğunu bilip de konuşan ve bildiğiyle amel etmeyenin misali, ilim dolu olan ciltlerce kitapları taşıyan ve taşıdığı kitaplardan hiçbir şey anlayamayan merkebe benzetilmiştir. Ramehurmüzî, buradaki misalde geçen eşek/hımar tabirinin kullanılmasının hususiyetini açıklarken; eşeğin Araplar tarafından kötü görülen bir varlık olduğunu ve onların hoşlanmadıkları insanlar için de eşek tabirini kullandıklarını belirtir.[740] Bildiği ile amel etmeyenlerin bu şekildeki benzetilişi, Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmekte ve "*Kendilerine Tevrat öğretildiği halde onunla amel etmeyenlerin hâli ciltlerle kitap yüklü merkebe benzer...*" (*Cum'a*, 62/5) buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi burada da bildiği ile amel etmeyenler, ciltlerce kitap taşıyan merkeplere teşbîh edilmiştir. Bu âyetteki teşbîh, Yahudiler ile ilgilidir. Ancak sebeb-i nüzûlü hususi

---

738 Suyûtî, *ed-Dürr*, I, 126.
739 *Râmehurmüzî*, 91; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8140.
740 *Râmehurmüzî*, s. 92.

olmakla beraber ahkâmı umumidir. Bütün insanlar için geçerli olan küllî bir düsturdur.

i- Hasedin Etkisinin Ateşin Etkisine Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) çekememezliği ateşe benzeterek, ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi hasedin de kişinin iyi amellerini yiyip bitirdiğini şu hadîsle haber vermektedir: "*Ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, hased* (çekememezlik) *de, iyilikleri yer, bitirir. Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da hatayı söndürür. Namaz, mü'minin nurudur, oruç da ateşe karşı perdedir.*"[741]

Bu hadîste dört tane teşbîh vardır.

1- Hasedin ateşe benzetilmesi,

2- Sadakanın suya benzetilmesi,

3- Namazın nur olması,

4- Orucun, ateşe karşı perde olması.[742]

Burada konumuzla alakası olan hased/çekememezlik, başkalarının elindeki nimeti istememek, o nimetin onlardan gitmesini istemektir. Bu bir hastalıktır. İnsanların maddî ve mânevî ilerlemesine mâni olan kötü bir huydur. Aynı zamanda hased edenin kendisini de içten içe yakan bir ateştir. Ferdi ve toplumu yıkan bir musibettir. Haset, öyle bir mânevî hastalıktır ki, kanser virüsü gibi hased edeni, içten yiyip bitirdiği gibi amellerini yakan bir ateştir. Ömer b. Abdilaziz (r.a.), "Daha çok mazluma benzeyip de hased edenden daha zâlim kimse görmedim." der.[743] Hz. Muâviye de "Şer sıfatlar içinde hasedden daha âdil bir sıfat yoktur, çünkü hased, hased edilenden önce hased edenin kendisini öldürür."[744] demiştir.

İşte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle bir huyun kötülüğünü, odunu yiyip bitiren ateşe benzeterek temsîli bir teşbîhle anlatmıştır.

---

741 İbn Mâce, *Zühd*, 22.

742 Bu konu yukarıda oruç bahsinde açıklanmıştır.

743 Kuşeyrî, Abdulkerîm b. Havâzin en-Neysâbûrî, *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye fi ilmi't-Tasavvuf*, Beyrut, 1993, s. 156.

744 Kuşeyrî, a.g.e. aynı yer.

j- Bid'at Ehlinin Dinden Çıkışının Kılın Hamurdan Çıkışına Benzetilmesi

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Allah, bid'at sahibinin ne orucunu, ne namazını, ne sadakasını, ne haccını, ne umresini, ne tevbesini ve ne de fidye vermesini kabul eder. O, kılın hamurdan* (kolayca) *çıktığı gibi İslâm'dan çıkar.*"[745] buyurarak bid'at sahibinin yaptığı bid'atları sebebiyle işlediği iyi amellerin kabul edilmeyeceği, dolayısıyla bu kişinin, kolay ve çabuk bir şekilde İslâm'dan çıkması, kılın hamurdan kolayca çıkmasına benzetilmiş ve bu teşbîhle bid'attan sakındırılmış olmaktadır. Buradaki bidattan maksat, itikadın bozuk olmasıdır. Zira insan itikadını kaybederse iyi amelleri de boşa gider.

k- Mahremi Olmayan Kadınla Yalnız Kalmanın Ölüme Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir erkeği, mahremi olmayan bir kadının yanına girip onunla yalnız kalmaktan sakındırır ve "*Kadınların yanına girmekten sakının.*" buyurur. Ensar'dan bir kişi:

– "Ey Allah'ın Rasûlü! Kadının erkek akrabaları/hamv konusunda ne dersin?" diye sorar.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de:

– "*el-Hamvu el-mevtü/hamv, ölümdür*"[746] diye cevap verir.

"Hamv" kadının kocasının en yakın erkek akrabalarına (kayın babası, kayını ve kocasının amcası vs.ye) denir.[747] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir kadının, kocasının en yakın erkek akrabalarından birisi ile baş başa kalmasını ölüm olarak bildirmiştir. Yani bir gelinin, kocasının en yakın erkek akrabalarından birisi ile halvette kalmaları ölmek gibidir veya ölmek gibi kötü bir durumdur, demektir. Araplar "el-esed el-mevt/yani arslan ile karşılaşmak ölümdür.", "Harp ölümdür." derler. Arslanla karşılaşmak veya harbe gitmek, ölmeyi göze almak demektir. Bunun gibi, kişinin gelini ya da yengesi ile halvette kalması da böyle bir durumdur.

---

745 İbn Mâce, *Muk.*, 7.

746 Buhârî, *Nikâh*, 111; Müslim, *Selam*, 2; Tirmizî, *Radâ'*, 16.

747 İbn Manzûr, XIV, 197.

Burada kişinin gelini veya yengesi ile halvette kalmasının bu şekilde kötü olması, ya onların zinaya düşmeleri sebebiyle öldürülmeleri veya kocasının kadını boşaması ya da dinen yasak olan zina suçunun işlenmesi ile dini öldürmesi ve yahut da kıskançlıktan dolayı aile hayatının yıkılması gibi mânâlar anlaşılmaktadır.[748]

İşte Hz. Peygamber böyle bir durumu ölüme benzetmek suretiyle en beliğ bir teşbîhle ifâde ederek kişinin mahremi olan kadınla baş başa kalmalarından sakındırmaktadır. Bu böyle olduğuna göre başka namahrem olan erkekler ile kalmanın, ne denli kötü bir durum olduğunu siz düşünün, demektir.[749] Bir başka hadîste de "*Her hangi bir kişi, nâmahremi bir kadınla halvet halinde asla bulunmasın. Aksi hâlde üçüncüsü şeytan olur.*"[750] buyurulmakla yukarıdaki hadîs açıklanmış olmaktadır. Yani şeytan o kişiyi zinaya yönlendirebilir.

l- Kulakların Hunilere Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde şöyle buyurmaktadır: "*Merhamet edin ki merhamet olunasınız. Bağışlayın ki, Allah da sizi bağışlasın. Akmâu'l-kavl/söz hunilerine yazıklar olsun,* (kötülüğünü) *bilip durdukları halde yaptıkları şeylerde ısrar edenlere yazıklar olsun.*"[751]

Hadîste geçen "Akmâ'" kelimesinin hakiki mânâsı; huniler demektir. Burada her türlü lafı ve ihtilaflı şeyleri dinleyen kulaklar kastedilmiştir. Böylece analiz etmeksizin, iyisini kötüsünü ayırmaksızın her lafı dinleyen kulaklar, içine konulan tüm sıvıları muhafaza etme özelliği olmayan ve bir taraftan alıp öbür taraftan boşaltan hunilere teşbîh edilmiştir.[752] Çünkü kulaklar dışarıdan duyduğu her şeyi kalbe boşaltmaktadır. Duyulan şeyler, akıl süzgecinden geçirilmeden kalbe girdiğinde kapatılması mümkün olmayan çatlaklar, yakînde şüpheler ve dinde gevşemeler meydana getirir. Bunun için kulağa gelen her şeyin kalbe girmesinin engellenmesine dikkat

---

748 Bkz. *Aynî*, XX, 210; *Mubârekfûrî*, IV, 271; *Miras*, XI, 324-325.

749 Bkz. İbnu'l-Esîr, *en-Nihaye*, I, 448.

750 Tirmizî, *Radâ'*, 16.

751 Ahmed b. Hanbel, II, 165, 210.

752 İbn Kuteybe, *Garîb*, I, 113.

çekilerek, her şeye kulak kabartmanın da iyi bir şey olmadığına işaret edilmiştir. Burada istiâre-i tasrihiyye vardır.

İkinci bir istiâre de ısrar edenler mânâsına olan, "musırrûn" kelimesinde vardır.

VI- SOSYAL MÜNASEBETLER İLE İLGİLİ TEŞBÎHLER

A- Yardımlaşma ile İlgili Teşbîhler

1- Yardımlaşmanın Bedenin Fonksiyonuna Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) mü'minlerin birbirlerini sevmede, merhametli davranmada ve yardımlaşmaları hususundaki durumlarını bir bedene benzeterek şöyle buyurmaktadır: *"Mü'minin, birbirini sevmede, merhametli davranmada ve birbirine yardımlaşmadaki durumu, bedene benzer. Bedenin her hangi bir uzvu rahatsızlandığında bedenin diğer uzuvları onun yardımına koşar.*"[753] Bir rivâyette "*Dikkat edin! mü'minlerin misali*, ..."[754] şeklinde çoğul olarak geçmektedir.

Hadîste, mü'minler, bedenin organlarına benzetilmiştir. Benzetme yönü ise elem, musîbet, hastalık gibi tüm acılarda ve düğün, bayram vs. gibi insanı memnun eden tüm hususlarda beraber olmaktır. Özellikle hadîs insanın herhangi bir musîbet karşısında takınması gereken tavrı ifâde etmektedir. Nasıl ki bedenin organlarından biri hastalandığında, diğer organlar da onun elemi ile rahatsız olurlar ve onun imdadına koşarlarsa, bütün mü'minlerin de bir vücut gibi hareket etmeleri tavsiye edilmiştir. Yani bir fert herhangi bir musîbete veya rahatsızlığa yakalandığında diğer mü'minlerin hemen onun yardımına koşmaları ve birbirlerine şefkat ve merhametle yardım etmeleri istenmektedir.

Bilindiği üzere bir bedenin her organı aynı değildir, aksine organlar mahiyet ve keyfiyet bakımından birbirinden farklı olduğu gibi yaptığı işler de farklıdır. Bu farklılıklar içerisinde bir birlik meydana getirilmektedir ki,

---

753 Buhârî, *Edeb*, 27; Müslim, *Birr*, 66.
754 *Tayâlisî*, s. 107.

bu da bedendir. Bu birliğin devamı ancak bu organların tam olmalarıyla ve bir bedende müştereken çalışmalarıyla mümkündür ve birbirlerine muhtaçtırlar. Bununla ilgili olarak İbn Miskeveyh (v. 1030/1621) bu misali tüm insanlığı içine alacak şekilde genişleterek şöyle der: "... Her fert, âdetâ bedenin organlarından biri durumundadır ve insanın varlığını sürdürmesi, bedenin organlarının tam olmasına bağlıdır..."[755] Demek ki, büyük bir beden durumunda olan toplumdaki fertler âdetâ bu bedendeki organlar gibidir. Bedenin tam sağlığı, organların tam ve sağlam olması, toplumun tam sağlığı da fertlerin tam ve sağlam olmasına bağlıdır.[756] şeklinde ifâde ederek insanların birbirlerine yardımlaşmasını da aynı misal ile şu şekilde anlatır: "... İnsanlar birbirlerine muhtaçtırlar. Her insan kendisini tamamlamak için diğer insanlara muhtaçtır. Birbiri ile yardımlaşmak zorundadırlar. Çünkü onlar bir takım eksiklerle yaratılmışlar ve bunları tamamlamaya mecburdurlar... Her birinin tek tek, kendi başına mükemmelliğe ulaşmaları imkansızdır. O halde bütün organları yararlı bir işi yapmada birleşen bir şahıs gibi, bir birine bağlı âhenkli bir toplum olmak için dağınık fertlerin birleşmelerine ve kaynaşmalarına ihtiyaç ve zaruret vardır..."[757]

Kur'ân-ı Kerîm'de de bu yardımlaşmaya teşvik yapılmaktadır. Ancak bunun ne şekilde olması gerektiğine de dikkat çekilerek şöyle buyurulmaktadır: "*... İyilikte ve takvâda yardımlaşın, günah işlemek ve düşmanlıkta yardımlaşmayın...*" (Mâide, 5/2) Âyette de görüldüğü gibi insanların birbirlerine olan menfaatlarında, insanları iyiye, hayra sevk etmede ve Allah'ın yasakladığı şeyler hususunda, yani takvada yardımlaşma, insanların şerrine ve zararına olan, onları birbirlerine düşman yapan şeyler hususunda ise yardımlaşmama emredilmektedir. Diğer bir âyette de "*Ey İnsanlar! Biz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki, birbirinizi tanıyasınız. Şüphesiz, Allah katında en değerliniz, en takvalı olanınızdır. Allah bilendir. Haberdardır.*" (Hucurât, 48/13) buyurulmaktadır.

---

755 İbn Miskeveyh, Ahlakı Olgunlaştırma (Terc., A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu) Ankara,1983, s. 22; Keklik, s. 89.

756 Keklik, s. 89.

757 İbn Miskeveyh, s. 122.

Buradaki "tanımaktan" maksat, birbirlerinizi bilip yardımlaşasınız, birbirinize düşman olmayasınız, demektir.

2- Ölürken Yardımda Bulunmanın Doyunca Hediye Vermeye Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ölümü anında kölesini azat eden kişiyi, karnı doyduğu veya ihtiyacı kalmadığı zaman hediye veren kişinin durumuna benzeterek şöyle buyurur: "*Kölesini, ölüm anında âzât edenin durumu, doyduğu zaman hediye veren kişinin durumu gibidir.*"[758] Hadd-i zatında Hz. Peygamber'in bu hadîsi, sadece ölüm anında kölesini azat edenle sınırlı olmayıp, buna kıyasen tüm hayırların yapılması için geçerli olan bir temsîldir ve düsturdur. Varlık sahibi insanların kendi ihtiyaçları kalmadıktan sonra, muhtaçları düşünmek yerine muhtaç oldukları zamanda onların ihtiyaçlarını gidermeleri en makbul yoldur. Yoksa ihtiyaç kalmadıktan sonra yapılan yardımların pek de fazla kıymeti kalmamaktadır ve esas olan da insanın kendi ihtiyacı olduğunda başka ihtiyaç sahiplerini de görebilmesidir.

3- Cimri ile Cömert Kişilerin Zırh Giyen Kişilere Benzetilmesi

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki; "*Cimri ile sadaka veren cömerdin misali, üzerlerinde demirden zırh bulunan iki kişiye benzer. Sadaka veren kişi, bir sadaka vermeyi kastedince üzerindeki zırhı parmak uçları görünmeyinceye kadar genişlenir. Cimri olan kişi bir sadaka vermeyi kastettiğinde üzerindeki zırhı büzülür ve iki elini köprücük kemiğine yapıştırır. Her bir halkası da kendisine uygun gelen eşine geçecek şekilde büzülür.*" Ebû Hureyre (r.a.) ben Rasûlüllah'ın, "*O cimri, o zırhı genişletmeye çalışır, fakat güç yetiremez.*" buyurduğunu da işittim, der.[759]

Hadîste cömert kişi ile cimri kişi üzerlerinde demirden zırh bulunan iki kişiye benzetilmektedir. Sadaka vermek istediklerinde kendilerinde meydana gelen psikolojik durumları güzel bir temsîl ile anlatılmaktadır.

---

[758] Ebû Dâvud, Itk, 15; Tirmizî, *Vesayâ*, 7.
[759] Müslim, *Zekât*, 23; Ayrıca bkz. *Râmehurmüzî*, s. 123.

Cömert sadaka vermek istediğinde gönlü genişlediği gibi eli de açılır. Cimri ise sadaka vermek istediğinde gönlü daralır eli de manen kapanır.

Mehmet Sofuoğlu bu hadîsi şu şekilde izah eder: "Cömert ihtiyaç içinde bunalmışlara yardıma koşmakla gönlünde bir rahatlık ve sevinç duyar. Bu iç açıklığının ve hazzın parmaklarına kadar vücudunu kapladığını nefsinde hisseder. Bir de bu cömertlik onun rûhî ve hâricî bütün ayıplarını tamamıyla örter. Cimri ise düşkünlere ve fakirlere karşı katı yürekli olmakla beraber gönlünde fıtrî bir merhamet duygusu vardır. Fakat cimriliği bu asil duyguya galebe etmektedir. O, gönlündeki bu iki zıt temayülden dolayı ıstırap içindedir. Bu ıstırap Allah'ın fıtrat gereğince cimrilerde yarattığı bir iç üzüntüsü, bir gönül darlığıdır ki, hadîste ifâde edildiği gibi sıkıntısı durur. Bir fakire yardım edip de bu gönül azabından kurtulmayı başaramaz."[760] Zira sadaka veren kişide devamlı bir sevinç ve hafiflik meydana gelir, vermeyende ise daimi bir sıkıntı olur.

4- İyi Arkadaşın Misk Satıcısına Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), iyi arkadaşın misalini şu benzetme ile anlatır: *"İyi arkadaşın durumu, attâr/koku satıcısına benzer. Her ne kadar sana kokusundan vermese de yine sen onun kokusundan istifâde edersin."*[761]

Yine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), iyi arkadaş ile kötü arkadaşın durumunu şu benzetmelerle ifâde eder: *"İyi arkadaş ile kötü arkadaşın misali, misk sahibi ile demirci körüğünün durumu gibidir. Misk sahibinin şu iki hasletinden mahrum kalmazsın, ya onun miskinden satın alırsın ya da onun kokusundan istifâde edersin. Demircinin körüğü ise ya evini veya elbiseni yakar ya da kötü kokusunu alırsın."*[762]

Hadîste iyi arkadaş; koku satıcısına, kötü arkadaş da körüğe benzetilmiştir. Benzetme yönü ise iyi arkadaşın güzel hasletlerinden istifâde edilmesi, kötü arkadaşın da iyi olmayan ahlakının insana vereceği zarardan kaçınılmasıdır. Hadîste koku olarak terceme ettiğimiz kelime "misk"

---

760 Sofuoğlu, S. Müslim Tercümesi, III, 112 (dip not); Ayrıca bkz. *Münâvî*, V, 506.
761 Hâkim, *Edeb*, 71; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8131.
762 *Râmehurmüzî*, 119; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8130

olarak ifâde edilmiştir. Misk; ceylanın dağarcığından alınan bir kokunun adıdır. Asıl itibariyle kan olan misk, asıl mecrasından ayrıldığında güzel koku saçan ve faydalı olan bir madde haline dönüşür. Yine kömür ile elmasın asıl maddesi karbon elementi iken, işleme tabi tutulduğunda bu elementin atomlarının farklı diziliş ve bağlanışına göre biri elmas diğeri kömür (grafit) olmak üzere[763] değer bakımından çok farklı iki madde ortaya çıkmaktadır. Aynen bunun gibi her insan, asıl itibariyle biyolojik yapısının aynı olmasının yanında içine imânın ve salahatın girmesiyle diğerlerinden farklılık arz eder, değer kazanır, manen güzelleşir ve istifâdeli hale gelir. Meselâ; şair Ebû't-Tayyib, Seyfü'd-Devle (916-967)[764] için: "Sen insanlardan olmana rağmen, onlardan üstünsün. Zira misk de ceylanın kanının bir parçasıdır."[765] der. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in, salih arkadaş için misk, kötü arkadaş için de körük teşbîhini kullanması ne kadar da mânidardır.[766]

Dolayısıyla bu hadîs insanı, iyi kişilerle arkadaşlık yapmaya, kötü kişilerle arkadaşlık yapmaktan da sakınmaya teşvik etmektedir.

5- Cemaatten Ayrılmanın Misâli

Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem), şöyle buyurmaktadır: *"Köyde ya da kırda üç kişi bulunur da orada (cemaatle) namaz kılınmazsa şeytan onlara galip gelir. Sana cemaatı tavsiye ederim. Zira sürüden uzak olan koyunu kurt yer."*[767]

Bir rivâyette de ***"Muhakkak ki şeytan, insanın kurdudur. Tıpkı sürüden ayrılan koyunu yiyen kurt gibi. Ayrılıktan sakının, size âmmede/toplumda ve mescidde birliği tavsiye ederim."*** (Zuhruf, 43/36) buyurulur. Edebî açıdan hadîste iki tane teşbîh bulunmaktadır: Birisi; şeytan kurda benzetilerek teşbîh edatı ile benzetme yönü terk edildiği için teşbîh-i beliğ olmaktadır. İkincisi de "Şeytan, koyunun kurdu gibi" ifâdesinde de teşbih edatı zikredilmekle birlikte benzetme yönü zikredilmediği için teşbîh-i mürsel vardır.

---

763 Bkz. Meydan Larousse, IV, 183.

764 Hayatı için bkz. Işıltan, Fikret, "*Seyfü'd-Devle*", *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B., İst. 1993, X, 536-539.

765 Abdalî, s. 32.

766 Bkz. *Tâhûn*, III, 503.

767 Ebû Dâvud, *Salât*, 47; Nesâî, İmâmet, 48.

Rezin'in rivâyetinde şu ziyade vardır: *"Muhakkak, insanın kurdu, şeytandır. Onu yalnız yakaladığında, yer."*[768] Bu teşbîh, "Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar." şeklinde dilimize darb-ı mesel /ata sözü olarak geçmiştir.

– Hadîste, cemaatle namaz kılmaya teşvik olduğu gibi, bütün hayırlı işlerde de birlik ve beraberlik içerisinde cemaatle olmaya bir işaret vardır. Böylece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), temsîlî bir teşbîhle cemaatle namaz kılmanın, birlik ve beraberliğin önemini anlatmıştır.

Hadîste cemaatten uzak olan kişi, sürüden ayrılan koyuna, şeytan da kurda benzetilmiştir. Sürüden ayrılan ve çobanın himayesinden uzak olan koyunu, kurdun yediği gibi cemaatten ayrılan ve Allah'ın himayesinden uzak olan kişiyi de şeytan yoldan çıkarır, ona galip gelir ve Allah'ın razı olacağı işler yapmaktan alıkor.[769] ***"Rahmânı zikretmeyi görmemezlikten gelen kişiye yanından ayrılmayan bir şeytanı arkadaş ederiz."***[770] âyeti de buna işaret etmektedir. Âyette geçen "Zikir" Kur'ân mânâsına da gelmektedir ki,[771] o zaman mânâ; "Kur'ân'dan uzak yaşayan kişiye, yanından ayrılmayan bir şeytanı arkadaş ederiz." olur. Halk dilinde de tasavvufî anlamda kullanılan ve "Şeyhi* olmayanın şeyhi şeytandır." şeklinde söylenen bir söz vardır. Bunun doğruluğuna katılmamakla birlikte, yukarıdaki âyetten hareketle Allah'a itaat etme hususunda " Rehberi Kur'ân olmayanın rehberi şeytan olur." ifâdesinin daha uygun olacağı kanaatindeyim.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de ***"Onlara şeytan galip geldi de onlara Allah'ı anmayı unutturdu. İşte onlar şeytanın taraftarlarıdır. İyi bilin ki, şeytanın taraftarları hep hüsrandadır."*** (Mücâdele, 58/19) buyurulur. Bu âyetin nüzûl sebebi: Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün hücrelerinden birisinin gölgesinde oturuyordu, yanında da bir kaç da sahabi vardı, "*Şimdi yanınıza şeytan gözlü bir adam gelecek, o geldiğinde onunla konuşmayın.*"

---

768 Heytemî, I, 132.

769 Bkz. Seharenfûrî, IV; 127.

770

771 Bkz Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, Tahran, ts., XXVII, 212; Ebû's-Suûd, Muhammed b. Muhammed, *Tefsiru Ebi's-Suûd*, VIII, s., 47.

* Buradaki "şeyh" kelimesinin tassavvufî anlamında kullanımıdır, yoksa muallim, rehber, hadis bilgini anlamında kullanılan "şeyh" değildir.

buyurdu. Az sonra şaşı ve gök gözlü birisi geldi, Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona; "*Sen ve arkadaşların niçin bana şetm ediyorsunuz /kötü söylüyorsunuz?*" dedi. Adam da bırak beni, onları sana getireyim, dedi, gitti, ve arkadaşlarını çağırdı ve yemin ettiler ve özür dilediler.[772] Bunun üzerine onların yalan yere yemin ettiklerini beyan eden bu âyetler nazil olmuştur. Konumuz açısından âyetin nüzûl sebebine baktığımızda yine orada da Hz. Peygamber'in, ilk gelen kişiyi fitneci, yalancı ve bakışlarında bir meymenet olmayışından dolayı adamın gözünü şeytan gözüne benzeterek tanıtması dikkat çekicidir.

6- Hasta Ziyaretinin Suya Dalmaya Benzetilmesi

Câbir'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Bir adam, bir hastayı ziyaret ettiği zaman rahmete dalar, hastanın yanında kaldığı müddetçe o rahmet devam eder.*"[773] buyurmuştur. Burada rahmete dalmak, "Hâda'r-rahmete" olarak ifâde edilmiştir. Hâda; yürüyerek suya dalmak mânâsınadır. Böylece "rahmet" de suya benzetilmiştir. Yani, suya dalan kişinin nasıl etrafını su kaplarsa, hasta ziyaret eden kişiyi de rahmet öyle kaplar ve bu ihata hastanın yanında kaldıkça devam eder.[774] Kur'ân'da da böyle bir teşbîh mevcuttur. ***"Rüzgârı rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderir..."***[775] âyetindeki "rahmet"ten maksat yağmurdur. Burada rahmet, yağmura benzetilmiştir. Bu kullanım dilimizde de yaygındır. Yağmur yağdığında "rahmet yağdı" denilir. Yağmurun rahmete vesile olması sebebiyle yağmura rahmet denilir. Bu hadîste hasta ziyaretine teşvik vardır.

7- Veren Elin Üstünlüğü

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Üstteki el, alttaki elden daha hayırlıdır.*"[776] buyurmuştur. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bura-

---

[772] Suyûtî, *ed-Dürr*, VI, 273.
[773] Mâlik, *Ayn*, 17; Suyûtî, *el-Câmi'* h. no: 1726.
[774] Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâki b. Yusuf, *Şerhu'z-Zürkânî alâ'Muvatta'*, Beyrut, 1990, IV, 424.
[775] bkz. Neml, 27/ 63; Rûm, 30/46.
[776] Buhârî, Vasâyâ, 9; *Zekât*, 18; Müslim, *Zekât*, 94; Ebû Dâvud, *Zekât*, 28.

da üstteki elden veren eli, alttaki elden de alan eli murad etmiştir. Buradaki daha hayırlı olmasından maksat da muhtaç olup isteyenlere yardımcı ve faydalı olma cihetiyledir.

Bu hadîs ferdî açıdan, sosyal münasebetler, devletler arası ilişkiler ve her bakımdan ilerleme açısından değerlendirildiğinde, bu ilişkilerin meydana gelmesinde en önemli olan faktörlerden biri olan çalışmanın ve maddî imkanlara sahip olmanın önemini vurgulamaktadır. Zira üstün olmanın yolu vermekten geçer. Vermek de varlık sahibi olmaya bağlı bir durumdur. Varlıklı olmanın yolu da çalışmaktan geçer. Aynı zamanda bu hadîste çalışmaya teşvik vardır.

Bu durum ferdî açıdan böyle olduğu gibi, toplum ve devletler için de geçerli bir durumdur. Çünkü ilim ve teknoloji açısından ilerlemiş devletler, geri kalmış devletlere verdikleri gerek ilmî gerek teknolojik ve gerekse mâlî ve nakdî yardımlarla üstünlüklerini devam ettirmektedirler. Bunların üstünlüğü çalışmaları, dolayısıyla verebilecek seviyeye ulaşmaları sebebiyledir. Böylece verdikleri için de üstün olmaktadırlar.

Ayrıca hadîs verme ve alma işinin genelde el ile yapıldığına da işaret etmektedir. Genel olarak bütün ilmî ilerlemeler ve teknolojik gelişmeler elin eseridir. Netice itibariyle hepsi elden geçmektedir.

Edebî açıdan hadîste üstünlük bakımından üstteki el, veren kişiye; alma bakımından alttaki el de alan kişiye benzetildiği için istiâre-i tasrihiyye vardır.

8- Hediyesini Geri Alanın Kustuğunu Yiyene Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Hibe ettiğini geri alanın durumu, kustuğunu tekrar yiyenin durumu gibidir.*" buyurmuştur.[777] Diğer bir hadîste de "*... Verdiği bir ihsanı geri alanın meseli, karnı doyunca kusup sonra kustuğunu yiyen köpeğin durumu gibidir.*"[778] buyurulur. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) verdiği bir ihsanı ve hediyeyi geri alan kişinin durumunu, kustuğunu yiyen köpeğin durumuna benzetmiştir. Böylece verilen

[777] Müslim, *Hibât*, 7; Ebû Dâvud, *Büyû'*, 81.

[778] Müslim, *Hibât*, 1, 2, 5, 6; Ebû Dâvud, *Büyû'*, 81; Tirmizî, *Büyû*, 62; Nesâî, *Zekât*, 100; İbn Mâce, Hibat, 5.

ihsanın geri alınmasının ne denli kötü bir şey olduğuna dikkat çekilmiştir. Ancak bu kaideden babanın evladına verdiğini geri alması hariç tutulmuştur. Yukarıdaki hadîsin devamında bu açıkça ifâde edilmektedir.

9- Fakirlere Yardım Edenin Mücahide Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Dul kadınların ve bir günlük geçimi olmayan fakirler (miskinler)'in nafakalarını kazanmaya koşan kişi, Allah yolunda harp eden mücahid gibidir. Yahut gece namazlı gündüz oruçlu kimse gibidir.*" buyurmuştur.[779] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) sosyal münasebetler ve sosyal yardımlaşma hususunda büyük bir noktaya dikkat çekmiştir: Muhtaçlara ve fakirlere yardım. Böyle bir yardım için çalışanın Allah yolunda harp eden mücahide ya da geceleri teheccüd namazı kılmak, gündüzleri de oruç tutmak suretiyle her gününü ibadetle geçiren kişiye benzeterek, muhtaçların yardımına koşmanın ve sosyal yardımlaşma hususunda gayret göstermenin büyük sevabının olduğuna işaret etmiştir.

B- Yargı ile İlgili Teşbîhler

Hâkimliğin Zorluğunun Misâli

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), doğru ve adâletli olarak hüküm vermenin zorluğunu ifâde etmek için vazife itibariyle kâdılığı bıçaksız boğazlanarak öldürülmeye benzetmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Kim, insanlar arasında kâdı olarak tayin edilmiş ise, bıçaksız boğazlanmıştır."*[780]

Buradaki boğazlanma mânevî boğazlanma ve kişinin dînini helâk etmesidir. Bedenin ve boğazın kesilmesi değildir. Bundan dolayı, hâkim adâletli hükmettiğinde dünyevi ıstıraplara, adâletsiz hükmettiğinde de âhiret azâbına maruz kalacağı için bu vazife, bıçaksız kesilmeye veya öldürülmeye teşbîh edilmiştir. Çünkü bıçaksız olarak boğazlama, bıçakla boğazlamaya nazaran (boğma, yakma veya işkence ile öldürmeler gibi)

---

[779] Buhârî, *Nafakat*, 1; Müslim, *Zühd*, 41; Tirmizî, *Birr*, 44; Nesâî, *Zekât*, 78; İbn Mâce, *Ticaret*, 1.

[780] Ebû Dâvud, Akdiye, 1; Tirmizî, *Ahkâm*, 1.

daha fazla ıstırap ve acı verir. Bu bakımdan kadılık mesleğinin mesuliyetli bir iş olduğuna ve zorluğuna dikkat çekilmiştir. Böylece hâkimlerin mesuliyeti ve adâletli davranmaları özlü bir benzetme ile ifâde edilerek bu göreve talib olmaktan ve bu mesleğe hırs göstermekten sakındırılmıştır. Böyle bir temsîl, doğrudan sakındırmaktan daha beliğdir.[781] Ancak böyle bir görev verildiğinde adâletli olmak şartıyla -bütün zorluklarına rağmen- bu vazifenin yerine getirilmesine de işaret edilmektedir.

VII- VECİZ VE GÜZEL KONUŞMAK (BEYÂN) İLE İLGİLİ TEŞBÎHLER

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hem bir insan olarak, hem de İslâm'ı insanlara tebliğ etmek ve onları İslâm'a davet etmekle vazifeli bir peygamber olarak, değişik vesilelerle insanlarla konuşmuş ve onlara hitapta bulunmuştur. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konuşmalarını gayet veciz, az, öz, beliğ, fasih ve hikmetli yapardı, gayet akıcı bir uslûb ile, yerine göre de kısa ve tane tane konuşurdu. Bu bakımlardan edebiyatın zirvesinde olduğunu da göstermiş oluyordu ki, zaten O (sallallahu aleyhi ve sellem), kendi ifâdesiyle de "*Ben, Arabın en fasih konuşanıyım.*"[782] ve "*Bana cevâmiu'l-kelim verildi.*"[783] *buyurarak bu gerçeği ifâde etmişti.*[784]

O'nun (sallallahu aleyhi ve sellem) bu veciz ve beliğ hadîslerinden beyânla ilgili ve teşbîhli olan ifâdelerinden bir kaç örnek arz etmek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamış olacaktır.

A- Beyânın Etkisinin Sihrin Etkisine Benzetilmesi

Bir gün Hz. Peygamber'in yanına bir A'râbî gelir ve beliğ bir şekilde konuşmaya başlar. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de "*Beyan*(ın bazısın)*da sihir vardır. Şiir*(in bazısın)*da da hikmet vardır.*" buyurur.[785]

---

781 Bkz. Seharenfuri, XV, 251; *Mübarekfûrî*, IV, 462.
782 İbnu'l-Esîr, *en-Nihaye*, I, 4; İbnu'l-Kesîr, II, 257.
783 Buhârî, *Ta'bir*, 11; Müslim, *Mesacid*, 5-8; Tirmizî, *Siyer*, 5; Beyhakî, *Şuab*, II, 160; IV, 308; Demirci, Ahmet, *Hadîs Usûlü*, Kayseri, 1997, s. 244.
784 Bkz, Sancak, s. 194, vd.
785 Ebû Dâvud, *Edeb*, 87.

Bir rivâyette de şu ziyadeler vardır "... *İlmin bir kısmında cehâlet vardır, sözün bazısında da vebâl vardır.*"[786]

Hadîste "*Beyanda sihir vardır.*" ifâdesinde, muhatabı etkileyici olması bakımından beyan sihre benzetilmiştir. Sihir, kendisine sihir yapılan kişiyi nasıl büyülerse, bazı beyanlar da muhatabı büyüler tarzda etki gösterir. Bu etkileme hem müsbet hem de menfi yönde olabilir. Yani, kişi beyanıyla ve belağatıyla iyiyi kötü, kötüyü iyi gösterebilir.[787] Üzerinde başkasının hakkı olan bir kişi, ileri sürdüğü delillerle ve ifâdelerle muhatabını etkileyerek adeta muhataplarını büyüler ve hak sahibinin hakkını, haksız yere elde eder.[788] Bu bakımdan İmam Mâlik bu hadîsi "Hoş Karşılanmayan Konuşma" bâbında zikrederek[789] bu beyanın menfi etkilemesine işaret etmiştir. Bunun için menfi olarak, beyanıyla muhatabını menfi yönde etkileyerek, onun hakkını gasp eden kişinin, ilmi ile sihir yapan kişi gibi günah kazanabileceği ifâde edilmiştir. Ancak, beyan her zaman menfi yönde olmaz. Eğer hak ve hakikatli olur ve doğru şekilde kullanılırsa o zaman da güzel neticeler verir. Meselâ; bülbülün nağmeleri, insanı celp edip, kendisini hayran hayran dinlettiği gibi, beyanda sihri yakalayanların da sözleri muhataplarını cezbeder, hayran bırakır... Allah'ın sanatını anlatan iyi bir hatip, ifâdeleri ile dinleyenlerini bahar bahçelerinde gezdirir, Allah'ın rahmet eserlerini yakından temaşa ettirir. Sonra semaya çıkartır, yıldızlar âleminde O'nun kudret eserlerini gösterir, dinleyicileri hayret ve muhabbetle dolu olarak secdeye götürür. Tarihi iyi anlatan bir konuşmacı, büyüleyici sözleriyle dinleyicilerini asırlarda dolaştırır. O asrın mühim olaylarını gösterir, olayın kahramanları ile tanıştırır. Pek çok ibret ve ders almış olarak dinleyenlerini tekrar yaşadığı asra teslim eder.

Bu bakımdan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bazı sözlerin, müsbet veya menfi olarak büyüleyici etkiye sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Bu hadîsin, mesleğinde başarılı olmak isteyen herkesin -doğru ve

[786] Ebû Dâvud, *Edeb*, 87.
[787] Bkz. Seharanfuri, XIX, 248.
[788] Ebû Dâvud, *Edeb*, 87.
[789] Bkz. Mâlik, *el-Muvatta'*, *Kelâm*, 3.

haklı olmak şartıyla- beyandaki bu sihri yakalaması gerektiğine işaret ettiği kanaatindeyiz.

Güzel sözün işitende meydana getirdiği etki sihre benzetilerek müşebbehün bih'in lafzı müşebbehte kullanılmıştır. Böylece hadîste istiâre-i tasrîhiyye vardır.

Diğer bir teşbîh de söylenilen bazı sözlerde vebâl olduğu ifâde edilmesidir. Hadîste vebâl olarak ifâde ettiğimiz kelime "iyâl" şeklinde zikredilmektedir. İyâl, kelime olarak; yük, bakma yükümlülüğü üzerinde olmak vs. mânâlara gelmektedir. Bunun için kişinin çoluk-çocuğundan ötürü, kişiye bir yük ve nafaka sorumluluğu yüklendiği için çoluk-çocuğa "âile" denmektedir. Bazı sözde iyal/vebal olması, sözü söyleyene günah kazandırması veya söyleyeni belaya düşürmesi yahut sözü anlamayan cahil dinleyiciyi usandırmasından dolayı insana bir sorumluluk ve yükümlülük getirdiği ya da bir ağırlık taşıdığı için söz, iyâle benzetilmiştir. "*Belâ söze bağlıdır.*"[790] hadîsi de bunu teyit etmektedir.

Hadîste sözün muhataba yaptığı tesir sihre benzetildiği ve müşebbehün bih'in lafzı müşebbehte istiare yoluyla kullanıldığı için istiâre-i tasrihiyye vardır.

B- Delilsiz Konuşmanın Misâli

Hz. Peygambar (sallallahu aleyhi ve sellem), delilsiz konuşmayı zemmederek, "*Zeamû lafzı, kişinin ne kötü bineğidir.*"[791] buyurmuştur.

"Zeamû"; iddia ettiler, zannettiler, dediler, kabul ettiler gibi mânâlara gelmektedir. Bu sözün aslı, bir adam, bir yola çıkmak ve bir memlekete gitmek istediğinde bineğine biner ve maksadına ulaşıncaya kadar gider. İşte Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de kişinin konuşmasının başına mukaddime yaptığı ve kendisi ile dileğine ulaşmak istediği "zeamû (delilsiz ve mesnetsiz olarak, iddia ediyorlar, zannediyorlar, öyle söylüyorlar)" lafzını, yukarıda sözü geçen adamın bineğine benzetmiştir.[792] Bu hadîste, gerçeğe uygun olmayan beyanlarda bulunmaktan sakındırmak, sağlam

[790] İsbahânî, s. 87; Ayrıca bkz. Beyhakî, *Şuab*, IV, 313.
[791] Ebû Dâvud, *Edeb*, 72; Ahmed b. Hanbel, IV, 119.
[792] Hattâbî, *Meâlim*, IV, 120; Sehâranfûrî, XIX, 212; *Tahâvî*, II, 68-69.

kaynaklardan ve güvenilir kimselerden nakletmek için "kim dedi?", "kime dedi?", "ne dedi?", "ne için dedi?", "hangi makamda söyledi?" gibi sorularla söylenilenleri araştırmaya teşvik etmektedir

Böylece Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) söylediğini araştırmadan, delilsiz olarak iddiada bulunmanın ve hemen kısa yoldan maksadına ulaşmak için böyle bir tabiri kullanmanın ne derece kötü bir durum olduğunu beliğ bir teşbîh ile ifâde etmiştir. Başka bir hadîste "*Kişinin duyduğu her şeyi söylemesi ona yalan olarak yete*r."[793] buyurması da bunu te'kit etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "*Ey imân edenler! Eğer fâsık biri size bir haber getirirse onun iç yüzünü araştırın. Yoksa bilmeden bir millete fenalık edersiniz de ettiğinize pişman olursunuz.*"[794] âyeti de bu mânâyı ifâde etmektedir.

C- Harbin Kızışmasının Tandırın Yanmasına Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Huneyn harbinin en kızıştığı bir anda *"el-ân hamiye'l-vatîs/İşte şimdi ateş(harp) kızıştı"* buyurmuştur.[795]

Hadîste geçen "Vatîs" kelimesi, tandır mânâsınadır. Ancak tandır kelimesi, "vatîs"in ifâde ettiği mânâları tam olarak belirtmez. Zira vatîs, çok daha büyük ateş yerini ve tandır içindeki alevlerin şiddetini tasvir eder. Çünkü harp sahasının büyüklüğü nisbetinde ateş hattı olan saha da o kadar büyük olur. Harp sahası büyük olunca ateşin yeri de o kadar büyük olacak ve insanların çarpışmaları, insanların birbirine karışmaları ve kahramanların vuruşmaları şiddetli alevi andırırken harp aletlerinin ve vasıtalarının çıkardığı ateşlerin dehşetini de hatıra getirmektedir. İşte bunun için Hz. Peygamber "*İşte şimdi harp kızıştı*." derken harbin büyük bir saha içerisinde kızıştığını ve çarpışmanın cereyan ettiğini ifâde etmektedir. Veyahut harbin vatîs/ateşe benzetilmesi, ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi harp meydanı da askerlerin öldürülmesine ve kahramanların yok olmasına sebep olduğu için de olabilir.

---

793 Tebrîzî, Muhammed b. Abdillâh el-Hatib, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, Beyrut, 1979, I, 55.
794 Hucurât; 48/6.
795 Müslim, *Cihad*, 76.

Hz. Peygamber'den önce hiç kimse tarafından bu kelime konuşulmamıştır ve kullanılmamıştır.[796] Hadîste, savaşçılar arasında cereyan eden harbin şiddeti, içinde şiddetli ateş yanan çukura ve tandıra teşbîh edildiği için istiâre-i tebeı'yye vardır.[797] İbnu'l-Esîr, bu ifâdenin en güzel istiârelerden biri olduğunu belirtir.[798]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Bedir harbine çıktığında, Kureyş'in müşrikleri de Mekke'den Bedir'e doğru sesler çıkartarak ve her taraftan toplanarak yola çıkarlar. Müslümanlar, müşriklerin ileri gelenlerinden birini tutup Rasûlüllah'a getirirler. Peygamberimiz ona, savaş için gelenler içinde reislerinden kimlerin geldiğini sorar, o da gelenleri söyler. Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): *"Bu Mekke, karaciğerinin parçalarını size attı."*[799] buyurur. Burada "ciğerinin parçaları" ifâdesi "eflâz" kelimesi ile ifâde edilmiştir. Eflâz; "felz" kelimesinin çoğulu olup, devenin karaciğerine denir. Karaciğer, altın, gümüş ve et parçalarına da "Feleze" denir. Fakat bu kelime, genellikle uzunlamasına kesilen karaciğer parçası için kullanılır. Karaciğer, hayvanın en kıymetli organlarından birisidir. Karaciğer, bir canlının hayatiyeti bakımından büyük önem arz ettiği için o canlının kalbi mesabesinde sayılır. Türkçe'deki "ciğerpâre" ifâdesinin karşılığıdır.

Bu bakımdan hadîste de Mekke deve gibi bir canlıya ve Mekke'nin ululları da bu hayvanın en değerli organlarından biri olan karaciğerinin parçalarına benzetilmiştir. Mekke'nin kalbi ve karaciğeri sayılan Kureyş müşriklerinin reisleri ve önde gelenleri için müsteâr olarak kullanılmıştır. Bu teşbîhte; eflâz kelimesinin insan için kullanılmasıyla istiâre-i tasrihiyye, Mekke; karaciğeri olan bir şahsa benzetilmesiyle istiâre-i mekniyye, müşebbehün bih terk edilerek onun levazımından biri olan karaciğerin zikredilmesiyle de istiâre-i tahyîliyye bulunmaktadır.[800]

---

796 İbnu'l-Esîr, *en-Nihaye*, I, 447; Bayraktar, s. 39.
797 Zeynî, s. 46.
798 İbnu'l-Esîr, *en-Nihaye*, I, 447.
799 Şerif, s. 13.
800 Bkz. Zeynî, s. 15.

Bir başka hadîste de "*Arz bütün ciğerpârelerini, altın ve gümüş sütunlar halinde kusar/dışarı atar...*"[801] buyurularak arz, bir şahsa, onun içindeki kıymetli madenler de karaciğerin parçalarına teşbîh edilmiş ve o madenleri dışarı atması da kusması olarak ifâde edilmiştir. Kusmak ise bir canlının midesindekini ağız yolu ile dışarı atmasıdır. Arz'ın da içinde bulunan madenleri, kusma şeklinde dışarı atacağı bildirilmiştir. Midesi bulanan bir insanın kusarak, midesindekini dışarı çıkarması gibi arz da volkanlar vasıtasıyla âdetâ içinde bulunanları kusarcasına dışarı atmaktadır. Zaman zaman depremler ve diğer bazı arz faaliyetleriyle de bu tür hadîseler meydana gelmektedir. Ayrıca hadîste, insanların ellerindeki aletlerle yeri kazarak yer altındaki madenleri büyük sütunlar halinde parçalayarak çıkaracaklarına da bir işaret olabilir.

İşte bu hakikat, böyle bir teşbîhle anlatılmıştır. Yukarıdaki istiârenin aynısı burada da mevcuttur.

D- Duyulan Kötü Şeyleri Anlatmanın Kurdu Tutmaya Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), kişinin duyduğu kötü şeyleri anlatmasının fenalığını şöyle bir temsîl ile anlatır: "*Hikmeti dinlemek için oturan ve dinlediği kişiden ancak duyduğu şeylerin en kötü olanlarını anlatan* (kişi)*nin misali, bir adamın durumuna benzer ki, o adam bir çobana gelir ve "Ey çoban! Bana, koyunlarından* (kesmeye elverişli) *bir koyun ver." der. Çoban da: "Git, iyilerinden bir tanesinin kulağından tut." der. Adam da gider, sürünün köpeğinin kulağından tutar.*"[802]

Burada ilim için oturduğu bir meclisten veya bir arkadaşından dinlediği şeylerin kötü olanlarını anlatan kişi, kesmek için koyun sürüsünün içinden en iyi koyunlardan birini tutmak yerine sürünün köpeğini tutan kişiye benzetilmiştir. İyi şeyler koyunlara, kötü şeyler de köpeğe teşbîh edilmiştir. Dolayısıyla bu hadîste insanın duyduğu şeylerden kötü olanları anlatmasından sakındırma vardır.

---

801 Müslim, *Zekât*, 62; Tirmizî , *Fiten*, 35.

802 Ahmed b. Hanbel, II, 405, 508; Beyhakî, *Şuab*, II, 287; Suyûtî, *el-Câmi*, h.no: 8139.

E- Kalbin Keseye Benzetilmesi

el-Fadl b. el-Abbas ve İbn Rabia b. el-Haris, babalarının yerine hacılara su dağıtma işini talep etmek için Hz. Peygamber'in yanına gelirler, durumu anlatma işini bir birlerine bırakırlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– *"Ahricâ mâ tusarrirân/kalplerinizde sakladıklarınızı çıkarın."*[803] buyurur. Bu hadîste zikredilen "tüsarrirân" kelimesi, "surratü" kelimesinden türemiş tesniyedir. es-Surratü; içine para konulup muhafaza edilmek üzere ağzı bağlanılan keseye denir. Bu hadîste de istekte bulunanların söylemek isteyip de söyleyemedikleri şeyleri içlerinde yani kalplerinde saklamaları sebebiyle kalpleri keseye benzetilmiş, gizledikleri şey de keseye konan meta'ya, gizleme işi de kesenin ağzını bağlamaya yarayan ipe teşbîh edilmiştir. O zaman hadîsin mânâsı: "kalplerinizde gizlediklerinizi ve dillerinizin kekeleyip durduğu şeyi açıklayın" demek olur. Bu hadîste istiâre-i tasrihiyye vardır.[804]

VIII- GAYB İLE İLGİLİ TEŞBÎHLER

Gaybın Anahtarlara Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde şöyle buyurur: *"Gaybın anahtarları beştir. Bunları ancak Allah bilir:*

1- Yarın ne olacağını hiç bir kimse bilmez, ancak Allah bilir.

2- Rahimlerde olanı hiç bir kimse bilmez, ancak Allah bilir.

3- Kıyametin ne zaman kopacağını hiç bir kimse bilmez, ancak Allah bilir.

4- Nerede öleceğini hiç bir canlı bilmez, ancak Allah bilir.

5- Bereketli yağmurun ne zaman yağacağını hiç bir kimse bilmez, ancak Allah bilir."[805]

Hadîste gayb, içinde hazine olan kapalı bir mahzene benzetilmiş ve

[803] Müslim, *Zekât*, 163; Ebû Dâvud, *İmâret* 19; Ahmed b. Hanbel, IV, 166.
[804] Zeynî, s. 25.
[805] Buhârî, *Tefsir*, *Lokman*, 2; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 8190.

bu mahzenin içerisinde de hiç kimsenin bilemeyeceği ve bulamayacağı en gizli olan beş hazineye dikkat çekilmiştir. Bu beş şey de o hazinenin anahtarlarına benzetilmiştir. Bu teşbîhte makul olan şeyler kapalı bir kilidi açan (mahsus olan/hissedilen) anahtara benzetilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de de ***"Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen bir yaprak ve yerin karanlıklarında hiç bir dane yoktur ki, Allah onu bilmesin. Yaş ve kuru ne varsa hepsi Kitâb-ı Mübin'dedir."*** (En'âm, 6/59) buyurulmaktadır.

Âyette de görüldüğü gibi gaybın anahtarlarından bahsedilmekte ve bu anahtarların Allah'ın katında olduğu ifâde edilmektedir. Aslında bizim için gayb olan çok şeyler vardır. Fakat Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerîm'de bunların en büyüklerinden beş tanesinin ismini zikretmektedir. Hz. Peygamber'in, Kur'ân'dan muktebes olarak "gaybın anahtarları" diye ifâde ettiği bu beş hususa "bilinmeyen beş şey" mânâsında "muğayyebât-ı hamse" denilir. Bunlar, "*Kıyametin ilmi Allah'ın katındadır. Bereketli yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç bir canlı nerede öleceğini bilmez. Muhakkak Allah, Alîm ve Habîr'dir.*" (Lokman, 31/34) şeklinde zikredilmektedir.

Buhârî'de geçen hadîste âyetten aynen muktebes olarak "*Gaybın anahtarları Allah'ın katındadır: Kıyametin ilmi Allah'ın katındadır. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç bir canlı nerede öleceğini bilmez. Muhakkak Allah, Alim ve Habîr'dir.*"[806] buyurulmaktadır.

Gayb meselesi geniş bir mevzu olduğu için bu konuda kaynak göstermekle yetineceğiz.[807]

IX- ÂHİRET İLE İLGİLİ TEŞBÎHLER

Âhiret; bu dünyadan sonra gideceğimiz ebedî âlem, kıyamet koptuktan sonra bütün varlıkların ve insanların devamlı olarak kalacakları yerdir. Orada ölüm yoktur, hayat sonsuzdur.

---

806 Buhârî, *Tefsir* (En'âm).

807 Geniş bilgi için bkz. *Bâbânzâde*, III, 307-311; Canan, *K. S. M. T. Ş*, IV, 165-170.

Âhiretin varlığına inanmak, imânın temel altı esasından biridir. Âhiretin varlığını kabul etmeyen imândan çıkar.

Âhiret âlemi, bu dünyada bulunan insanlar için gayb âlemidir. O âlemin varlığını semâvî kitaplar ve peygamberler haber vermektedir. Bu itibarla, insanlar için gayb olan bir şeyin anlatılması ancak insanların idrak edebileceği ve anlayabilecekleri şeylere benzetilmek suretiyle mümkündür. Bu bakımdan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) âhiretle ilgili durumları, insanların âşina oldukları şeylere benzetmek suretiyle anlatmaktadır. Şimdi bu teşbîhlerden bazılarını örnek olarak takdim edelim.

A- Haşir İle İlgili Teşbîhler

Haşir kelime olarak; toplanmak, bir yere birikmek, toplamak, cem' etmek gibi mânâlara gelmektedir. Terim olarak ise, Kıyametten sonra Cenâb-ı Hakk'ın bütün insanları diriltip bir meydanda toplamasıdır. İnsanların toplandıkları bu yere de "Haşir Meydanı, Mahşer" denmektedir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) haşir meydanı ile ilgili olarak *"Kıyamet günü insanlar, beyaz, bembeyaz, ve kepekten arınmış undan yapılan çörek gibi ve kendisinde hiç bir kimse için alâmet bulunmayan bir sahâ üzerinde toplanırlar."* buyurmuştur.[808] Hadîste görüldüğü gibi, âhirette insanların toplanacağı haşir meydanı, beyaz, kepeksiz undan yapılan çöreğe benzetilmiştir. Böylece gaybî ve aklî olan haşir meydanı, insanların bildiği ve âşinâ olduğu hissi olan çöreğe teşbîh edilerek anlatılmıştır.

B- Sırat Köprüsünün Misâli

Sırat; kelime olarak, yol demektir. Sırat Köprüsü de âhiret yolculuğu esnasında ebedî menziller olan Cehennem ve Cennete giderken, Cehennem üzerine kurulacak ve bütün insanların üzerinden geçecekleri köprünün adıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Sizden herkes Cehenneme uğrayacaktır. Bu Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra biz, Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtarır, zâlimleri de orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız.*" (Meryem, 19/71-72) buyurulur.

---

[808] Müslim, *Kıyâmet*, 28.

Sırat köprüsü hakkında bir çok hadîsler vardır. Onların hepsini burada zikretmek maksadımızı aşacağından bir kaçını örnek kabilinden ifâde etmek daha uygun olacaktır. Hadîslerde Sırat Köprüsü "Cisr-u Cehennem/ Cehennem köprüsü" olarak ifâde edilmektedir.[809] Yani Cehennemin üzerine uzatılan bir köprüdür. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"... Cehennem köprüsü kurulur. Ve ümmetini onun üstünden ilk önce geçiren ben olacağım. ..."*[810] buyurur. Hadîslerde Sırat Köprüsünün mahiyeti hakkında bazı özelliklerine dikkat çekilir. Kıldan ince kılıçtan keskin olduğu, kaygan ve kaypak oluşu, etrafında sa'dan dikenlerine benzeyen demirden çengellerin ve kancaların bulunduğu anlatılmaktadır.[811] Herkesin o köprünün üzerinden geçeceği ve herkesin geçişinin ameline göre farklı olacağı, meselâ, kiminin göz açıp kapamak gibi, kiminin şimşek gibi, kiminin rüzgar gibi, kiminin atın koşması, kiminin adamın koşması, kiminin de bir adamın hızlı yürüyüşü gibi. Kimin ise kötü ameli sebebiyle helâk olacağı yani köprünün altındaki Cehenneme düşeceği anlatılmıştır.[812]

Hadîslerde Sırat Köprüsünün mahiyeti hakkında çok fazla bir izah verilmemekle birlikte, verilenlerin de izaha muhtaç olduğu bir gerçektir. Zira kıldan ince, kılıçtan keskin olması nasıl olur? Eğer böyle ise o kadar insan bunun üzerinden nasıl geçebilir? Veya bu kadar insanın geçeceği bir köprü nasıl kıldan ince ve kılıçtan keskin olur? Böyle bir köprünün etrafında Sa'dan dikenleri gibi kanca ve çengeller nasıl olur? Bunların hepsi merak çekici hususlardır.

Şunu hemen ifâde edelim ki, sırat köprüsü bu dünyadakiler için gaybî bir meseledir. Onun mahiyetini ancak Allah bilir. Allah ne kadar bildirmiş ise Hz. Peygamber de o kadarını insanlara bildirmiştir. Böyle gaybî olan meseleler, akıllara ancak misallerle yaklaştırılabilir. Cehennem üzerine bir köprünün kurulacağı mezkur âyet ve hadîslerden anlaşıldığı gibi, mahiyeti bizce meçhul olan bir keyfiyette olmakla birlikte bu anlatımların aynı zamanda temsîlî ve teşbîhî birer anlatım olduğu kanaatindeyiz. Kıldan

---

809 Buhârî, *Rikak*, 52; *Tevhid*, 24; Ayrıca Müslim, *İman*, 302, 316; Ebû Dâvud, *Edeb*, 36; Tirmizî, *Cum'a*, 17; İbn Mâce, *İkamet*, 88; Ahmed b. Hanbel, II, 275.

810 Buhârî, *Rikak*, 52.

811 Bkz. Buhârî, *Rikak*, 52; Müslim *İman*, 302; Heysemî, X, 360-367.

812 Bkz. a.g.eserler; Ayrıca Bkz *Nevevî*, III, 17-24; *Aynî*, XXIII, 133-134.

ince kılıçtan keskin olması, geçişin zorluğunu ifâde etmektedir. Ancak ameli iyi olanların o köprüden göz açıp kapamak gibi, şimşek gibi, rüzgar gibi, kuş gibi geçmeleri, bu köprüden geçişin kolay olacağını göstermektedir. Aynî; "Sa'dan dikenlerinin", dikenli bir bitki olup temsîl olarak kullanıldığını ifâde eder.[813] Dolayısıyla her tarafı dikenli olan bir bitkinin içinden geçmenin ne kadar zor olduğu malumdur. Hele bu dikenler, kanca ve çengeller halinde olursa geçiş daha da zor olur.

Hadîsin içinde bulunan ve iyi amellere sahip olan kişilerin o köprüden geçiş keyfiyeti bize bazı ufuklar açmaktadır. Meselâ, "Sırat" kelimesi, tek başına kullanıldığında "yol" demektir.[814] "Müstakîm" kelimesi ile kullanıldığında "en doğru yol", "din", yani İslâm Dîni mânâsındadır. Dolayısıyla İslâm, insanı Allah'ın rızâsına götüren en doğru yoldur. Bu yol, Kur'ân'da Sırat-ı müstakîm olarak ifâde edilir.[815] Sırat-ı cahîm[816] olarak ifâde edildiğinde ise Cehenneme götüren yol demektir. Dünyada sırat-ı müstakîm'i güzelce geçenlerin, yani, dünyada nefsin istek ve arzu çengellerine takılmayanların sırat köprüsünden çok kolayca geçeceği anlaşılabilir. Burada Sırat-ı cahîm'de olanların, diğer bir ifâde ile Sırat-ı müstakîmde gitmeyenlerin oradan da geçemeyecekleri anlaşılabilir.

Sırat köprüsünün kıldan ince kılıçtan keskin olmasına gelince, bu dünyada iyi amel etmekle etmemek arasında, imânla küfür arasında, sevap ile günah arasında, itaatle isyan arasında kıl gibi ince, kılıcın keskinliği gibi çok ince bir durum bulunmaktadır. Böyle bir durum da tabiri caiz ise kılı kırk yararcasına ince ve keskin bir teşbîhle ifâde edilmiştir. Dolayısıyla böylesine ince olan bu yolu geçenler sırat köprüsünü de çok rahat geçebilirler.

Diğer bir husus da sırat köprüsünün mahiyeti, insanın bu dünyadaki amellerine göre durum arz edecektir. Elmalılı'nın ifâdesiyle insanların bu dünyada işledikleri iyi ve kötü amelleri âhirette hususi bir surette temsîl ve

---

813 *Aynî*, XXIII, 134.
814 Meselâ bkz. A'râf, 7/86.
815 Mesela bkz. Fatiha, 6; En'âm, 6/126, 153.
816 Meselâ bkz. Sâffât, 37/23.

tecelli ederek sahibinin huzurunda bulundurulacaktır.[817] Meselâ, kurban olarak kesilen bir hayvan sıratta sahibine burak olacağı gibi aynı şekilde buradaki diğer iyi amellerin de (meselâ, namaz gibi) orada sahibine binek olacağı bildirilmektedir. Öbür yandan hadîste, Cuma günü camiye geç gelip, erken gelmiş olanların omuzuna basa basa öne geçmeye çalışanların dünyadan Cehenneme bir köprü kurdukları ifâde edilerek "*Cuma günü müslümanları çiğneyerek geçen dünyadan Cehenneme bir köprü edinmiş olur.*"[818] buyurulur. Bu itibarla böylesine iyi olmayan bir davranış insanı Cehenneme götüren bir köprü olarak nitelendirilmiştir.

Böylece sırat köprüsünü, insanlar bu dünyadaki amelleriyle inşa etmektedir, denilebilir. Aynı zamanda, havada uçan ve denizin üzerinden geçen bir uçak ya da kuş için hava bir köprü olmaktadır. Uçağı sağlam ve ikmali tam, yükü de hafif olan bir kişi için okyanusun üzerinden geçiş, kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüyü andırmaktadır. Amelleri kendilerine uçak veya burak olan bir kişinin Cehennem üzerinden uçarak geçip gitmesi de âdetâ kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüden geçer gibi olmaktadır. Köprüyü inşa edemeyenler, diğer bir tabirle iyi ameller işlemeyenler, orada uçamayacaklar veya uçarlarken günahlarının ağırlığı ile, kıldan ince olan köprüden aşağı düşeceklerdir.

Netice itibariyle Cehennemin üzerinden Cennete uzanan ve kıldan ince kılıçtan keskin olan bu köprü, insanın bu dünyada hayatı boyunca amelleri ile inşa ettiği köprüdür. İnsanın bu dünyadaki yaptığı iyi amelleri orada tecessüm ve temessül ederek maddî halde onun önüne bir köprü olarak gelir. Onu Cehenneme düşürmeden Cennete ulaştırır.[819] Köprüyü inşa etmeyenler de o yolda kalırlar. Bunlar için de geçiş zordur. Cennete ulaşamamak, Cehenneme girmek demektir. Herkesin Cehenneme uğraması ise herkesin cehennemin üstünden geçmesi demektir. Yoksa herkesin Cehennemin içine girmesi demek değildir. Cehennemin üzerinden geçen herkes, Cehenneme uğramış demektir.

---

817 Bkz. Elmalılı, VIII, 5609.
818 Tirmizî, Cuma, 17; Ahmed b. Hanbel, III, 437.
819 Gölcük, Şerafettin -Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya, 1996. s. 426-427.

C- Cehennem ile İlgili Teşbîhler

Bu dünya hayatından sonra başlayan ve sonsuza kadar devam edecek olan âhiret yurdunun iki menzili vardır: Cennet ve cehennem.

Cehennem, Allah'a inanmayanlar veya inanıp da imânını sağlam elde etmeyip ölürken imânını kaybedenler için ebedî ve sonsuz bir ceza yeri, inandığı halde inancının gereğini yerine getirmeyip, imânla âhirete gidenlerin ise yaptıkları kötülüklerin karşılığını göreceği muvakkat ceza yeridir. Cehennem bu dünyada olanlar için gayb âleminden olması nedeniyle onun anlatılması gerek Kur'ân'da gerekse hadîslerde teşbîh ve temsîller ile ifâde edilmektedir. Çünkü görünmeyen şeylerin mücerret ifâdeler ile anlaşılması mümkün olamadığı gibi, bu anlatmanın hiçbir değeri de yoktur. Dolayısıyla insanlar, görmedikleri bir şeyi ancak gördükleriyle mukâyese ederek anlayabilirler.

Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm'de Cehennemi anlatan bir çok tasvirler ve temsîller zikredilmiştir. Ancak biz burada Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Cehennem ile ilgili temsîllerine bazı misaller vereceğiz.

1- Cehennemin Çevresinin Misali

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde "*Ateş/Cehennem, şehvet perdeleriyle perdelenip örtüldü. Cennet de nefsin hoşlanmadığı mükellefiyetlerin zorluklarıyla perdelenip örtüldü.*" buyurmuştur.[820]

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) cevâmiu'l-kelim olan sözlerinden birisi olan bu hadîste, zikri geçen "ateş"ten maksat, Cehennemdir. "perdelenme"si de "hucibet" ya da "huffet" kelimeleri ile ifâde edilmiştir. Her iki kelime de; bir şeyin etrafını sararak örtmesi, etrafını ihata etmesidir. Cehennem de; şehavani olan, nefsin meşru olmayan istekleri ve Allah'ın yasaklamış olduğu günahlar ile perdelenmiştir. Yani Cehennemin etrafında nefsin hoşuna giden şeyler vardır, o şeylere saldıranlar cehenneme düşerler. Diğer bir ifâde ile nefsinin istek ve arzularına tâbi olanlar cehenneme giderler. Edebî açıdan hadîste iki tane istiâre-i tebeiyye bulunmaktadır.

[820] Buhârî, *Rikak*, 28.

2- Cehennemin Yakınlığının Misali

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Cennet, sizin her birinize kendi ayağındaki nalının tasmasından daha yakındır. Cehennem de bunun gibi yakındır.*" buyurmuştur.[821] Burada da Cehennemin insana yakınlığı, ayakkabısının bağının yakınlığı kadar hatta ondan daha yakın olduğu belirtilmiştir. Bu yakınlık ayakkabının bağının yakınlığına benzetilmiştir. Günahlar Cehenneme girme sebebi olduğu için, günahların işlenmesi anındaki yakınlığı Cehennemin o günahları işleyenlere yakınlığı demektir. Bu mânâda cehennem insana çok yakındır. İşte bu yakınlık böyle bir temsîl ile anlatılmıştır.

3- Cehennemin Sıcaklığının Derecesinin Misali

Bir hadîste cehennemin sıcaklığının derecesi anlatılırken, oraya giren ve azabı en hafif olan bir kişinin hâli, dünyadaki bir durumla mukâyese edilerek, şöyle bir misâl getirilir: "*Kıyamet günü cehennem ehlinin, azab bakımından en hafif olanı, bir adam ki, ayaklarının altındaki çukurlara cehennem ateşinden iki cemre* /köz *değdi mi o adamın beyni kaynar. Tıpkı bakırdan yapılmış tencere ve camdan mamül orik* (kumkum)*'in*[822] *kaynadığı gibi.*"[823]

Burada iki tane teşbîh vardır: Birisi; Cehennemin ateşinin şiddeti ki, adamın ayağının altına değmesiyle beyninin kaynamasına, ikincisi; böyle bir kaynayışın tencerenin kaynamasına benzetilmesidir. Benzetme yönü ise ateşin tesiridir.[824] Nasıl ki ateşin tesiriyle, içinde su bulunan tencere veya kazan kaynarsa, ayağın altına değen ateşin tesiri ile de insanın beyni öyle kaynar, demektir.

Bir hadîste de "*Ademoğlunun yaktığı bu ateş, cehennem ateşinin sıcaklığının yetmişte biridir.*"[825] buyurulmaktadır.

---

[821] Buhârî, *Rikak*, 28.
[822] Kumkum; bakır, cam vs. şeylerden yapılmış, ağız kısmı dar bir çeşit kaptır (İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 110).
[823] Buhârî, *Rikak*, 51.
[824] *Aynî*, XXIII, 125.
[825] Müslim, *Cennet*, 30

Hadîslerde, insanlar için gaybî olan Cehennem ateşinin sıcaklık derecesi, dünyada insanların gördüğü ve anlayabileceği bir şekil ve keyfiyetle temsîl ve tasvir edilerek anlatılmaktadır. Cehennem azabının en hafif derecesi böyle olursa elbette büyüğü daha şiddetli olacaktır. Böylece hadîs, Cehennem azabının en hafifinin büyüklüğünü belirterek, böyle bir yere düşmekten sakındırmaktadır.

4- Cehennemin Nerede Olduğunun Misali

Hirakliyus'un Hz. Peygambere yazdığı bir mektupta "Sen beni genişliği semâlar ve yer kadar olan Cennete davet ediyorsun, Pekalâ Cehennem nerede?" der.

Bunun üzerine Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de:

– "*Sübhânallah! Gündüz gelince gece nerede?*"[826] buyurur.

Bir rivâyette de "*Her şeyi bürüdüğü zaman geceyi görüyorsun, O zaman gündüz nerede?*" ifâdesi vardır. Burada iki hususa dikkat çekilmektedir:

Birisi, genişliği semalar ve yer kadar olan Cennettir ki, bu Kur'ân'da haber verilen bir hakikattir: ***"Rabbinizin mağfiretine ve Allah'a karşı gelmekten sakınan için hazırlanmış, eni gökler ve yer kadar olan cennete koşun."*** (Âl-i İmrân, 3/133) buyurulmaktadır. Diğer bir âyette de ***"Rabbinizin mağfiretine ve Allah'a ve Peygamberine inananlar için hazırlanmış, eni gökler ve yer kadar olan cennete koşuşun ..."*** (Hadîd, 57/21) buyurulur. Bu âyetlerde zikredilen genişlik de inananlara ve muttakîlere verilecek olan cennetin genişliğini ifâde etmek için birer teşbîhtirler. Çünkü Cennet dünyadaki insanlar için gayb durumundadır. Gaybî olan bir şey, burada makul ve mahsus olan bir durum şeklinde tasvir edilerek ifâde edilmiştir.

İkincisi de Cehennemin veya Cennetin nerede olduğudur. Bizim, gecede olduğumuzda gündüzü göremeyişimiz, ya da gündüzde olduğumuzda geceyi göremeyişimiz bunların olmadıklarını göstermez. İşte bunun için Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hissi olmayan bir durumu insanların hisleri ile algıladıkları gece ve gündüzü misal vererek

---

826 Hamidullah, Muhammed, *Mecmûau'l-Vesâikı's-Siyasiyye lil-Ahdi'n-Nebeviyyi ve'l Hilâfeti'r-Râşide*, Beyrut, 1985, s. 113.

cevaplamıştır. Çünkü gündüzün zıddı gece olduğu gibi, Cennetin zıddı da Cehennemdir. Nasıl ki, gündüzün gelmesi ile gece görünmez oluyor ve gece yok olmuyor ise cennetin bu kadar genişliği Cehennemin varlığına mani değildir. Yine güneşin doğduğu yerlerde gündüz olurken güneşin olmadığı yerler gecedir. Cennetin olmadığı yerler de Cehennem olması akla ters değildir. Zira âhirette sadece iki yer vardır: Cennet ve Cehennem. Cennet a'lây-ı ılliyyînde iken Cehennem de esfel-i sâfilîndedir. Çünkü Kur'ân'da ebrarların "a'lây-ı ılliyyîn"de, cehennemliklerin de "esfel-i sâfilîn"de oldukları ifâde edilmektedir. Cennetin genişliğinin semâlar ve yer kadar olması Cehennemin olmasına mani değildir.[827] Kaldı ki kainat; semalar ve yer dediğimiz dünya semaları ile küre-i arzdan ibaret değildir. Daha bunlar gibi kâinatta nice âlemlerin ve sistemlerin olduğu, bugünün astronomisi tarafından ifâde edilmektedir. O âlemleri gözlerimizle müşahede edemeyişimiz, onların varlığına bir mani teşkil etmediği gibi Cennetin varlığı da, Cehennemin mükevvenat içerisinde olmasına hiç bir şekilde mani teşkil etmemektedir. Tıpkı bir memlekette binlerce boyutun olması veya bir televizyonda bir sürü kanalın bulunması gibi.

D- Cennet ile İlgili Teşbîhler

Cennet; kelime olarak, bahçe mânâsında olup, örtmek mânâsında olan "cenn" kökünden türemiş isim olarak, sık dal ve yapraklarıyla zemini örtüp gölgelendiren bağlık mânâsındadır. Istılâh olarak ise; müminlerin ebedî kalacakları saadet yerinin ismidir. Âhirette iki mekân vardır: Biri; müminlerin gidecekleri ve mükâfatlandırılacakları yer olan cennet, ikincisi; kâfirlerin cezalandırılacakları yer olan cehennem.

Cennet, bu dünyada Allah'a kulluk vazifesini ifa edenlere Allah'ın âhirette ihsan edeceği fazl-ı İlâhi ve hediye-i Rahmânîdir.

Kur'ân ve hadîslerde Cennetin bir çok mertebelerinin olduğu belirtilmektedir. Meselâ; Dârü's-selâm,[828] Cennetü'l-me'vâ[829] Cennetü'l-

---

827 *Tâhûn*, III, 212.
828 bkz. Yunus, 10/25.
829 bkz. Necm, 52/15; Nâziât, 79/41; *Secde* 32/19.

huld,[830] Cennetü'l-adn,[831] Cennetü'l-firdevs,[832] Cennetü'n-naîm,[833] Cennet-i âliye[834] gibi.

Gerek Kur'ân'da gerekse hadîslerde Cennetin birtakım hususiyetlerinden bahsedilir. Ancak bu hususiyetler, bu dünyada duyu organlarımız ile algılayabildiğimiz nesnelerle anlatılmaktadır. Çünkü insanlar bu durumları, soyut olan nesneleri ancak somut nesnelere benzetilmesi suretiyle anlayabilirler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde Cenneti anlatırken, "*Onu ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne de insanın kalbine hatırlatılmıştır.*"[835] buyurarak, ***"Yaptıklarına karşılık, onlar için saklananı, göz aydınlığını hiç kimse bilmez."*** (Secde, 32/17) âyetini okumuştur. Böylesine bilinmesi zor ve soyut olan bir Cennet'in ancak teşbîhlerle anlatılması mümkün olacaktır. Bunun için Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Cenneti tasvirlerle anlattığını görmekteyiz.

1- Cennetin Misâli

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: *Miraç gecesinde İbrahim* (aleyhisselâm) *ile karşılaştım. Bana dedi ki:*

– "Ey Muhammed! Ümmetine benden selâm söyle ve onlara haber ver ki, Cennet, toprağı temiz, suyu tatlıdır. Ve Cennet düz ve boştur. Onun tohumları da; Sübhânallâh, Elhamdülillâh, Lâilâhe illallâh ve Allâhü ekber (cümleleri)'*dir.*"[836]

Cennet; toprağı güzel, suyu tatlı, düz, geniş ve boş arâzi olunca böylesine güzel olan yerin de fidanlarının ve tohumlarının güzel olması gerekir. İşte bu tohumlar ve fidanlar da kelimât-ı tayyibât olan salih amellerdir.

---

830 bkz. Furkan, 25/15.
831 Tevbe, 8/72; Yunus, 10/ 9; Meryem 19/61; Fâtır, 35/33; Ğâfir, 40/8; Saff, 61/12.
832 bkz. Kehf, 18/107; Buhârî, *Rikak*, 51; Dârimî, *Rikak*, 101; Tirmizî, *Cennet*, 4; İbn Mâce, 39; Ahmed b. Hanbel, III, 124.
833 bkz. Şuarâ, 26/85; Vâkıa, 56/12, 89; Meâric, 70/38; Mâide 5/65; *Hacc*, 22/56; Lokman, 31/8; Kalem, 68/34.
834 Bkz. Ğâşiye, 88/10.
835 Buhârî, *Bedu'l-Halk*, 8; *Tefsir*, *Secde*, 1; Tirmizî, *Tefsir*, *Secde*, 2; Müslim, *Cennet*, 2, 3.
836 Tirmizî, *Da'avât*, 8.

Bunların en büyükleri de zikredilen cümlelerdir.[837] Aslında Cennet boş değildir, esas itibariyle bağ ve bahçeleri vardır. Ancak herkesin hususi cennetinin tezyinatı mesabesinde olan aralarda boş kalan bir kısım yerler vardır. Buraların fidanları ve tohumları tesbihlerdir. Her mü'minin kendi hususi cennetini daha iyi süslemesi için daha çok tesbihle meşgul olmasına dikkat çekilir.

Mubarekfûrî'nin, Taberânî'den naklettiği bir rivâyette de, Selman-ı Farisi şöyle anlatır: Peygamberin şöyle dediğini işittim:

– "*Cennette ağaçsız düz yerler vardır. Tohumu çok ekin.*"

Sahabiler:

– "Oranın tohumu nedir ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorarlar.

Hz. Peygamber de "*Sübhânallâh, Elhamdülillâh, Lâ ilâhe illallâh ve Allâhü ekber* (cümleleri)'*dir.*" buyurur.[838]

Bu hadîslerde makul olan mahsus olanla tasvir edilmiştir. Yani, Cennet; dünyevî, düz, boş, sulak ve verimli bir arâziye benzetilmiş ve tesbihler de bu arâziye ekilen tohum ve fidanlara benzetilmiştir. Böylece dünya bir mezraa, bir ekim yeri; âhiret ise hasılat alma yeridir. Bu teşbîh, inananları daha çok zikre ve tesbihe teşvik içindir.

2- Âhiret Yolcusunun Kurtuluşunun Misali

Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: "*Kim korkarsa akşam karanlığında yol alır. Kim de akşam karanlığında yol alırsa hedefine ulaşır. Haberiniz olsun ki, Allah'ın ticaret malı/sil'atullah pahalıdır, ve haberiniz olsun ki, Allah'ın ticaret malı cennettir.*"[839]

Baskınlar genelde seherde yapıldığından bu baskından kurtulmak için uyanık davranıp akşamdan yola çıkanlar seherde basılmaktan kurtulabilir. Aksi takdirde düşman baskınına maruz kalır. Bu sebeple böyle bir baskından kurtulmanın çaresi, akşam karanlığı ile birlikte yola çıkmaktır. Aynı

---

837 *Mubârekfûrî*, IX, 302.
838 Bkz. *Mubârekfûrî*, IX, 303.
839 Tirmizî, *Kıyâmet*, 8.

şekilde âhiret yolcusu olan bir müslümanın da sefer esnasında düşmanları olan nefis, şeytan ve kötü arkadaşlarının hile ve desiselerinden kurtulması için uyanık davranıp erkenden tedbirini alması gerekir ki, hedefine ulaşabilsin.

Hadîste âhiret yolculuğu esnasında mânevî düşmanların baskınından kurtulma, dünyada düşmanların gece baskınlarından kaçıp kurtulmaya benzetilmektedir. Böylece hadîs, düşman baskınından korkan kişinin kurtulma çaresini gösterdiği gibi âhiret yolcusunun da kurtulma çaresini bir temsîl ile beyan etmektedir.

Tîbî, Hz. Peygamber'in bu hadîsle âhiret yolcusu için bir temsîl getirdiğini ifâde ederek şöyle der: Çünkü şeytan onun yolu üzerindedir, nefis ve yalancı kuruntuları da şeytanın yardımcılarıdır. Âhiret yolcusu eğer uyanık davranırsa ve amelinde de ihlaslı, samimi olursa şeytanın hilesinden emin olur, kurtulur. Kim de yolunu şeytanın avaneleriyle kesip sonra da âhiret yolculuğunun zorluğunu ve âhireti kazanmanın kolay olmadığını gösterirse o kimse azıcık bir gayret bile gösteremez."[840]

Hadîste Cennet, Allah'ın sil'ası/ticaret malı olarak ifâde edilmiş ve bunun fiyatının da çok pahalı olduğu belirtilmiştir. Böylece Cennet satılmak üzere insanlara sunulmuş bir ticaret malına benzetilmiştir. Bunun fiyatı da mü'minlerin canlarını ve mallarını, uyanık olup âhiret yolu üzerinde bulunan şeytan ve avanelerine kaptırmadan Allah yolunda harcamaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "*Allah mü'minlerden nefislerini ve mallarını cennet mukabilinde satın almak istiyor...*" (Tevbe, 8/111) âyeti de bunu te'yid etmektedir.

3- Cennetin Kıymetinin Misali

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Cennetin, bu dünyaya göre değerini ve kıymetini anlatmak için "*Cennetten yay kadar bir yer, güneşin üzerine doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır.*"[841] buyurarak Cennetin, dünya yanındaki kıymetini böyle bir mukâyese ile ifâde etmiştir. Dünya

---

[840] *Mubârekfûrî*, 124.
[841] Buhârî, *Bed'ü'l-Halk*, 8; Müslim, *Cennet*, 6; Tirmizî , *Cennet*, 1;

fani ve geçicidir, ıstırap ve sıkıntılıdır. Cennet ise daimi, ıstırapsız, zevk ve lezzet diyarıdır. Bu bakımdan dünyadaki yer ne kadar çok da olsa, faniliği cihetiyle, Cennetin bakiliği yanında bir yay kadar yeri dünyadan daha fazla kıymet ifâde eder. Böylece hadîste, gaybî olan ve kıymeti meçhul olan bir durum insanların algıladıkları müşahhas bir misal ile açıklanmıştır.

4- Cennetin Mertebelerinin Misali

Yukarıda da zikredildiği gibi, Kur'ân'da ve hadîslerde Cennetin bir çok mertebelerinin bulunduğu anlatılmaktadır. Meselâ; "... *Onlara Rablerinin katında dereceler vardır...*" (Enfâl, 8/4) âyeti ile "*İşlediklerine karşılık her biri için dereceler vardır...*" (En'âm, 6/132) âyeti örnek verilebilir.

Bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Cennette yüz derece vardır, her iki derecenin arası yüz senelik mesafedir.*" buyurmaktadır.[842] Alimler buradaki "yüz senelik mesafedir" tabirinin çokluktan kinaye olduğunu, dolayısıyla Cennette, her insanın işlediği ameline göre derecesinin olduğunu ifâde ederler.[843] Diğer bir hadîste de"... *Cennette yüz derece vardır, her iki derecenin arasındaki mesafe, sema ve arz arasındaki mesafe kadardır. Firdevs cenneti, cennetin en üst ve orta mertebesidir. Bunun üstü Arşü'r-Rahman'dır. Bu firdevs cennetinden nehirler fışkırır, Allah'tan istediğinizde firdevs cennetini isteyin" buyurulmuştur.*"[844] Bir başka rivâyette de "*Cennette yüz derece vardır, bütün mahlûkât o derecelerden birinde toplansa yine geniş kalır.*" buyurulmaktadır.[845] Hatta Hz. Âişe'den (r.anhâ) merfu olarak rivâyet edilen bir hadîste, Cennetin derecelerinin sayısının, Kur'ân'ın âyetlerinin sayısı kadar olduğu bildirilmektedir.[846]

Hadîslere dikkat edilecek olursa, insanlar için gayb ve soyut olan cennetin genişliği ve mertebeleri, insanların algıladıkları şeylere benzetilerek ifâde edilmiştir.

---

[842] Tirmizî , *Sıfatü'l-Cennet*, 4.
[843] Bkz. *Mubârekfûrî*, VII, 198-199.
[844] Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 4
[845] Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 4
[846] Bkz. *Mubârekfûrî*, VII, 199 (Beyhakiden naklen).

5- Cennetteki Ağacın Uzunluğunun Misali

Bazı hadîslerde, Cennetteki bir ağacın gölgesinin uzunluğunun binitli olarak yüz senelik bir mesafeden daha uzun olduğu ifâde edilmekte, Cennet'in büyüklüğüne ve genişliğine dikkat çekilmektedir. Meselâ; "*Cennette bir kısım ağaç vardır ki, herhangi bir binekli o ağacın gölgesinde yüz sene gitse, (yine) bitiremez.*[847] *Bu uzatılmış bir gölgedir.*" buyurulmaktadır.[848] Aslında gölge, bu dünya ile alakalı bir şeydir. Zira güneşin bulunduğu yerde nesnelerin gölgeleri bulunur. O gölgeye sığınan varlıklar, güneşin hararetinden ve ezâsından korunur. Hâlbuki Cennette güneş yoktur, hepsi gölgedir.[849] Dolayısıyla böyle ezâ verici bir şeyin olmadığı belirtilirken,[850] Cennette bulunan bu ağacın gölgesinden bahsedilmektedir. Bu teşbîhli bir anlatım olabilir. Oradaki ağacın gölgesinden, ağacın dalları altında veya yanında mânâsında anlaşılabilir. Çünkü "gölge" tabiri bazen "taraf, yanında" mânâsında da kullanılmaktadır.

Yine "*Cennette bir kısım ağaç vardır ki, onların dalları altındandır.*" buyurularak,[851] Cennette bulunan bazı ağaçların dallarının altın olduğu ifâde edilmektedir. Burada da Cennet ağaçlarının güzelliğinin insanların bu dünyada en çok meftun olduğu ve güzel gördüğü şeylerle tasvir edildiği kanaatindeyiz. Zira Cennetin güzelliği, Cennete ve âhirete ait bir güzelliktir. Bu güzellik de ancak dünyadaki güzelliklere benzetmekle anlatılabilir. Dolayısı ile Cennetin güzelliği dünyadaki güzelliklerden çok daha fazladır.

Aynı zamanda bu hadîslerde güzelliğe, zinete düşkün olan insanların, bu tasvirlerle ebedî güzellik diyarı olan Cenneti kazanmaları için teşvik vardır.

6- Cennet Saraylarının Misali

Cennet ile ilgi hadîslerde, Cennetteki saraylardan bahsedilir ve bu sarayların dışlarından içlerinin görüldüğü belirtilir. Meselâ; Hz. Peygamber

---

847 Müslim, *Cennet*, 6, 8.

848 bkz. Vâkıa, 56/30; Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 1.

849 İbn Kuteybe, *Garibu'l-Hadis*, Beyrut, 1988, I, s. 128.

850 bkz. İnsan, 76/13.

851 Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 1.

(sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: "*Cennette, ehl-i Cennet, semâda parlak yıldızları gördükleri gibi, saraylardakini de öyle görürler.*"[852] Bir başka rivâyette de "*Ehl-i Cennet, saraylardakini üstlerinden görürler. Tıpkı, doğudaki veya batıdaki ufuktaki doğan parlak yıldızları gördükleri gibi....*" buyurulmaktadır.[853] Tirmizî'nin naklettiği bir hadîste de "*Cennette saraylar vardır ki, içlerinden dışları, dışlarından da içleri görünür...*" buyurulmaktadır.[854]

Böylece bu hadîslerde, Cennet saraylarının, içindeki odalarının dışlarından ve üstten görünecek kadar şeffaf olduğu anlatılmakta ve buna da, semâdaki yıldızların ufuktan görülmesi örnek verilmektedir. Günümüzde yapılan bina ve iş yerlerinde kullanılan ve dışarıdan içerisi gösteren camlar ve şeffaf cisimler bu durumu akla biraz daha yakınlaştırmaktadır.

7- Cennet Çadırlarının Misali

Bazı hadîslerde Cennet çadırlarından da bahsedilir ve "*Cennette, mü'min için içi oyulmuş ve bir tek inciden olan çadır vardır. Uzunluğu altmış mildir. İçinde eşler vardır. Mü'min, onlara uğrar* (onlarla cimada bulunur), *ama o eşler bir birlerini görmezler.*" buyurulur.[855] Bir başka rivâyette de "(Cenneteki) *Çadır incidir, semâdaki uzunluğu altmış mildir. Her zaviyesinde mü'min için bir eş vardır. Birbirlerini görmezler.*" buyurulmaktadır.[856]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), insanların görmedikleri bu güzellikleri anlatırken yine insanların hisettikleri ve gördükleri şeylerle tasvir etmektedir.

8- Ehl-i Cennet'in Durumlarının Misali

Hadîslerde Cennete giren insanların, ilk giren zümrenin yüzlerinin parlaklığı, Ay'ın on dördüncü günündeki parlaklığı gibi parlak olacağı, ikinci giren zümrenin semâdaki en parlak yıldız gibi parlak olacağı,[857]

---

852 Müslim, *Cennet*, 10.
853 Müslim, *Cennet*, 11.
854 Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 3
855 Buhârî, *Tefsir*, Rahman, 1, 2; Müslim, *Cennet*, 23, 24; Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*. 3.
856 Müslim, *Cennet*, 25.
857 Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 5.

tükürüklerinin ve sümüklerinin olmayacağı, tuvalet ihtiyaçlarının bulunmayacağı, kullanacakları kapların altından, taraklarının altın ve gümüşten olacağı, buhurdanlıklarının ûd'dan, terlerinin kokusu misk kokusu gibi olacağı, her kişiye iki hanım verileceği ve o hanımların bacak kemiklerinin iliğinin etin dışından görüleceği, aralarında bir ihtilaf ve kinleşmenin olmayacağı, sanki kalblerinin bir kişinin kalbi gibi olacağı, sabah akşam (zevk için) Allah'ı tesbih edecekleri,[858] yaşlarının otuz üç yaş olacağı[859] ve yaşlanmayacakları,[860] bir erkeğin cinsî kuvvetinin yüz erkek kuvvetinde olacağı[861] bildirilmektedir.

Bu ifâdelerde, Cennet ehlinin durumları dünya ehlinin durumlarına benzetilerek anlatılmaktadır. Meselâ; otuz üç yaş ifâdesi, dünyada, yerküresinin Güneşin etrafında dönme süresi ve insanların yaşadığı otuz üç sene itibari ile kullanılan bir tabirdir, yani zamanla ilgili bir ifâdedir. Halbuki cennette böyle bir zaman mefhumu olmayacağına göre bu yaş tespiti, otuz üç yaşının gençliğin tam zirvesinde bulunduğu bir yaşı temsîl etmesindendir. Ne çok genç, ne de ihtiyarlık yaşıdır. Böylece Cennetteki insanların durumu, dünyadaki insanların yaş durumu ile anlatılmaktadır.

Dünyada, zemzem suyunun içilip ter olarak çıkması ve çok içilmesine rağmen def-i hacet ihtiyacının fazla olmaması, ağaçların ve güllerin çamurla beslenmelerine rağmen her hangi bir pisliklerinin olmayışı, diplerine hayvanî ve kimyevî pis kokan gübreler dökülmesine rağmen çiçek, yaprak ve meyvelerinin güzel güzel kokmaları, cennetteki bu güzelliklerin birer numunesi olarak gösterilebilir.

Yine Cennete girenlerin, sakalsız, tüysüz ve sürmeli olacakları bildirilmektedir ki, bu cennete mahsus bir güzelliğin ifâdesi olsa gerektir. Aynı şekilde Cennet ehlinin elbiselerinin eskimeyeceği, cennet döşeklerinin arasındaki mesafenin semâ ile yer arasındaki mesafe kadar olacağı anlatılmaktadır.[862]

---

858 Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 7.
859 Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 12.
860 Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 8
861 Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 6.
862 Bkz. Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 8

Bunun yanında Cennet kadınlarının güzelliği anlatılırken, üzerlerinde yetmiş hulle olacağı ve bacaklarının beyazlığı bu yetmiş kat elbisenin dışından görüleceği, hatta, iliklerinin dahi görüleceği belirtilmektedir.[863] Âyette de Cennet kadınlarının güzelliği sadedinde ***"Sanki onlar, yâkut ve mercan gibidirler."*** (Rahmân, 55/58) buyurulmaktadır. Yâkut, taş olduğu halde, arıtıldığında, bir tarafından öbür tarafı görülür. Günümüzde yapılan bazı elektronik cihazlar vardır ki, dışından bakıldığı zaman içindeki bütün âletler görüldüğü gibi, bir yandan öbür tarafı da görünmektedir. Dünyada imân ve ibadet potasında günah kirlerinden arınan kadınların da cennete girdiklerinde bu şekilde şeffaflaşacağı, insanın bütün duygu ve hislerini okşayacak bir güzellikte olacakları anlaşılmaktadır.

9- Cennet Nehirleri

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Cennette; su nehri, bal nehri, süt nehri ve içki nehri vardır. Ehl-i Cennet, Cennete girdikten sonra diğer nehirler bunlardan ayrılır."* buyurur.[864] Bu nehirlerin mahiyeti ve keyfiyeti belli değildir. Dünyada bal, süt ve içkinin dışında sadece büyüklü küçüklü su nehirlerini görmekteyiz. Fakat Cennette su nehrinin yanında diğer nehirlerin de bulunduğu ifâde edilmektedir.

Bazı hadîslerde de "Kevser Nehri"nden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber'e Kevser'in ne olduğu sorulur.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de:

– *"O, Allah'ın, Cennette bana verdiği sütten daha beyaz, baldan daha tatlı bir nehirdir. Onun etrafında boyunları deve boynu gibi olan kuşlar vardır."* deyince;

Hz. Ömer:

– "Bu kuşlar müreffeh midir?" diye sorar.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)

– *"Onları yiyen daha fazla müreffehtir....."* buyurur.[865] Görüldüğü

---

863 Bkz. Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 5.
864 Tirmizî, *Cennet*, 27.
865 Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 10.

gibi burada Kevser Nehri'nin özellikleri anlatılırken beyazlığı süte, tatlılığı bala benzetilmek suretiyle bir takım teşbîhler ile ifâde edilmektedir. Aynı şekilde Kevser'in etrafındaki kuşların boyunları da deve boyunlarına teşbîh edilmiştir.

10- Cennette Allah'ın Görülmesinin Misali

Bazı hadîslerde Cennette ehl-i Cennetin Cenâb-ı Hakk'ı göreceği şöyle anlatılır: Cerir b. Abdillâh el-Beceliyy nakleder: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yanında oturuyorduk, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Ay'ın on dördüncü günündeki (dolunay) şekline baktı ve şöyle buyurdu: *"Siz, Rabbinize arz olunacaksınız. Ve şu Ay'ı gördüğünüz gibi O'nu göreceksiniz. (Görme hususunda da) bir zahmet ve sıkışıklık yaşamayacaksınız...."*[866]

Ebû Hureyre'nin naklettiği bir hadîste de Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem):

– *"Leyle-i bedirde Ay'ı görme hususunda bir zahmet çekiyor musunuz? Güneşi görmede bir zahmet çekiyor musunuz?"* diye sorar.

Oradaki sahâbîler de:

– "Hayır" derler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– *"Siz Rabbinizi, leyle-i bedirdeki kameri gördüğünüz gibi göreceksiniz. O'nu görmede zorluk da çekmeyeceksiniz."*[867] buyurmuştur.

Bu ve benzeri hadîslerde görüldüğü üzere, Cenâb-ı Hakk'ın ehl-i Cennete görüleceği haber verilmektedir. Ancak bu görünmenin keyfiyeti meçhuldür. Hadîste, görme keyfiyeti ise Ay ya da Güneşi görmede, görmesi sağlam olan bir kişinin, her hangi bir zahmet ve sıkışıklık çekmeksizin görmesi gibi Cennette de Allah'ı görme hususunda bir zahmetin çekilmeyeceği ifâde edilmektedir.[868] Kur'ân-ı Kerîm'de *"İyi davrananlara (salih amel işleyenlere), daha iyisi ve ziyadesi vardır..."* (Yûnus, 10/26) âyetindeki "daha iyisi"nden maksat Cennet, "ziyadesi"nden maksat da "Allah'ı gör-

---

866 Buhârî, Mevakit, 6; Müslim, *Mesâcid*, 211; Ebû Dâvud, *Sünnet*, 20; Tirmizî, *Cennet*, 16.
867 Tirmizî, *Sıfatü'l-Cennet*, 17.
868 Bu konuda bkz. *Bakıllânî*, 301-315; Kârî, *Şerhu Müsned-i Ebî Hanife*, 579,

mek" olarak yorumlanmaktadır.[869] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadîsinde de Cennette ehl-i Cennetin, Allah'ı sabah akşam göreceğini haber verdikten sonra "*O gün bir takım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır.*" (*Kıyâmet*, 75/22-23) âyetini okumuştur.

Gaybî olan bu mesele, insanların gördüğü, anladığı ve bildiği Ay ve Güneş'in görülmesine benzetilerek anlatılmıştır. Yani, makul olan mahsus olana teşbîh edilmiştir.

11- Cennetin Yakınlığının Misali

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Cennet, sizin her birinize kendi ayağındaki nalının tasmasından daha yakındır. Cehennem de bunun gibi yakındır.*"[870] buyurmuştur. Burada Cennetin insana yakınlığı, ayakkabısının bağının yakınlığı kadar hatta ondan daha yakın olduğu belirtilmiştir. Bu yakınlık ayakkabının bağının yakınlığına benzetilmiştir. Sevaplar, Cennete girmeye sebep olduğu için iyiliklerin ve güzel amellerin işlenmesi anındaki insana olan yakınlığı Cennetin o iyilikleri işleyenlere yakınlığı demektir. Bu mânâda Cennet, insana çok yakındır. İşte bu yakınlık böyle bir temsîl ile anlatılmıştır.

E- Ölümün Öldürülmesinin Misâli

Âhiret yurdu, ister Cehennem hayatı olsun ister Cennet hayatı, ölümsüzlük diyarıdır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) âhiretin ölümsüzlük diyarı olduğunu, ölümün öldürülmesi ile haber vermektedir. Ancak ölümün öldürülmesini anlatırken insanların anlayacağı bir dille "*... Cennetlikler Cennette, Cehennemlikler de cehennemde oldukları zaman ölüm, bir koç şeklinde getirilip, Cennet ile Cehennem arasına konularak kesilir. Sonra bir münadi: 'Ey Cennetlikler! Artık ölüm yok. Ey Cehennemlikler! Artık ölüm yok.' der. Bunun üzerine cennetliklerin sevinci artar, Cehennemliklerin de üzüntüsü artar.*"[871] buyurmuştur.

---

[869] Bkz. *Mubârekfûrî*, VII, 266.
[870] Buhârî, *Rikak*, 28
[871] Buhârî, *Rikak*, 51; Tirmizî, *Cennet*, 20.

Ölümün öldürülmesi hususunda âlimlerin bir çok yorumları vardır. Bunlardan bazıları hadîsi olduğu gibi hakikat üzere anlarken, kimileri de bunun bir teşbîh ve temsîl olduğunu kabul etmiş, bazıları da bunun üzerinde yorum yapmaktan kaçınıp hadîste ne denmiş ise öyle kabul edilerek keyfiyeti konusunda bir şey söylenemeyeceğini, anlatılana aynen imân edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.[872] Biz de buradaki anlatımın bir teşbîh ve temsîl[873] olduğu kanaatindeyiz. Ancak ölümün öldürülmesi keyfiyetini bilemeyiz. Fakat, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu temsîli ile, mücerret olan bir mânâ müşahhas olarak anlatılmış ve ölümün öldürülmesi hâdisesi, diğer bir ifâde ile ölüm hâdisesinin yok olacağı hakikatı bir derece akla yakınlaştırılmıştır, diyebiliriz. İmam Gazali de "ölüme karşı ümitsizliğin oluşması bakımından bu mânânın akıllara yakınlaştırılması için verilen bir misâl olduğunu anlatır.[874]

X- KUR'ÂN-I KERİM İLE İLGİLİ TEŞBÎHLER

Kur'ân ile ilgili teşbîhleri, Kur'ân'la ve Kur'ân'ı okuyanlarla ilgili olmak üzere iki kısımda ele alınabilir:

A- Kur'ân'ın Misâlleri

1- Kur'ân-ı Kerîm'in İpe Benzetilmesi

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bazı hadîslerinde, dinimizin birinci kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in nasıl bir kitap olduğunu anlatırken, zaman zaman teşbîhler ve temsîllere baş vurduğunu görmekteyiz. Meselâ; "*Size iki şey bırakıyorum. Bunlardan biri, diğerinden daha büyüktür ki, Kitabullâhtır. O semadan arza uzatılmış Allah'ın ipidir. Diğeri, ehl-i beytimdir. Bunlar havzın başında yanıma gelene kadar ayrılmazlar.*"[875]

Görüldüğü gibi burada Kur'ân, Allah'ın ipi/Hablullah olarak ifâde edi-

---

[872] Tirmizî, *Cennet*, 20; *Mubârekfûrî*, 231-237.
[873] Bkz. Kardâvî, s. 179.
[874] Bkz. Gazâli, *İhyâ*, IV, 24.
[875] Tirmizî, *Menakıb*, 31; Dârimî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 1, 2; Ahmed b. Hanbel, III, 14; Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 6220.

lerek, semâdan yere uzatılan bir ip şeklinde nitelendirilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân, aşağıdan yukarıya çıkmak için, yukarıdan aşağıya uzatılan bir ipe benzetilmiştir. Böylece makul olan Kur'ân, mahsus olan ipe teşbîh edilmiştir. Yani Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına ve O'nun rızâsı dairesinde mânevî olarak yükselmek isteyenlere Kur'ân, semâdan arza inzal edilen ve sarkıtılan mânevî bir iptir. Onun emirlerini yerine getirmek ise o ipe sıkı sıkıya tutunmaktır. Hadîste benzetme edatı ile benzetme yönü terk edildiği için teşbîh-i beliğ vardır.

Aslında bu teşbîh, Kur'ân'da da mevcuttur. Meselâ; "*Toptan Allah'ın ipine sarılın...*" (Âl-i İmrân, 3/103) buyurulmak suretiyle Kur'ân, "Allah'ın ipi" olarak ifâde edilmiş ve Kur'ân, ipe teşbîh edilmiştir. Buradaki "Toptan Allah'ın ipine sarılmak", her müslümanın toptan Kur'ân'a sımsıkı sarılması, ya da Kur'ân'ın tümüne sarılması yani onun emirlerinin hepsini yerine getirmesi şeklinde iki tarzda izah edilmektedir. "*Sana vahy olunana tâbi ol..*" (En'âm, 6/106; Ahzâb, 33/2), "*Sana vahy olunana istimsak et* /sımsıkı sarıl. .." (Zuhruf, 43/43) gibi âyetlerin bu ikinci mânâyı desteklediği kanaatindeyiz.

Diğer bir hadîste de Kur'ân, dosdoğru bir yola benzetilerek, "*Kur'ân; nûr-u mübîndir, zikr-i hakîmdir ve sırât-ı müstakîmdir/dosdoğru yoldur.*"[876] buyurulmuştur. Sırât-ı müstakîm; sâlikini, en yüce maksadına ulaştıran en kısa ve doğru yola denir. Kur'ân da, Allah'ın rızâsına ulaştıran en kısa ve en doğru olan mânevî bir yoldur. Yani; Kur'ân'a tâbi olanlar, en selametli bir şekilde Allah'ın rızâsını kazanabilirler. İşte burada bu yolun son derece doğruluğunu ifâde etmek ve sanki bu yolun doğruluğunun o kadar aşikâr olduğunu anlatmak için burada teşbîh edatı zikredilmemiştir. Yani Kur'ân, öyle doğru bir yol ki, maddî bir hâl alsa o yolun kendisi olur. İşte bu mânâ, buradaki teşbîh edatının ve benzetme yönünün terk edilmesinden anlaşılmaktadır. Hadîste teşbîh-i beliğ vardır.

2- Kur'ân'daki Bazı Âyetlerin Dağın Zirvesine Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem); "*Her şeyin zirvesi/senâmı vardır. Kur'ân'ın zirvesi de Bakara sûresidir. Bakara sûresinde bir âyet vardır ki, o,*

---

[876] Suyûtî, *el-Câmi*, h. no: 6178.

Kur'ân âyetlerinin efendisidir. İçinde şeytan bulunan evde o okunduğunda şeytan o evden çıkar. İşte o âyet, âyetü'l-kürsî'dir."[877] buyurmuştur.

Hadîste Bakara sûresi, senâma ve zirveye benzetilmiştir. Senâm; devenin en yüksek yeri olan hörgücüne dendiği gibi, her şeyin en yüksek yerine de senam denir. Aynı zamanda bu en yüksek yere zirve de denmektedir. Dolayısıyla bir şeyin en yüksek yeri, onun senamı ve zirvesi olduğu gibi, Kur'ân'ın -ifâde ettiği mânâ itibariyle- zirvesinin de Bakara sûresi olduğu belirtilmiştir. Diğer benzetme de "âyetü'l-kürsî"nin bir kabilenin en ileri gelen şahsı olan efendisi/seyyidine teşbîh edilmesidir.

Bir rivâyette de "*Her şeyin bir kalbi vardır, Yâsin sûresi de Kur'ân'ın kalbidir.*"[878] buyurulmuştur. Burada da Yâsin sûresi, kalbe benzetilmiştir. Zira bir şeyin özüne kalb denmektedir. Bir canlının hayatiyeti ve cesedi için kalbin fonksiyonu ne ise, Kur'ân'da da Yâsin sûresinin fonksiyonu o nisbettedir. Böylece bu hadîslerde benzetme edatı ve benzetme yönünün zikredilmemesiyle, teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

3- Kalbin Neşesinin Bahara Benzetilmesi

İbn Mesud (r.a.) naklediyor: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir duasında şöyle dedi: "*Kime herhangi bir gam ve üzüntü isabet ederse şöyle dua etsin: Allah'ım! Ben senin kulunum, kulunun oğluyum, câriyenin oğluyum, senin avucunun içindeyim, alnım senin elindedir, hakkımdaki hükmün caridir. Kazân ne olursa hakkımda adâlettir, kendini tesmiye ettiğin veya kitabında indirdiğin veya nezdinde mevcut gayb hazinesinden seçtiğin, sana ait her bir isim adına senden Kur'ân'ı; kalbimin baharı, sıkıntı ve gamlarımın atılma vesilesi kılmanı istiyorum...*"[879]

Hadîste Kur'ân, bahara benzetilmiştir. İnsan bahardan hoşlanır, zevk alır, baharlarda tenezzüh yaparak gözünü ve gönlünü rahatlatır. İşte Kur'ân'ın kalbin baharı olması da, insanın kalbine ferahlık ve zevk vermesi, inananın mânevî hastalıklarına şifâ olması gibi bir çok sebeplerden

---

[877] Tirmizî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 2.
[878] Tirmizî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 2, 7; Dârimî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 21.
[879] Heysemî, X, 186.

dolayıdır. Burada benzeyen Kur'ân, benzetilen bahar, benzetme yönü ise ferahlık, zevk ve neşe gibi özelliklerdir.

Kur'ân-ı Kerîm; kalplerin baharı, gözlerin nurudur. Baharda yeryüzü yağmurla hayatlanıp dirilerek güzel meyveler verdiği gibi, temiz gönüller de Kur'ân'la dirilir, yumuşar ve incelik peyda eder, Allah'tan korkar ve Allah'ın rızâsını kazanma hususunda gayret gösterir.

4- Kur'ân'ı Tekrar Tekrar Hatmetmenin Yolculuğa Benzetilmesi

İbn Abbas'ın (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîste "Bir adam: "Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi amel Allah'a sevimlidir?" diye sorar.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*el-Hâllü'l-mürtehılü/yolculuğu bitirip tekrar yolculuğa başlayandır.*" diye cevap verir.

Adam:

– "Yolculuğu bitirip başlamak ne demektir?" deyince:

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem):

– "*Kur'ân'ı başından sonuna kadar okur, bitirdikçe tekrar başlar.*" buyurur.[880]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîsinde Kur'ân'ı baştan başlayarak sonuna kadar okuyup tekrar baştan okumaya başlayanı, menziline varıp biraz istirahat ettikten sonra hemen tekrar yolculuğa başlayan bir misafire, dolayısıyla Kur'ân'ı hatmedip sonra başa dönerek tekrar hatme başlamayı da yolculuğa tekrar başlamaya benzetmiştir. Bu şekilde yapılan Kur'ân okuma fiilinin Allah'ın en çok hoşuna giden amellerden olduğunu ifâde etmişlerdir.[881]

Şunu da hemen ifâde edelim ki, bir memlekete seyahate giden herhangi bir yolcu, gezip gördüğü yerlerde genel hatlarıyla bir şeyler görür ve öğrenir. Tekrar aynı yerlere seyahat ettiğinde ise gittiği yerleri daha dikkatli izlediğinde bilgilerine yeni şeyler ekleyip daha fazla teferruatlı bilgilere sahip olur. Bunun gibi Kur'ân'ı hatmeden kişi de, Kur'ân'ı her

---

880 Tirmizî, *Kıraât*, 11; Dârimî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 33; *Râmehurmüzî*, s. 127.
881 Bkz. *Mübarekfûrî*, VIII, 220 221.

tekrar okuyuşunda hatim sevabını kazanmakla birlikte -tefekkürle okumak şartıyla- aklına ve kalbine yeni mânâlar açılır ve yeni şeyler keşfederek bilgisini arttırır.

Böylece bu hadîste Kur'ân'ı ara vermeden devamlı okumaya ve hatmetmeye teşvik vardır.

B- Kur'ân Okuyanların Misâlleri

1- Kur'ân Okuyan Mü'min İle Kur'ân Okumayan Mü'minin Misâli

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân okuyan mü'min ile Kur'ân okumayan mü'min'in misalini şöyle bir benzetme ile anlatır: "*Kur'ân okuyan mü'minin misâli portakala benzer; onun kokusu güzel ve tadı da güzeldir. Kur'ân okumayan mü'min'in misâli de hurmaya benzer; onun kokusu yoktur ve tadı güzeldir. Kur'ân okuyan münafığın misali reyhan/fesleğene benzer; onun kokusu güzel fakat tadı acıdır. Kur'ân okumayan münafığın misali de acıdüvelek/acıhıyar'a benzer; onun kokusu acı, tadı da acıdır.*"[882]

Hadîste önce iki sınıf insandan bahsedilir: Mü'min ve münâfık. Bunlar da kendi aralarında ikişer gruba ayrılırlar: Kur'ân'ı okuyanlar ve okumayanlar.

İçten inanan Kur'ân okuyucusunun portakala benzetilmesi

a- Kur'ân'ı okuyan mü'min kişi portakala benzetilmiştir. Benzetme yönü ise insanlarca matlup olan vasıflardır ki, bunlar portakalda bulunmaktadır. Burada şârihler, Kur'ân'ı okumaktan maksadın, lafzını okumanın yanında mânâsıyla da amel etmek olduğunu ifâde etmektedirler. Hadîste portakalın kokusu ve tadı olmak üzere iki özelliği zikredilmektedir. Ancak bu zâhir olan iki özelliği yanında daha bir çok hususiyetleri de mevcuttur.

Portakal, kendisinde has özellikleri bulunan ve Arapların da iyi bil-

---

882 Buhârî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 37; Ayrıca bkz. Tirmizî, *Edeb*, 79; İbn Mâce, *Muk.*, 16; *Râmehurmüzî*, 87.

dikleri en güzel meyvelerden birisidir. Bu vasıflar ve özellikler; tadının ve kokusunun güzelliği, şeklinin ve görünümünün zerafeti, renginin göz alıcı güzelliği, letafeti, büyüklüğü, iştah çekiciliği, yerken insana verdiği lezzet ve zevkin yanında, yedikten sonra verdiği faydalar, mideyi kuvvetlendirmesi ve yenirken dört duyu organı olan göz, burun, el ve dil'in birlikte haz alması vs.dir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) makul ve matlup olan vasıfları, özellikleri duyularla algılanan bir temsîl ile tasvir etmiştir.[883] İşte Kur'ân'ı okuyan ve onun gereği ile amel eden kimsenin bizâtihi kendisi matlup ve makbul bir kişi olduğu gibi kendisinde bulunan Kur'ânî edepten, ahlâktan ve Kur'ân'ı güzel sesiyle okumasından, huşûsundan ve Allah'tan korkmasından, etrafındaki insanlar istifâde ederler. Ondan Kur'ân'ı öğrenirler ve onu dinlemekle de sevaba nâil olurlar. Tıpkı portakalın kendisinin makbul bir meyve olmasının yanında tadıyla ve kokusuyla yiyenleri iştahlandırıp zevklendirmesi gibi.

Kur'ân'ı okuyan, onun hükümleri ile amel eden, Kur'ân'ın edepleri ile edeplenen, içini ve dışını Kur'ân'la süsleyen bir mü'mini, Kur'ân temizlemiş ve terbiye etmiş olmaktadır. Dolayısı ile insanlar böyle kişiden maddî ve mânevî olarak faydalanır. Bu kişinin, insanlar içerisinde büyük bir tesiri bulunur. Kendisi bizâtihi güzel olduğu gibi, meclisi de güzel olur. Bulunduğu ortam da güzelleşir. Tıpkı misk taşıyan kişinin etrafına koku saçması gibi. Kur'ân hâmili olan mü'minin yanında gönüller rahatlar, kalpler huzur bulur.[884]

b- Kur'ân'ı okumayan ve onunla amel etmeyen mü'min, hurmaya benzetilmiştir.

Kur'ân okumayan fakat onunla hidayete eren kişi, iç âlemini Kurân ile nurlandırmış, bizâtihi kendisi muttakî ve salih olursa da kendisinden başkasına fayda vermemesi bakımından hurmaya benzer. Çünkü hurma bizâtihi güzeldir, ancak kokusunun olmamasıyla durduğu yerde başkasının istifâdesi bakımından noksandır. Buna rağmen böyle bir mü'min zatında makbuldür, başkalarına istifâdesi çok azdır.[885]

---

883 Bkz. *Mubârekfûrî*, VIII, 133-134.
884 *Tâhûn*, III, 73-74.
885 Bkz. *Tâhûn*, III, 74.

2- İçten İnanmayan Kur'ân Okuyucusunun Reyhana Benzetilmesi

a- Kur'ân okuyan münâfık reyhana benzetilmiştir. Buhârî'nin bir rivâyetinde münâfık, "fâcir" şeklinde geçmektedir.[886] Reyhan/Fesleğen, ballıgillerden olup Akdeniz ülkelerinde yetişen, yaprakları güzel kokulu, tadı acı olan beyaz ve pembe çiçekli bir yıllık ve otsu süs bitkisidir.

Kur'ân'ı okuyup da ona muârız olan ya da onu yaşamayan kişi de, kokusu güzel fakat tadı acı olan reyhana benzetilmektedir. Böyle kişilerin gidişatında, yaşayışında ve ahlâkında Kur'ân'ın tesirlerinin alâmetleri görünmez. Zâhirde güzel olmasına rağmen mânen acıdır. Dışı temiz, içi mânen ve itikâden habistir. Dışı süslü, içi pistir. Okuması ve ibadeti riyâkârlıktır, gösteriştir. Zâhiren insanların hoşuna giderse de mânen insanların nefretini mûciptir. Sosyal münasebetlerinde bile insanlar onlardan sakınırlar.

b- Kur'ân'ı okumayan münâfık ise acıdüveleğe benzetilmiştir. Bu bitki, ebucehil karpuzu, acıhıyar veya eşekhıyarı ya da çakal kavunu olarak bilinir. İri elma büyüklüğünde olup karpuz, kavun cinsinden toprağa yapışık olarak biten bir sebzedir. Meyvesi çok acı ve ishal edici bir bitkidir. Zehirli olduğundan öldürücü özelliğe sahiptir.[887] Bu sebepledir ki, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bu dört sınıf insanın içinde en kötüsü olan ve Kur'ân'ı okumayan münâfıkları zemmetmiştir. Bu durumda olan insanların maddî ve mânevî olarak Kur'ân'dan hiçbir nasipleri yoktur. Hem maddeten, hem de mânen ve itikâden bozukturlar. Topluma zararlıdırlar. Kur'ân'dan kendileri faydalanamadıkları gibi başkalarına da faydaları yoktur.[888]

Aynî, bu hadîsin yorumunda; "Hakîkatte bu teşbîh ve temsîl sırf makul bir mânâya şamil olan bir vasıftır. Zira bu mânâ ancak görülen ve müşahede edilebilen şeylerle tasvir edilmekle ortaya çıkar." der.[889] Kur'ân'ın insanda meydana getirdiği neticeler de yerden çıkan ağaca ve o

---

886 Buhârî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 17.
887 Karabulut, Ali Rıza, *Tıbb-ı Nebevî Ansiklopedisi*, Ankara, 1994, I, 227-228.
888 Bkz. *Tâhûn*, III, 75-76.
889 *Aynî*, XX, 38.

ağaçtan çıkan meyvelere benzetilmektedir. Çünkü insanda meydana gelen ameller, insanların gönüllerinin meyveleridir.

Hadîste mü'min'in hurmaya, münâfığın da hanzalaya ve reyhana benzetilmesi; mü'min'in yüceliğine, şerefinin üstünlüğüne ve amelinin devamına, münafığın da düşüklüğüne, kıymetsizliğine ve amellerinin boşa çıkmasına dikkat çekmektedir.[890]

2- Kur'ân'ın Hıfzını Korumanın Malı Korumaya Benzetilmesi

İbn Ömer'in naklettiği bir hadîste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *"Kur'ân sahibinin durumu, bağlı deve sahibinin durumuna benzer. O deveyi gözetip kollayan ona sahip olur. Onu salıverirse çeker gider."* buyurur.[891]

Bir rivâyette de *"Kur'ân'ı müzakere edin, zira Kur'ân'ın hafizların gönlünden çıkıp gitmesi, devenin bağından kurtulup gitmesinden daha zorludur."*[892]

Diğer bir rivâyette de *"Bu Kur'ân'la ittifaklaşın (bütünleşin). Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, Kur'ân'ın, kişinin gönlünden kaçıp gitmesi, bağındaki devenin çözülüp gitmesinden daha zorludur."* buyurulmuştur."[893]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), bu hadîslerinde Kur'ân'ın insanların gönüllerinden çıkıp gitmesini devenin ipinden kurtulup kaybolup gitmesine, Kur'ân hâmilini ve hâfızını da deve sahibine benzetmektedir. Hz. Peygamber'in burada deveyi zikretmesinin sebebi, deve ehlî hayvanlar içerisinde insanlardan en çok ürken ve ipinden boşandığı zaman kaybolup giden bir hayvandır. Böyle bir hayvana sahip olmak da, ancak onu sürekli gözetlemekle ve bağlandığında sağlam bir iple iyi bir şekilde bağlamakla mümkün olur. Aksi takdirde ipini koparır ve kaybolur gider. İşte Kur'ân ehli olan bir kişi, yani Kur'ân'ı okuyan veya onu ezberleyen de, sürekli onu okumakla ve tekrar tekrar müzakere etmek suretiyle unut-

---

890 *Aynî*, XX, 38.
891 Buhârî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 23.
892 Buhârî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 23.
893 Buhârî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 23.

maz.[894] Özellikle de onun ahkâmını yaşamak isteyenlerin daima onu tekrar tekrar müzakere etmesi gerekir.

Bu nedenle Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadîsleri ile Kur'ân'ı devamlı bir şekilde okumaya teşvik ederek "*Bu Kur'ân'la ahitleşin, bütünleşin.*" buyurmuştur. Yani onu devamlı okuyun, müzakere edin, onun mânâlarını anlamaya çalışın, demektir. Okunmadığında ve müzakeresi yapılmadığında, onu bilen ve ezberleyenin hâfızası onu unutmaya maruz kalır. Bu da o kişi için büyük bir belâ ve musîbet olmaktadır.

Bu hadîslerde makul olan Kur'ân'ın, insanların gönüllerinden, hâfızalarından giderilmesi ve unutturulması, mahsus olan ve ipini koparıp giden devenin kaybolmasına, Kur'ân'a sahip olan da deveye sahip olana benzetilmiştir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) temsîlî bir teşbîhle, vecîz ve beliğ bir şekilde o zamanda develerin kaybolmasının nasıl ve ne demek olduğunu iyi bilen insanların anlayışlarına uygun bir şekilde Kur'ân'ın onların hafızalarından -müzakeresi yapılmadığı takdirde- nasıl kaybolup gittiğini ifâde etmiştir. [895]

3- Kur'ân'la Amel Edenin Misk Tuluğuna Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) "*Kurân'ı öğrenin. Onu okuyun ve uyuyun (dinlenin). Kurân'ın durumu ile onu öğrenip hükmüyle amel etmeye çalışanın durumu, misk dolu bir tuluğa benzer ki, miskin kokusu her tarafa yayılır. Kurân'ı öğrenip, içinde Kur'ân bulunduğu halde onunla amel etmeyip de dinlenenin durumu ise içinde misk bulunan ve ağzı iyice bağlanmış tuluğa benzer.*"[896] buyurmuştur.

Hadîste Kur'ân'ı öğrenip onunla devamlı amel eden kişi içi misk dolu olan ve her tarafa misk kokusu saçan tuluğa/dağarcığa, Kur'ân da tuluğun içindeki miske benzetilmektedir. İşte Kur'ân'ı öğrenip onunla amel eden kişi de etrafa Kur'ân'ın kokusu olan güzel ahlâkı, yaşayarak ondan istifâde ettiği gibi aynı zamanda etrafa yayarak başkalarının da istifâdesini temin etmiş olur. Burada Kur'ân'ı okumak ve onunla amel etmek de miskin kabı

---

894 Bkz. *Aynî*, XX, 47.
895 Bkz. *Tâhûn*, III, 78 81.
896 İbn Mâce, *Muk.*, 16; Tirmizî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 2.

olan tuluğun ağzını açmaya benzetilmektedir. Tuluğun ağzı açıldıkça miskin kokusu etrafa yayılacaktır.

Kur'ân'ı öğrenip bildiği halde onunla amel etmeyen kişinin durumu ise içi misk dolu fakat ağzı kapalı olan tuluğa benzetilmiştir. Kur'ân'la amel etmemek de tuluğun ağzını açmamak olarak ifâde edilmiştir. Dolayısıyla ondan ne kendisi ne de başkaları istifâde edebilir. Böylece Kur'ân'ı okuyup da onunla amel etmemek, ağzı açılmayan tuluğun miskinden istifâde etmemeye benzetilmektedir.

4- Kur'ân Bilmeyenin Harap Olmuş Eve Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) içinde (kalbinde) Kur'ân'dan bir şey olmayan kişiyi harap olmuş bir eve benzeterek, *"İçinde (kalbinde) Kur'ân'dan hiçbir şey olmayan kişi, harap olmuş ev gibidir."* buyurmuştur.[897] Bir evi harap olmaktan koruyan bakımı, yapı malzemesi, eşyası, zineti ve sakinleridir. Bunlardan mahrum olan ev, harap olmuş ev olarak nitelendirildiği gibi, içinde ve kalbinde Kur'ân'dan hiçbir şey olmayan ya da Kur'ân'ı bilmeyen kişi de harap olmuş eve benzetilmiştir.

Bir başka hadîste *"Kur'ân'ı öğrenip sonra da unutan kişi, kıyamet günü Allah'a elleri kesik* (eczem) *olarak kavuşur."*[898] buyurulmaktadır. Hadîste zikredilen "eczem" tabiri, elleri kesilmiş olan için kullanıldığı gibi, elinde bir delili olmayan için de -elleri boş mânâsında- elleri kesik tabiri kullanılmaktadır. Kur'ân'ı unutan kişi de âhirette Allah'ın huzuruna elinde bir delil ve sevap olmaksızın ve Kur'ân'ın, kendi lehine şahit olduğunu ifâde edecek bir dile sahip olmadan varacağı kastedilmektedir.[899] Böylece Kur'ân'ı unutan, elsiz ya da elinde delili olmayan kişiye benzetilerek anlatılmıştır.

5- Ehl-i Kur'ân'ın Ehl-i İyâle Benzetilmesi

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): *"Allah Teâlâ'nın insanlardan ehilleri vardır."* buyurunca "Onlar kimlerdir? Yâ Rasûlallâh" diye sorulur.

---

[897] Tirmizî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 18.

[898] Ebû Dâvud, *Vitir*, 21; Dârimî, *Fezailü'l-Kur'ân*, 3.

[899] Ahmed b. Hanbel, III, 128, 242; *Aclûnî*, I, 380, (Beyhakî'den naklen); İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 251.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): *"Muhakkak ki ehl-i Kur'ân, onlar ehlullahtır."* buyurur.[900]

Bir başka hadîste de *"Bütün mahlûkât, Allah'ın iyâli'dir, Mahlûkâtın Allah'a en sevimli olanı da kendi iyâline iyi davranandır."*[901] buyurularak, mahlûkâtın Allah'ın iyâli olduğu ifâde edilmiştir. İyâl; bir kişi tarafından geçimi ve nafakası karşılanan aile efradına denir. Bir babanın, nafakasını temin ettiği eşi ve çocuklarına ailesi veya iyâli denir. Bu bakımdan bütün mahlûkâtı maddî ve mânevî olarak rızıklandıran Allah olunca, mahlûkât da onun iyâli olmaktadır. Çünkü *"Allah Sameddir."* (İhlâs, 112/2), yani herkes her şeyinde O'na muhtaç, O ise hiç bir şeye muhtaç değildir. Bu sebeple mahlûkât, Allah'ın iyâlidir.

Hadîste mahlûkâtın Allah'a olan ihtiyacı, bir ailenin nafakasının temin edilmesi hususunda işlerini deruhte edecek kişiye benzetilmiş olup teşbîh edatı ile benzetme yönünün terk edilmesiyle teşbîh-i beliğ bulunmaktadır.

---

900 Ahmed b. Hanbel, III, 128, 242.
901 *Aclûnî*, I, 380 (Beyhakî'den naklen).

SONUÇ



Hadîsler edebî açıdan incelendiğinde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bir çok hakîkatı anlatmak için "Beyân İlmi"nin kısımları olan teşbîh, temsîl, istiâre ve mecâzlı anlatımları kullandığı görülmektedir.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) teşbîhli anlatımları Allah'ın sıfatları, gayb âlemi, cennet, cehennem, sırât, mizan, şahâdet âlemi, amellerin faziletleri, Kur'ân'ın faziletleri, dünyevî istikbâle ait fitnelerin çıkacağı, mehdi ve deccâlın geleceği gibi birtakım olaylarla ve bunlara benzer bir çok durumlarla ilgilidir. Özellikle mânevî ve mücerret olan konularda Allah'ın sıfatları ve âhiret âlemi ile ilgili meselelerin ifâde edilmesinde teşbîhî ve temsîlî anlatımlar daha fazla dikkati çekmektedir.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) teşbîh ve temsîllerinin bir kısmı herkes tarafından kolayca anlaşılabilirlik özelliği taşırken, bazıları ise ancak erbabı tarafından anlaşılabilecek nitelik taşımaktadır. Bu bakımdan, bu teşbîh ve temsîllerin bir kısmı, üzerinden bir hayli uzun zaman geçmesiyle veya ilmin elinden cehlin eline düşmesi nedeniyle hakîkat telakkî edilmiştir. Bunun neticesi olarak bu durum da, bazı sahih hadîslerde ifâde edilmek istenen mânâların akıl ve nakil harici bir durum arz etmesiyle, bu hakikatlerin yanlış anlaşılmasına ya da böyle hadislerin kabul edilmemesine sebep olmuştur. Böyle kusurlar sahih hadîslerin değil, o teşbîh ve temsîlleri hakikat olarak anlayanların kusurlarıdır. Bu kusurlar hadîslere isnat edilmemelidir.

Bu nedenle Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kullandığı dil, diğer bir ifâde ile hadîslerin dili olan Arapça'nın belağatı ve bu belâğatın

alt kısımları olan 'Beyân ilmi' ne kadar iyi bilinirse hadîsler ve hadîslerde geçen teşbîhler ve temsîller de o kadar iyi anlaşılacaktır. Bunların iyi anlaşılması da İslâm'ın iyi anlaşılması demektir. Aksi takdirde bazı teşbîhler, hakîkî mânâlarında anlaşılırsa İslâm yanlış anlaşılır ve kabul edilmesi zorlaşır. Neticede böyle hadîsler birileri tarafından geçmişte olduğu gibi bundan sonra da şüpheyle karşılanmaya ya da reddedilmeye maruz kalır. Bu sebeple hadîslerin iyi anlaşılması; sahip olduğu üslûbun ve ihtiva ettiği ilimlerin iyi bilinmesine bağlıdır.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) teşbîh ve temsîlleri kullanmasında Kur'ân'ın, içinde yetiştiği kültürün, örf ve âdetin, Arap dilinin zengin yapısından kaynaklanan bir takım özelliklerin tesirleri vardır. Bunun için Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kullandığı bazı teşbîhlerin O'nun nübüvvet makamı ile bağdaşmadığı görünürse de bu, Hz. Peygamber'in şahsiyetinden değil, o toplumun örf ve âdetinden kaynaklanan bir durumdur. Burada Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) sadece bir nakilci durumundadır.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), teşbîh ve temsîllerin yanında, kullandığı diğer bir anlatım tarzı da kıssalardır. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) teşbîh, temsîl ve kıssalarının bir kısmı Kur'ân'da benzer olarak ya da daha kısa olarak geçmektedir. Veya bazı kıssalar, Kur'ân'daki kıssaların daha mufassal şekilleridir. Bazı kıssaların, misallerin ve teşbîhlerin de Kur'ân'da hiç zikri geçmemektedir. Şunu hemen ifâde edelim ki; Kur'ân'da ister geçsin, ister geçmesin Hz. Peygamber'in bu anlatım tarzı, Kur'ân'ın tarzına ve edebine zıt olmamakla birlikte, özellikle içinde yetiştiği toplumun anlayışına, kültürüne, örf ve âdetine göre tam bir uygunluk arz etmektedir.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) teşbîh ve temsîlleri kullanmadaki gaye ve hedefinin; terbiye etmek, eğitmek, öğretmek, iyiye ve iyi şeylere teşvik etmek, kötü ve kötü şeylerden sakındırmak, uyarmak, korkutmak, insanlığı maddî ve mânevî olarak lâyık olduğu erdemliliğe eriştirmek, hepsinden önemlisi de âhirete hazırlamak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü teşbîhli ifâdeler daha beliğ ve dolayısıyla de daha etkilidir. Bu gayelere yönelik olarak Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) teşbîh

ve temsîllerinde insanlar tarafından iyi görülen şeyler için bal, hurma, tatlılık, altın gümüş, yağmur, nur vs. sembol olarak kullanılırken, kötü olan şeyler için de şeytan, ateş, köpek, tilki, yırtıcı hayvan, cehennem, karanlık vs. gibi şeylerin sembol olarak kullanıldığını görmekteyiz. Özellikle insanı Allah'a imân ve ibadetten alıkoyan, gaflete düşüren konularda şeytanın sembol olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. İbadetlere teşvik sadedinde Cennetin ve Cennet nimetlerinin tasvirlerinin yapıldığı, öte yandan günahlardan sakındırılırken de Cehennem ve Cehennemdeki azapların tasvîri dikkati çeker.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) teşbîh ve temsîlleri, kıssaları ve mukâyeseli anlatımları değerlendirildiğinde pedagoji, sosyoloji, psikoloji, ahlâk, eğitim ve öğretim, pozitif ve metafizik ilimler açısından alınabilecek bir çok dersler ve ibretler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA



Abdalî, eş-Şerif Mansur b. Avn, *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Cidde, 1985.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed (v.1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîli'l-İlbâs ammâ İştehera mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs* (I-II), Beyrut, 1988.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (I-VI), İst. 1992.

Akdemir, Hikmet, *Belâğat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, 1999.

Alûsî, Şihabuddin Mahmud el-Bağdadî (v.1270/1854), *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî,* (XXX), Beyrut, 1985.

Âşık, Nevzat, *İbadette Aşırılığa Karşı Hz. Peygamberin Tutumu*, İzmir, 2003.

Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed b. Ahmed (v.855/1451), *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî* (I-XXV), Beyrut, ts.

Bâbânzâde, Ahmed Naim (v.1934), *Sahîh-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* (I-III), Ankara, 1979.

Bağdâdî, Muvaffakuddîn Abdullatîf (v.629/1523), *et-Tıbbu Mine'l-Kitab ve's-Sünne* (Tah: Abdulmutî Emin Kala'cî), Beyrut, 1994.

Bakıllânî, Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib (v. 403/1012), *Kitabu Temhîdi'l-Evâil ve Telhîsı'd-Delâil,* Beyrut, 1993.

Bayraktar, İbrahim, *Edebî ve İlmî Açıdan Hadîs*, İzmir 1993.

Bayraktar, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsbetleri*, İst.,1994.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin (v.458/1066), *Şuabu'l-İmân* (I-VII), Beyrut, 1990.

------------, *el-Erbeûne's-Suğrâ* (Tah., Zeğlûl, Muhammed es-Said b. Besyûnî), Beyrut, 1987,

Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ankara, 1980.
Bolelli, Nusret, *Belâğat*, İst. 1993.
Buhârî, Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *Sahih* (I-VIII), İst., 1992.
---------, *el-Edebü'l-Müfred*, Beyrut, 1986.
Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, (I-XVIII), Akçağ Yay., Ankara 1988.
---------, *Kur'ân'da Çocuk*, İst. 1984.
---------, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, İst., 1977.
Cârim, Ali -Mustafa Emin, *el-Belâğatü'l-Vâdıha*, Beyrut, ts.
Cevdet Paşa, Ahmed, *Belâğat-ı Osmaniye*, İst., 1357 h.
Cürcânî, Abdülkâhir, *Esrâru'l-Belâğa fi İlmi'l-Beyân*, Dâru'l-Matbaatu'l-Arabiyye, ts.
Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali (v.816/1413), *et-Ta'rîfât*, Beyrut, 1996.
Dalkıran, Sayın, *Ehl-i Sünnetin Şiî Akîdesine Tenkidleri*, İst, 2000.
Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahmân, *Sünen* (I-II), İst. 1992.
Dârekutnî, Ali b. Ömer (v.385/995), *Sünen* (I-II), Dâru'l-Fikr, 1994.
Davudoğlu, Ahmed (v.1983), *Selamet Yolları* (I-IV), İst. 1967.
-----------, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi* (I-X), İst. 1973.
Demirci, Ahmet, *İbn Hazm ve Zahirilik*, 1996.
-----------, *Hadîs Usûlü*, Kayseri, 1997.
Dölek, Adem, "*Hadîslerde Sadaka Kavramı ve Sosyal Yardımlaşma*", Yeni Ümit Dergisi, İst., 2003.
Ebûlbekâ, Eyyub b. Musa (v.1094/1683), *el-Külliyyât Mu'cemün fi'l-Mustalahât ve'l-Furukı'l-Lüğaviyye*, Beyrut, 1993.
Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'âs (v.278/888), *Sünen* (I-V), İst. 1992.
Ebûssuûd, Muhammed b. Muhammed (v.951/1544)), *Tefsîru Ebi's-Suûd* (I-IX), Beyrut, 1990.
Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (v. 224/839), *Kitabu'l-Emsâl*, Beyrut, 1980.
Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (I-IX), Eser Neşriyat, ts.
Ersoy, Mehmet Akif (v.1936), *Safahat* (Neşre haz: M. Ertuğrul Düzbağ) Kültür veTurizm Bakanlığı Yayınları, İst., 1987.
Fayda, Mustafa, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İst., 1990.

Fuâd Abdulbâki, Muhammed, *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'ân*, İst., 1987.

Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub (v.817/1414), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (I-IV), Beyrut, 1991.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (v.505/1111), *İhyâu Ulûmiddin* (I-IV), Beyrut, ts.

---------, *Kimyay-ı Saadet* (Terc: A. Faruk Meyan), (I-II), İst. 1973.

Gölcük, Şerafettin -Süleyman Toprak, *Kelâm*, Konya, 1996.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "*Beyân*", DİA., İst., 1992.

Hacımüftüoğlu-Rabiha Çelebi, *Teshîlu'l-Belâğah*, İzmir, 1996.

Hâkim, Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Neysâburi (v.405/1014), *el-Müstedrek alâ's- Sahîhayn* (I-V), Beyrut, 1990.

Hamevî, Yakut b. Abdillah, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut, 1957.

Hamidullah, Muhammed, *Mecmûatü'l-Vesâikı's-Siyasiyyeti lil-Ahdi'n-Nebiyyi ve'l-Hilafeti'r-Râşidiyye*, Beytut, 1985.

Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Meâni ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, Beyrut, ts.

Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi* (I-X), İst. 1992.

Hattâbî, Hamd b. Muhammed (v.388/998), *Meâlimu's-Sünen* (I-IV), Beyrut, 1991.

Heysemî, Nuruddin Ali b. Ebi Bekir (v. 807/1404), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid* (I-X), Beyrut, ts.

Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Mekkî (v.974/1566), *ez-Zevâcir an İktirâfi'l-Kebâir* (I-II), Mısır, 1951.

Işıltan, Fikret, "*Seyfü'd-Devle*", İslâm Ansiklopedisi (I-XIII), MEB. İst., 1993.

İbn Abdilberr, Ebû Amr Yusuf en-Nemerî el-Kurtubî (v.463/1070), *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlihî*, , .

İbnu'l-Arabi, *Arıdatu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmii'-t-Tirmizî* (I-VII), Beyrut, 1995.

İbnu'l-Esîr, Mecdüddin Ebûssaadet el-Mübarek b. Muhammed (v.606/1209), *en-Nihâye fi Garibi'l-Hadîs ve'l-Eser*, (I-V), Beyrut, ts.,

---------, *Menâlu't-Tâlib fi Şerhi Tıvâli'l-Garâib*, Kâhire, ts.

İbnu'l-Esîr, Ziyâuddin Nasrullah b. Muhammed (v.637/1239), *el-Meselü's-Sâir fi Edebi'l-Kâtibi ve'ş-Şâir* (I-II), Beyrut, 1990.

İbn Fûrek, Ebû Bekr (v.406/1015), *Müşkilü'l-Hadîs ve Beyânühü*, Beyrut, 1985.

İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali (v.852/1448), *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahihi'l-Buhâri* (I-XIII), Beyrut, 1988.

---------, *el-Metâlibu'l-Aliye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniyye* (I-IV), Beyrut, ts.

İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak (v.311/923), *Sahih*, Beyrut, 1992.

İbn Kayyım, Şemsüddin Muhammed b. Ebi Bekr (v.751/1350), *et-Tıbbu'n-Nebeviyyü*, Beyrut, ts.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmail (v.774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (I-XVI), Beyrut, ts.

---------, *Tefsiru Kur'âni'l-Azîm* (I-IV), Dâru'l-Fikir, ts.

---------, *Kitabü'n-Nihaye el-Fiten ve'l-Melâhım* (I-II), Daru'n-Nasr, ts.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (v.276/889), *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadîs*, Beyrut, 1988.

---------, *Garîbu'l-Hadîs* (I-II), Beyrut, 1988.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid (v.273/886), *Sünen* (I-II), İst. 1992.

İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrem, *Lisanu'l-Arab* (I-XV), Beyrut, ts.

İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma* (Terc. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu), Ankara, 1983.

İbn Receb, Zeynuddin Abdurrahman b. Şihabiddin (v.795/1393), *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem* (I-II), Müessesetü'r-Risale, ts.

İbn Teymiye, Takıyyüddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (Tak, Abdurrahman Umeyra), (I-VII), Beyrut, 1988.

İbn, Sa'd, Muhammed (v.230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ* (I-IX), Beyrut, 1960.

İncil, Ankara, 1988.

İsbahânî, Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyan (v.369/979), *Kitabu'l-Emsâl fi Hadîsi'n-Nebiyyi*, Dâru's-Selefiyye, 1987.

İsfehânî, er-Râğıb (v.502/1108), *el-Müfredetü fi Garibi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts.

Kâdı, İyâz b. Musa (v.872/1467), *eş-Şifâ bi Tarifi Hukukı'l-Mustafa* (I-II), Beyrut, ts.

Karabulut, Ali Rıza, *Tıbbı Nebevî Ansiklopedisi* (I-II) Ank., 1994.

Kardâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem* (Terc. Bünyamin Erul), İst. 1991.

Kârî, Ali (v.1014/1605), *Şerhu Müsned-i Ebî Hanife*, Beyrut, 1984.

Keklik, Nihat, *Felsefede Metafor*, İst., 1990.

Kitab-ı Mukaddes (Tevrat-İncil), İst. 1985.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensâri (v.671/1272), *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* (I- XX), Beyrut, 1993.

Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevazin en-Neysâbûrî (v.465/1073), *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye fi İlmi't-Tasavvuf,* Beyrut, 1993.

Kutamış, Abdulmecid, *el-Emsâlü'l-Arabiyye*, Dımaşk, 1408/1988.

Kutub, Seyyid, *Kur'â'nda Edebî Tasvîrler* (terc. Kamil, M. Çetiner), İst., 1997.

Mâlik b. Enes (v.179/795), *el-Muvattâ'* (I-II), İst. 1992.

Maurice Buaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim* (Terc. Suat Yıldırım), İzmir, 1985.

Meydan Larousse (Büyük Lügat ve Ansiklopedi), İst., 1971.

Miras, Kamil (1957), *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* (IV-XII), Ankara, 1986.

Münzirî, Zekiyyuddin (v.656/1258), *et-Terğib ve't-Terhib* (I-V), Mektebetü Pamuk, ts.

Müslim b. el-Haccâc (v.261/874), *Sahîh* (I-III), İst. 1992 (ofset baskı)

Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim (v.1353/1934),*Tuhfetü'l-Ahvezî bi-Şerhi't-Tirmizî* (I-X), Beyrut, 1990.

Muhammed Rifat, *Mecâmiu'l-Edeb*, İst. 1358 h.

Münâvî, Muhammed Abdürrauf (v.1031/1622), *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiı's-Sağîr*, (I-VI), Beyrut, ts.

Nâsıf, Mansur Ali, *et-Tâc el-Câmiu li'l-Usûl fi Ehâdîsü'r-Rasûl* (I-V), İst., 1991.

Nesâî, Ebû Abdirrahman b. Şuayb (v.303/915), *Sünen* (I-VIII), İst. 1992.

---------, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (I-VI), Beyrut, 1991.

Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref (v.676/1277), *Şerhu Sahih-i Müslim* (I-XVIII), Beyrut, ts.

Parlatır, İsmail (Heyet), *Okul Sözlüğü* (I-II), Ankara, 1994.

Polat, Selahattin, "*Hadîste Metin Tenkidi* (III)", EÜİFD. Kayseri, 1992, sy,8, s. 93.

Râmehurmüzî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Abdirrahman b. Hallâd (v.360/971), *Kitabu Emsali'l-Hadîs*, İst. ts.

Râzî, Fahruddin (v.606/1209), *et-Tefsiru'l-Kebîr* (I-XXX), Tahran, ts.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsir* (I-III), Mekke, 1976.

Sancak, Yusuf, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, Erzurum, 1999.

Sakallı, Talat, *Bedruddin Aynî*, Ankara, 1995.

---------, *Hadîs Tartışmaları* İbn Hacer- Bedruddin Aynî, Ankara, 1996.

Sehârenfûrî, Halil Ahmed b. Mecid (v.1346/1927), *Bezlu'l-Mechûd fi Halli Ebî Dâvud* (I-XX), Beyrut, ts.

Sehâvî, Muhammed b. Abdirrahman (v.902/1495), *el-Mekâsidu'l-Hasene*, Beyrut, 1985.

Sekkâkî Yusuf b. Ebî Bekir (v.626/1229), *Miftahu'l-Ulûm*, Beyrut, 1983.

Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara, 1997.

Sofuoğlu, Mehmed, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, (I-XVI), İst. 1989.

---------, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, (I-XVI), İst. 1988.

Soysaldı, Mehmet, *Kur'ân Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar*, İzmir, 1997.

Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (v.911/1503), *el-Câmiu's-Sağîr*, (I- II), Beyrut, 1990.

---------, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (I-II), Beyrut, ts.

---------, *ed-Durru'l-Mensûr fi Tefsiri'l-Me'sûr* (I-VI), Beyrut, 1990.

Şerebâsi, Ahmed, *75 Kudsî Hadîs*, (Terc. ve şerh: Naim Erdoğan, Tetkik ve Tak. Ahmed Davudoğlu), İst. 1981.

Şerif er- Radî (v. 401/1010), *el Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, (Tah. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Kahire, 1387/1976.

Şeyhzâde, Muhammed b. Muslihiddin Mustafa el-Kocavî (v. 951/1544), *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ Tefsiri'l-Kâdı'l-Beydâvî*, (I-IV), İst.1994.

Taberânî, Süelyman b. Ahmed (v.360/970), *el-Mu'cemu's-Sağîr* (I-II), Sahab. org.

Tâhiru'l-Mevlevi, *Edebiyat Lügatı*, İst., 1973.

Taftazânî, Sa'duddin Mesud b. Ömer (v.791 h.), *Muhtasaru'l-Meâni*, İst. ts.

Tahâvî, Ebû Ca'fer (v.321/933), *Müşkilu'l-Asâr*, (I-IV), Beyrut, ts.

Tâhun, Ahmed b. Muhammed, *Emsâl ve Nemâzic-i Beşeriyye mine'l-Kur'âni'l-Azîm* (I-V), Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1993.

Tayâlîsî, Ebû Dâvud (v.204/819), *Müsned*, Beyrut, ts.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsa (v.279/892), *Sünen* (I-V), İst. 1992.

Toksarı, Ali, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Kayseri, 1994.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1992.

Yardım, Ali, *Peygamberimiz'in Şemâili*, İst., 1998.

Yıldız, Abdullah, *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları*, İst., 2000.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (I-II), Beyrut, 1988.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh (v. 794/1392), *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (I-IV), 1972.

Zeynî, Tâhâ Muhammed, Şerif er-Radı'nın *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye* isimli eserinin *Tahkiki ve Şerhi*, Kahire, ts.

Zîr, Muhammed b. Hasan, *el-Kasasu fi'l-Hadîsi'n- Nebevî*, Kâhire, 1978.

Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâki b. Yusuf (v.1122/1710), *Şerhu'z-Zürkâni alâ'l-Muvatta'* (I-IV), Beyrut, 1990.

KARMA İNDEX



F

G

H

I

İ